

DR. A. BREZNIK

SLOVENSKA SLOVNICA
ZA SREDNJE ŠOLE

CENA V PLATNO VEZANI KNJIGI DIN 38.—

1934

Slovenska slovnica

za srednje šole

Spisal

dr. Anton Breznik

Četrta, pomnožena izdaja

**Odobrena z odlokom ministrstva prosvete S. n. br. 22.038
z dne 13. julija 1936**

1934

Založila Družba sv. Mohorja v Celju

Slovenska narečja.

Naravne meje (visoke gore in neprehodni gozdovi) in politična razcepljenost so razkosale Slovence v večje število posameznih skupin, ki so živele ločene ena od druge. Tako je nastalo že zgodaj (po 12. stoletju) več narečij. Med njimi ni ostro začrtanih mej, vendar se dobro ločijo po različni izreki samoglasnikov, po različnem naglašanju, oblikovju, besednem zakladu in drugih posebnostih. Vsako narečje ima po več podnarečij ali posameznih govorov.

V glavnem moremo ločiti devet narečij; ta so:

1. Koroško narečje. To narečje je ohranilo veliko starih posebnosti, ki so se drugod že zgubile. Poudarjeni stari polglasnik je postal široki *e*, kratko- ali nepoudarjeni je ostal polglasnik; zastopnika za stare nosniške samoglasnike sta široki *e* in *o* (n. pr. *pêt*, *kôt*); za stari *ê* se govori dvoglasnik *ie* (miesto); dolgi padajoči naglas je šel za en zlog nazaj (*óko*, *úho*), dolgi rastoči pa se premika za en zlog naprej (*matére* za *mátère*, *vidéli* za *videli*), skupina *la* je postala *wa*; posameznosti so: štetje štiri redi, pet red, šest red (40, 50, 60) itd.; brater, stezda, vedniti, zibniti, vigred za brat, steza; veniti, venem; zginiti. Zunanja značilnost koroščine je *dro* (nastalo iz dobro), na primer *Ali dro verjamate?* V Ziljski dolini se je ohranila stara skupina *dl* (vas Sedlo, šidlo, vidle, vidlice za Selo, šilo, vile, vilice), stari mestnik edn.: na potoce, v Beljace, dave, dreve; pogojnik: besem, besi, be; besva, besta itd.; oblika *nedel* (pomeni sopraznik) kakor v brižinskih spomenikih. V Rožu je ohranjeno staro naglašanje ženà, meglà. V Podjurski dolini je ohranjena določena oblika pridevnika v sred. sp. *e* za -oje, n. pr. *dobre* mleko (enako v Rožu), kar imajo brižinski spomeniki; dalje *e* v rod. edn. soglasniških osnov: *imene*, *telese* (im. ime, telo). Stari nosniki se še govore nosniško *ê* in *ô*. Druge posebnosti omenjamo v slovnici.

2. Rezijansko-beneško-briško narečje obsega Rezijo, beneško Slovenijo in goriška Brda. Rezijanščina predstavlja prehodno narečje med koroško in goriško skupino; prihodnji čas

se tvori z glagolom *hoteti*, v 3. os. so ohranjene oblike imperfekta. V teh narečjih se je ohranil *é* iz skupine *tj* (kakor na Krasa); končni *m* prehaja v *n* (tan, delan za tam, delam). Besedni zaklad teh narečij uporablja Iv. Trinko.

3. Kraško-notranjsko narečje je ohranilo v izreki mehki *nj* in *lj* ter skupino *šč*; za dolgi *o* se govori *u* (gospud, Bug za gospod, Bog), kakor so pisali starejši pisatelji. Zunanja značilnost je končnica *-ste* v 2. os. dvoj. in množ.: *Kaj delaste?* Bogat besedni zaklad teh narečij so nam ohranili Seb. Krelj, M. Kastelic in Janez Svetokriški.

4. Rovtarsko narečje zavzema ozemlje od zgornje Soče do Škofje Loke in Logatca. Obsoški govor ima še veliko skupnega s koroškim in rezijanskim narečjem. Mnogo oblikovnih posebnosti in besednega zaklada živi v pesmih S. Gregorčiča. V tolminskem narečju se zamenjavata *v* in *b* (razvit se govori za razbit in narobe; slava za slaba itd.), mehki *nj* in *lj* daje *jn*, *jl* ali *n* in *l*; nepoudarjeni *o* postane *a* (pa pastavi pavej za po postavi povej); naglaša se *nāga* (noga), *mēgla*. Iz tolminskega besednega zaklada močno zajema dr. Iv. Pregelj, nekoliko manj dr. Ivo Šorli. V poljanskem narečju se kakor v gorenjščini že izenačuje srednji spol z moškim; megla ima naglas *mōgla*, *zlatō* se naglaša *zlāt*; pred sprednjima vokalom (i, e) se pred *k*, *g* vtika *j*, n. pr. Loka, Lojke, Lojki; žaga, žajge, žajgi; padajoči naglas se začenja že s poudarkom prejšnjega zloga, n. pr. *gōspōd*, *āl dēlaš?* (*gospōd*, ali *dēlaš?*). Številne posebnosti besednega zaklada je ohranil Iv. Tavčar.

5. Dolenjsko narečje je podlaga pismenega jezika. V njem so uzakonjene vse posebnosti tega narečja, kolikor jih niso spodrinili gorenjščina in nekateri pojavi koroško-vzhodnoštajerskih narečij. Dolgi in končni nepoudarjeni *o* je prešel v *u* (gospud, lejtū); nosniški *q* se govori z dvoglasnikom *uq*, nosniški *ę* se govori kot *ie*, *ê* v dolgih zlogih daje *ej* (lejtū, snejg). Vse te posebnosti so se nadomestile z gorenjsko izreko (gospod, leto, pet, pot). Iz tega narečja so izšli prvi pisatelji (Trubar, Dalmatin, Bohorič) in pozneje najboljši pripovedniki (Levstik, Jurčič, Stritar, Trdina). Narečje v Beli Krajini je bilo izprva nadaljevanje dolenjskega narečja. V začetku 16. stoletja je pribežalo pred Turki sem mnogo Srbov in Hrvatov in v skupnem prebivanju se je začel slovenski govor približevati srbskohrvatskemu; tako je postalo to narečje mešanica slovenskega in čakavskega govora. Njegov besedni zaklad obilo porablja O. Župančič.

6. Gorenjsko narečje se odlikuje po tem, da se samoglasniki ne izrekajo dvoglasniško. V severnem delu je ohranjeno staro naglašanje vodà, njegà, pasè, rastè itd. Skupina šč prehaja v š, la daje wa. Najznačilnejše posebnosti je pisal Prešeren (prim. izvirno izdajo Glonar-Pirjevec: Doktorja Franceta Prešerna Zbrano delo, v Ljubljani 1929). V pismeni jezik so uvedli mnogo gorenjskih oblik in besed Japelj, Vodnik, Kopitar, Ravnikar, Prešeren, Finžgar itd.

7. Zapadnoštajersko narečje ima precej podobnosti s koroškim in gorenjskim ter vzhodnoštajerskim narečjem. Namesto starega polglasnika se v dolgih zlogih govori ozki *e*, v kratkih pa široki *e* (den, dnes). Dolgi padajoči naglas gre za en zlog nazaj: priprava, zâstava, ôprava, kôlena (za priprâva, zastâva, oprâva, kolêna, imen. in tož. množ.; ta prehod je star). Končni kratki naglas se pogosto podaljšuje: otrôk, tič, nît, pês (za otrôk, tič, nît, pês); dolgi naglas je vseskozi padajoč. V orodniku edn. ženskih samostalnikov je končnica *-oj* (s tvojoj glavo, s pametjoj); brezpriponski glagoli imajo v 2. in 3. os. končnico brez *s* (date, vete, grete za daste, veste, greste); za kazalni zaimsek *ta* se rabi toti, tota, toto. Mnogo posebnosti tega narečja je uporabil pesnik Aškerc.

8. Pohorsko narečje pozna takele posebnosti: ob soglasniku *n* in *m* postane *o* ozki *u*: muš, nuga, must (za mož, noga, most); *ê* je pod starim naglasom *i* (dîlu za dêlo), sicer *aj* (lâjp za lep); dalje kâza (za koza), toda sêastra (za sestra); modliti za moliti. Mnogo pojavov je istih kot v Slovenskih goricah.

9. Vzhodnoštajersko-prekmursko narečje obsega Haloze, Slovenske gorice in Prekmurje. Tu se je ohranila stara končnica nedoločnika 2. vrste: dvignoti, tonoti; pogosto se govori čisti *l* na koncu pri imenih stol, zrel itd.; zlogotvorni *l* je prešel v *u*: vuk, dug za volk, dolg; začetnemu *u* se pristavlja *v*: vudriti, vučeni (udariti, učen), toda vganka, fčiti (uganka, učiti); *u* daje ü: vüpati (upati), vüra (ura), Mûra (Mura); pogosten je prehod glagolov 1. razreda v 2. razred pri 5. vrsti: stopljem (stopam), kapljem (kapam), enako prehaja 6. vrsta: kupvljem (kupujem); prislovno se rabijo deležniki na *-eč*, *-oč* s členkom *-ki*: klečečki, sedečki, stoječki (kleče, sede, stoje); *čski* je dalo *-čki*: človečki, siromački, odtod tudi hrvački, grački itd. Končnica *-ec*, *-ek* ohrani *e* v vseh sklonih, n. pr. Hohnjec-Hohnjeca, Stuhec-Stuheca; grozdek-grozdeka. *Nisem delal, ni šel* se govori: sem ne delav, je ne šav

(šo), tako še v briž. spomenikih: *jesem ne spasal nedela*. V Slovenskih goricah (v Prlekiji, ime po obliki *prle* za *prej*, nastalo iz prvlje) in v Prekmurju se govori še stari kratki naglas: *žäba*, *bäba*, *dëlo*, *bräta*; *l* daje v zaprtem zlogu *a*: *pepea* (pepel), *veanica* (velnica); govori se *rodjen* za rojen; ohranjena je stara oblika *žeden* (žejen) kakor v shrv. jeziku; pogostno je naglašanje: *korenjê*, *spanjê*, pri deležnikih: *stalâ*, *stalô*, *stalî*; *bralâ*, *bralô*, *brali*; *prleško* narečje ima pri pridevniki končnico *-ega*, *-emu*, *-em*, *prekmursko* pa *-oga*, *-omu* itd. V čisti prleščini je pisal svoja dela P. Danjko. V prekmurščini se govori dolgi *o* dvoglasniško: *ou*; dolgi *i* prehaja v *er* (z ozkim *e*); tako se spremeni tudi *ür* v *ör* (*širîna*: *šêroma*, *šürki*, *šürši*, *šörši*, *törk* za širok, *širši*, *Turek*); enako prehajata tudi *i* in *e* v *ü* in *ö*: *blüzik*, *plačûlo*, *tüji*, *völki* (blizek, plačilo, tihi, velik); *j* prehaja v poudarjenem zlogu in za soglasnikom v *d'* (za nezvenečim v *t'* in potem v *k*) in potem v *g*: *jetra* *dá*: *d'êtra*, *gêtra*; *zobje* *dá*: *zobd'ê*, *zobjê*; *volcje* *dá*: *vuct'ê*, *vucke*; množinska končnica *-je* je pogostna: *sinovje*, *vetrovje* itd.; končni *h* prehaja v *j*: *grah* v *graj*, *lehki* v *lejki* itd. Prekmursko narečje se piše že 200 let in se je kot pismeno narečje ohranilo do danes.

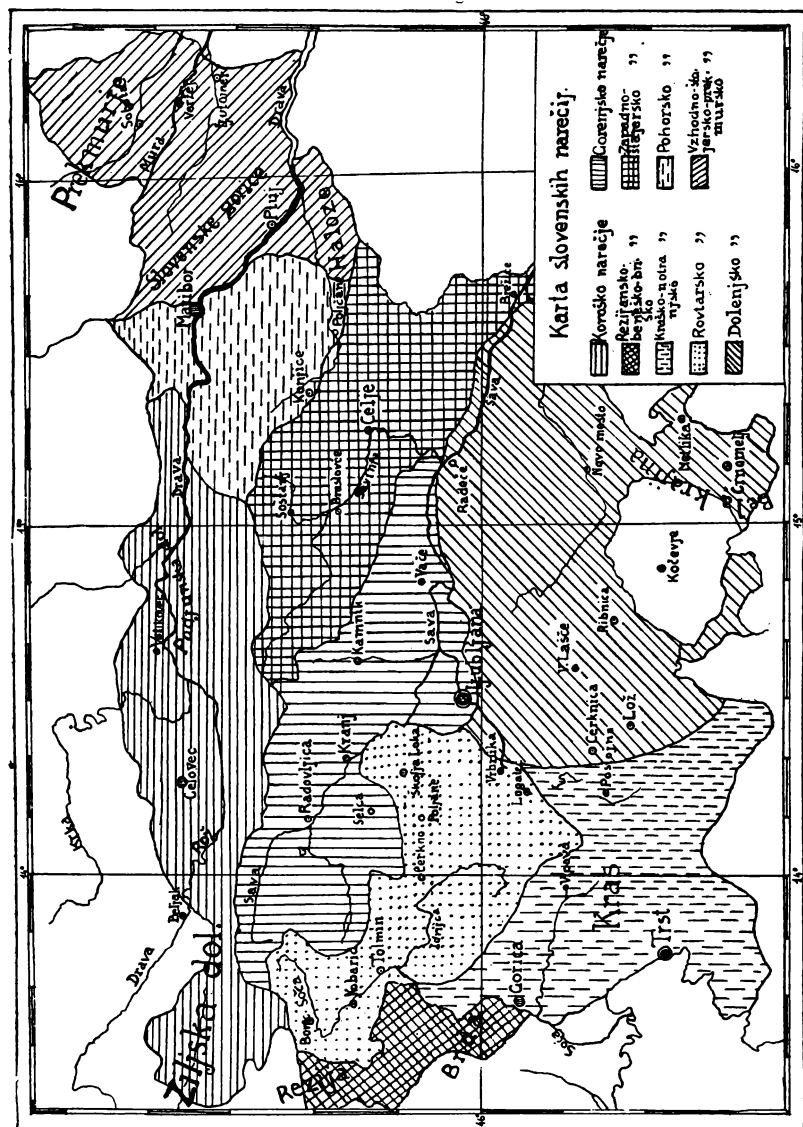
Slovenski pismeni jezik.

1. Slovenski pismeni jezik je osnovan na dolenskem narečju 16. veka, t. j. na govoru prvih slovenskih pisateljev Trubarja, Dalmatina in Bohoriča. K dolenski podlagi pa so se v poznejših stoletjih privzele v pismeni jezik še številne posebnosti iz drugih slovenskih narečij.

Pisatelji 17. in 18. veka so bili po večini iz krajev, ki ne pripadajo dolenskemu narečju in so v pismeni jezik uvedli mnogo posebnosti svojega domačega narečja brez kake doslednosti. Poleg tega so sprejeli mnogo živih oblik iz jezika, ki se je v sto in petdesetih letih že v marsičem spremenil.

Proti koncu 18. veka pa se je začela reforma pismenega jezika. Prvo reformo je izvršil Japelj, ki je sprejel glasovje 16. veka, v oblikovju in skladnji pa se je držal večinoma svojega živega narečja. Oblikovje 16. veka se je vpeljalo šele po l. 1849, vendar tudi tedaj ne popolnoma, ker so odločevala tudi izvenkranjska narečja. Preko pisave 16. veka je Japelj uvedel načelo *eti m o*-

logične pisave, t. j. pisave po izvoru osnov, n. pr. *razširiti, izseliti se, odsekati, šibka, šibko* (šibek), *ozka, ozko* (ozek) itd. Japljevo re-

formo so izpopolnjevali Vodnik, Kopitar in Ravnikar. Ker so bili vsi ti pisatelji Gorenjci, so nadomestili veliko dolenskih oblik z gorenjskimi, tako n. pr. o za dolenski u (gospod, leto za gospud,

lejtu), *e* za dolenski *ej* (sneg, leto za dolenski snejg, lejtu); *nimam*, *nisem* za dolensko: *nejmam*, *nejsem*; *kje* za dolensko *kej*; *brez* za dolensko *prez*; posameznosti kakor: *brhek*, *brhka*, *brhko* za dolensko *bridak* (*bridek*), *bridka*, *bridko* itd.

S temi reformami je bilo načelno vprašanje pismenega jezika rešeno, izpopolnile so se pozneje le posamezne stvari.

2. Do l. 1849 je stal pismeni jezik izključno na kranjskem stališču in so ga poleg Kranjcev pisali samo Primorci. Koroški, štajerski in prekmurski pisatelji, ki so začeli nastopati v 18. stoletju, so pisali vsak v svojem narečju in so se Kranjcem pridružili šele, ko je v pismenem jeziku zmagalo vseslovensko stališče. To se je zgodilo v dobi ilirskega gibanja (med leti 1835—1852), ko se je delalo na to, da bi se Srbi, Hrvatje in Slovenci združili v en pismeni jezik.

Leta 1848 je ilirec Matija Majar postavil načelo, naj bi se v knjižnem jeziku ne pisale samo kranjske, temveč vseslovenske oblike ali vsaj take, ki so veliki večini znane in so najbližje srbsko-hrvatskim oblikam. Po tem načelu so Svetec, Cegnar, Cigale, Jeriša, mladi Levstik in Navratil l. 1849 uvedli v kranjski pismeni jezik sledeče oblike: 1. dosledno pisavo **•** za polglasnik v končnicah, kjer se je dotlej pisal navadno **i**, n. pr. *lovec*, *konec*, *petek*, *žalosten*; 2. štajersko-koroško končnico **-ega**, **•emu**, n. pr. *bel*, *belega*, *belemu* itd., za dotedanjo pridevniško končnico **-iga**, *ima* itd., kar se je pisalo od 15. stoletja dalje; 3. primerniško končnico, n. pr. *dražja* reč, *dražje* blago; lepša *njiva*, lepše *polje* za dotedanje: *dražji* reč, *dražji* blago; lepši *njiva*, lepši *polje* (prim. Prešernove oblike: *Sedela z Lavro ti si sêstra mlajî*. *Pustila vnêmar sem želje najslajî*) itd.; 4. **naj** za kranjsko: *nar* (kar pa je stara jezikovna posebnost!), n. pr. *najlepši* za dotedanje: *narlepši*; 5. končnico **-om** za **-am**; prim. Prešernove oblike: *Zakaj, ak' ti reko bežât' oblakam* (stik: *zvezd tvojih čakam*); 6. končnico **a** za srednji spol množine nam. **-•**, kar se je govorilo in pisalo od Hrena dalje; prim. Prešernove oblike: *Ležé sovražnikov trupla krvave* (stik: *korenine prave*). Al' mesta ni nikjer, ni zvezde mile, Kjer bi ljubeče srca se sklenile. — Uvedli so še več posameznih oblik, kakor *veznik* da za *prejšnje de* itd.

Poleg teh načel je vplivala na pismeni jezik tudi stara slovenščina (t. j. stara cerkvena slovanščina), za katero so se pisatelji navduševali zaradi slavnih Miklošičevih staroslovenskih del.

V letih 1849—1868 so se sprejele v pismeni jezik še sledeče oblike: 1. po štaj.-koroških narečjih pisava **o** (t. j. *ě*) v glagolskih končnicah: videti, videl, videla, videlo; vedeti, vedel... za dotedanje: viditi, vediti itd.; prezrli pa so tedaj več glagolov te vrste in tako pišemo danes n. pr. pomniti, zapomniti, pomnil; plesniti, splesniti; sumniti, sumnil... nam. prvotnih oblik pomneti, plesneti, sumneti, ki niso v rabi; 2. po vzhodnoštajerskem narečju se je sprejela pisava smrt, vrt, prt... za prejšnje smert itd.; dalje oblike kakor: varuh, prijatelj; mesec, meseca; Kranjec, kranjski itd.; 3. po stari slovenščini se je določila pisava končnic kakor: vsega, vsemu, z vsem, vsi, vseh, vsem itd.; tega, temu, s tem itd.; obrazila kakor **-ca**: živalca, stvarca, lučca; **-en**, **-na**, **-no** za nežive predmete, n. pr. mizna noga, itd.; pisava **-e**, n. pr. serec, serast konj, ser, kar se je prej pisalo z **i**; pisava **e** za nekdanj mehkimi soglasniki j, lj, nj, č, ž, š, c, n. pr. z licem, pričevati, stričev, Primčev; v narodni govorici se je že za Trubarja govoril v mnogih primerih **o** (prim. Prešernovo obliko: Primicovi Juliji); pisava predlogov **u-** in **v-**, n. pr. uleči se, uloviti, pa: vdati se, vklepati itd.; to razločevanje je po stari cerkveni slovanščini in ruščini prvi uvedel Urban Jarnik l. 1822, za njim ga je sprejel Metelko 1825, dosledneje sta ga izvedla šele Levstik in Pleteršnik; po ruščini je uvedel l. 1812 Šmigoc pisavo solnce (za domače sonce). Dalje smo sprejeli posamezne oblike kakor: ponedeljek (v 16. stoletju se je pisalo: pondeljek), dejati, dejanje, nadejati se;¹ mezinec itd.; po srbohrvaščini se je uvedla v nekaterih primerih raba predlogov **pro-** (n. pr. prodreti,² prostran itd.); iz hrvaščine se je sprejela tudi pisava -lec, -lka, -lstvo, itd., n. pr. bralec, poslušalec, poslušalka, poslušalstvo itd.

Kranjskemu pismenemu jeziku, ki se je po teh načelih očistil in obogatil, so pripomogli do zmage tedanji odlični pripovedniki in pesniki Levstik, Cegnar, Erjavec, Valjavec, Mencinger, Jenko, Jurčič in Stritar, ki so ga v svojih delih pisali. Njihov jezik so sprejeli tudi koroški in štajerski pisatelji in tako smo dosegli v tem času enoten pismeni jezik, ki je najvažnejši pogoj narodne prosvete. S tem je bil razvoj pismenega jezika završen.

3. Nekoliko je motil ta naravni razvoj slovenskega pismenega jezika Fr. Levstik, ki je bil izprva glavna opora te pisave,

¹ V 16. veku so pisali nadjati se, n. pr. se tiga nadie (Dalm., Izaja 38).

² Domača oblika je predreti, ki se je pisala od Dalmatina (1584) do l. 1868; enako prestran.

pozneje (in sicer po l. 1863) pa jo je hotel popolnoma preustrojiti po stari slovenščini in po etimologiji. Mlajši jezikovni pojavi naj bi se umaknili staroslovenskim zakonom; zbrale in obnovile naj bi se vse stare oblike, ki jih je najti v starejšem slovstvu in med narodom. Tudi srbohrvaščini in ostalim slovanskim jezikom naj bi se bližali le v toliko, v kolikor hranijo tudi ti staroslovenske posebnosti.¹ Ker je imel Levstik velik vpliv na pisatelje svoje dobe, se je med leti 1863—1895 pisalo jako mnogo staroslovenskih in etimologičnih oblik.

Da niso za stalno zmagale, je največ pripomogel jezikoslovec o. Stanislav Škrabec, ki jih je začel zavračati l. 1880. Njegova načela so: Pravopisu ne more biti podlaga stara slovenščina in etimologija, ker bi se s tem izpodmaknila tla slovenskem jeziku, kakršen je sedaj in kakršen je bil v 16. stoletju. Vsak pravopis mora biti osnovan na fonetični podlagi, t. j. kazati mora resnično izreko določenega kraja in časa. Kar je od začetka našega slovstva, t. j. od 16. stoletja, pa do zdaj v vseh glavnih narečjih v navadi, se ne sme spreminjati. Kjer pa gredo narečja razna pota, se moramo držati tistega, ki je dosledneje ohranilo, kar imamo skupnega s staro slovenščino ali srbohrvaščino.

Škrabec je uvedel več oblik, ki so v soglasju z izreko 16. veka, tako n. pr. rjav, rdeč (prejšnja, napačna oblika: rujav, rudeč; prvi je pisal rudeč o. Rogerij), kakršen, kolikršen itd.

Poleg Škrabca je vplival na pismeni jezik še Pleteršnik po svojem slovarju (1895) in po Levčevem „Slovenskem pravopisu“ (1899), ki je bil posnet po njegovem slovarju. Pleteršnik je utrdil več etimologičnih oblik, n. pr. kimavec, ščinkavec, bravec itd.

4. Ker se je izreka od 16. stoletja v vseh glavnih narečjih v marsičem spremenila (trdi *l* na koncu zlogov in pred polglasnikom se je spremenil v *u*; kratki in nenaglašeni *i*, *u*, *ê* so postali polglasniki ali pa so onemeli; spremenile so se tudi posamezne oblike v sklanji, spregi ter nekateri skladi v skladnji itd.),

¹ Nekaterе take oblike, ki jih nahajamo v slovstvenih delih med leti 1863—1895 so: stara raba polglasnika kakor: čast, toda čestí, čestit, čestiti; laž: leží, ležniv; denašnji, meščevati se itd.; rod. množ. na -ij, n. pr. ljudij, živalij, očij; skorenj, skrjanec, skripati, zvižgati za škorenj, škrjanec . . .; strijc, smijati se, možjani, živjenje, trpenje, nadejebuden, iznenádejanje; netjak, ščediti, ščedilnik itd. za nečak, štediti, štedilnik (te besede smo dobili iz srbohrvaščine); ohati, ozel, otel za vohati, vozal, votel; mehčanje: pri kovači, na lici, v Gradci itd.; polunoč, poluglasnik itd.

je prišlo v pismeni jezik tudi mnogo živih oblik, ki se ne ujemajo z izreko 16. stoletja. Take žive oblike so: postovka, zveličaven itd.; v 16. stoletju se je govorilo in pisalo: postolka, izveličalen. V pisavi se kažejo tudi nasledki onemelih **i**, **u** in **ě**. Trubar je pisal predlog **iz-** n. pr. še v besedah: voz izvrniti, izpačiti, izpaka; izpremiti, izgaga, izkaziti itd. za sedanje: zvrniti, spačiti, spremiti, zgaga, skaziti. V 16. veku se je pisalo še: šolin, šolina; marinj, marinja, prazni marinji; evangelijski itd. za sedanje: šolen, marenj, evangelijski. Oblike kakor: Urih, Uriha, pridiznica so se pisale še do o. Rogerija (1743); oblike: oljika, Oljiska gora; majhin, majhina, majhino so se ohranile še do 19. stoletja. Oblike: dveh, obeh (rodilnik, mestnik), najin, vajin, njijin itd. so se glasila v 16. stoletju: dveju [h], obeju [h], naju [n], vaju [n] itd. V 16. veku in še pozneje so živele stare oblike (nekatero so navadne še v nekaterih sedanjih narečjih) kakor: naročaj, v naročaju; prodaja, na pródajo dati; je (osebni zaimsek v množ. tož. ter v edn. tož. za srednji spol, n. pr. ljudje, ki sem je [=jih] videl; dete, ki sem je [=ga] videl); stari tožilnik pri pridevnikih in zaimkih, n. pr. Vzemi dva goloba, enega daruj za žgalni dar, drugi (= drugega) za greh (Dalmatin); sedanjikove končnice 3. osebe množine; n. pr. mógo, ostano, sédo, obléko, prose, imenujo, mašujo itd. za sedanje: morejo, ostanejo, sédejo, oblečejo, prosijo, imenujejo, mašujejo; živeti po I. vrsti: vse živoče dni. — Levstik je skušal te starine v sedanji pisavi oživiti, toda splošna raba jih ni sprejela. Koliko starih posebnosti pa je še pri pisateljih 16. veka, katerih ni nihče več obnavljal! Vse te so nadomestile žive oblike. Marsikaj pa je prišlo v pismeni jezik po krivi etimologiji, n. pr. oblike kje, nekje, kjer, nikjer, drugje, ki se pišejo tako od sedemnajstega stoletja.

✓ 5. Ker je naš pismeni jezik proizvod dolgotrajnega razvoja, ~~ni enovit~~, temveč je sestavljen iz različnih sestavin in se v celoti kot tak ne govori v nobenem našem narečju in se v tej obliki tudi v zgodovinski dobi, t. j. v 16. veku, ni govoril. V tem se bistveno loči n. pr. od srbskohrv. pismenega jezika, ki se piše tako, kakor se danes govori v južni Hercegovini (= hrvaščina), ali v Beogradu, Šumadiji in stari Vojvodini (= srbsščina).¹

¹ Srbskohrvatski pismeni jezik se loči od slovenskega tudi po zgodovinskem razvoju.

Prvi srbihrv. slovstveni spomeniki so bili pisani v čakavskem narečju v drugi polovici 13. veka. Že v začetku 15. veka pa je začelo vplivati na

Naš pismeni jezik je podoben starim evropskim pismenim jezikom, kakršni so n. pr. nemški, francoski, angleški, poljski itd.

6. Pismeni jezik sloni torej na glasovju in oblikovju, ki živi od 16. stoletja dalje, t. j. od začetka našega slovstva, in se nahaja v vseh glavnih slovenskih narečjih.

S tem je dana podlaga tudi izreki. Izreka mora sprejeti tiste glasove, ki žive v osrednjih slovenskih narečjih in so zgodovinsko, t. j. od dobe 16. stoletja, upravičeni.

7. Iz tega sledi, da se ne govore vsi glasovi, ki jih terja knjižna izreka, v enem samem narečju, temveč jih je treba sprejeti iz raznih narečij. Večina glasov pa je vsem narečjem skupna, tako n. pr. skoro vsi soglasniki razen **v**, **nj**, **lj** in trdega **l** (**u**); enako skoro vsi samoglasniki razen kratko poudarjenega in ne-

čakavske pisatelje štokavsko narečje; sčasoma se je ta vpliv tako povečal, da so pisali proti koncu 18. veka čakavci (Dalmatinci) že skoro samo štokavsko (ikavsko) narečje. Glavno oporišče štokavščine je bilo v Dubrovniku, kjer se je od 15. veka razvijalo mogočno slovstvo, ki je v 19. veku odločilno vplivalo na reformo srbskohrvatskega pismenega jezika; jezik dubrovniških pisateljev se je močno približal hercegovskemu (jekavskemu) govoru. V štokavščini (ikavski) so pisali tudi Bosanci, ki so nastopili v začetku 17. stol., in Slavonci. V Vojvodini se je pisalo ekavsko štokavsko narečje.

Proti koncu 16. veka se je začelo pisati tudi kajkavsko narečje. Ker je postal po tem času Zagreb, ki stoji na kajkavskem ozemlju, središče Hrvatske, se je to narečje močno povzdignilo in je prenehalo šele z ilirskim gibanjem (1836), ko je Lj. Gaj v Narodnih novinah in Danici zamenjal kajkavščino s štokavščino, pišoč jo s češkim črkopisom.

Srbi so rabili do začetka 18. veka staro cerkveno slovanščino, v tem času pa so jo zamenjali z rusko-cerkvenim jezikom, ki je bil mešanica ruščine in cerkvene slovanščine. V narodnem jeziku je začel pisati šele D. Obradović.

Do začetka 19. veka so se torej pisala poleg rusko-cerkvene slovanščine štiri narečja: štokavsko ikavsko v Dalmaciji, Bosni in Slavoniji; štokavsko jekavsko v Dubrovniku in ekavsko v Vojvodini. V Hrvatski se je rabilo kajkavsko narečje.

Potreba je bila, da bi se ustvaril edinstven pismeni jezik. Reforma je izvedel s pomočjo Jerneja Kopitarja Vuk Karadžić, ki je v slovnici (1814) in rečniku (1818) sprejel tedanji živi ljudski govor hercegovskega ali južnega narečja. V letih 1818—1839 je uredil tudi pravopis. Poleg južnega govora (jekavščina) se je vedno bolj uveljavljal tudi vzhodni govor (ekavščina), ki se govori v osrednji in severozahodni Srbiji ter v Vojvodini. Močno se je pisal tudi zahodni govor (ikavščina). Leta 1850 pa so se na Dunaju Kukuljević, Demeter, Ivan Mažuranić dogovorili z Vukom, Daničićem in Miklošičem, da sprejmo Hrvatje Vukovo hercegovsko ali južno narečje v fonetični pisavi za svoj pismeni jezik. S tem so se Srbi in Hrvatje združili v en pismeni jezik; ločijo se samo v tem, da se Srbi drže vzhodnega, Hrvatje pa južnega govora.

poudarjenega **i**, **u**, **ě**, polglasnika in dvoglasnikov. Ti glasovi imajo v raznih narečjih razne oblike in nekateri izmed njih so se od 16. stoletja spremenili. Ti glasovi so sporni in zato se v izreki izobražencev opaža dvojna skrajnost: ali jih govore preveč po svojih narečjih ali pa po neki umišljeni „pravilnosti“ in delajo jeziku silo. Drugo skrajnost je že več naših pisateljev šibalo; tako piše n. pr. Ivan Cankar: „Kačur je zapazil, da je govoril gospod N. zelo čisto slovenščino; izgovarjal je besede natanko po pismu, v glasu in melodiji ni bilo več sledu narečja. »Pa so rekli, da je doma iz Ribnice!« »Iz knjige je, iz slovnice!« — Še bolj odločno zavrača tako izreko Al. Kraigher: „Stanislav Drnovšek je bil suhoparen človek, čmeren in nataknen; govoril je pretirano slovenščino z vsiljivim l-om in kričečimi samoglasniki.“

8. Glasove in oblike, ki se ločijo od žive govorice, določa **pravopis**, pravopis pa določa **občna raba**; pisati se smejo samo taki glasovi in take oblike, katere je sprejela večina pisateljev. Pravopis ni plod znanstvenih raziskav, zato je nedosleden in pomanjkljiv.

K pravopisu pa ne spada raba jezika v širšem pomenu, t. j. skladnja, stavčni ustroj, slog, besede in rečenice. To se ne ravna samo po občni rabi ali večini pisateljev, temveč tudi po jezikovni znanosti, ki preiskuje, kaj je dobro slovensko in kaj ni.

9. Glasovni in oblikovni sostav ter skladnja (= **slovnica** v ožjem pomenu) je nekako ogródje jezika in ga pisatelji ne morejo spreminjati. Spreminjati in bogatiti pa se dádo besede in rečenice. Pisatelj jih rabi lahko v takem pomenu, kakor se splošno rabijo med narodom ali pa jih rabi v prenesenem pomenu.

Besedni zaklad ni omejen na tista narečja, po katerih je posneto glasovje in oblikovje pismenega jezika, ampak se lahko jemlje iz vseh narečij. Besedni zaklad se ne nahaja v vseh narečjih enakomerno; večina besed je znana vsem, nekatere pa le posameznim narečjem. Tako imamo n. pr. iz koroškega narečja besede: cerkovnik, gnevati se, šivilja, vigred; iz notranjskih narečij imamo: gneča, hiba, lestenec, ohol, runo, navod (= odbor, komisija), navor, vzvod, prekat, zubelj (plamen); iz štajersčine je: deček, hrošč, krepot, telovnik; iz vzhodne štajersčine: gizdav, istina, betva (panoga), itak, narav, kajti, liki (kakor), knjiga,

način, navzoč, posel (opravilo, opravek), suknjič, slutiti, svedok, svedočiti, tikva (buča), vrač (zdravnik), zvati; v prekmurščini se govori: dostojen, narava, karati, običaj, sluga, svila.

Besedni zaklad ustvarjajo pisatelji, ki zajemajo besede iz živega jezika ali starejšega (16. in 17. vek) ali pa jih morajo na novo narediti. Za nove predmete in pojme je treba novih besed in rečenic. Te je treba po prvotnem jeziku na novo ustvariti ali pa jih izposoditi iz drugih jezikov. Mi smo privzeli mnogo besed od Srbov in Hrvatov, nekaj tudi od Rusov in Čehov. Veliko večino novih besed pa smo si ustvarili po prvotnem jeziku. Veliki jezikovni umetniki so Prešeren, Levstik, Stritar, Cankar, Župančič (v leposlovju), Vodnik, Ravnikar, Cigale, Levstik, A. Ušeničnik (v znanstvenih strokah) i. dr.

I. Glasoslovje.

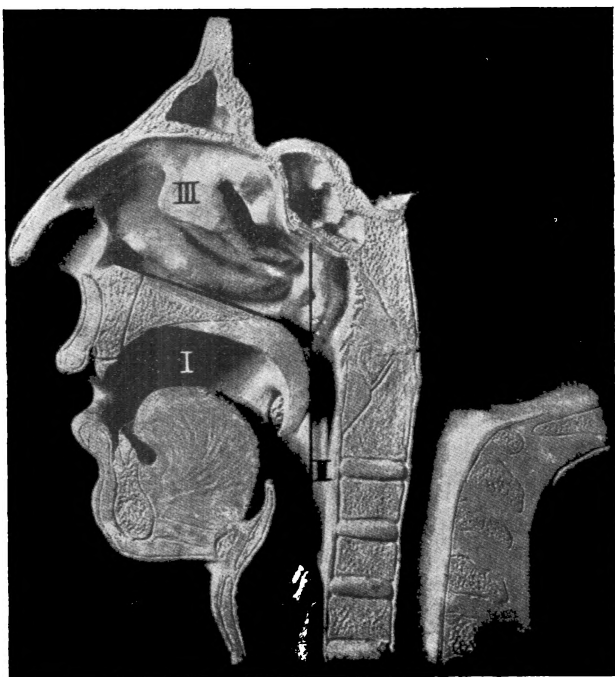
§ 1. V slovnici delimo govor v stavke, besede, zloge in glasove. V živem govoru ti deli niso razdeljeni, temveč tvorijo med seboj neločljivo celoto.

Govorilni organi.

§ 2. Glasove proizvajajo: 1. dihalni organi, 2. grlo, 3. goltna, ustna in nosna votlina ter ustnice. (Glej podobo 1.)

1. V dihalnih organih (prepona, pljuča, sapnik) kroži zrak, s katerim organi tvorijo glasove.

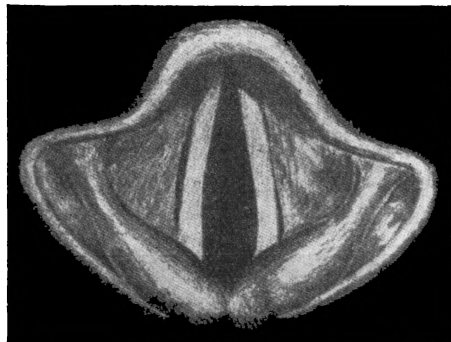
2. Grlo. Na gornjem koncu sapnika sta med kopitastima hrustancema in med ščitastim hrustancem dva paragub, t.j. prave in neprav glasilke. Spodnji gubi sta pravi glasilki, med njima je enakokrakemu trikotu podobna raza. (Gl. podobo 2.) Glasilki se lahko približujeta ali oddaljujeta, s čimer propuščata ali prestrežata zračni tok. Pri dihanju sta toliko oddaljeni,

Podoba 1. Prerez govorilnih organov: spodaj grlo z glasilkama; I. ustna, II. goltna, III. nosna votlina.

da zrak neovirano prehaja. (Glej podobo 2a.) Če je odprtina med glasilkama preozka in se zrak rahlo drgne ob nji, nastane šum, ki ga slišimo n. pr. pri globokem oddihu. Kadar sta si glasilki tako blizu, da ju pljučni zrak potrese, nastane zven. (Glej podobo 2b.) Višino določata dolgost in napetost glasilk.

3. Iz grla gre zračni tok v goltno, ustno in včasih tudi v nosno votlino. Glasovi, ki se tvorijo v ustni in nosni votlini, imajo nosni značaj in jih imenujemo nosne glasove. V ustni votlini oblikujejo glasove jezik, ustnice in spodnja

Podoba 2a. Lega glasilke pri mirnem dihanju.

čeljust, ki ustni votlini lahko izpreminjajo obliko, in odzvočni (resonančni) prostor. (Glej podobo 1.)

Nepremični del ustne votline tvori zgornja čeljust, ki se boči nad jezikom od zgornjih zob do golta; ta obok imenujemo nebo. Začenja se takoj za zobmi z malo vzboklino (dlesno). Nekako do vrha oboka se tesno naslanja na

čeljustno kost; ta del je trd in negibljiv, zato se imenuje trdo nebo (palátum durum); to prehaja v mehko nebo (velum ali palátum molle), ki je gibljivo in se končuje z jezičkom.

Jezik, ki leži v spodnji čeljusti, je gibčna mišična kepa in napolnjuje v mirni legi zaprta usta. Najvažnejši del jezika je jezična konica, to je v mirni legi na spodnjih zobeh sloneči rob jezika. Jezično ploskev delimo v sprednji, srednji in zadnji del, ki se imenuje tudi jezični koren. Sprednji del jezične ploskve sega nekako do dlesne; srednji del sega do mehkega neba; ostali del je jezični koren.

Zobje tvorijo oporo jeziku in ustnicam. Ustnice določajo odzvočnemu prostoru obliko in velikost ustne odprtine, bodisi da se naslanjajo tesno na zobe in se razpirajo v разо, bodisi da se zaokrožajo in daljšajo odprtino ustnemu odzvočnemu prostoru.

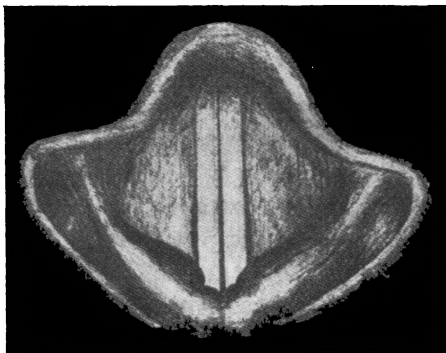
Spodnja čeljust se odpira in zapira in s tem manjša ali večja ustno votlino. Oblikovanje glasov je odvisno tudi od ličnega mišičevja, ki tvori steno odzvočnemu prostoru.

Če jezik, čeljust ali ustnice spremene lego, se spremeni tudi glas. Najvažnejše je razmerje med jezikom in nebom. Mesto, kjer napravimo za kak glas značilno obliko, imenujemo izrekovalno (artikulacijsko) mesto tistega glasu. Po izrekovalnem mestu ločimo glasove v ustnične, ustnično-zobne, nebne, mehko-nebne in goltne. Jezik in ustnice lahko popolnoma prestrežejo zračni tok; tedaj nastanejo zaporniki. Lahko pa propuščajo zračni tok skozi ozko priporo, kar povzroča poseben šum; tako nastale glasove imenujemo pripornike. Zaporniki in priporniki so soglasniki. Ako puste zračnemu toku neoviran prehod in tvorijo hkrati večji ali manjši odzvočni prostor, nastanejo samoglasniki.¹

Samoglasniki.

§ 3. Ako je ustna votlina toliko odprta, da zračni tok prehaja brez šuma in tvori iz grla prihajajočemu glasu odzvočni prostor, nastanejo samoglasniki. Prostornino odzvočnemu prostoru določajo jezik, spodnja čeljust in nekoliko tudi ustnice, ki tvorijo odprtino.

Samoglasniki so tem jasnejši, čim manjši je odzvočni prostor in čim večja je odprtina, in tem temnejši, čim večji je odzvočni prostor in čim manjša je odprtina. Odzvočni prostor raste od srede trdega neba proti sredini jezične ploskve in od tod proti srednjemu mehкому nebu. Zato ločimo samoglasnike v nebne (palátalne, ime od: palátum) in mehkonebne (velarne, ime od: velum). Na meji med obema je *a*. Nebni samoglasniki so razni *i* in *e*; mehkonebni so razni *o* in *u*. Značaj

Podoba 2b. Lega glasilke pri zvenu.

¹ Poznamenovanje soglasnik in samoglasnik sloni na površnem opazovanju. Že Grki in za njimi Rimljani so uvedli ime soglasnik (*τὰ σύμφωνα*, lat. consonans), in sicer za zapornike (*τὰ ἄφωνα*, brezglasniki) in pripornike (*τὰ ἡμίφωνα*, polglasniki) v nasprotju s samoglasniki (*φωνήεντα*, lat. vocals). Pozneje so se rabila ta imena gledé na zlogotvornost: samoglasnik je zaznamoval glas, ki se lahko sam zase izgovarja; soglasnik pa je zaznamoval glas, ki se izgovarja le v zvezi s samoglasnikom, kar je seveda pogrešeno.

samoglasnika določa zlasti večja ali manjša razdalja jezika od neba, odtod razločujemo tudi ozke (ali zaprte) in široke (ali odprte) samoglasnike.

1. Kadar izgovorimo *i*, kakor ga imamo v besedah žito, misel itd., upremo jezično konico na rob spodnjih zob, sprednji del jezične ploskve se močno dvigne proti sredi trdega neba, ustnici tvorita podolžno razzo, čeljusti sta čisto blizu. Ta *i* se imenuje **ozki** (jasni) *i* in se govori v našem knjižnem jeziku le v dolgopoudarjenih zlogih. (Glej podobo 3.) Če se jezična ploskev ne dvigne s tako močjo in so ustnice ter čeljusti nekoliko manj napete, dobi *i* temnejši značaj. Ta *i* se imenuje **široki** (temni) *i* in se govori v kratkopoudarjenih in nepoudarjenih zlogih, n. pr. *nít*, *hodim* itd.

2. Če ostane jezična konica uprta na rob spodnjih zob in se sprednja ploskev nekoliko upogne in nazaj potegne in se čeljusti nekoliko razmakneta ter ustnična razza malo razširi, izgovorimo **ozki e**, n. pr. *pět*, *srěča*. Ako izgovorimo kratki **široki e**, n. pr. *věč*, *slepota*, stopi jezična konica za spodnje zobe, jezična ploskev se zniža proti sredini ustne votline in ustnice tvorijo precej široko nenapeto razzo. Kadar izgovorimo dolgi **široki e**, n. pr. *séstra*, *métla* itd., se čeljusti še izraziteje razmaknejo, jezična ploskev pa se še bolj oddalji od sprednjega neba.

3. Kadar izrekamo *a*, se srednji del ploskve rahlo napne proti sredini neba in se jezična konica potegne nazaj, tako da se še dotika spodnjega roba spodnjih zob; čeljusti sta široko odprti, ustnici nenapeti in široko odpirata odzvočni prostor. (Glej podobo 3.)

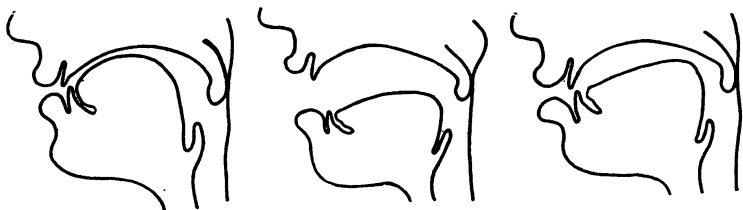
4. Če tvorita ustnici srednjeveliko razzo, pri čemer se zapreta tudi čeljusti ter se srednji del jezične ploskve rahlo dvigne proti vrhu neba, nastane **polglasnik**, n. pr. *pəs*, *dobər*.

5. Ako se jezik potegne toliko proti korenu, da se jezična konica ne dotika več spodnjih zob in se ustnici zaokrožita, nastane dolgi **široki o**, kakor se govori v dolgopoudarjenih zlogih, n. pr. *kósa*, *óče* itd. Kratkopoudarjeni in nepoudarjeni široki *o*, n. pr. *nòž*, *otròk* itd., se izreka domala v isti legi, le ustnice niso tako zaokrožene.

Ako se jezik še bolj nazaj potegne in se jezični koren dvigne proti zadnjemu delu mehkega neba ter se ustni krog zoži, dobimo **ozki o**, n. pr. *pót*, *põt*.

6. Pri širokem (temnem) *u*, n. pr. krùh, pustím itd., se jezik ne potegne znatno nazaj, le jezični koren se dvigne proti sredi mehkega neba, dočim tvorijo ustnice nenapeto zaokroženo šobo. Ozki (jasni) *u*, n. pr. rúda, rûd itd., se tvori s še bolj nazaj potegnjenim jezikom in še bolj dvignjenim jezičnim korenem, ustnici se izrazito zaokrožita in podaljšata v dulec (šobo). (Glej podobo 3.)

Pri vseh naštetih samoglasnikih gre zračni tok samo skozi ustno votlino. Mehko nebo zapira tedaj zraku vhod v nosno votlino.

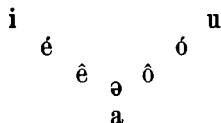
Podoba 3. Jezična lega pri izgovoru samoglasnikov *i*, *a*, *u*.

Ako gre zrak tudi skozi nosno votlino, nastanejo nosni samoglasniki, ki se govorijo še na vzhodnem Koroškem. Ti glasovi so podobni francoskim nosnikom.

7. Če organi ne ostanejo v samoglasniški legi, marveč preko nje zdrknejo v lego prihodnjega samoglasnika, dobimo samoglasniške soglasnike. Taka sta nepoudarjena *i* in *u*, ki se lahko naslonita na druge samoglasnike, s katerimi tvorita dvoglasnik (difting) in izgubita samoglasnost.

8. Izreka knjižne slovenščine obsega torej naslednje samoglasnike: ozki in široki *i*, ozki in široki *e*, polglasnik (*ə*), *a*, ozki in široki *o*, ozki in široki *u*. V govoru moramo zlasti dobro ločiti med ozkimi in širokimi *e* in *o*; v pisavi jih včasih zaznamujemo s posebnimi znamenji: ˆ ostrivec pomeni ozka *é* in *ó*, ^ strešica pa široka *ê* in *ô*. Kadar posebej zaznamujemo vrsto naglasa, tedaj zaznamujemo ozka *é* in *ó* s posebnima znakoma pod njima (*ẹ* in *ọ*, *ơ* in *ơ*), široka *ê* in *ô* pa ostajata spodaj nezaznamovana (*e* in *o*). Kadar hočemo polglasnik posebej zaznamovati, pišemo obrnjen *ə*.

Po premikanju jezične ploskve bi te samoglasnike mogli razvrstiti v naslednji trikotnik:

Soglasniki.

§ 4. Ako gre zračni tok skozi ustno priporo, nastanejo **priporniki** (spirantes, Reibelaute).

1. Če tvorita priporo ustnici, nastane dvoustnični *v*, ki se govori pred soglasniki, n. pr. **vsak**, **ovca**. Ustnično-zobni *v*, ki se govori pred samoglasniki, n. pr. **voda**, in *f* nastaneta, ako tvorita priporo spodnja ustnica in rob zgornjih zob. Če premaknemo spodnjo čeljust nekoliko naprej, pobesimo jezično konico za rob spodnjih zob in naredimo s sprednjim delom jezika priporo proti dlesni za sekavci, dobimo zobna pripornika *s* in *z*. Pri *š* in *ž* se srednji del jezične ploskve dvigne proti vrhu neba, zaradi česar se tudi sprednji del pomakne nazaj ter tvori hkrati žlebičasto priporo na robu dlesne in trdega neba, tako da tvori nekak kotličasti odzvočni prostor, kjer se oblikuje njima lasten glas, zaradi katerega se imenujeta tudi **šumevca**. Ako srednji del jezične ploskve pripre zračni tok proti trdemu nebu, nastane nebni pripornik *j*. Mehkonebni (velarni) *h* se tvori, če zadnji del jezične ploskve pripira zrak ob mehkem nebu.

2. Ako gre zračni tok skozi ustno zaporo, nastanejo **zaporniki** (explosivae, Verschlusslaute). V slovenskem knjižnem govoru rabimo le trde zapornike, ki se po mestu, kjer se tvori zapora, dele **v** ustnične, zobne in mehkonebne.

Ustnična zapornika sta zveneči *b* in nezveneči *p*, ki ju tvorita ustnici ob popolni zapori. Če prestrežemo zračni tok z jezično konico in neposredno za njo ležečim sprednjim delom jezične ploskve na meji med dlesno in zgornjimi zobmi, dobimo zobna zapornika *t* in *d*. Mehkonebna *k* in *g* nastaneta, ako se tvori zapora med zadnjim delom jezične ploskve in mehkim nebom. Mesto zapore se premika od zadnjega dela trdega neba do zadnjega dela mehkega neba (izreci: ki-ku).

3. Ako se spojita zapornik in pripornik, nastanejo **zlití** soglasniki (afrikate). Taki so: $c = t + s$, $č = t + š$; pred zvenečim soglasnikom se izreka *c* kot *dz*, *č* kot *dž*, kar pa se **v** naši pisavi ne izraža posebej.

Nezveneči soglasniki (*p*, *t*, *k*, *f*, *s*, *š*, *h*, *č*) se tvorijo z bolj napetim mišičevjem kakor zveneči (*b*, *d*, *g*, *v*, *z*, *ž*).

Priporniki, zaporniki in zlití glasovi tvorijo posebno skupino soglasnikov, pri katerih nimamo nikakega odzvoka (reso-

nance) in zato ne morejo biti zlogotvorni; imenujejo se **nezvočni soglasniki** (sonanti). — Soglasnikom *l*, *r*, *m*, *n* se lahko pridruži odzvoek (resonanca) v ustih in nosu in so zato lahko zlogotvorni; imenujejo se **zvočniki** (sonorni glasovi).

4. Ustne zvočnike imenujemo **jezičnike**; ti so *r* in razni *l*-i. Jezičnik *r* tvorimo z jezično konico, ki se trese in se za trenotek dotakne dlesne; ta dotik se ponovi do trikrat, kakor glas bolj ali manj krepko izgovorimo (med samoglasnikoma navadno le enkrat, kadar tvori zlog pa celo do štirikrat).

Včasih se tvori *r* tako, da se trese jeziček in zadnje mehko nebo; tedaj ima glas mehkonebni značaj; tako se govori po več krajih, zlasti se tako izrekovanje dobro čuje n. pr. v Tržiču in v Kropi na Kranjskem.

Drugo vrsto jezičnikov tvorijo razni *l*-i. Zračni tok gre ob strani jezika, ki tvori središčno zaporo. Po legi jezika pri tej zapori ločimo:

a) zobni ali srednji *l*, pri katerem je jezična konica uprta na rob dlesne in zgornjih zob, dočim sta strani sprednjega dela jezične ploskve pobešeni in propuščata zračni tok;

b) mehki ali topljeni *l* nastane, ako tvori središčno zaporo sprednji del jezične ploskve proti trdemu nebu, dočim propušča zračni tok ob straneh srednjega dela jezične ploskve; mehki *l* (v knjižni pisavi: *lj*) je pri nas že redek in je večinoma prešel v srednji *l* ali pa se je razcepil v *l + j*;

c) kadar pa se dvigne jezični koren proti mehkemu nebu, tako da zračni tok odhaja ob njegovih straneh, nastane trdi ali mehkonebni (velarni) *l* (*ġ*); jezična konica je pri tem lahko v mirni legi za spodnjimi zobmi ali pa tvori središčno zaporo za srednji *l*. Tudi *ġ* je v našem jeziku že domala izginil; zamenjal ga je velarni *ŋ*.

5. **Nosniki** nastanejo, če mehko nebo z jezičkom odpre vhod v nosno votlino in gre zračni tok skozi ustno in nosno votlino. Po odzvočni votlini, ki jo oblikujejo usta, ločimo ustnični nosnik *m*, zobni nosnik *n* in mehkonebni *n*, ki se govori pred *k* in *g* (n. pr. *danka*, *angel*). Ustna votlina je zaprta in sicer na istih mestih kakor pri *b*, *d* in *g*; topljeni *n* (v knjižni pisavi: *nj*) nastane, če tvori sprednji del jezične ploskve popolno zaporo proti trdemu nebu.

Glasove **z**, **s**, **c** imenujemo tudi **slčnikke**; **ž**, **š**, **č** imenujemo **šumevce**.

zveneti

To poznamenovanje nam rabi za zunanje izpremembe le-teh soglasnikov.

§ 5. Pregled soglasnikov.

		Nezvočni soglasniki						Zvočniki	
		Zaporniki		Priporniki		Zlití soglasn.		Nos-niki	Jezič-niki
		zve-neči	nezv.	zve-neči	nezv.	zve-neči	nezv.		
Ustničniki	dvo-ustnični	b	p	v pred soglas-niki	—	—	—	m	—
	ustnično-zobni	—	—	v	f	—	—	—	—
Zobniki	trdi glasovi	d	t	z, ž	s, š	(dz, dž)	c, č	n	r, l
Nebniki	topljeni glasovi	—	—	j pred samo-glasn.	—	—	—	nj	lj
Mehkonebniki		g	k	—	h	—	—	n pred k in g	l (trdi l)

Glasovi v besedi in v stavku.

§ 6. Opisani glasovi v živem govoru niso ločeni, ampak prehajajo drug v drugega. Slede si samoglasniki in soglasniki ter tvorijo glasovne skupine, katere imenujemo **zloge**. V govoru niso vsi zlogi kakor tudi ne vsi glasovi enaki, temveč se ločijo med seboj po trajanju, poudarku in glasovni višini. Po trajanju se ločijo samoglasniki v **dolge** in **kratke**. V vsaki besedi ima en samoglasnik glavni poudarek. Poudarjene samoglasnike izgovarjamo z večjo močjo, t. j. zračni tok je bolj zgoščen, zaradi česar je amplituda glasilničnih tresljajev večja, organi v ustih so za poudarjene samoglasnike izraziteje nastavljeni, kar daje samoglasnikom določen značaj. Dolgi samoglasniki imajo dvojen poudarek: *a)* rastoč, če jakost proti koncu raste, *b)* padajoč, če se jakost glasu takoj v začetku dvigne in proti koncu pada. V obeh primerih jo spremlja vzporedno rastoča ali palajoča glasovna višina.

Kako vplivajo soglasniki in samoglasniki drug na drugega, glej v poglavju o prilikovanju (§ 65—73).

Črkopis.

✓ je

§ 7. Naš črkopis ne izraža vseh samoglasnikov in soglasnikov, katere obsega izreka pismenega jezika. Nepopoln je nekaj zato, ker sosednji jeziki (nemščina in italijanščina), od katerih smo v 16. stoletju prevzeli latinico, ne poznajo vseh naših glasov; nekaj pa zato, ker prvim pisateljem ni šlo za glasovno natančen zapis, ampak so zaznamovali glasove samo v glavnih potezah (z znakom *e n. pr.* so zaznamovali štiri glasove).

Prvi sostavni črkopis je uvedel Trubar, ki ga je priredil po tedanji latinski in nemški pisavi. Iz latinščine je poleg drugih črk vzel tudi **v** in **h**. Nemški zgolj pisni razloček med dolgim in kratkim **s** (*f, s*) je sprejel, dasi nedosledno, za dva glasova: **s** in **z**. Znake za šumevce je sestavil z latinskim **h**, tedaj **zh** za **č**, **fh** za **š**, **sh** za **ž**. Vendar med *fh* in *sh* kakor tudi med **u** in **v** ter **i** in **j** še ni delal razločka. To so storili šele Krelj, Dalmatin in Bohorič. Krelj je, kakor pripoveduje v predgovoru svoje postile leta 1567, primerjal Trubarjevo pisavo s „starim slovenskim, hrvatskim in cirilskim pismom“ ter uvedel razločevanje med **f** in **s**, **fh** in **sh**, **u** in **v** (Trubar je pisal *n. pr.* Sloveni, gouore, na vlicah, berī: Sloveni, govore, na ulicah) ter naglasna znamenja in znake za mehki lj. Dalmatin je sprejel skoro vse Kreljeve znake, skupaj z Bohoričem pa je uvedel še razloček med **i** in **j**. Ker je ta črkopis prvi učil v slovnici (1584) Bohorič, se je imenoval po njem bohoričica.

V latinščino, italijanščino, francoščino, nemščino, češčino in druge jezike se je splošno sprejelo razločevanje med **u** in **v** šele v 18. stoletju. Razločka med **i** in **j** pa nekateri jeziki (*n. pr.* italijanščina in latinščina) še dandanašnji niso sprejeli. Mi smo torej če ne sploh prvi, med najprvimi, ki so razločevali **u** in **v**, **i** in **j**.

Bohoričica se je pisala skoro do srede 19. stoletja. L. 1830 je seznanil Hrvate Ljudevit Gaj z latinico, pomnoženo s češkimi znamenji (**č, š, ž**), ki jih je izumil Jan Hus (prvotno so se rabile pike nad črkami: *č, š, ž*; tako je pisal Hus sam in to znamenje se je ohlaniilo pri poljskem *z [=ž]*, ki so ga sprejeli iz češčine). Ta črkopis, ki se po Gaju imenuje gajica, so med leti 1839—1846 sprejeli tudi Slovenci.

Naš črkopis obsega sledeče črke: **a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž**.

Raba samoglasnikov v pisavi in izreki.

i.

§ 8. Glas **i** se izreka povsod, kjer ga pišemo. Razložek pa je v izreki med dolgopoudarjenim in kratkopoudarjenim ali nepoudarjenim **i**.

Dolgopoudarjeni **i** ima jasen glas (= ozki **i**), n. pr. kíta, mîr, sîn, vîle, žíla itd. Kratkopoudarjeni ali nepoudarjeni **i** se ne izreka s čistim glasom, temveč temno (= široki **i**). Kratkopoudarjen je **i** n. pr. nît, ptič, sît; velelniki: spî, žgî, tkî. Nepoudarjen je **i**, n. pr. bábica, jágodica, žábica, prósim, nûdim itd.

Jasen glas ima nepoudarjeni **i** le na začetku besed, n. pr. iméti, imê itd., in pred zlogi z dolgim **a**, n. pr. dišâva, pi-sânje, zidár, igráti itd.

Glede izreké pomni: mislil, nosil, govoril itd. se izreka: misliw, nosiw, govoriw (ne: mislu, nosu itd.).

Kratkopoudarjeni ali nepoudarjeni **i** je po kakovosti pravi **i**, zato se mora v izreki ločiti od polglasnika (ə); glas **i** v primerih kakor nît, ptič, sît, spl (velelnik) itd., ne sme biti enak polglasniku, kakor ga govorimo v zgledih kakor pès, kès, sèn itd. Pravilni kratkopoudarjeni in nepoudarjeni **i** se govori še v Podjurski dolini na Koroškem, na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju, v južnem delu Bele Krajine in v Reziji.

§ 9. Večina našega naroda kratkega in nepoudarjenega **i** že od začetka 17. stoletja ne izraža popolnoma čisto;¹ v mnogih narečjih se je skrajšal do polglasnika ali pa je celo onemel.

Nasledki take izreke so se pokazali tudi v pisavi.

Tako se v sedanji pisavi **i** izpušča, dočim se je nekdam pisal, n. pr. oljka; rajnca mati; šolen, šolna; marenj, marnja; zaljši, zaljšati; marveč; starši.²

V nekaterih primerih se piše **i** namesto polglasnika: v množ. rod. živalic, stvaric, lučic.³

V nekaterih primerih pisava omahuje, zato se sme **i** izpuščati ali pa pisati, n. pr. doli ali dol; gori ali gor; skozi ali skoz; kmetiški ali kmečki; stran ali strani (prislov); pri neločljivem predlogu **iz**: izprehod ali sprehod; izkušnja ali skušnja; zlepa ali izlepa.

¹ Že Dalm. piše oslabeled **i**: se tkalcu nêt [= nît] v'tèrga (Izaja 38).

² Nekdaj se je pisalo: oljika; rajnica mati; šolin, šolina; marinj, marinja; zališi (iz zalejši), zališati, mariveč; pisatelj 16. veka so pisali: stariši.

³ Nastalo iz: živalec, stvarec, lučec.

Toda pomni, da se mora pisati **i**: dediščina; kladivo; lisica; malinica; málica, málicati; moči (= nedoločnik): ni moči storiti; paličica; pralica; sinica. Pridevniki -in: materin jezik, materina solza; sestrin mož. Samostalniško rabljeni pridevniki: duhovni (duhovnik), modri, popotni; dalje: vesoljni (svet); sleherni, vsak(a)teri itd.

●.

§ 10. Pisava izraža s črko **●** sledeče glasove: 1. pravi **●**, ki more biti a) ozki **●**, b) ozki **●** in c) široki **●**; 2. polglasnik, ki je po izvoru in izreki docela različen od **●**.

1. Glas **●** je po izreki trojen:

a) Ozki **●** v primerih kakor: véžem, mēd, lēd, rēsa, rēd, pēt, srēča, lēča, zēbsti, desēt, jētra, začēti, napēti, klēti, vzēti, mēti — manem; žēti — žanjem, (o)žēti — žmem.

Ozki **●** je nastal: 1. iz starega prvotnega **●**, n. pr. šest, prim. nem. sechs, lat. sex, gršk. ἑξ; 2. iz starejšega nosnega **ē**, staroslov. **ę** (ǣ), n. pr. pet, prim. gr. πέντε. Ostanke starejšega **ē** (nastal iz prvot. **en**, **em**; **n**, **m** pred soglasn.) imamo še v nekaterih besedah. Na Koroškem, v gornjem delu Štajerske in v Prekmurju se govori še mesenc, mesenca. V Reziji, na Goriškem in na Koroškem: venči (= večji). V Zilji: srēnča (sreča), lēnča (leča), sēnči (seči), dosēnči, prisēnči itd. Pri končnicah -ēti se dá prvotni **n** (ali **m**) spoznati iz sedanjiške oblike: zapēti (iz zapenti!): zapn-em; začēti: začn-em; žēti: žan-jem, ženjica, žnjica; mēti: man-em; ožēti: ožm-em. — V Podjurski dolini na Koroškem se govori ta **e** še dandanes nosniški: ē, ā.

V Pleteršnikovem slovarju se piše ta ozki **●** s ključico spodaj (e) n. pr. šēst, sēdem, jētra itd.

b) Ozki **●** v primerih kakor: dēl, dēlo, dēd, dēda, hlēbec, jēd, jēsti, lēs, mēsto, lēto, lēp, lēpa, lēpo, stēna, trēba itd.

Ozki **●** je nastal: 1. iz nekdanjega **ē**, n. pr. sēme; lat. sēmen; 2. iz nekdanjega dvoglasnika (ai, oi itd.), n. pr. del (nastalo iz dail-), gr. δαίτη delež; nem. Teil, teilen; stena, nem. Stein (gotško: stains).

Do Vodnika (konec 18. stol.) se je pisal ta **●** navadno z **ej** (svejt, lejt, snejg itd.).

V Pleteršnikovem slovarju se piše ta **●** s piko od spodaj (e), n. pr. dēl, dēlo itd.

Stara cerkv. slovanščina je imela v tem primeru ꙗ (jat), ki se v latinici piše **ĵ**.

Kratki in nepoudarjeni **●** se v nekaterih narečjih že od 16. stol. govori ali kot čisti **i** ali pa zamolklo kakor kratki in nepoudarjeni **i** in **u**, mnogokrat je celo onemel. Taka izreka je vplivala tudi na pisavo. Namesto prvotnega **ę** pišemo **i**, n. pr. pomniti, zapomniti, pomnil, ila, ilo, plesniti, sumniti (iz: pomnēti, pomnēl, plesnēti, sumnēti itd.). Dalje pišemo zlod, zlodja, vislice namesto zlodej, viselice. Volikanem govoru se izreka ta **e** čisto!

Ozka e in ɛ se v navadni pisavi včasih izražata z ostrivcem nad e (é), n. pr. svétnik (ne svètnik! Rat); védel je (vedeti!), jé (jesti!), ob péti maši (ob maši, ki se poje; Iv. Cankar) itd.

c) **Široki e**: a) kratki: mèč, lèv, vèč itd.; b) dolgi: mètla, séstra, téta, žena, omélo; nésem, ženem, védem itd.

V knjižnem jeziku se široki e izraža semtertja s strešico ^ nad e: pêta, jêdro, vêdla, vêdlo (od vêdem), nêsi, žêni itd. Metlo ima, pa mêsti ne zna (Žup.). — Srečno, vesélo sêlo bo naše (Žup.).

V Pleteršnikovem slovarju se piše brez znamenja spodaj, torej: mètla, séstra, téta, žena itd.

Besede s širokim e so imele prvotno poudarek na zadnjem zlogu, odkoder je prestopil na zlog z e, n. pr. prvotno ženà, sestrà, metlà, čelò, nesèm, nesèš, neslà, neslò itd., kar se govori še dandanes po nekaterih krajih (n. pr. na Goriškem in v Rožu na Koroškem).

§ 11. Pred r se e govori v več narečjih ko i¹, zato se v pisavi oba glasova večkrat mešata. Pomni, da se piše: zmeraj, zmerom; sêrec, sêrast konj (Schimmel), sêr (Lämmergeier); bêra.

2. Črka e nam rabi tudi za polglasnik.

Polglasnik.¹

§ 12. Polglasnik se piše s črko e. Pomniti pa je, da je samostojen samoglasnik in se od e bistveno razločuje.

V pisavi se izraža polglasnik semintja s krativcem nad e (è), n. pr.: Kdo zna — noč tèmno razjásnit', ki tare duha? (Preš.). Nastlali na stèzo so pisan ti cvet (Greg.). Ljubezen cvèla je iz njega (Žup.). In da si sèn samo, bil bi te sanjal (Žup.). Pri predlogu sè (= sə) v pesmih, n. pr. Kot solnce sè žarki ognjenimi (Greg.). In sè sabo je govoril (Strit.).

Prvotni kratki ali nepoudarjeni polglasnik je ostal polglasnik v vseh slovenskih narečjih. Le na Štajerskem in v sosednjem prekmurskem narečju se govori namesto njega čisti e. Prvotni polglasnik, ki je dobil dolg poudarek, pa je v imenovanih krajih in na vzhodnem Koroškem prešel v e, n. pr.: den, len, meh, menjši, meša, mešnik, senje, ves; dehnem, genem, pehnem, vtekem, pesji, denešnji itd. (za: dan, lan, mah, manjši, maša, mašnik, sanje, vas, dahnem, ganem, pahnem, vtaknem, pasji, današnji), kar so pisali še starejši koroški, štajerski in prekmurski pisatelji. V splošno slovensko pisavo se ta posebnost ni sprejela, zato se kratki in nepoudarjeni polglasnik v oliknem govoru ne sme govoriti po šegi teh narečij ko čisti e.

Glede izreke pomni: polglasnik se pred v in trdim l ne sme izpuščati; cerkev, rekel, oselitd. se izreka cerkəw, rekəw, osəw (ne cerku, reku, osu).

¹ V tej knjigi ga pišemo, kjer hočemo nanj posebej opozoriti, z obrnjenim e (ə).

§ 13. Polglasnik imamo: 1. v korenskih delih; pri samostalnikih kakor: bēdenj, bēdnja, bēt — bēta, bēzēg, bēzga, bēzgovēc; čēbēr, čēbrica, dēhor, dēska, dēž — dēžja — dēževati, dēžnik; kēbēl — kēbla — kēblica, kēs — kēsa — kēsēn, (kēsān), kēsati se, zakēsнити se; mēgla, mēnēc — mēnca — mēncati, mēnih — mēniha, mēzeg — mēzga; pēčēk — pēčkā; pēkēl — pēkla, pēs — psa, sēmēnj, skēdēnj; sēl — slā, sēn — snā, sēnci — sēncev; sēs, sēsēc, sēsāti; stēza, stēbēr, tēma, tēmnica, žēnjēc, žēnjica.

Pridevniki: mēdēl, mēdla, mēdlo, mēdlēti; tēšč, tēšča; vēs. Zaimki, predlogi itd.: kēdaj (prim. nekđaj), tēdaj, sēdaj pōleg zdaj, predēn; sē kot ločljiv in neločljiv predlog; sēstaviti, sēšteti, sēznaniti se, sēžgati, sēsekati, sēgniti. Dalje: vendar itd.

Glagoli: bēcāti, bēcāniti, cvētem, cvēsti, šēpniti, šēpnem (= pošepetati); bēdēti, bēdim (pōleg bdim), dēhteti, skēleti (pōleg skleti), šēp(ə)tati, šēpētavēc, mēčkati, ščēbētati, šēgētati, šēgētam, šēgače (pōleg žgače), lēskētati, cēp(ə)tati, sēm (= jaz sem).

2. V končniških delih: a) pri končnicah -ēc: edninski imenovačnik moškega spola: hlapēc, rokodelēc; množinski rodilnik a-jevske sklanj.: ovēc (rod. množ. od ovca); -ək: torək (torka); pridevniki: glādēk (gladka, gladko); əl: kotēl, misēl, rekēl, topēl, rahēl itd.; əm: kosēm — kosma; pesēm; ən: ovēn, ljubezēn, trudēn; tovarēn — tovarne; -er: gabēr, iskēr, bistēr; -ət: hrbēt; -əv: cerkēv, ponēv, breskēv.

b) v izvedenakah iz samostalnikov z naslednjimi končnicami: -əl — la — lo (elj — lja — lje), -əm — ma — mo, -ən — na — no (-ənj — nja — nje); -əv — va — vo, za soglasniki (t. j. pri zlogotvornem l [lj], m, n, v). N. pr.:

-əl — la — lo: posēl — posēlski — posēlstvo; misēl — misēln — misēlnost; osla: osēlnik; stēblo: stēbēlce, stēbēlski, stēbēlnat; maslo: masēlnik, masēlnina; -əl — lja — lje: krempelj, krempeljca; zemlja: zemēljski; grablje: grabēljnik; -əm — ma — mo: pesēm — pesēmca — pesēmski; pasma: pasēmski; pismo: pisēmski, pisēmstvo, pisēmce; -ən — na — no: ljubezēn: ljubezēnski, bistvēn — bistvēna; -no: okno: okēnce, okēnski; vlakno: vlakēnce itd.; -ənj: sēmēnj: sēmēnjski; -əv: britēv: britēvca, molitēv: molitēvna žena.

Polglasnik se vtika: konjēnik, konjēnica, konjēništvo itd., kar se piše pōleg konjik, konjica, konjištvo (nastalo iz konjnik, konjnica, konjništvo); mestēce, mestēca, mestēcū; ustēca, ustēc; gnezdēce, gnezdēca, gnezdēcū itd.

§ 14. Ako dobi polglasnik dolg naglas, se spremeni v **a**: pəs — pāsji, sēmənǝ — sēmánji, Trst (nastalo iz Trzest, prim. ilirsko-romansko: Tergeste): tržáški, Tržaščan poleg Tržačan, tənək: tanjši, tanjšati, natanko, kəsən — kásni (določna oblika), prekâsen, kašnje (prislov) poleg kəsneje itd.

Po tem pravilu je nastal iz prvotnega polglasnika v mnogih besedah **a**, n. pr. pri glagolih: dâhnem, dâhneš, dâhne, dâhneva, dâhneta, dâhnemo, dâhnete, dâhnejo, dâhnjen; enako: gânem, (od)mâknem, pâhnem, sâhnem, (v)tâknem, spotâknem itd.; pri pridevniki: lahki (določena oblika), laže, lažji, lažja, lajši, nalahko; tanki (določna oblika), tanjši, tanje; manjši itd.

Ker imajo besede v nekaterih oblikah prvotni polglasnik (ə), v drugih pa pod dolгим poudarkom **a**, sta se začela **e** in **a** v pisavi mešati.

Tako pišemo: dəhniti, dəhni, dəhnite, dəhnil, dəhnila, (prvotne oblike) ali pa po vplivu sedanjskih oblik: dâhnem, dâhneš itd. tudi: dahniti, dahni, dahnite, dahnil, dahnila, dahnilo. Enako: ganiti (poleg gəniti, (od)makniti poleg (od)məkniti, pahniti poleg pəhniti, sahniti in səhniti itd.

Dalje pišemo po vplivu lahki itd. tudi lahek (lahak) poleg starejše oblike ləhek (ləhak); tanək poleg tənək.

V pisavi se polglasnik zaznamuje semintja s krativcem, n. pr.: A vsâhnil vesêlja je prejšnjega vir (Greg.). Razmâkni predgorja se tēmnega zid (Greg.). Kedar se mu krila zganejo — do tal se prikloni hrast (Žup.).

§ 15. V besedah, ki smo si jih izposodili v novejšem času od drugih Slovanov, se sme govoriti za stari polglasnik čisti **e**: pester, prelēsten (= omamljiv). Iz shrv. vzete besede imajo **a** za prvotni polglasnik: batina; iz ruščine **o**: bodriti, boder, točka itd.

Enako se govori čisti **e** v besedah kakor n. pr. tekma, tekmovati, steklo, prišedši itd.

ne o polglasniku
a.

§ 16. Glas **a** se izreka povsod, kjer ga pišemo, n. pr. brāt, brāta, brātec; rāk, rāčji; slāma, slāmnik; dēlal, vstāl.

Posebej pomni, da se piše **a**: prašič, prasica, macesen pazder, pazderje pazdernat, tja.

Pomniti je, da se mora izrekati **a** čisto. Napaka je torej, ako se izgovarja **a** tako, da se ustnice pri izreki tega glasu zaokrožijo (â), n. pr. mâti, kakor je slišati semtertja po Goriškem, Koroškem in po Štajerskem.

V nekaterih primerih se je pomešala končnica **av** z **ov**; zdaj se piše le delavnik, delavnica, delaven dan, delavne ure itd.,¹ pravilno pa se piše: delovna večina, delovno vodstvo (izvedeno od: delo).

o.

§ 17. S črko **o** izraža pisava tri vrste **o**. Glas **o** je trojen:

a) **široki o** in sicer kratki: bôb, nôž, otrôk in dolgi: bósti, bôdem, sôpem, sôpsti, kôsac, kôzel, kônec, nôrac, ôkno, otrôka, ôven, kôsa, rôsa, kôza, vôda, nôža itd.

Če se v navadni pisavi široki **o** posebej izraža, se rabi zanj znamenje **^** nad **o**: gospôda (da se loči od gospôda, tožilnik ednine) pôla, pôle, môra (da se loči od: môra, mórati), bôdem, bôsti; velelniki: nôsi, hôdi, vôdi (da se loči od: on nôsi, hodi, vodi). N. pr.: Jurij Zeleni, ne hôdi drugam! (Žup.)

V Pleteršnikovem slovarju se piše brez znamenja spodaj, tedaj: bósti, bôdem, sôpsti, sôpem itd.

Besede s širokim **o** so imele prvotno poudarek na zadnjem zlogu, odkoder je prestopil na zlog z **o**, n. pr. prvotno bodem, bosti, kosac, kosca, okno, koza itd., kar se govori še dandanes po nekaterih krajih (n. pr. na Goriškem in med Rožani na Koroškem i. dr.).

b) **ozki o** v primerih kakor: gôba, môka, pôt, prôd, kôt, kôtnik, zôb, môž, pôčim, lôka, pôkati, gôst, gôsta, gôdem, bôdem (bom).

Ozki **o** je nastal 1. iz starega **o**: nôsiš, hôdiš, osem, kozji, koza itd., 2. iz starejšega **ô**, strsl. **ą** (nastal iz: on, om, an, am); Soča ilirsko-roman. Sontius); Logatec ilir.-rom. Longaticum); prim. Oger, nem. Ungar; Korotan, Koroško (iz oblike Carantia, prim. Carantum); Kokra, nem. Kanker. Na Koroškem v Podjurski dolini se govori še **ô**: môž, môka itd. Stari **ą** daje v shrv. **u**, odkoder smo si izposodili več besed: krut, luka, lutka, muka, tuga itd.

V Pleteršnikovem slovarju se piše ta **o** s ključico spodaj (**o**): gôba, môka, pôt itd.

c) **ozki ô**, ki se govori v primerih kakor: Bôg, gospôd, môt, rôg, ôni, kolô, kokôš, pokôra, sirôta.

Do Vodnika (konec 18. stol.) se je pisal **o** z **u**, n. pr. gospud, Bug, lejt, uni, must itd. (Bog, leto, oni). Ostanek take pisave imamo v dihur, dom u, kar se pravilneje piše dehôr, domôv, búdalo (Pfuscher), búdalast (iz korena bod-);² budati poleg bôdati³ in v lastnih imenih, n. pr. Škufca (nastalo iz Škôfica).

¹ Nastalo iz: delovnik, delovnica, deloven itd.

² Napačno je budálo, budálast (to je vzeto iz shrv. in je turškega izvora).

³ N. pr. Povej nam rajši, ko budaš v tiste popirje, ali bo konec ali ga ne bo. (Finžgar, Naša kri.)

Po Pleteršniku se piše ta **o** s pičico spodaj (o), n. pr. Bôg, gospôd, môst itd.

u.

§ 18. Glas **u** se izreka povsod, kjer ga pišemo. Razloček pa je v izreki med dolgopoudarjenim in kratkopoudarjenim ali nepoudarjenim **u**.

Dolgopoudarjeni **u** ima jasen glas (= **ozki u**) n. pr. lúč, súčem, múha itd. Kratkopoudarjeni ali nepoudarjeni **u** se izreka temno (= **široki u**). Kratkopoudarjeni in nepoudarjeni **u** imamo n. pr. krùh, kùp, hudô, pustim, várujem.

Jasen glas ima le korenski **u** na začetku besede, n. pr. učiti se, uhô, ušêsa itd. in pred zlogi z dolgim **a**, n. pr. puščáva, sukáti se itd.

Kratki in nepoudarjeni **u** je po kakovosti pravi **u**, zato se mora v izreki ločiti od polglasnika (e); glas **u** v primerih kakor kruh, kup, hudo itd., ne sme biti enak polglasniku, kakor ga govorimo v: pès, kès, vès itd. Pravilni kratkopoudarjeni in nepoudarjeni **u** se govori še v Podjurski dolini na Koroškem, na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju, v Beli Krajini in v Reziji.

§ 19. Nepoudarjeni **u** se je v zahodnih narečjih skrajšal do polglasnika¹ ali pa je celo onemel. To je vplivalo tudi na pisavo. V nekaterih primerih se piše **u** namesto prvotnega polglasnika (n. pr. bučela, prvotno: bæčela), v nekaterih se izpušča (n. pr. vrh poleg vrhu [predlog z rod.], zajtrk, zajtrkovati poleg zajutrek, zajutrkovati; dveh, obeh, že itd.²) ali pa se piše z **i** (n. pr. hkrati, po poli brat; o poli enajstih³).

§ 20. Glede izreke neločljivega predloga **u** je posebej pomniti, da se ne izreka z jasnim, samoglasniškim, temveč s soglasniškim **u** (t. j. **u**).

Primeri, kakor: **u**sesti se, **u**jemati se, **u**loviti, **u**mreti, uteči, ukrasti, utegniti itd. se izrekajo: **u**sesti se ali **w**sesti se, **u**jemati ali **w**jemati se itd.⁴

¹ Prim. vzklik Ježeš (iz Ježuš), n. pr. „Ježeš, cesar!“ je viknil Škile. (Dr. Ivan Tavčar.)

² Nastalo iz dvéjuh, obéjuh, uže.

³ Nastalo iz: hkratu (dajalnik!); po polu brat, po polu sestra; o polu enajstih.

⁴ V Beli Krajini in na vzhodnem Štajerskem se je predlog **u** skrajšal v dvoustnični **w** in se potem utrdil pred nastopnim zvenečim soglasnikom v ustnično-zobni **v** (vmreti, vjeti, vlomiti, vbiti itd.), pred nastopnim nezvenečim soglasnikom pa v **f** (fsesti se, ftegniti, fkrasti itd.).

Toda v naslednjih primerih se govori predlog **u** s pravim samoglasnikom **u**: ubrati, ubrala, ubralo, ubirati, udrihati, udri, udrita itd.¹

§ 21. V pesmih se more a) predlog **u** pisati z **v**; če pa stoji pred njim b) kak samoglasnik, tvori z njim dvoglasnik.

Primeri:

a) „Bog **v**smili se!“ zdihuje (Preš.). **V**mirile prsi, lica se zjasnila (Preš.).

b) Veselo čem živeti — junaško **v**mreti (Preš.). Nobena luč se skoz oblak ne **v**kra^ude (Preš.). V njej zdihi v sládke nam so gláse **v**brani (Stritar).

Dvoglasniki.

§ 22. Kadar se izgovorita dva samoglasnika v enem zlogu, nastane dvoglasnik (diftong). Dvoglasniki so na koncu zlogov in pred soglasniki in nastanejo, ako sta oba samoglasnika ali vsaj drugi nepoudarjen.

Navadni dvoglasniki so zveze osrednjih samoglasnikov (e, ə, a, o) s skrajnima samoglasnikoma (i, u). Ker sta naša **j** in **v** na koncu zlogov in pred soglasniki po kakovosti prava samoglasnika (i, u), se zlijeta s spred stoječim samoglasnikom v en zlog.

V pisavi se dvoglasniki ne izražajo posebej.

Slovenščina ima kratke in dolge dvoglasnike.

Kratki dvoglasniki so: zdàj (izgovori: zdaj); práv (izgovori: práw ali práu); enako se govori: precej, pokoj, molitev, délavca, ravnína, siv, váruj, naj itd.

Dolgi dvoglasniki so: krâjnik (izgovori: krâjnik), máj, zglâvje, glav (rod. množine) itd.²

Le korenski **v** pred **r**-om in **v** pred končnicama **-je** v imen. množ. mošk. sp. in **-jo** v orodn. edn. ni dvoustnični v (w), temveč pravi ustnično-zobni v, ki ne tvori dvoglasnika s spred stoječim samoglasnikom, torej: vrâg, vrédno, vréme itd.; črvjê; s krvjo, vr^vjo, br^vjo itd.

§ 23. S spred stoječim samoglasnikom more vsak samoglasnik tvoriti dvoglasnik. To velja za vezano in nevezano besedo.

¹ Na vzhodu se govori tukaj **vu**: vubrati, vubirati kakor korenski **u**, n. pr. vuk, vuho, vučim itd. za ubrati, ubirati, uk, uho, učim.

² Beli Kranjci in vzhodni Štajerci nimajo dvoglasnikov pri **v**, ker nimajo dvoustničnega w, temveč govore pred nezvenečimi soglasniki f, pred zvenečimi ustnično-zobni **v**, n. pr. práf, gláf, of-ca, of-sa, delaf-ca, dobraf-ca (rod. od do-bravec), pef-cef, mrtef; pozdra-vlja, popra-vlja, zdra-vnik itd.

Pesnikom rabijo taki dvoglasniki, n. pr. Srcé zdih'valo bo mi, Bog te obvarji! (Preš.). Da mestu očétnemu zlat čas nastane — Emone bodo letopisi oteli (Preš.) Na vrtu je ostala — Je bridko jokala (Levst.). Vse zarje vanjo omakajo perot — vse zvezde vanjo pišejo svoj pot (Žup.) itd.

O izreki in pisavi nekaterih soglasnikov.

j:

§ 24. V slovenščini imamo dvojen **j**: 1. nebni pripornik **j** in 2. samoglasniški **j**.

1. **j** je pravi nebni pripornik, kadar stoji pred samoglasniki: **j**etra, **j**echmen, božji, z vrvjo, zdravje itd.

V zahodnih narečjih se je ta **j** izgubil in se govori tako kakor na koncu zloga (glej točko 2.). Pravilni **j** se govori še v Beli Krajini in na vzhodnem Štajerskem ter v Prekmurju.

2. Kadar stoji **j** na koncu zloga, t. j. pred soglasniki in na koncu besed, prehaja v soglasniški **i** (i). Primeri: mlaj — mli, jajce — jajice (glej § 22.).

§ 25. Dandanes se govori ponekod (po Gorenjskem, Goriškem in drugod) tudi nepoudarjeni korenski **i** na začetku besed pred soglasniki kot soglasni **i** (i), n. pr. igo, izesa, imeti, ime, iglica. Nekdaj se je govoril tudi tu pravi **i**, kakor dokazuje pisava starih pisateljev: jimam, jime, jiglica, jiskati itd.

Samoglasni **j** se s spred stoječim samoglasnikom zlije v dvoglasnik, n. pr. vbogajme (iz: v Boga ime), zajdem (iz: zaidem), pojdem, najdem itd.

Tak dvoglasnik rabi tudi pesnikom:

Odrpo eno roko
na Galijo imam.

(Vodnik.)

In praviš, da imam le želeti.

Pak imam, kar želim imeti.

(Valjavec.)

v.

§ 26. 1. **v**, ki stoji pred samoglasniki, se imenuje ustnično-zobni **v**: **v**aruh, **v**oda, **v**am, **v**esel, **v**ovo, praviti, zvest, zvit itd.

Ustnično-zobni **v** je tudi korenski **v** pred **r**-om in **v** pred končnicama -je v množ. imen. mošk. ter -jo v orodn. edn. žen.: **v**rag, **v**račati se, **v**reme, **v**rata; črvje; s krvjo, vrvjo.

Opomba. Po Gorenjskem, Primorskem in Koroškem se govori ta **v** ko dvoustnični **v** (w), česar se je v olikani govoric **v** ogibati. Pravilni **v** govore še Dolenjci na spodnjem robu, Beli Kranjci, Štajerci in Prekmurci.

2. Na koncu zlogov, t. j. na koncu besed in pred soglasniki (razen **r**) se govori dvoustnični **v** (w) ali soglasniški **u** (u).

Prim.: **vsak** (izgovori: **wsak** ali **usak**), **vnemati**, **vdova**, **včera**j, **drev**je, **ovna**, **povsod**, **ovca** (glej § 22.).

Tudi **v** pred **v** se govori ko **w** (**u**): **v vodo** se govori: **w vōdo** ali **u vōdo** (ne: **və vodo**).

§ 27. Posebej pomni, da za izreko ni nobenega razločka, ali se piše **v** zloženkah kot **neločljiv predlog v** ali **u**, n. pr.: **vstati**, **wkleniti** ali **umreti**, **utegniti**. Govori se v obeh primerih dvoustnični **w** ali soglasni **u** (**u**), tedaj **wstati** ali **ustati**, **wkleniti** ali **ukleniti** (prim. § 20.).

§ 28. S pravim samoglasnikom **u**, t. j. z jasnim **u**, pa se mora govoriti **v** tedaj, kadar je nastal iz prvotnega začetnega **v**; **v** v primerih: **vgnati** (kaj **v** kako reč), **vžgati**, **vtkati**, **vnanji**... se govori: **ugnati**, **uženem**; **užgati**, **užgem**, **utkati**, **unanji**.

Vžgati je iz **užgati**, to iz **vəžgati** in to iz **vəžlgati**; **vnanji** iz **unanji** in to iz **vənanji**.

§ 29. Tudi predlog **v** se mora govoriti ko **u**, kadar se ne more vzeti k naslednjemu zlogu; govori se n. pr. v **Kranj**, v **Rim**, v **šolo**, v **cerkev** itd. ali *a*) tako, da se **v** vzame k naslednjemu zlogu: **wkranj** ali **ukranj** (to se izgovori v enem zlogu) itd., ali pa *b*) tvori **v** poseben zlog in stoji sam zase: **u Kranj**, **u Rim** itd.

Pesniki rabijo poslednjo izreko, če je treba zloga, n. pr.:

V ozidje se ozko oziram,
u célici bivam nad petdeset let.

(Greg.)

U gore balkanske
koraka junak.

(Greg.)

Dekle je zajemalo **v** vedro vode,
u vedro kovano, vodice hladne.

(Levstik.)

Glej, 'zmed sivih pleš **u** sredi
Zarod žlahtnih rož cvetè.

(Vodnik.)

§ 30. Posebno je priporočati izreko **v = u**, kadar se nakopiči več soglasnikov, ker je težko izrekati **v** skupno z naslednjim zlogom, n. pr. **vso noč v strahu**, z **vzhoda**... izrekaj: **wso noč u strahu**, z **ushoda**; **sok v žlici**: **sok u žlici** itd.; **vzpostaviti**, **vzpored**, **vzvod**... izrekaj: **uspostaviti**, **usporod**, **uzvod**.

r, **l** (**lj**), **m**, **n** (**nj**) kot samoglasniki.

§ 31. Glasove **r**, **l** (**lj**), **m**, **n** (**nj**) rabimo kot samoglasnike ali soglasnike. Kadar tvorijo zlog, so samoglasniki; kadar ga ne tvorijo, so soglasniki.

r je samoglasnik, kadar stoji 1. v začetku besede, pred soglasnikom in 2. med dvema soglasnikoma.

1. V začetku besede je **r** zlogotovoren, n. pr.: rdeč, rjā, rjāv, rjuha, rjuti, rjovem, řt, řtič; rž; rvati.

r ima tu svoj zlog in se govori samoglasniško, torej: r-deč, r-jav itd.

r ima iste lastnosti kakor drugi samoglasniki, zato more s spred- stoječim samoglasnikom tvoriti dvoglasnik, n. pr.: Kaj veste vi, kaj to je kri, — sok živi, rdeči, vroči! (Ašk.) A iz srca mojega — kaplja rdeča kri (Golar).

2. Med soglasnikoma: a) v korenskih delih: brdo, brglez, grmeti.

Toda pomni, da stoji **e** v primerih kakor: cerkovnik; verjeti; žerjav, žerjavica. Dalje pomni: martinček, Martin.

b) v končniških delih: dobršen, kakršen, kolikršen, koprnjenje, ministrski, mojstrski, ogrski, ciprski, istrski, oktobrski, jadrn, jadrnost, jadrnica, jadrniki; jedrnat, jetrn, jetrniki, jetrnica.

Samoglasni **r** se govori v knjižni izreki ali s polglasnikom pred **r**-om, tedaj **er**: smert ali pa kakor se govori na vzhodnem Štajerskem in med Prekmurci: **r** brez polglasnika.

§ 32. Zlogotvorni **l** (**lj**), **m**, **n** (**nj**) se pišejo brez polglasnika, kadar stoje za kakim zlogotvornim soglasnikom:

l, **lj**: umrl, drl, zrl, žrl, strl; vrl; rod. množ. srednj. sp.: grl (od grlo); čmrlj;

m: grm, grmek — grmka itd.; strm, strmec — strmca, množinski rod. ženskega spola: krma — krm; trma — trm;

n, **nj**: drn, strn, trn, žrn; rod. množ.: srna — srn, zrna — zrn; trnek — trnka, trnku; črnec — črnca; žrnec — žrnka; zoprn, črn, domiseln, brezposeln.

§ 33. Če stoje **l**, **m**, **n** za soglasniki, ki niso zlogotvorni, se piše polglasni **e**: umeteln, umetelna; čemerēn, severēn itd.

n.

§ 34. Slovenščina ima trojen **n**: 1. srednji ali navadni **n**; 2. mehki ali topljeni **nj** in 3. mehkonebni **n** pred **k** in **g**.

1. Srednji ali navadni **n** stoji povsod, kjer ga s tem znamenjem (**n**) pišemo, razen pred **k** in **g**, tedaj: naš, nebo, nikoli, začnem, snamem itd.

2. Topljeni ali mehki **nj** je po izreki enoten, ne dvojen glas. Zanj nimamo posebnega znamenja, zato se topljeni **nj** v pisavi ne razločuje od skupine **nj**, kjer sta **n** in **j** samostojna glasova in se izrekata vsak zase.

Topljeni **nj** imamo v primerih kakor: vonj, vonjati, konj, konja, sanje, sanjati, manjši itd.

Ker je topljeni nj enoten glas, se pri razzlogovanju ne more deliti; deli se pa skupina **n+j**, ker sta oba glasova samostojna.

§ 35. V nekaterih primerih skupina **nj** ne izraža topljenega soglasnika, temveč obsega **dva** samostojna glasova, izmed katerih se **n** izgovorja s sprednjim, **j** z naslednjim zlogom. Glas **j** je tukaj pravi nebni pripornik.

Primeri, kjer sta **n** in **j** samostojna glasova, so:

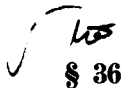
a) pri končnici -jo v edn. orod. **i**-jevske skl.: z dlanjo (torej = z dlan+jo), jablanjo, s stranjo itd.;

b) pri končnici -je množ. imen.: Ločanje (= Ločan+je), Ribničanje, tržanje;

c) pridevniki na -ji: jelenji, petelinji.

3. Mehkonebni **n**, ki stoji pred **k** in **g**: angel, grenka, grenko, dánka, opânke, zanka.

1.

✓ § 36. Glas **l** je trojen: 1. srednji **l**, 2. topljeni ali mehki **lj** in 3. trdi **l** (ł).

1. Srednji **l** govorimo v primerih kakor: lep, les, lice, lipa, moleti, molim.

V starejši dobi naše slovenščine je bil srednji **l** v navadi samo pred raznimi **e** in **i**; povsod drugod je mogel stati le topljeni **lj** ali trdi **l** (ł).

2. Topljeni ali mehki **lj** je po izreki enoten, ne dvojen glas. Zanj nimamo posebnega znamenja, zato se topljeni **lj** v pisavi ne razločuje od skupine **lj**, kjer sta **l** in **j** samostojna glasova in se izrekata vsak zase.

Topljeni **lj** imamo v primerih kakor: beljak, brljav, brljuzga, Celje, kljun, ulj, uljnjak.

§ 37. V mnogih narečjih se je topljeni **lj** izgubil in se zenačil s srednjim **l**; zato sta se začela **lj** in **l** v pisavi zamenjavati; pri nekaterih primerih pisava omahuje med **lj** in **l**.

Pomni, da se piše **lj**: brisaljka, brizglja, koklja, kodelja, ljuljka (ne: ljulika!), mandelj, sablja, škiljav (toda: škiliti), nagelj, tempelj.

Toda **l** se piše: angel, bergla, dečla, kopel, krogla, rebula, škatla, razvozlati, zelnik (od: zel), umetelən, umetelna itd.

§ 38. V nekaterih primerih skupina **lj** ne izraža topljenega soglasnika, temveč obsega dva samo-

stojna glasova, izmed katerih se **l** izgovarja s sprednjim, **j** z naslednjim zlogom. Taki primeri so:

a) pred -jo v edn. orod. **i**-jevske sklanje: z drhaljo (torej: drhal+jo), piščaljo, vrzeljo, zibeljo, živaljo, soljo.

b) pridevniki na -ji: kobilji.

c) v nekaterih besedah: sožalje, povelje, sil-je (žito).

Ker je topljeni **lj** enoten glas, se pri razzlogovanju ne more deliti; deliti pa se mora skupina **l+j**, ker je glas dvojen.

§ 39. 3. Trdi **l** (**l̥**) imenujemo oni **l**, ki stoji na koncu zlogov in pred soglasniki (razen **j**).

Na koncu zlogov: **bel**, **cel**, **kol**, **vol**, **pepel**, **vesel**, **vedel**, **dal**, **rekel**, **kupoval**.

Pred soglasniki: **poln**, **popoln**, **volk**, **dolg**, **čoln**, **žolna**, **volna**; **budilnik**, **kadilnik**, **svetilnik**, **umivalnik**.

Trdi **l** (**l̥**) se govori v knjižni izreki kot dvoglasniški **u** (**w**).

Besede kakor: **bel**, **cel**, **dal**, **volk**, **dolg**, **kadilnica** itd. se govore: **bew** (**beu**), **cew** (**ceu**), **daw** (**daü**), **vowk** (**vouk**) itd.

Pripomba. Pred polglasnikom (**ə**) se izreka srednji **l**; **palec**, **palca**; **tkalec**, **tkalca** itd. se govori torej: **palēc**, **toda pawca**, **pawcu** itd.; **tkalēc**, **toda tkawca**; **pogorelēc**, **toda pogorewca**; **belēc**, **toda bewca** itd.

Pesniki jemljejo zato trdi **l** kot stik z **v**, kar je upravičeno, n. pr.: **Lenega čaka strgan rokav** — **Pal'ca beraška**, **prazen bokal** (**Vodn.**). **Kak Turek je neusmiljen**, **kak hud je Pesoglav** — **Kdaj divji mož iz reke na beli dan bo vstal** (**Jurč.**). **Melkizedeek je višji bil duhovni** — **Kateri prvi v dobi, zmote polni** (**Strit.**). **Bil je med nami mož kot zrno klen in zdrav**; **ta, kakor knjige mi, ljudi je brati znal** (**Žup.**). — **Gledam, zagledam, ves bel** — **sedem na puškino cev** (**Žup.**). **Midva preko ceste sva slušala...** **Čuješ, živ-živ?** To je „živio“ — **zdaj starešina je mladi napil** (**Žup.**).

Trdi **l** (**l̥**) se je v začetku pisne slovenščine (1550) še govoril ko pravi trdi **l**, n. pr.: **beł**, **dał**, **vołk**, **dołg**, **kadiłnica**, **umi-valnik** itd. V **u** se je začel spreminjati v 16. stoletju.

Prehod **l** v **u** se ni izvršil v vseh slovenskih narečjih ob istem času. Na Goriškem, Koroškem, v Vipavski dolini in v beneško-slovenskem narečju se je izvršil prehod že v sredini 16. stoletja, v dolenjščini proti koncu 16. stoletja; v začetku 17. stoletja se je **u** na Kranjskem že splošno govoril.

Trdi l ni imel v vseh primerih enake usode. Prvotni zlogotvorni l, ki je bil nekda v primerih kakor: vlt, dlt, plt, žlna, jablko, rod. množ. slz itd., je prešel v vzhodnih narečjih v samoglasnik u (dug, vuk, žuna itd.); v ostalih narečjih pa se je najprej v naglašanih zlogih sprejel pred l polglasnik, ki se je v 16. stoletju¹ spremenil v o: dolg, volk, solz, žolna itd.; pozneje je postal trdi l dvoustnični w in tako se od 17. stoletja nadalje govori: doug, vouk, souz itd. Prvotni zlogotvorni l se torej nikjer na Slovenskem ne govori ko srednji l. Drugače je s trdim l v ostalih primerih. Na koncu besed in nekaj celo pred soglasniki se govori sedaj prvotni trdi l po vplivu srednjega l ko srednji l pri Rezijanih, pri vzhodnoštajerskih Slovencih med Muro in Dravo in semtertja po Beli Krajini, kjer pa je ohranjen tudi še stari trdi l.

V starejši dobi naše slovenščine je stal trdi l ne samo v naštetih primerih, temveč tudi pred raznimi a, o, u, kakor se še danes govori po notranjskih krajih med Ljubljano in Tolminom, na Krasu, v Beli Krajini in semtertja po Dolenjskem in Štajerskem, n. pr.: glava, lakota, bela, belo, klobčič, služiti itd.

§ 40. Ker se od 17. stoletja l v izreki ne loči od v, sta se začela v pisavi oba glasova zamenjavati. Pisava pogostoma omahuje med l in v ali pa se rabi l namesto v ali v namesto l.

Pisava omahuje med prvotnim v in poznejšim l zlasti pri imenih delujočih oseb, kjer je prvotna končnica -ivec, -avec, -ivka, -avka. Sedaj se piše: bravec, bravka (prvotna oblika) in bralec, bralka.

Prvotni v se piše še v sledečih primerih: brivec, pivec, pivka, števec, delavec, delavka, bolehavec, klavec, kimavec, tajivec, tajivka itd.

§ 41. Imena oseb, ki so kaj storile ali trpele, in izvedenke iz samostalnikov na -lo imajo končnico -lec, -lka, -lnik, -lnica itd.

Piše se: 1. umrlec, prišlec, pogorelec, ogorelec (kdor je ogorel), osamelec, prelec;

2. črnilec, motovilec, pralec (izvedeno od: pralo), vrelec (od vrelo), rilec, tkalec, prebivalec; dalje: budilnik, kadilnik, svečilnik, nosilnice (več o tem glej § 288, 44, 5).

§ 42. Namesto prvotnega v se piše l pri pridevniki na -alen, -ilen in njih izvedenkah, n. pr.: dajalen, hladilen, kazilen, vodilen, mečilen, zmagovalen, zapovedovalen, vojskovalen, mirilen itd.

Vendar se piše prvotni v še v sledečih primerih: pitaven, delaven, delavnik, delavnica, pivnik, klaven, klavnica, neučakaven itd.

¹ Trubar je semtertja še govoril polglasnik, kar priča pisava: melzhite (t. j. molčite), stelzhen (t. j. stolčen) itd.

Prvoten pa je **l** pri izvedenkah iz dovršnih glagolov, n. pr.: dopolnilen, dopolnilna, zadostilen, zmagalen, odločilen. Vendar pišemo: zveličaven.

Namesto nekdanjega prvotnega **l** pišemo **v**, n. pr.: postovka.¹ Po živi izreki pišemo tudi nekatera krajna in osebna lastna imena, n. pr.: Dovje, Bove, Avče, Sevca, Okoslavci, Vevče; Povše, Kavšek, Premru itd.²

Pisavo bralec, bralka, vodilen, dajalen, dajalnik itd. je uvedel Levstik l. 1862 nekaj po napačni teoriji, nekaj pa po vplivu srbohrvaščine, kjer ta pisava tudi ni prvotna. Prvotna končnica -lac je v srbohrvaščini le v takih besedah, ki pomenijo človeka, ki je kaj storil ali pretrpel, in pri imenih, izvedenih iz samostalnikov srednjega spola na -lo (iz -dlo); ubilac: kdor je koga ubil; pogorelac: kdor je pogorel itd.; tkalac (iz tkalo) itd. Starejši spomeniki srbskohrvaški poznajo pri imenih delujočih oseb le -vac (n. pr. vladavac).

§ 43. Pravilo, da se **l** na koncu zlogov in pred soglasniki (razen j) izreka ko **q**, je veljalo nekdej brezizjemno; v teku časa pa je za nekatere primere prišla v navado izreka srednjega **l**. Srednji **l** se govori:

1. množ. rodiln. samostalnikov na **-la** in **-lo**: daril, del, dekel, čebel, skal, strel, tal, od tal, obal, kól itd.

2. množ. orodn. samostalnikov s končnico -mi: z valmí, z volmí, z živalmí;

3. izvedenke iz osnov na **-la**, **-lo**, **-le**, **-l**.

Samostalniki na **-la**: dežela — deželen, deželski; hvala — hvalen; jela — jelka; sila — silen, skala — skalnat, žila — žilnat. Na **-lo**: delo — brezdelnik, hudodelec; čelo — načelnik; dulo — dulec; grlo — grlce, belogrl; kolo — kolca (množ.), samokolen; krilo — krilce; motovilo — motovilce, motovilec; šestovilo — šestovilec (glupec); zlasti pomanjšalnice: bodalce, darilce, držalce, kosilce, krdelce, krepelce, malce (od malo), mazilce, torilce itd.; vol — volek.

Glagoli na -liti: buliti — bulec (vol); deliti — oddelek, razdelek, razdelba; guliti — gulec; hvaliti — samohvalec; kruliti — krulec, krulba; moliti — molec, molek; misliti — (po-), premislek; piliti — pilec, opilki; paliti — pal, opalek, samopalen; seliti — selba, naselbina, selec; streliti — strelec; taliti — talnost, talba; tuliti — tulec; žuliti — žulec. Na -lati: delati —

¹ V 16. stoletju se je še govorilo in pisalo postolka.

² Nastalo iz: Dolge, Bolce, Alče, Selca, Volkoslavci, Velče; Polše, Kalščak, Premrl itd.

pridelek, izdelek; na -leti: veleti — povelek; želeti — poželek, zaželek; prišel — prišlec itd.

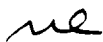
4. V izposojenkah, ki smo jih dobili od drugih Slovanov ali iz stare cerkvene slovanščine, n. pr.: bol, bólnica; bogomil, bogomilski; glagol, glagolski; glagolščak; kolek — kolka, kolkovati; pomol; polk, polkovnik, polkovnija; razkol, razkolnik; talec, talnik, velmož, velblod itd.; stolnica, prestol, prestolna cerkev; obal.

Enako se govori srednji **l** v tujkah, n. pr.: alt, general, generalen, -lna, -lno; Danijel, kanal itd.

5. V na novo tvorjenih ali iz starejše dobe (16. stol.) privzetih besedah: številka, tul, spol; sèl, rod. sla; stolp.

6. V besedah, v katerih je za **l**-om izpal kak samoglasnik, n. pr. dol (nastalo iz: doli ali dolu), dolnji (iz dolenji), šolen, šolna (iz šolin, šolina), mil, zal, n. pr. zal mladenič (nastalo iz mili, zali); pol (nastalo iz polu), n. pr. ob pol enajstih, na pol pota, polglasnik, polmesec itd.

7. Onemel je **l** v besedi holmec; govori se: homec.

Poudarek.

§ 44. Samoglasniki so neločljivo združeni s poudarkom. V vsaki besedi se en samoglasnik izreka z jačjim in drugačnim poudarkom kakor drugi samoglasniki.

Pri poudarku razločujemo kolikost (kvantiteto) in kakovost (kvaliteto) poudarjanja.

Po kolikosti delimo poudarke v dolge in kratke.

Po kakovosti je poudarek **padajoč** ali **rastoč**.

§ 45. Poudarek je v slovenščini četveren:

1. **dolg padajoč** (znamenje ^): dān, vrāt, lās, mōž, pōt; brēg, dūh, grād, kōs, sīn, osāt, golōb, gospōd.

2. **dolg rastoč** (znamenje ˇ): dán, dána, dáno (trpni deležnik od dati), vrāt (rod. množ.), lās (rod. množ.), mōž (rod. množ.), pōt, dēlati; čélo, ókno.

3. **kratek padajoč**, ki je samo na zadnjem zlogu (znamenje ˇ˘): brāt, snōp, mēč, dīm; dnō, dnā, dnū, tlā; snā, psā, (rod. edn.); cvrī, žgī, žrī (veleln.); bōb, glōg, grōzd, otrōk, ropōt, čēp, žēp; bīč, čās.

4. **kratek rastoč**, ki je navadno le pri **polglasnikih**, a nikoli ne na zadnjem zlogu (znamenje ˇ), n. pr.: bēzeg, bēzga,

čèber, dèžja (rod. edn.), mèzeg, sèmenj, sènci; dèska, mègla. Ako se v navedenih primerih pomakne kratki naglas na zadnji zlog, je naglas padajoč, n. pr.: bəzgà, čəbrà.

V knjižnem govoru med **kratkim** padajočim in rastočim naglasom ne delamo razločka, zato ga bomo zaznamovali v tej knjigi z znamenjem kratčine (˘).

V nekaterih narečjih se je razloček med kratkim padajočim in rastočim naglasom še ohranil, n. pr. v Ziljski dolini, med Vrhniko in Poljansko dolino na Kranjskem itd. V večini narečij je le en kratek naglas.

§ 46. Razloček med **dolgim** padajočim in rastočim poudarkom se kaže v zlogih, ki so se skrčili iz dveh. Če je imel poudarek drugi zlog, je nastal rastoči naglas, n. pr.: gospá (iz gospojà), rotilnik gospé (iz gospojè), dajalnik gospé (iz gospojì), tož. gospó (iz gospojò), báti se (iz bojáti,¹ prim. neskrčeno obliko v sedanj.: bojim se, boječ), státi (iz stojáti,¹ prim. stojim) itd. Če je imel poudarek prvi zlog, je nastal padajoči naglas, n. pr.: igrâš se (iz igráješ itd.).

Razloček med dolgim padajočim in rastočim poudarkom je v večini narečij še ohranjen, ponekod pa se je izgubil, n. pr. na Krasu in na Štajerskem ter v prekmurščini.

§ 47. Nesestavljene besede in spojenke (n. pr.: hudoûrnik, velikonóčni, morebíti itd.) imajo po en naglas. Na več zlogih se poudarjajo navadno le po tujih jezikih in nanovo narejene sestavljenske (n. pr. prádóba, pòdoddělek itd.).

O posameznih naglasnih vrstah ter o razmerju med slovenskim in srbskohrvatskim naglašanjem.

§ 48. I. Prvotni dolgi rastoči naglas more stati v korenskih in končniških delih. V slovenščini se je ohranil ta naglas na tistem zlogu, kjer je bil že v prvotni slovanščini; v srbohrvaščini (štokavščini) se je ohranil na tem mestu le v korenskih delih, v končniških delih pa se je pomaknil za en zlog nazaj. Pod določenimi pogoji postane v slovenščini padajoč, na poslednjem zlogu pa kratek.

a) Kjer je dolgi rastoči naglas v slovenščini v **korenskih** delih (na prvem zlogu besede), je v srbohrvaščini

¹ Na vzhodnem Štajerskem se še govori bojati se, stojati.

naglas na istem zlogu (to je tako zvani kratki padajoči ali brzi naglas: ˘).¹

Slov.: bába, bábica, káša, kráva, krávica, vrána, jágoda, pálica, lákota, lákomen; jábolko itd.; méra, mérica, mériti; péga; sème, sémèna, véra, vérovati, vérujem; véverica itd.

glína, híša, híšica, riba, ríbica, milost, *rod.* mílosti, mílosten, mílostiv, mílovati, mílujem itd.

góba, kǫča, gǫsli, kǫdrav, kǫdravec itd.

jútro, jútranji, jútrn, jútranjica, jútrovec, jútrovski; júžen, júžina, júžinati itd.

V srbohrvaščini je v takih primerih **brzi** naglas, n. pr. bāba, mjēra (v jekavščini), mēra (v ekavščini), rība itd.

V slovenščini imajo te in take besede v vseh sklonih (oblikah) in v vseh izvedenkah naglas na istem zlogu.

Slov.: máti, *rod.* mátere, *daj.* máteri, pri máteri, z máterjo; máteri, máterama, mátere, máter, máteram, pri mǎterah, z mǎterami itd.; máterin, máterina, máterino; brát, bráta, brátovski, brátranec, pobrátiti, pobrátil, pobrátila, pobrátilo; brátec; sláma, slámica, slámnat, slámnik, slámnikar; jábolko, jábolkov, jábolčnik; gǫba, gǫbica, gǫbec itd.

V srbohrvaščini je v vseh teh primerih **brzi** naglas (˘), n. pr. mǎti, mǎterē;²

Slov.: gíniti, gínem; gíneš, gíne, gíneva; vídeti, vídim; grábiti, grábir; pádati, pádam; vérovati, vérujem itd.

Srbohrv.: gǐnuti, *sedanjik* gǐnem, gǐneš, *vel.* gǐni, gǐnite; *deležniki* gǐnuo, gǐnula, gǐnulo itd.

§ 49. Na poslednjem zlogu je v slovenščini ta naglas kratek (˘).

N. pr. brát, bráta; čas, čása; stár, stára; zdráv, zdrávega itd.

V srbohrv. je kolikost naglasa neizpremenjena, n. pr.: brät, bräta itd.

§ 50. Pod določenimi pogoji je v slovenščini ta naglas padajoč (^); v srbohrvaščini je neizpremenjen; taki primeri so:

a) v zaprtem zlogu, n. pr. slov.: bítka, srbohrv.: bítka, slov. hrúška, mǎčka, mǐška, čáplja, pĕsem, *rod.* pĕsmi, črĕšnja,

¹ Kratek je bil nekđaj ta naglas tudi v slovenščini; ohranil se je še v vzhodnoštajerskih narečjih, n. pr. bāba, žāba itd.

² V srbohrvaščini pomeni ^ za naglasom dolžino.

brítev, *rod.* brítve... srbohrv.: krúška, pjësma (pesma), trëšnja. — Slov.: brátec, brátca; krájec, krájca; jázbec, tkálec, dědek; slámnik... srbohrv.: tkálec, djědak (dedak). — Dalje imamo padajoči naglas pred nekaterimi priponami in pred zlogi, ki so nastali po skrčenju, n. pr. slov. jáma: jámič; ríba: ríbič; góba: góbec, lípa: lípnik, lěto: lětnik, bíster, bístra, bístro; določna oblika: bístri, bístra, bístro.

β) pri glagolih v sedanjiku, n. pr. slov.: sědem, sědeš... sědejo; bijem, gínem, vídim, grábim, pādam, māžem... V srbohrvaščini je brzi naglas, sjědnēm itd.

Tak naglas je tudi v nekaterih oblikah deležnikov, n. pr. slov.: (z)grízen, -a, -o; dvígnjen, víden, míšljen, (po)māzan... srbohrv.: grízen, -a, -o itd. — Slov.: (ona je) znāla, gnāla, poslāla, mahnīla, bežāla, hvalīla, kupovāla... srbohrvaščina: znāla, gnāla itd.

Opomnja. V slovenskih narečjih je prvotni dolgi rastoči naglas dobro ohranjen; izgubil se je le malokje, n. pr. v Podjurski dolini na Koroškem, kjer se je naglas pomaknil na prihodnji zlog, n. pr. babíca, jagóda, palíca, letína, repíca, vilíce, delávník, vedéli smo, vidéli, pogledáli smo itd.

§ 51. b) V **končniških** delih se je v slovenščini prvotni dolgi rastoči naglas ohranil na nekdanjem zlogu; v srbohrvaščini pa se je pomaknil za en zlog nazaj; ta naglas je v srbohrvaščini a) kratki rastoči (t. j. tako zvani **sporí**), če je bil zlog prvotno kratek, in b) dolgi rastoči (t. j. **uzlazní**), če je bil zlog prvotno dolg.

a) Slov.: grmáda, kraljíca, lisíca, nožíca, veríga, gomíla, črepína, dolína, družína, ostróga, lopáta, kopíto, ognjíšče.

Srbohrv.: grómada, králjica, lisica, nòžica, vèriga, gòmila, crèpina, dòlina, družina, òstruga, lòpata, kòpito, ògnjište.

Slov.: želéti, želím, želiš, želí; želíva, želíte, želéla, želélo; bežáti, boléti, ležáti.

Srbohrv.: željeti (žèleti), želím, želiš, želí, želite; željela, -o; bjèžati, bøljeti, lèžati.

b) Slov.: (s)tegníti, stegnímo, stegníte, stegníla, stegnílo; živéti, hvalíti, kazáti itd.

Srbohrv.: stégnuti, stégni, stégnimo, stégnuo, stégnula; živjeti, živio, živjela; hváliti, kázati itd.

§ 52. II. Prvotni **končni kratki** naglas se je v slovenščini ohranil še v mnogih primerih, v nekaterih

pa se je pomaknil na predzadnji zlog. — V srbohrvaščini se je pomaknil ta naglas pri vseh besedah na predzadnji zlog; če je bil v predzadnjem zlogu kratek samoglasnik, je naglas **kratki rastoči** (t. j. spori: ˘); če je bil v predzadnjem zlogu dolg samoglasnik, je naglas **dolgi rastoči** (t. j. uzlazni: ˘˘).

§ 53. V slovenščini ima mnogo besed, ki imajo prvotno končni kratki naglas, **svobodno naglaševanje**, t. j. kratki naglas ostane lahko na zadnjem zlogu ali pa prestopi na predzadnji zlog.

a) Če prestopi končni kratki naglas na predzadnji zlog v besedah, ki imajo v predzadnjem zlogu **polglasnik** ali *ę* (ě), je naglas **kratek**.

Naglaša se lahko n. pr. *beděnj* (prvotni naglas) ali *bědenj* (mlajši naglas), *bednjà* ali *bědnja*, *bezěg* ali *bězeg*, *meglà* ali *měgla*, *stezà* ali *stěza*, *steběr* ali *stěber*, *temà* ali *těma*; *dehnì* ali *děhni*, *dehnìl* ali *děhnìl* (ozir. *dahnì* ali *dähni* itd.).

Primeri z *ę* v korenu: *děklě* ali *děkle*, *světěl* ali *svétel*, *cvětěn* ali *cvěten*; *sědì* ali *sědi* (veleln.), *sěděl* ali *sědel*.

Oboje oblike rabijo tudi pesniki, n. pr.: V mladosti vendar trdniši so mreže (Preš.); toda: Mladost, vendar po tvoji temni zarji (isti). Temnà je noč in stresa grom oblake; toda: Mož in oblakov vojsko je obojno — končala temna noč (isti). Izgini, meglà, ti misel temnà (Strit.)

Opomnja. V srbohrvaščini je v takih primerih **spori** naglas, n. pr. *màgla*, *stàza*; *velelnik*: *màkni*, *sàhni* itd.; *deležnik*: *màknuo*, *usàhnuo*, *usàhla*, *usàhlo*; *dalje*: *ìgla*, *ìgra*, *mìtav*, *mìtva*; *rod*. *křsta*, iz Trsta itd.

b) Kadar prestopi končni kratki naglas na predzadnji zlog, je v besedah, ki imajo v korenu kak drug samoglasnik razen polglasnika in *ę* (ě), naglas **dolg**. Naglaša se lahko n. pr. *itì* (starejši naglas) ali *íti* (mlajši naglas), *bilà* ali *bíla* je (ona), *brhèk* ali *břhek*, *gubà* ali *gůba*, *hrbèt* ali *hřbet* itd.; *škripèc* ali *škřípec*, v *krvì* ali v *křví*, *kupèc* ali *kůpec*, *plàšèn*, *plàšnà* ali *plášen*, *plášna*; *rjà* ali *rjá*, *suknò* ali *sůkno*, *zaprtèk* ali *zapřtek*; *žganjè* ali *žgánje*, *trpì* ali *třpi* (velel.), *trpèl* ali *třpel*, *přišèl* ali *přìšel* itd.¹

¹ V starejšem pismenem jeziku in v narečjih je še mnogo prvotnih naglasov, n. pr. *oblečèn*, *stolčèn* (Trub.); tako se govori tudi v Fari pri Kostelu (ob Kolpi).

§ 54. Opomnja. Po tem potu je nastal v slovenščini sedanji dolgi naglas v primerih kakor: dólbem, dólbeš, dólbsti; gódem, gósti; grízem, grísti, kládem, klásti.¹

Končnice -va, -ta, -mo, -te v sedanjiku: govoríva, govoríta, govorímo, govoríte; živímo, trpíte, učíva, pustíta itd.²

Velelniki v edn.: máhni, (po)tégui, vñi se, usékni se (prim. v dvoj. in množ.: mahníte, mahníva itd.); hváli, kádi, mláti (prim. dvoj. in množ.: hvalíte, hvalíta itd.).

Deležniki pretekł. časa: bėžal (prim. žensk. sp.: bežála, sr. bežálo), dŕžal; žível (prim. živéla), brénčal itd.

Samostalniki: bráda, brána, brázda, cėna, črėda, dúša, gláva, grėda, hvála, lėska, lėka itd.

ápno, dlėto, gnėzdo, krílo, lice, mlėko, písmo itd.

grėh, grėha, hrást, hrásta, kljúč, kót, králj itd.

Dalje: junák, junáka; koláč, koláča; črėdnik, grėšnik itd.

Pridevniki žensk. sp.: bėla, blėda, cėla, drága, gósta.

Vsi naštetí primeri so imeli prvotno kratek naglas na končnici, pred njim pa dolg zlog, zato je preneseni naglas dolg, n. pr. písmo, junákü (dajalnik) itd.

Opomnja. V srbohrvaščini je pri vseh besedah uzlazni naglas, n. pr. tráva, stíjena (sténa), junáka itd.

V nekaterih narečjih se je prvotni kratki naglas v več primerih še ohranil, n. pr.: bolhá, družbá, iglá, igrá, izbá, solzá itd., divjí, pustní (torek), svinjski itd.; pijém, gnijém, vijém, lijém itd. Odtod naglasi pri pesnikih, n. pr.: Ne v krájih, kjer plesavk vrstá se vije (Preš., Gazele). Obráz bled'gá mladén'ča prikaže se na dan (Preš.). Ležé sovražnikov truplá krvave — mrtvíh al' zdihujočih duše drage (isti). V tvojo opombo pijém o ga zdaj (isti).

§ 55. Ohranil se je prvotni končni naglas še v več oblikah, zlasti pri glagolu, n. pr.: tvor. pretekli deležnik: grmél, kípél, srbél, smrdél, vrtél, hrumél, šumél itd. (III. vrsta 2. razr.). Trp. pret. delež.: zbujèn, oglašèn, ohlajèn, okajèn, puščèn, nasajèn, blagoslovljèn itd. (IV. vrsta). Velelnik, tvor. pret. delež. in namenilnik V. vrste: divjàj, divjàl, divjàt; igràj se, igràl, igràt; iskàl, iskàt itd.

V nekaterih narečjih je stopil ta naglas na predzadnji zlog; odtod naglas pri pesnikih, n. pr.: Prihrúmel z gorkega bo juga (Greg.). Do vrha je vzkípel njih srd (Ašk.).

§ 56. c) Besede, ki imajo široki e ali o v predzadnjem zlogu (in zdaj dolgi rastoči naglas), so imele prvotno kratek naglas na zadnjem zlogu. V rabi so

¹ Na Gorenjskem in med Prekmurci se je ohranil pri teh glagolih še prvotni naglas na končnici; odtod naglas pri Prešernu: Od téga, kar rastè pri njega gradi (Krst pri Savici).

² Na Gorenjskem se govori še s končnim naglasom: govoríva, govoríta itd.; odtod naglas pri Prešernu: Okróg ga drvíta skrb in potréba.

še oboje oblike, n. pr.: dajalnik in mestnik množ. *a*-jevske skl.: goràm, goràh in góram, górah; nogàm, nogàh in nógam, nógah; sestram, sestrah in séstram, séstrah.

Pridevniki žensk. sp.: mokrà in mókra, krotká in krótká itd.

Dalje: kosmàt in kósmat, bogàt in bógat, pošten in póšten, kosèc in kósec, podplàt in pódplat; trepetàl in trepétal, ropotàl in ropótal itd.

§ 57. Po tem potu je nastal sedanji široki *e* ali *o*: čélo, ókno, rébro, sédlo, sélo, stégno; zeléna, zeléno, globóka; kótel, ropótec, povódec itd.

Prvotni naglas se je ohranil še v več narečjih; odtod naglasi pri pesnikih, n. pr.: Junak premišlja, kak bolj spodaj lena — vòdà razgraja (Preš.). Al' jezero, ki na njegà pokrajini — stojiš (isti). Opomni ga, kak sam se bè pozàbi (isti). Ko bi bilà telésa — en'gà (isti). Neslà je božja dekla — te v lepši, boljši kraj (Greg.). Sprejmè zgubljenega me sina (Strit.). Oči so iskale, našlèjsò — ne doma, vse več: domovino (Žup.).

§ 58. Ohranil se je prvotni naglas še v več oblikah, zlasti pri glagolu, n. pr.: trp. pretekl. delež. v mošk. sp.: pletèn, zabodèn, prenesèn, pečèn, tepèn itd. (I. vrsta); gnojèn, pogoščèn, pokropljèn, umorjèn, obnovljèn, osoljèn, omejèn itd. (IV. vrsta). Tvor. pret. delež. in namenilnik VI. vrste: kupovàl, kupovàt; imenovàl, imenovàt; darovàl, darovàt itd.

Pri besedah, sestavljenih s predlogi: ozrèm se, ozrèš, ozrè; ozri se; počnèm, odprèm, odmrèm itd.

V nekaterih narečjih je stopil ta naglas na predzadnji zlog; odtod naglas pri pesnikih, n. pr.: Joj, ti nesrečni ôtrok moj! (Greg.) Vene ôbraz, prej cvetoč (isti). Mar črnine imaš prêveč v kleti? (Ašk.).

Opomnja. V srbohrvaščini je pòvsod spori naglas, n. pr. vòda, sùza (sl. solza), kònac, hudòba, širok, širòka, širòko itd.

§ 59. III. Prvotni dolgi padajoči naglas stoji v slovenščini na drugem zlogu (pri večzložnih besedah), v enozložnih besedah je na edinem zlogu; n. pr.: gradû, možà (rod.), brvî, cevî, gosî, jedî, noči (rod.), gràd, môž, brv, cêv, gòs, jêd, nôč itd.; bogôva (dvoj.), bogôvi, bogôve. Sem spadajo besede kakor: bêg, brêg, svêt, vòlk, slàst itd., rodilniki: Bogà, slastî itd.

Dvozložne besede: golôb, gospôd, koràk, korên, lišâj, lučâj, oblâk, obôd, pepêl, večêr; božjâst, čeljûst itd.; blagô, mesô, nebô, prosô, senô; rodilnik blagà, mesà itd.; nogô (tož.), nogê (dv. imen. in tož.; množ. imen. in tož.), gorô, gorê; vodô, vodê itd.

Pridevniki nedoločne oblike v edn. imen., dv. in množ. imen. in tož. mošk. in srednjega, v edn. tož., dv. in množ. imen. in tož. ženskega spola: blêd, bledô; tako nadalje: cêl, lêp, mlâd, prôst, pûst, tôlst, zlât, živ itd.

Trozložne besede: izgôvor, pregôvor, prijâtelj, kolôvrat, zapôved, dobrôta, izdâja, nadlêga, nadlôga, navâda itd.

§ 60. V srbohrvaščini je pri tej naglasni vrsti naglas za en zlog prej kakor v slovenščini; naglas je vedno padajoč, bodisi kratek ali dolg.

N. pr. slov.: prosô, rod. prosâ; dâr, darû, gospôd itd.

Srbohrv.: prôso, prôsa; göspôd, kôrâk, dâr, dâra; ôblâk; kôlovrât (sl.: kolôvrat), pôkora (sl.: pokôra), slân itd.

§ 61. Predlog potegne v slovenščini te vrste naglas k sebi; n. pr.: nogô (tož.; prvotni naglas): na nôgo; vodô (prvotni naglas): na vôdo; glavô (prvotni naglas): pod glâvo; uhô: v ûho me piši, oči: v ôči mi je padlo, lasê: za lâse; zobê (tož.), toda: kje dobim kaj za pod zôbe? noči: do nôči; skrbî: brez skrbi, jedî: brez jêdi, domû: z dômu ali domâ: z dôma, pomlâd: na pômład, jesên: na jêsen, večêr: na vêčer, četvêr, toda: v četver se voziti; nemâr: v nêmar; nemôč: čez nêmoč; oplât: v ôplat vreči; dežela: v dêžel poslati; korên: s kôrenom izpuliti, posôda: na posodo, prodâja: na prôdaj (iz: na prodajo). Enako: dobîl, toda: pridôbil; dobîlo (srednji sp.), toda: pridôbilo; podîl, toda: zapôdil, zapôdilo; kadîl: zakâdil.

O preglasanju samoglasnikov.

§ 62. Samoglasniki se v besedah, ki so izvedene od istega korena, menjavajo po stalnih pravilih; to menjavanje samoglasnikov imenujemo preglas (nem. Ablaut).

§ 63. Menjava pa se: 1. kolikost (kvantiteta) samoglasnika (kolikostni preglas), n. pr. duh: dēh-niti; ber-em: br-ati (nastalo iz: bēr-ati) itd.; 2. kakovost (kvaliteta) samoglasnika (kakovostni preglas), n. pr. plet-em: plot; lez-em: laz-iti itd.

1. Kolikostni preglas je trojen: nekatere besede imajo poln samoglasnik, n. pr. duh, suh, ber-em itd.; v nekaterih besedah je samoglasnik oslabeled, n. pr. dēh-niti, sēh-niti; v nekaterih je samoglasnik onemel, n. pr. br-ati (nastalo iz:

b_{rr}ati); (šəl), šla, šlo (nastalo iz: šəd-la, -lo in to je nastalo iz: šed- in to iz: hed-, sorodno: hod-iti).

H kolikostnemu preglasu štejemo tudi **podaljševanje samoglasnikov**.

Podaljšujejo se samoglasniki v sledečem redu:

a) **e** se podaljšuje v dolgi **e**, t. j. **ę** (ě), n. pr. greb-em: zagrebati; tečem: stêkati se; rečem: rêč;

b) **o** se podaljšuje v **a**, n. pr. voz-im: pre-važ-ati; plovem: plavati; trovem (nasitim, pasem): trava; nositi: prenašati; prositi: vprašati;¹

c) **ь** se podaljšuje v **i**, n. pr. brati (nastalo iz: b_{rr}-ati): (na)b_{ir}ati; mrem (nastalo iz: m_{rr}-em): (u)mirati; hrbet (iz: hr_{bb}): hrib;

č) **ѣ** se podaljšuje v **i** (nekdaj y), n. pr. sêh-niti (nastalo iz: s_ѣh-): (u)sihati (nastalo iz: syh-ati); dêh-niti (iz: d_ѣh-): dih-ati (nastalo iz: dyh-ati).

2. **Kakovostni preglas** ima več vrst; najbolj navadne so:

a) **e**-jevska vrsta: **e** se preglašča v **o**, n. pr. nês-em: n_os-iti; ležati: (po)ložiti; zreti (nastalo iz: zer-ti), zrem (nastalo iz: z_{rr}-em): (na)zor; (za)peti, (za)p_nem (nastalo iz: p_ьn-): (za)pona;

b) **i**-jevska vrsta: stari **ь** se preglašča v **i**, **ę** (ě) ali **oj**, n. pr. zijati (nastalo iz: z_ьjati): zêvam, po-zoj; svêniti, solnce svane (nastalo iz: sv_ьt-n_{ati}): svit: svêť; vi-ti: vê-nec: za-voj; gniti: gnêv: gnoj; biti: boj;

c) **u**-jevska vrsta: stari **ѣ** se preglašča v **u** ali **ov**, n. pr. bdeti ali bêdeti (nastalo iz: b_ѣd-ěti): (z)buditi; rd-eti (nastalo iz: r_ѣd-ěti): ruda; kriti (nastalo iz: kryti): krov, pokrov; kij (iz: kyj): kujem: kovati;

č) **ě**-jevska vrsta: **ě** se preglašča v **a**, n. pr. lêz-em: laz-iti; sed-eti, (po)sad-iti, sad; rêz-ati: raza, poraz, poraziti obraz; čad-ra [čedra], čad-av, čad-en (nastalo iz: čêd- in to iz: kêd-): kad-iti.

Določi na sledečih primerih kolikostni in kakovostni preglas:

grebem: grob: grabiti: zagrebati;
ležati, na-ložiti, na-lagati, pri-lêgati se;
pletem, plot, splêtati;
rečem, rok, pre-rok, rêč;

¹ Nekatere na novo tvorjene oblike se ne ravnaajo po tem (starem) pravilu: naprositi: naprošati, ogroziti: ogrožati (izposojeno iz rušč.).

lem-ež: lqmiti: lamati;
 tečem, točiti, pre-takati, stêkati itd.;
 iz-vor, vreti (nastalo iz: v̑reti), -variti (v̑ besedi: obáriti);
 s-poren, s-preti se, zo-prn, pre-pirati se;
 oblak (iz: ob-volk-), vlečem, vlačiti se, oblêka;
 u-mor, s-mrt, u-mirati;
 greti, žerjavica (iz: gerāv-), goreti, žar, požar (iz: žēr);
 po-zor, zreti, zrak (iz: zork), zarja, na-zirati;
 derem, dreti, (u)dor, (u)dirati, udar;
 pro-stor, stran (iz: storna), razpro-streti, razprostirati se;
 ženem (iz: gen-), gnati (iz: g̑nati), iz-gon, preganjati;
 mehek (iz: mekek),¹ mekine, moka;
 konec, na-čnem (iz: ken-), začenjati;
 vel-eti, volja.

po-cvitati, cvetem, cvêt;
 pitati, pēstunja (iz: pēt-tunja);
 piti, napoj, napajati;
 si-to, sē-jati;
 liti, loj; viti, zavoj itd.;
 po-či-ti (nastalo iz: po-ki-ti): po-koj;
 ži-v (iz: gi-v), goj, gojiti;
 si-jati, od-sē-vati, soj, prisoje.

sluti, slovo, slava;
 suti (iz: supti), -spem (iz: s̑pem), sipati (iz: sypati);
 pluti, plovem, plavati;
 kisel, kisati se (iz: kys-), kvas, prekvasiti;
 riti (iz: ryti), rvati, rov;
 biti (iz: byti), baviti se, zabavljati.

Skupina la, ra; le, re med soglasnikoma.

§ 64. Po premeni in podaljšavi samoglasnikov je nekdanja praslovanska skupina **ol, or; el, er** med soglasnikoma dala **la, ra; lē, rē**.

1. la, ra:

slan (nastalo iz: sol-n; prim.: sol, soli); dlan (iz: doln-);

¹ Tako še pri Trub., Dalm.; govori se še okrog Ribnice.

mlamol (iz: molmol, podvojitve korena mol, sorodno mel-jem); tlaka (iz: tol-ka, sor. tolči);

plapolati (iz: polpol-ati; podvojitve korena pol, sor. pluti, plovem);

glava (nastalo iz: gol-va), sor. gol;

brada (nastalo iz: bor-da, sor. nem. Bart);

prati (iz: por-ti), sedanjik porjem.

2. lě, rě:

dlěto (iz: del[b]to), sor. dol-bem (iz: dьlb-);

mlěti (iz: mel-ti), sedanjik meljem;

brěg (iz: ber-g), sor. nem. Berg;

čreda (iz: ker-da), sor. nem. Herde.

Q medsebojnem vplivu samoglasnikov in soglasnikov.

§ 65. 1. Mehkonebni soglasniki **k, g, h** so se spremenili a) pred **i, e** in polglasnikom **že** v prvotni slovenščini v šumevce **č, ž, š**, takisto **c** v **č**;¹ b) pred tistim **i**, ki je nastal iz dvoglasnika **oi** ali **ai**, pa v sičnike: **c, z, s**.

a) šumevci **č, ž, š** pred **i**: roka: ročica, noga: nožica, muha: mušica, drug: družina, vrh: vršič, pokoj: počiti, goj-iti: živ, greh: grešiti, skok: skočiti itd.;

pred **e**: pekó (3. oseba množ.); pečem, pečeš, peče... pečen, pečena, pečeno; oko: očesa, uho: ušesa, igo: ižesa, gonim: ženem;

pred polglasnikom:² pouk, poučen, poučna, poučno; dolg: dolžen, dolžna; greh: grešen, požrêh: (= požeruh): požrešen; cvrk: cvrček, cvrčka; krog: krožec; gluh: glušec; roka: ročka (iz: ročьka).

Enako pred tistim **č**, ki je nastal iz prvotnega **ē** (kar se spreminja v **a**); krik: kričati (iz: krikēti), molk: molčati; držati (iz: drgēti); piskati: piščal (iz: piskēl); mozeg: možgani (iz: mozgēn). Mlajšega izvora je: rog: rožen (toda strsl.: rožanъ), vosek: voščen, pesek: peščen (strsl.: pēzъčanъ, ohranjeno v krajevnem imenu Pešča-njevica) itd.

Opomnja. V otročjem govoru se rabijo nekatere besede kakor Bogec, Bogca, rokica, juhica itd. Take tvorbe nasprotujejo starim glasovnim načelom.

¹ Ker je **o** nastal iz **k**.

² Natančneje: pred strsl. **b**.

Takisto se spreminja **c** v **č** pred **i**: cesarica: cesaričin, resnica: uresničiti itd.; pred **e**: pevec: pevčev, slavec: slavčev itd.; pred polglasnikom: resničen itd.

b) sičniki **c**, **z**, **s**: v velelniku: reci, reciva, recita, recimo, recite; teci, peci, lezi (ulezi se), pomozi, moži ti Bog! (dolenjska zdravica), sezi, strezi, vrzi (I. vrsta, 4. razr.) itd. Drugod se je ohranilo le še nekaj posameznih oblik: otroci, pri otrocih, volcje, v roci (navadno le še v pesmih).

V nekaterih narečjih (na Gorenjskem, Koroškem, Beneškem) se govori še: na nozi (noze), potoci (-ce), prazi, trebusi, rjusi, v Beljaci (-ce), v praznicih, na travnicih itd.

Tai (ě) je nastal 1. iz -oi-, n. pr. velelnik reci itd. iz rekoi; v grščini mu odgovarja optativ (n. pr. *λύ-oi-μι*), množ. imen. otroci iz-koi, edn. mestn. na potoci (iz-koi, prim. gr. *οἴχοι*, lat. domi iz: domoi) itd.; 2. iz ai, n. pr.: na nozi (nozě), iz: nogāi (prim. lat. Romae iz: Romai itd.).

Opomba. Tako nastali šumevci in sičniki so se ohranili v korenih in osnovah v spregi do današnjega dne; v sklanji pa je po medsebojnem vplivu končnic ta zakon izgubil svojo veljavo; tako se že več stoletij govori: grešniki, grešnike (tož.), grešnikih; vragi, vrage, vragih; roki (daj.), na roki itd.

✓ § 66. 2. Pred prvotnim **j** so se soglasniki izpremenili in sicer:

a) mehkonebni soglasniki v šumevce; plakati: plačeš (iz: plak-je-š-), roka: obroč; lagati: lažeš; duh: duša (iz: duhja), pehota: peš (iz: pehj-) itd.

b) Iz **tj**, **dj**, **stj**, **zđj**; **sj**, **zj**, **cj** je nastalo: **č** (prvotno č), **j**, **šč** (prvotno: šč), **ž**, **š**, **ž**, **č**;

tj, **dj**: **č**, **j**, n. pr.: svetiti: sveča (iz: svet-ja), pozlatiti: pozlačen (iz: pozlatjen), pitati: piča (iz: pit-ja); med: meja (iz: medja), rdeti (se): rja (iz: rdja), gospod: gospoja = gospá (iz: gospodja), roditi: rojen (iz: rodjen) itd.;

stj, **zđj**, **sj**, **zj**, **cj**, **šj**, **žj**, **čj**: **šč**, **ž**, **š**, **ž**, **č**, n. pr.: tolst: tolšča (iz: tolstja), gost: gošča (iz: gostja), krstiti: krščen (iz: krstjen), zagozditi: zagožen (iz: zagozdjen), jezdit: ježa (iz: jezd-ja); nositi: noša (iz: nosja), nošen (iz: nosjen), tesati: tešeš (iz: tesješ-); kazati: kažeš (iz: kazješ-), polzim: polž (iz: polzj-), brzo: brže (iz: brzje-), koza: koža (iz: kozja), klicati: kličeš itd.

c) Ustničniki **b**, **p**, **m**, **v** se pred **j** spreminjajo v **blj**, **plj**, **mlj**, **vlj**; ljubiti: ljubljen (iz: ljubjen), kapati: kaplja (iz: kapja), pljuješ (iz: pjū-je-š), lomljen (iz: lomjen); zemlja (iz: zemja), pozdravljen (iz: pozdravjen) itd.

To glasovno načelo velja seve le za prvotni naslednji **j**; če je **j** prišel v poznejšem času v dotiko z drugimi soglasniki, jih ne spreminja več, n. pr.: cvetje (nastalo iz cvěťje), dedje, hrastje, lasje, volcje; lažji; gľobočji, zdravje itd.

✓ § 67. 3. Za nekđaj mehkiimi soglasniki (t. j. za **j** ali v zvezi z **j** nastalimi soglasniki): **j**, **lj**, **nj**, **č**, **ž**, **š**, **c**¹ se je spremenil prvotni² **o** v **e**: oje, morje, pleče, lice (primerjaj: selo, mesto itd.), krajem, krajema, krajev, krajem; kraljem, konjem, mečem, možem, pišem, koncem itd.; stričev; oznanjevati itd.; dušeslovje.

O medsebojnem vplivu soglasnikov *ne do 70* **(prilikovanje).**

§ 68. O soglasnikih, ki se drug drugemu prienačujejo, pravimo, da se prilikujejo (prilikovanje, asimilacija).

Priliciti (prienačiti) se more *a*) sprednji soglasnik naslednjemu, n. pr.: iščem (iz: isčem, prim. iskati), peščen (iz: pesčen, prim. pesek, strsl. pēsčānъ) itd. ali *b*) narobe: naslednji sprednjemu, n. pr.: laški (iz: laški, laški), češki (iz: češki, češki); moški (iz: možski, možski, možški) itd.

§ 69. Po prilikovanju je nastalo:

1. iz skupine **bn**, **pn**, **dn**, **tn** je nastal **n**:

bn: gibati: gēniti (iz: gēbn-); izgubiti: izginiti (iz: izgybn-); zagrebsti, zagrebem: zagreniti, zagrēnem (iz: zagrebem) itd.;

pn: spim: usnuti (iz: u-sъpn-); sen, sna (iz: sъpn-); topiti: toniti (iz: topn-); utripati: utrniti (iz: u-trpn-); oklepiti: okleniti (iz: o-klep-); kapati: kaniti (iz: kapn-) itd.;

dn: brezno (nastalo iz: brezdno); srenja (nastalo iz: srednja); vēniti, vēneš (iz: vēdneš); enako: en, ena, eno (iz: eden, edna, edno) itd.;

tn: kretati: kreniti (iz: kretn-); vrteti: vrniti (iz: vrtn-), svitati (se): svēniti (iz: svētn-) itd.

Enako je izpal **k** v skupini **skn**: bliskati se: zablisniti (iz: blískn-); tiskati: stisniti (iz: tiskn-); tiskati: tesen (iz: těsknъ); piskati: pisniti (iz: piskniti) itd.

¹ Č, ž, š, o so mehki, ker je č iz **kj**; ž iz **gl**, **xj**; š iz **hj**, **xj**, o iz **kj**.

² Ne pa oni **o**, ki je nastal iz **a**, n. pr. večerjo (tož.edn.), nastalo iz večerjā.

2. Iz skupine **ts, ds** je nastal (**ts, ss** in iz tega) **s**:

ts: metem: mesti (iz: met-ti); pletem: plesti (iz: plet-ti); vrteti: vrsta (iz: vrt-ta); pitati: pestunja (iz: pēt-tun-); čislo (iz: čit-slo, prim. štejem (iz: čēt-) itd. Enako: bogastvo (iz: bogatstvo), bistvo (iz: bitstvo), čustvo (iz: čutstvo) itd.;

ds: vedem: vesti (iz: ved-ti); slad(ek): slast; vladati: oblast; godem: gosli (iz: gād-sli); jed (kor. ēd-), jedel, jedla: jasli (iz: ēd-slo-). Enako: soseska (iz: sosedska), gosposka (iz: gospodska), gospostvo (iz: gospodstvo), posestvo (iz: posedstvo)¹ itd.

3. Iz skupine **tm, dm** je nastal (**mm** in iz tega) **m**:

tm: vrteti: vreme (iz: vertmen-) itd.;

dm: ruda: rumen (iz: rudmen-); plod, ploditi: pleme (iz: pledmen-) itd.

4. Posamezni pojavi: Iz skupine **kt** (in **gt**) je nastal pred **i** in nekdanjim **ь** (**tj** in iz tega **č** in potem) **č**: peči (iz: pek-ti); vreči (iz: vergti); enako: noč (iz: nokt-²), moč (iz: mogt-³), hči (iz: dči in to iz dṛkti). Zdaj se spreminja **kt, gt** v **ht**: lahet, množ. lahti, devet lahti platna (iz: lakt-); nihče (nastalo iz: nikt[o]že); noht (iz: nogt-).

5. **g** in **k** se spreminjata pred **g** in **k** v **h**, n. pr. lahek, lahka, lahko (nastalo iz: ləgək, ləgka, ləgko); mehek, mehka, -o (nastalo iz: mekək, mekka, -o); plehek, plehka, -o, n. pr. plehka voda (nastalo iz: pligək, pligka, -o); volhek (vlažen) iz: volgek; prim. še predlog **k** (pred **g** in **k** = **h**), n. pr. **h** gospodu, **h** kovaču, **h**krati (nastalo iz: k gospodu, k kovaču itd.).

6. Iz skupine **pt** in **bt** je nastal (**tt** in iz tega) **t**: o-spem, o-sipati: osuti (iz: supti); dolbem: dleto (iz: delbto) itd.

7. Iz skupine **tl** in **dl** je nastal **l**: pletem: plel, plela, plelo (iz: pletl-); padem: pal; šel, šla, šlo (iz: šṣdl- in to iz hed-) itd. Sedanje oblike pletel, pletla, pletlo; padel, padla itd. so mlajšega izvora. Dalje: moliti (nastalo iz: modliti, kar se po Kor. in Štaj. še govori), metem: mélo (nastalo iz: medlo); šiti: šilo (iz: šid-lo), kadilo (iz: kadidlo), krilo (iz: kridlo), cedilo (iz: ceditlo), trlica (iz: trdlica).

¹ Beseda ljudstvo je knjižna tvorba, nastala v 17. veku.

² Prim. gr. *νυκτός*, lat. *noctis* (rod.), nem. *Nacht* (iz nokt-).

³ Prim. nem. *Macht* (iz makt-).

8. V posameznih primerih so se prienačili šumevci sičnikom, n. pr. *nocoj* (nastalo iz: *noč-so-* [= to *noč*]).

9. Iz skupine **sk** je v več primerih nastal **šk**, n. pr. *škorec* (iz: *sk[v]orec*); *škrob* (iz: *skrob*); *školjka* (iz: *skoljka*); *škrjanec* (iz: *skvorjanec*); *piškur* (iz: *piskor*); *škipati* (iz: *skripati*); *škorenj* (v rezijanščini: *skornice*, strsl.: *skora* = *koža*).

V nekaterih primerih se rabijo oboje oblike, n. pr. *škrge* (mlajša oblika) in *skrga* (prvotna oblika); *škril* in *skril*; *škripec* in *skripec*; *škrtati* in *skrtati*.

Podobno je nastalo *štrkati*, *bezljati* (iz: *strkati*); *špica* (pri kolesu; nastalo iz: *stbica*, sorodno: *stëblo*, *steblo*); *štibla* (sorodno: *stëblo*); *ošpice* (iz: *ospice*, *osepnice*);¹ *škrba*, *škrbina*, *škrabati* (iz *kor.*: *sker*).

10. Če zadeneta skupaj dva enaka soglasnika, se spojita, n. pr. *podružnica* (iz: *poddružnica*), *odmevati*, *odmev* (iz: *oddmevati*), *spodrsniti* (iz: *izpodrsniti*), *spodrkniti* (iz: *izpodrkniti*); *vsaksebi* (iz: *vsak k sebi*); *zadaj* (iz: *z zada[j]*).

Enako je nastalo: *vstati* (iz: *vzstati*),² *vžgati* (iz: *vžgati*),³ *precej* (iz: *pred se[j]*)⁴, *koščica* (iz: *kostčica*).

11. Skupina **pš** daje včasih **vš**, n. pr. *šën*, *šëna*, *Rotlauf*, nastalo iz *všen* in to iz *pšen* (sorodno *phatì*, *pham*, *pšem*).⁵

12. Skupina **nb** daje **mb**: *braniti*: *bramba*, *hliniti*: *hlimba*, *premeniti*: *prememba* itd.

13. Prekožložni vpliv: *žvižgati* (iz: *zvižgati*), *žvečiti* (iz: *zvečiti*).

Posebej o prilikovanju glede na pravorečje in pravopisje.

§ 70. 1. Zveneči soglasniki (**b, d, g, z, ž**) se pred nezvenečimi (**p, t, k, s, š**) spreminjajo v nezveneče in nasprotno: nezveneči pred zvenečimi v zveneče.

¹ V narečjih se govori tudi *štrigalica* za knjižno *štrigalica*; podobno: *šmrkelj* (enako *shrv. šmrkalj*), *šmrkavec*, za knjižno *smrkelj*, *smrkavec* itd.; *škorja* (vzhodnoštaj.) za pism.: *skorja*.

² Iz *vzstati* je najprej *vsstati* in nato *vstati*.

³ Iz *vžžgati* je najprej *vžžgati* in nato *vžgati*.

⁴ Iz *pred se* je pretse in nato *prece(j)*; (**ts** = **o**).

⁵ Iz *pšaj* *Stampfklotz* je *všaj*, odtod osebno lastno ime *Ušaj*; *pšena* je *všenica*, odtod ime *Ušeničnik*.

Primerjaj: zdaj (nastalo iz: s[ə]daj): nem soglasnik (**s**) se pred zvonečim (**d**) spremeni v zvonečega (**z**); dalje: vstati (nastalo iz: vz-stati); prim. predlog **s**: **s** teboj, **s** prijateljem, **s**tehati se, **s**peti - spnem itd.; pred zvonečimi soglasniki rabimo **z**: **z** besedo, **z** gospodom, **z**družiti itd. (nastalo iz: s [starosloven.: s^z] besedo, sdružiti itd.); primerjaj dalje: **s**hirati, **s**kisati se, **s**plašiti se, **s**teči (stekel pes, bula steče), **s**plovati itd. (nastalo iz: [v]**z**hirati, [v]**z**kisati se itd.); **s**kaza, **s**paka itd. (nastalo iz: [i]**z**kaza, [i]**z**paka itd.).

§ 71. To načelo velja tudi za izreko.

Piše se: (gladek), gladka, gladko; (šibek), šibka, šibko itd.; kdo, kdaj, nikdar, klobko, klobčič; glasba (od: glas), risba, svatba, krožček, ljudstvo, ljudski itd. Pri predlogih: odkidam, odsekam, odštejem, pred smrtjo, k besedi; vzhajam, navzkriž, izpodbuditi, brezskrben itd.

Toda izreka se: glatka, glatko, šipko, gdo, gdaj, nigdar, klopko, klopčič, glazba, rizba, svadba, krošček, ljutstvo, ljutski (=ljutvo, ljucki), odkidam, otsekam (=ocekam), otštejem (=oštejem), pret hišo, pret smrtjo (=precmrtjo), gbesedi, wshajam, nawskriž, ispodbuditi, bresskrben (breskrben) itd.

§ 72. Nezveneča soglasnika **c** in **č** (=ts, tš) se glasita zvoneče: **dz** in **dž**, toda v pisavi se ne izražata. Zato se izrekajo primeri kakor: dolo**č**ba, lu**č** gori, cep**o**c goni itd. takole: dolodžba,¹ ludž gori, cepedz goni itd.

§ 73. 2. Slčniki se pred šumevci spreminjajo v šumevce.

Primerjaj: ta**š**ča (nastalo iz: ta**s**ča, tastja; prim. tast); de**š**čica (iz: de**s**čica; prim. deska); dalje vžgati (nastalo iz: v**z**žgati); košček (nastalo iz: ko**s**ček) itd.

To načelo velja tudi za izreko.

Piše se: obrazček, zvezčič, loncevezčev (od loncevezec), izčistiti, izžeti, razžaliti, brezžičen, z žalostjo itd. Dalje: sčasoma, sčista (izčista), sčakati se, sčesati, pisčev (od: pisec), Lisčev (od: Lisec), s šilom itd.

Toda izreka se: obrašček, zveščič, lonceveščev, iščistiti (izrekaj: i-ščistiti), izžeti (ali izeti), razžaliti (ali ražaliti),² breščasten, breščtevilan, brezžičen, ž ženo, ž žalostjo (poleg: se ženo, se žalostjo). Enako: sčasoma, sčista, sčakati, sčeniti. piščev, Liščev, š šilom (poleg se šilom).

¹ V srbohrvaščini se tako tudi piše.

² Starejši pisatelji (16. in 17. stol.) so tako tudi pisali, n.pr. ražaliti (Dalm. I, 101), rasrdil se je (Dalm. I, 105).

O izpadu, krčenju, vrinku, pristavljanju, premeni in drugih spremembah soglasnikov in samoglasnikov.

§ 74. Izpad. Za **č** in **ž** se **r** na Kranjskem¹ izgublja: čez nam. črez; češnja, čeda, čevelj, čevo, čeva; žebe, žebec, žebelj itd. nam. črešnja, čreda, črevelj, črevo, čreva, žrebe, žrebec, žrebelj. V pisavi se rabijo oboje oblike.

V skupini **šč** se **č** včasih izgublja: lešnik (nastalo iz: leščnik), prašič (iz: prašičič), všeč (iz: v[o]ščeč), piška (iz: pišč[i]ka); šopiriti se (iz: ščepiriti se); šegetati (iz: ščegetati). Dalje: bolnišnica (iz: bolniščnica), vojašnica (iz: vojaščnica), šipek (iz: ščipek) itd.

v med soglasnikom in **o** ali **r** je navadno izpadel: storiti (iz: stvoriti);² gozd, zagozda (iz: gvozđ, zagvozda); hoja (iz: hvoja); škorec (iz: skvorec); vesoljni (iz: ves voljni); skrnoba (prim. oskruniti iz oskvrniti); sraka (iz: svraka); srbeti (iz: svrbeti); trd (hrv. tvrđ, odtod tvrđka) itd.

Tudi pred začetnim **r** in **l**, za **b** v zloženkah itd. **v** izpada: raskav (nastalo iz: vraskav, kar piše še Dalmatin); resa (Heidekraut; nastalo iz: vresa);³ rapav (iz: vrapav); Lah (iz: Vlah), las (iz: vlas), latje (iz: vlatje); last (iz: vlast, sor. vladati), zlasti (iz: izvlasti), nalašč (iz: na vlast-); obariti (iz: obvariti), oběsiti (iz: obvesiti), obet (iz: ob-vet, sor. od-vet-nik); obod (iz: obvod) itd.

Posamezni primeri izpadanja: Že pred 16. stoletjem je nastalo: nihče (iz: niktože), ništer (iz: ničtore): prim. pisan ništrc (Levstik). V 18. stoletju ali semtertja malo prej je nastalo iz kakor: ko (n. pr. ko bi trenil iz: kakor bi trenil); iz kir: ki, ker: ki; iz kadar (kədər): ko (prvotno: kə). Dalje imamo: bolj (iz: bolje), dalj (iz: dalje); manj (iz: manje); potica (nastalo iz: povitica); nimam (iz: ne-imam), nisem (iz: nejsem po analogiji oblike nimam), nečem (nastalo iz: néhočem), nočem (nastalo iz: nehóčem); in (iz: ino, kjer se **o** opušča šele od Vodnikovih časov dalje).

§ 75. Krčenje. Če stojita prvotno dva samoglasnika drug pri drugem, se navadno spojita v enega; od obeh samoglasnikov se ohrani oni, ki ima poudarek (o kakovosti poudarka glej § 46.).

¹ Razen v spodnjem delu Dolenjske.

² Kar se v vzhodnoštajerskem narečju še rabi v pomenu ustvariti.

³ Drugačnega izvora pa je resa (die Franse): strsl. řesa.

Iz **ojé, ejé (ajé, ujé)** je nastal **ě**, n. pr. končnica **ega**, emu pri pridevniku: **zlega** (iz: **zlajega**), **zlemu** (iz: **zlujem**); **dobrega**, **dobremu** (iz: **dobrajega**, **dobrujem**) itd. **Dobrépolje** (iz: **Dobrojé polje**), **Dovje** (nastalo iz **Dolgoje**), odtod ime **Dolžan** (iz: **Dolg-jan**), **Velésovo** (iz: **Veloje selo**); **gospé** (rod. edn.) iz: **gospoje**; **vevôda** (ohranjeno v lastnih imenih, n. pr. **Vivoda**, **Vivuda**, dalje v **Udin boršt**¹ t. j. **Vevôdin**, **Herzogsforst**, iz: **Vojevodin**).

Iz **ojá, ajá** je nastal **a**, n. pr. **gospá** (iz: **gospojà**) **báti se** (iz: **bojati**, **bojim se**), **státi** (iz: **stojáti**); **pás** (iz: **pojás**) itd.

Iz **áje, ája** je nastal **a**, n. pr. **igrâš**, **igrâ**, **kopâš**, **kopâ** itd. (iz: **igráješ**, **kopáješ**); **lépa**, **huda** (iz: **lepaja**, **hudaja**) itd.

Iz **ii** je nastal **i**: **pridem** (iz: **pri-idem**) itd.

§ 76. Vrinek. V prvotno skupino **sr, zr in nr** se vrivata **t in d** (str, zdr), n. pr. **ostra**, **ostro**, **oster** (iz: **os-r-**; brez **t** so primeri: **os-la**, **os-at**); **pester** (sor. **postrv**) (iz: **pës-r-**, sor. **pisan**). Dalje: **zdraha**, **zdrahi** (nastalo iz: **[v]zrahi**, koren **rah-**; „prijateljstvo zrahljati“); **nozdrvi** (iz: **nozrvi**, sor. **nos**); **nr** daje **ndr**, n. pr. **drest** (riba gre na **drest**; nastalo iz: **ndrest in to iz: nrest**); **pondreti** (iz: **ponreti**; prim. **ponirek = pondirek**).²

j se vriva ponekod za samoglasniki, n. pr. **hujskati** (za: **huskati**); **Ojstrica** (gora, od **oster**); **ujčkati** (iz: **učkati**, kar imajo še stari pisatelji).

j se vtika pred soglasniki, nastalimi po prilikovanju (asimilaciji), v primerih kakor: **grajski** (iz: **gradski**), **blejski** (iz: **bledski**, **Bled**); **enajst**, **dvanajst**, **trinajst** itd. (iz: **enádst**, **dvanádst**, **trinádst**); **dvajset** (iz: **dvadset**).³

§ 77. Z vtikanjem j in v se zapira tudi tako zvani **zev** (hiat).

V prvotni slovenščini se ni mogel za samoglasnikom izrekat neposredno še en samoglasnik, zato se je tako nastali **zev** odpravljal s tem, da se je vtikal vmes **j** ali **v**, n. pr. **mi-v-ati** (od **mi-ti**), **bi-v-ati** (od **bi-ti**); **pokri-v-ati**, **da-j-ati** poleg **da-v-ati**, **ubi-j-ati** (od **bi-ti**) itd.

Ponekod se **zev** odpravlja s tem, da prehaja en samoglasnik v soglasnik, n. pr. **i** v **j**: **najdem**, **pojdem**, **zajdem** itd. (iz: **na-idem** itd.); **vbogajme** (iz: **v Boga** ime).

¹ Znan iz Jurčič-Kersnikovega romana „Rokovnjači“.

² V narečjih se govori tudi **zdrnje** za **zrnje**, **zdraven** za **zraven**, **zdrel** za **zrel** itd.

³ Strsl. **jedinъ** na **desête** (11), **dъva** na **desête** (12) itd.; **dъva** **desêti** (20).

§ 78. Pristavljanje. Na začetku besede se je k samoglasnikom včasih pristavil kak soglasnik.

Na začetku besede se pristavljajo **v**, **g** in **j**.

v: vohati, voh (nastalo iz: ohati, strsl. ahati); vogel, vogla (redko: ogel, ogla); votel, votlina (iz otel); vosēnica poleg gosēnica; vož poleg gož;

g: gosēnica (iz: [v]osenica, od vos, kocina; vosi, die Barten pri kitu; gosenica pomeni prvotno kocinasta žival); gož poleg vož; góž̑a, Riemen (sor. vez-ati);¹

j: jesti, jem (brez j so besede sn-esti, sn-em), jagnje (prim. lat. agnus).²

§ 79. Premena (metateza). Po premeni so nastale besede kakor: čvrst (iz: črstev, črstva); čvetero (iz: četvero); čebela (iz: bæčela); gomila (iz: mogila); klobasa (iz: kolbasa); puška (iz: pukša Būchse); skleda (iz: skdela, skudela iz: lat. scutella, nem. Schüssel; slov. je torilo, torilce); žlica (iz: lžica); lišp, lišpati (iz: lepš, lepšati); sodrag, sodrga (iz: sograd).³

Posamezne spremembe. Med samoglasnikoma je prešel v nekaterih besedah **ž** v **r**, n.pr. morem itd. (iz: možem); pri oziralnih zaimkih: kdor (iz: kto-že), čigar (iz: čig[a]že), kamor (iz: kam[o]že) itd.⁴

§ 80. Nalika ali analogija (naslomba) je jezikovni pojav, ki vpliva na spremembo jezika. Če se v podobnih primerih zamenjavajo med seboj glasovi, pravimo, da se je to zvršilo po naliki, n.pr.: zaradi naslombe na sedanjik dáhnem, pljújem, sújem, sméjem itd. je v nedoločniku iz prvotne oblike dēhnīti, pljēvati, sovati, smijati nastalo dahnīti, pljuvāti, suvāti, smejāti; dalje imamo suhljad (iz: seh-ljad, naslonjeno na suh); suhlíca (iz: sehlicā).

¹ V narečjih: guni (za oni iz voni, gvoni); podobno pred **v**: zgon (za zvon iz zgvon), grabec (za vrabec iz gvrabec), dgor (za dvor) itd.

² V narečjih pred **i**: jigla, jime itd. za igla, ime.

³ V narečjih se nahaja: repetnica za perotnica, kropiva za kopiva; na Goriškem: kuazati, bujti, mñti za ukazati, ubiti, umiti; v prekmurščini: bujti, mujti, mujvati, mujvalnica za umivati, umivalnica; v Ziljski dolini: dlogo, zloza, klonica za dolgo, solza, kolnica; na Gorenjskem: ukriti za kuriti itd.

⁴ V več narečjih se govori tudi: renem, reneš (iz: ženem, gnati).

Pravopisna pravila.

1. O rabi velikih in malih črk.

§ 81. Velike črke odlikujejo besede in ločijo stavke. Zato se pišejo z veliko začetnico:

I. Lastna imena, t.j. imena, ki zaznamujejo posamezne osebe ali predmete, n. pr. *Župančič, Jugoslovan, Slovenija, Kras, Balkan, list Vrtec, Zvonček, časopis Čas, pevsko društvo Slavec.*

Imena, ki imajo splošen pomen, ne zaznamujejo določenih oseb ali predmetov, temveč njihovo vrsto; taka imena so občna in se pišejo z malo začetnico, n. pr. *mesto, gora, planina, dolina, list, vestnik, društvo, zveza, tiskarna, stranka* itd.

§ 82. Kadar je lastno ime sestavljeno iz več imen, se piše začetno ime z veliko, ostala imena se pišejo z veliko, če so lastna, z malo črko se pišejo, če so občna imena.

Sem prištevamo:

1. Krajna imena.

a) Če je lastno ime sestavljeno iz pridevnika in takega samostalnika, ki je že sam zase lastno ime, se piše samostalni z veliko črko, n. pr.:

Bohinjska Bistrica, Ilirska Bistrica, Slovenska Bistrica, Kamniška Bistrica (reka), Koroška Bela, Bohinjska Bela, Škofja Loka, Banja Loka, Nemška Loka, Stara Loka.

Enako je pisati: *Spodnja Avstrija, Mala Azija, Prednja Azija, Zahodna Indija, Prednja Indija, Visoka Tatra, Mala Tatra, Visoke Ture, Nizke Ture.*

b) Če je krajno ime sestavljeno iz pridevnika in takega samostalnika, ki je sam zase občno ime, se piše samostalni z malo črko, n. pr.:

Bela cerkev, Nova cerkev, Sladka gora, Šmarna gora, Višnja gora, Kranjska gora, Šenturška gora, Šentvidska gora (na Goriškem), Žalostna gora, Sveta gora, Kamna gorica, Sinja gorica, Slovenske gorice, Zlato polje, Krška vas, Sinča ves, Dobrla ves, Novo mesto, Laški trg, Martinj vrh, Zidani most.

Tako pišemo tudi imena ulic, cest, predmestij ter jezer, planot, dolin itd., n. pr. *Gosposka ulica (v Ljubljani), Dravsko polje, Ziljska dolina, Tržaški zaliv, Cerkniško jezero.*

Enako je pisati: *Zedinjene države, Zlati rog, Železna vrata (pri Ršavi), Skalne gore (vzhodna vrsta Kordiljer), Sinje gore (v*

Avstraliji), *Jadransko morje*, *Ledeno morje*, *Veliki ocean* (Veliko morje), *Tihi ocean*, *Češko sredogorje*.

Napačno je pisati sestavljena imena skupaj, tedaj ne: *Krškavas*, *Krškevasi*, v *Krškivasi*; *Hudilog*, *Hudegaloga*, *Št. Vidskagora*, *Sinčaves*, *Doberlaves*, *Opatjeselo* . . . Pravilno je: *Krška vas*, *Hudi log*, *Šentvidska gora*, *Sinča ves*, *Dobrla ves*, *Opatje selo*.

c) Če so imena sestavljena iz treh ali več besed, se prav tako pišejo lastna imena z veliko, občna imena in druge besede se pišejo z malo črko, n. pr. *Dunajsko Novo mesto*, *Bohinjska Srednja vas* ali *Srednja vas v Bohinju*, *Sv. Marjeta na Dravskem polju*, *Sv. Jurij v Slovenskih goricah*.

Enako je pisati: *Dinarski obmorski Kras*, *Južne apneniške Alpe*, *Severne apneniške Alpe*, *Polabsko* (ali *Labsko*) *peščeno pogorje*, *Severno Ledeno morje*, *Južno Ledeno morje* (*Ledeno morje* je lastno ime), *Rt dobre nade*.

§ 83. Glede pisave krajnih imen, ki se imenujejo po kakem svetniku, pomni:

a) Pridevek *Šent* (nastal iz lat. *sanctus*) se je spojil z lastnim imenom, tako da tvori z njim eno besedo. Piše se ali po tuje v skrajšani ali po domače v celi obliki, n. pr.: *Št. Vid nad Ljubljano* ali *Šentvid*; pridevnik se piše v celi obliki: *šentvidski* (*šentviški*). — *Št. Janž* ali *Šentjanž*, pridevnik: *šentjanski*.

b) Pridevek *Šent* se je v nekaterih imenih skrajšal in ga ne smemo ločiti od lastnega imena. Taka imena so: *Števerjan*, *Štandrež*, *Štanižel*, *Škabrijel* (gora), *Šenpas* (iz: St. Bassus), *Šenčur* (pri Kranju), *Šenturje* (pri Mirni peči), *Šenklavž* (v Ljubljani), *Šmarca pri Kamniku* (iz: St. Mauritius), *Šmaver*.

Pridevek *Sveti* in *Šent* je treba rabiti tako, kakor se med ljudstvom rabi, n. pr. *Št. Vid je nad Ljubljano*, *Sv. Vid pa nad Cerknico*. — *Št. Jakob* ob Savi, *Sv. Jakob pa nad Škofjo Loko*.

Ako se piše sv. z malo, n. pr. *sv. Lovrenc*, *sv. Ana* itd., pomeni to svetnika, ne kraja, ki se po njem imenuje.

§ 84. 2. Imena (naslovi) listov, knjig, slovstvenih izdelkov itd.

Začetna imena se pišejo z veliko, ostala se pišejo z veliko, če se rabijo kot lastna, z malo črko, če se rabijo kot občna imena. N. pr.: *Uradni list*, *Dom in svet*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*.

§ 85. 3. Imena (naslovi) društev, zadrug, strank itd., n. pr. *Muzejsko društvo za Slovenijo*. — *Leonova družba*. — *Družba sv. Mohorja* (toda: *Mohorjeva družba*). — *Tiskovna zadruga*. — *Narodna tiskarna*. — *Zadružna zveza*. — *Zveza slovenskih zadrug*.

§ 86. II. Stalni pridevki, ki se rabijo kot lastna imena, n. pr. *Dušan Silni*, *Aleksander Veliki*, *Ludovik Sveti*, *Peter Osvo-boditelj*.

Z malo se piše n. pr.: *Plinij starejši*, *Plinij mlajši*.

§ 87. III. Bog in imena, ki jih rabimo o Bogu, n. pr. *Stvarnik*, *Gospod*. Enako: *Oče*, *Sin*, *sv. Duh*, *sv. Trojica*, *sv. Rešnje Telo*, *Tolažnik*, *Jagnje božje*. — Prav tako pišemo imena, ki jih rabimo o Mariji, n. pr. *sv. Devica*, *sv. Mati*, *Mati božja*.

Opomnja. Z veliko črko pišemo ta imena tedaj, kadar se rabijo kot lastna imena ali kot stalni pridevki, n. pr. *Stvarnik*, toda: *Bog je stvarnik*; *Mati božja*, toda: *Marija je mati božja*; *Marija je rodila sinu*; *sv. Duh je tolažnik*.

§ 88. IV. Z veliko začetnico pišemo svojilne pridevnike, ki so narejeni od osebnih lastnih imen ali od imen, ki se rabijo kot osebna lastna imena, n. pr. *Meško*: *Meškove črtice*; *Cankar*: *Cankarjev slog*; *Milčinski*: *Milčinskega pravljice*.¹ Enako: *Zvon*: *Zvonov urednik*. — *Gospodov dan*, *Gospodnje ime*, *Marijin praznik*.

Sem spadajo samostalniški pridevniki in iz njih narejeni samostalniki, ki pomenijo **godove** in **praznike**, n. pr. *Šmaren*,² *Veliki Šmaren*, *Mali Šmaren*; *Gospojnica*, *Velika Gospojnica*, *Mala Gospojnica*; *Telovo* (sv. Telo), *Matijevo*, *Jurjevo*. — *Grozdje se leže do Urbanovega*. (Plet.) — *Na Gregorjevo* — *otec, še veš?* — *se ptički ženili so*. (Žup.)

§ 89. Pridevniki, narejeni iz lastnih imen, ki niso osebna imena, se pišejo z malo, n. pr. *Kamnik*: *kamniški*, *Škofja Loka*: *škofjeloški*, *Sava*: *savski*, *Triglav*: *triglavski*, *Afrika*: *afriški*.

Opomnja. Primeri, v katerih bi bila pisava z malo začetnico nerazumljiva, se pišejo lahko z veliko, n. pr. *Poljski kmetje* (t. j. iz občine Polje), *Vaški prebivalci* (t. j. prebivalci z Vač), *Gorski cerkovnik* (Gora).

§ 90. Z veliko začetnico pišemo lahko tudi pridevnike manj znanih ali tujih lastnih imen, če bi bili drugače težko umljivi,

¹ Pridevniki, ki niso svojilni, se pišejo z malo, n. pr. *Cankar*: *cankarski*, enako: *cankarstvo* (n. pr. *cankarstvo v slov. slovstvu*).

² Nastalo iz *Šent-Marijin* (god, praznik), n. pr. Dalm. (II. 140): ne samudimo *šhant Marnih rosh*; Kastelec (1682): *šenmarin dan*.

n. pr. *Nilski pragovi*, t. j. *pragovi reke Nila*. — *Pomičejo tožna nosila po ulicah Niških* (= mesto Niš) *se tam*. (Aškerc, Boj pri Pirotn.)

§ 91. Pomni: k lastnim imenom ne prištevamo imen za strokovne pojme (občena imena).

Taka imena so:

a) Imena za **godove, praznike, letne čase** itd., n. pr. *božič, sv. večer, sv. dan* (sveti večer, sveti dan), *ново leto, svečnica, pust, pepelnica, tihi teden, cvetna nedelja, velika sobota, velika nedelja, velika noč, bela nedelja* itd.

Primeri, v katerih bi bila pisava z malo začetnico dvo-umna, se pišejo lahko z veliko n. pr. *Božič, Novo leto, Velika noč, Vsi sveti* itd.

O pisavi godov, ki so lastna imena, gl. čl. 88.

b) Posebej pomni: *usmiljenke, usmiljeni brat, frančiškan; vile, sojenice, deveta dežela*; dalje: *deseti brat, sedemletna vojska, pariški mir* (1856); *sv. pismo*; dalje: *sv. stolica, sv. oče* (papež).

§ 92. V. V znamenje spoštovanja se pišejo z veliko začetnico:

1. osebni in svojilni zaimek *Vi, Vas, Vam ... Vaš, Vaša, Vaše ...* v pismih; zaimek *Ti, Tvoj* se piše lahko tudi z malo;
2. osebni in svojilni zaimki v slovesnih ogovorih na visoke osebe, na Boga, Marijo itd., n. pr. *Takrat, Oče, Ti pri meni stoj, Ti me v rajski dom pokliči Svoj*;

3. naslovi visokih oseb, n. pr. *Vaše kraljevo Veličanstvo!*

Tako se pišejo tudi zaimki za tretjo osebo, n. pr. *Njegovo Veličanstvo kralj. — Njegova Svetost papež*.

Pomni pa, da se piše z malo: *m. (mati), o. (oče), p. (pater)*, n. pr. *m. Elizabeta, o. Stanislav Škrabec, p. Hipolit*.

§ 93. VI. Z veliko začetnico se piše vsaka prva beseda v stavku, **napisih, za piko, vprašajem** ter v premem govoru za dvopičjem, n. pr. *Naša kri. Igrokaz v štirih dejanjih. Spisal F. S. Finžgar. V Ljubljani 1912*.

V premem ali dobesednem govoru za dvopičjem, n. pr. *Vzdihoval sem v teh žalostnih dneh in neki gospod mi je rekel: Manj besed, gospodje, in več dela!* (Cank.)

§ 94. Kadar po dvopičju ne navajamo besed kakega drugega, se piše prva beseda z malo začetnico, n. pr. *S plamenečimi prsti je zapisala vojska tisto prastaro vprašanje: kaj je življenje?* (Al. Ušeničnik.) — *Človek se uči v osnovni šoli najpotrebnejšega: brati in pisati*.

§ 95. Kadar je stavek med narekovajem le del celotnega stavka in se ta z vmesnim stavkom ali za klicajem, vprašajem itd. nadaljuje, se piše z malo začetnico, n. pr. „*Saj res,*“ pravi cesar, „*precej moram poslati po Krpana.*“ — Ko Peter vpraša moža: „*Oče, ali bo danes kaj dežja?*“ mu kmet odgovori: „*Kakor Bog hoče.*“ — Po stezi, po stezi! *kliče prepelica po polju hodečim.*

§ 96. Ako navajamo le kako posamezno besedo druge osebe, jo pišemo z malo, n. pr. *Zavedamo se, da ni prav lagati, krasti itd. Odkod ta: moraš, odkod ta: ne smeš v našem srcu?*

2. O razzlogovanju. *v ve*

§ 97. Zloge tvorijo samoglasniki (t. j. ali pravi samoglasniki ali dvoglasniki in samoglasniški soglasniki), ki morejo stati sami ali pa v zvezi s soglasniki.

Kadar je treba v pisavi besede deliti na zloge, se je ravnati po teh pravilih.

I. Za nezložene besede veljajo naslednja pravila:

1. Soglasnik med dvema samoglasnikoma se vedno jemlje k naslednjemu zlogu, n. pr. *de-la-ti, u-če-nec, o-če-tov, ma-te-rin je-zik.*

2. Kadar je med dvema samoglasnikoma več soglasnikov, se dele besede po izrekljivosti soglasnikov.

a) Če ima zlog take soglasnike, ki morejo kako besedo začenjati, jih jemljemo k naslednjemu zlogu, n. pr. *ti-ska-ti* (zlog *ska* more besedo začenjati, n. pr. *ska-ka-ti*), *mi-sli-ti* (primeri: *sli-na*), *ra-skav, de-kla, ju-tro, do-bro, pa-stir, se-stra, me-gla, ge-slo, no-tra-nji, me-sto, go-spa, zve-zda, po go-zdu, bi-strost, i-skra, i-ščem, sla-šči-ca, pu-šča-va, so-di-šče, po-mlad.*

b) Če ima zlog take soglasnike, ki ne morejo besede začenjati, se jemljejo k naslednjemu zlogu tisti soglasniki, ki morejo besedo začenjati, drugi ostanejo pri prednjem zlogu, n. pr. *ov-ca, mrav-lja, mor-je, majh-no, tan-ko, voj-ska, prav-da, bo-žanstven, grozd-je, og-njišč-ni, kra-ljev-ski, av-strij-ski, sinč-ki, hol-mec, rodilnik: holm-ca; soln-ce.*

3. Topljenih *lj, nj* ne delimo, n. pr. *po-lje, ko-ljem, zna-nje, ža-njem*; toda: *z dlan-jó, pe-te-lin-ji, z ži-val-jo, s sol-jo* (ker tu skupina *nj, lj* ne izraža toplenega soglasnika, temveč obsega dva samostojna glasova, prim. § 35 in 38).

II. V zloženih besedah ločimo predloge in končnice (obrazila): a) predlogi: *ob-zid-je, raz-širiti, iz-obrazba, raz-obesiti,*

pred-lagati, na-glas; b) končnice: zad-nji, ubo-štvo, mo-štvo (ker je nastalo iz mož-stvo), mo-ški, (iz mož-ski), voda: vod-na, vod-no; hiša: hiš-na, hiš-no; gozd-na, gozd-no; ljud-je, (z) ljud-mi.

Opomba: Ne posegamo pa v etimologijo; torej ne ločimo: ob-raz, dek-la, dob-ra, meg-la itd.

3. O pisavi sestavljenih besed. *vel*

§ 98. Besede so sestavljene na dva načina: ali so med seboj tako spojene, da tvorijo eno besedo in imajo samo en naglas (spojenke), n. pr. *vinógrad, velikónôčni, morebíti, seveda*, ali pa hrani vsaka posameznica svoj naglas ali svojo obliko (sestavljenske in sklopi), n. pr. *velíka nóč, móž beséda, po pôli brát*.

Glede pisave pomni:

§ 99. Sestavljene besede, ki so prave spojenke, se pišejo skupaj. Take besedne zveze so:

1. **Samostalniki**, n. pr. *hudoúrník, póлноč, zahvalibógca* (*bogomóljka*), *neboditréba, neprídiprav*.

§ 100. Sestavljene besede, ki niso spojenke, se pišejo narazen, n. pr. *po poli brát*, rodilnik: *po poli brata, po poli sestra, mož beseda, žal beseda, narobe svet, pol miš pol ptič, mojster skaza, možicelj vstajač*.

§ 101. V sklopljenih besedah, zlasti v lastnih imenih, sklopljenih iz dveh ali več imen, se rabi vezaj, n. pr. *Janežič-Sketova slovnica* (t.j. slovnica, ki jo je spisal Janežič, predelal pa Sket), *Wolf-Pleteršnikov slovar* (t.j. slovar, ki ga je sestavil Pleteršnik, založil pa Wolf). *Čeho-Slovaki, železnica Ljubljana-Kamnik*.

Enako v prisposodobah, n. pr. *Nevesta-duša mora biti pripravljena, da vredno sprejme ženina-Boga*. (Cankar; nevesta pomeni tu duša, ženin = Bog.)

§ 102. 2. **Pridevniki**, n. pr. *goloròk, sadonôsen, nadobúden, vsakdánji, sladkosnéden* itd.

Pridevniki, ki so narejeni iz sestavljenih lastnih in občnih imen, so prave spojenke, zato se pišejo skupaj, n. pr. *novomášni* (nôva máša), *zlatopóljski* (Zláto pólje); po teh zgledih pišemo tudi: *maloazijski* (Mala Azija), *prednjeindijski* (Prednja Indija), *velikobritanski* (Velika Britanija), *staroslovenski* (stara slovenščina), *južnoslovanski* (južni Slovan).

§ 103. Sestavljeni pridevniki, ki niso prave spojenke, se pišejo narazen, n. pr. *čudno spačen obraz, kričeče rdeča barva, rajsko lepa ptica, deklško prožna ljubkost, nedolžno vprašujoči pogledi*.

§ 104. Pri pridevniki, ki so narejeni iz sklopljenih imen (primerjaj čl. 101.), se rabi **vezaj**, n. pr. *rusko-japonska vojska*, (t. j. vojska med Rusi in Japonci), *Francosko-švicarski Jura*.

§ 105. 3. **Zaimki** in z zaimki zloženi prislovi, n. pr. *kolikaj, količkaj, malokdo, malokdaj, marsikdo, marsikak, marsikateri, raznoter, mnogoter, vsakdo, vsakteri, vsaksebi, vsekako, vsekdar, takisto, tačas, tostran, onkraj, vsepovsod, kdorkoli, kjerkoli, karkoli*.

Krajše oblike osebnih zaimkov (naslonice) se pišejo skupaj s predlogi, n. pr. *name* (ne: na-me!), *nate* (ne: na-te!), *nase, pote, ponj, ponjo, nanj, medenj, skozenj, predenj, zanje, ponje* itd.

§ 106. Toda narazen pišemo: *kdor si bodi, kar si bodi, kakor si bodi; kdor bodi, kar bodi, kolikor toliko, kar mōči, kolikor mōči; kdo ve, Bog (bog) ve*, n. pr. *kdo ve kam, kdo ve kolikokrat, Bog (bog) vedi, Bog (bog) ga vedi, Bog (bog) si ga vedi*, n. pr. *Sam Bog večni vedi, keď se klati ta nepridiprav* (Strit.); — *kar se dá; ne vem kdo, ne vem kdaj*, n. pr. *Tega ne dam iz rok, ko bi ne vem kdo prišel* (Plet.). Ona misli, da premorete sam vrag si ga vedi kaj (Vl. Levstik.) Prislov *koli* se tudi lahko loči od zaimka, n. pr. *kakor bom koli mogel* (Levst.). In *koder on koli po svetu leti* (Aškerc).

§ 107. 4. **Števniki** in sicer od 11 do 20 ter desetice od 20 do 90, tedaj: *enaajst, dvanaajst, trinaajst . . . devetnajst, dvajset, trideset, štirideset, petdeset . . . devetdeset; enajsti, enajsta, enajsto, dvajseti, dvajsetega, dvajsetemu* itd.

Vsi drugi števniki se pišejo narazen, n. pr. *ena in dvajset, dvajset (in) ena, devet in trideset, pet in osemdeset, sto in prvi, dve sto, sedem sto, dva tisoč, osem in dvajset tisoč*.

§ 108. 5. **Prislovi**, n. pr. *bržda, bržčas, bržkone, čedalje, čezdalje, čimdalje, čimprej, dokaj, dovolj, iznova (znova), skratka, hkratu (hkrati), kvečjemu, kajpak, kajpada, kajneda, kmalu, kvišku, málone, morda, morebiti, napak, naprodaj, naposled, nalašč, naravnost, narobe, narazen, natanko, navzkriž, odsihmal, okoli, okrog, počasi, popolnoma, pogostoma, posebej, potemtakem, potlej, poredko, to mi je napoti, spoti iti, pogodu, popoldne, opoldne, prejkone, sčasoma, včas, seveda, semtertja* (v pomenu včasih), *še, večidel, ponoči, podnevi, poleti*.

§ 109. Sestavljeni prislovi se pišejo narazen, n. pr. *malo in dosti, kratko in malo, krog in krog, okoli in okoli, bolj in bolj, gori in doli, tja in sem, več ali manj, prej ali slej, naprej in naprej*,

kar najbolj, zdaj pa zdaj, dan na dan, noč in dan, tako rekoč, tako zvan.

§ 110. 6. **Predlogi**, n. pr. izmed, iznad, izpod, izza, navzlic itd.

Toda narazen se piše: po večini, iz večine, po navadi, iz navade, od začetka, pred včerajšnjim, pred nedavnim, pred kratkim, na pamet, zaradi tega, razen tega, navzlic temu, vkljub temu.

§ 111. 7. **Vezniki**, n. pr. bodisi, dasi, dasiprav, medtem, nato, potem, zato, zategadelj, potemtakem, akoprav, odkoder itd.

Toda narazen se piše: ne le — ampak tudi; pri vsem tem; čim več — tem bolje; prej ko, bolj ko, dalj ko, brž ko, kakor hitro, medtem ko, hitro ko, v tem ko. N. pr. Dalj ko je pravil, bolj ga je brat zavidal. (Milč.) — Bolj ko boš priden, rajši te bomo imeli. (Plet.)

§ 112. Zaradi razločevanja pišemo nekatere besede z vezajem, n. pr. ka-li (da se loči od kali), n. pr. Ali gori, ka-li? Dalje: le-tá, le-tá, le-to, le-tega, le-te, le-temu, le-tej; le-oni, le-ona, le-ono; le-sem, le-tod; toda tale, tegale, tamle, takle itd.

4. Ločila. ✓ !

✓ § 113. Ločila so znamenja, ki jih rabimo v pisavi, da ločimo posamezne stavčne člene ali stavke med seboj.

✓ § 114. Vejica (,) nam rabi le sredi stavka, in sicer:

a) Loči zvalnike, samostojne medmete in vzklike od celotnega stavka, n. pr. Tako si šla, mladost, tako si mi pobegnila, sreča, brez blagoslova! (Cank.) — Gorje, kdor nima doma! (Jenko.) — Ostrigli, oh, so mi peroti! (Greg.) — Mislil sem si: majčkeno poženem, da bodo vsaj konji na suhem. Ali toliko, da sta pretegnila konja, pok, je že ustrelil Francoz name in, fu, krogla mimo ušes pa, ššk, v vodo. (Finž.)

Če medmeti nimajo posebnega poudarka (n. pr. i, o, oj), se ne piše vejica, n. pr. O rodni dom, o hiše očetove streha ti! (Žup.) — Oj sijaj, sijaj, solnce, oj solnce rumeno! (Nar. pes.)

b) Loči pristavek od besede, ki jo pojasnjuje, če stoji za njo, n. pr. Primož Trubar, prvi slovenski pisatelj, je umrl l. 1586.

Brez vejice pišemo: Prvi slovenski pisatelj Primož Trubar je umrl l. 1586.

c) Loči nedoločnik, kadar nadomešča odvisni stavek z da (da bi, ne da bi, namesto da bi . . .), n. pr. Bog ima pravico, grešnike kaznovati. — Tako ga bom premikastil, da se mu nikdar več ne bodo vrnila hudobne želje, po Dunaju razsajati. (Levst.)

Če je nedoločnik osebek, se ne piše vejica, n. pr. *Nemogoče mi je opaziti vse neznatne razložke.* (Žup.) — *Menda ne bo odveč tukaj naštetih besede, ki imajo polglasnik v korenu.* (Škrabec.)

č) Loči take stavčne člene, ki se dajo zvezati z veznikom „in“, n. pr. *Iglica gre skozi oplén, blazino, soro in os.* — *Široka, rodovitna polja se razprostirajo okoli lepe, prijazne vasi.* — *Človeško telo je ustvarjeno po nekih pravilih: višina, obseg prsi, dolžnost vratu, nog in rok, jakost kosti, velikost glave, širokost pleč in razvitost mišičevja morajo biti med seboj v določenem razmerju.* — *Ne bojim se ne meča, ne sulice, ne drugega velikanovega orožja.* (Levst.) *Voda gine, pada, sahne.*

Take stavčne člene moremo zvezati z veznikom „in“, n. pr.: *Iglica gre skozi oplén in blazino in soro in os. Široka in rodovitna polja se razprostirajo okoli lepe in prijazne vasi.* Pri členih, ki se ne dajo zvezati z „in“, se ne piše vejica, n. pr. *Blaž Kocen je bil znamenit slovenski zemljepisec.* — *Najbolje je pod ljubo domačo streho.*

Kadar so istovrstni stavčni členi zvezani med seboj z vezniki in, pa, ter, ali, kakor, i — i, tako — kakor, ni — ni (niti — niti), ni (niti), se ne piše vejica, n. pr. *Zemlja se vrti okoli svoje osi in teka okoli solnca.* — *Otroci, pukajoč cvetna peresca, ugibljejo, pridejo li v pekel ali v vice ali v nebesa.* (Erjavac.) — *Kakor Herkul na razpotju smo stali v tem odločilnem trenutku.* — *Še več grušča kakor Sava sama prinašajo njeni mnogi dotoki.* (Erj.) — *Kaj nimate ni srca ni pameti?* — *Že dve leti je lakota v deželi in bo še pet let, v katerih se ne bo oralo ni želo.* (Dalmatin.) — *Niti sebi niti drugim (ni sebi ni drugim) se ne laži!*

Opomnja. Tudi pred veznikom ne, ne — ne se ne piše vejica, če se rabi v pomenu ni, niti, ni — ni, niti — niti, n. pr. *Grdih napak ni konca ne kraja.* (Levst.) — *Kaj nimate ne srca ne pameti?* — *Ni povedal natanko ne ure ne dneva.*

Pri vseh drugih veznikih, n. pr. ne le — ampak tudi, tudi, a, toda, vrh tega, potem, nato, zdaj — zdaj, nekoliko — nekoliko itd., stoji vejica, n. pr. *Bil je tak netek, da so ljudje zmerom jedli, pa vendar niso bili nikdar siti.* (Levst.) *Zgodovina nam kaže ne le lepa in slavna dela, temveč tudi strasti in hudobije.*

Opomba. Če si sledita dva veznika (ali členek in veznik), se pred drugim veznikom ne piše vejice. Napačno je: *In, če pogledamo v človekovo dušo, je stvar ista* (prav: *In če pogledamo*). — *Toda, če pomislimo* itd. (prav: *Toda če pomislimo*). — *Bila je noč, tako, da ni bilo mogoče razložiti ljudi* (prav: *tako da*); enako: češ

da (ne: češ, da), — *Skusili ste, da kdor* (ne: da, kdor ...) *se iz prvega prenašli, se kmalu upeha.* (Vodnik.)

d) Loči v **priredjih in podredjih** posamezne stavke med seboj, n. pr. *Tvoja roka, moj otec, zemljé mi lepoto je odpirala, ti kazal si njiv mi plodove, sprovajal me v les, razkladal skrivnosti glasov in družine dreves in vedela sva, kje kosi mladijo, kje drozdi, kod divji mož hodi, kje vile se skrivajo v gozdi.* (Žup.)

Posebej pomni: pred **in, pa, ter** se v priredjih ne piše vejica, n. pr. *Časi se izpreminjajo, doba prehiteva dobo in gorje mu, kdor ostane zadaj!* (Cank.) — *Kralj je predse sklical može in jih vprašal, ali so kaj slišali o zlati hruški in ali rodi ta hruška kak sad.* (Milč.)

Vejica stoji pred temi vezniki **le**, ako jo zahteva spred stoječi stavek, n. pr. *Sava nastane iz dveh rek: iz Save Dolinke, ki izvira blizu Ráteč, in Save Bohinjke, ki prihaja iz Savice.* — *Velik razloček je med zakoni, ki vladajo naše svobodne sile, ter zakoni, ki vladajo naše telesne sile.*

e) Loči **deležnike**, ki se rabijo namesto odvisnega stavka, od ostalih stavčnih členov, n. pr. *Točiš cveticam v čaše medu, da pride bučela, gnana od tajne skrbi, spomladi na delo za božič.* (Žup.)

f) Loči **vrinjene, vmesne ali skrajšane stavke** v celotnem stavku, n. pr. *Jurko pa, ne bodi len, je pobral kost golenico in jim je mlatil rebra, da je kar treskalo.* (Milč.) *Pismouki, da bi tako ne, so zgled nemarnosti in mlačnosti.* (Ravn.) *Vsak človek ima trenotja, ko ga, hoti ali ne hoti, obidejo misli, prijetne, neprijetne, to ni v njegovi moči.* (Strit.)

g) Vejica stoji tudi v skrajšanih stavkih, n. pr. *Danes človek, jutri črna zemlja.* — *Pastir je v vse dovolil, še Bog,¹ da je službo dobil.* (Valjavec.) — *Svarim ga, ali kaj,² ker me ne posluša.* — *Kaj, ko bi zdaj prišel?* (Pleteršnik.)

Opomnja. Vejica se ne piše pri sestavljenih prislovi, n. pr. *Bežale so Bog vedi kam in Bog vedi pred kom.* (Cankar.) — *Naložil sem nekaj polen v peč, kjer se je kuhalo kaj vem kaj.* (Žup.)

✓ § 115. Nepravilno je rabiti vejico pri povednih določilih, n. pr. *Mati je pričakovala, da jej pade k nogam, skesan in spokorjen.* (Kraigher; prav: *da jej pade k nogam skesan in spokorjen.*) — *Omamljen, ves v sanjah, sem šel dalje po beli cesti.* (Cankar; prav: *Omamljen, ves v sanjah sem šel itd.*)

¹ Skrajšano za „Bog bodi hvaljen“ ali kaj takega.

² Skrajšano: „ali kaj pomaga“.

§ 116. Pika (.) se piše:

a) Na koncu vsakega stavka, ki ni vprašalni ali klicalni stavek. Posebej pomni, da se piše pika v odvisnih vprašalnih stavkih, n. pr. *Cesar je vprašal Krpana, kaj nosi v tovoru.*

Pazi na piko pri narekovaju in oklepaju; n. pr. Najlepša Levstikova povest se imenuje „Martin Krpan“. (ne „Martin Krpan.“)

b) Po napisih, naslovih, podpisih, po kraticah in za vrstilnimi števniki, n. pr. *Mladim srcem. Spisal Fr. Ks. Meško. II. zv.* (= zvezek). *Celovec 1914. Izdala Družba sv. Mohorja.*

Brez pike se pišejo kratice za denar, mero, utež in za kemične prvine, n. pr. *km* (kilometer), *S* (sulphur, žveplo), *CO₂* (oglenčeva kislina).

§ 117. Dvopičje (:) se rabi, kadar hočemo opozoriti na kako besedo ali stavek. Pišemo ga:

a) Pri naštevanju in sicer pred deli, ki jih naštevamo, n. pr. *Dva sveta Janeza sta: eden dan krči, drugi ga razteza.*

b) Po pripravljajočih stavkih, kadar je izrek, ki se da posneti iz njih ali ki se napoveduje, zvezan z njimi brez veznika, n. pr. *Kdo je večji: stvarnik ali stvar?* (Cankar.) — *Vprašam vas: ali veste, kaj je skrb?* (Cankar.)

c) Po napovednem stavku pred premim ali dobesečnim govorom, n. pr. *Kristus pravi: „Ljubite svoje sovražnike!“*

č) Sredi mnogočlenske periode, da se loči prorek od poreka, n. pr. *Kdor je čul v svojih otročjih letih doma blažene glasove božičnega zvona, naj biva onkraj morja, na drugem koncu sveta, naj mu bode otrplo srce v žalostnih izkušnjah življenja: ko mu pride sveti večer, tedaj se mu zbudi teh glasov spomin; zdi se mu, da mu zopet done, kakor so mu nekdaj doneli v daljni domovini, v srečni mladosti, ki je tako daleč, tako daleč za njim!* (Stritar.)

§ 118. Podpičje (;) nekoliko krepkeje loči posamezne stavke ali besede kakor vejica; rabi se:

a) Med prirednimi neodvisnimi stavki, ki niso tesno zvezani med seboj, n. pr. *Dokler je človek mlad in krepak, je ves svet njegov; kamor položi trudno glavo, tam je doma; vse mu je prijazno, vse mu vrata odpira in srce.* (Stritar.)

b) V daljših stavkih, zlasti v protivnih, vzročnih ali sklepalnih priredjih, n. pr. *Stara slovenščina le imej svoje pravice; naši zato ne jemljimo njenih!* (Škrabec.)

c) V krajši periodi loči prorek od poreka; v mnogočlenski periodi loči posamezne stavke prve in druge polovice, n. pr. *Ko*

izgublja jeseni priroda svojo lepoto, mineva cvetica za cvetico in pada list za listom; tedaj se začno zbirati po ledinah in zvonikih ptičja krdela.

§ 119. Vprašaj (?) stoji:

a) Po posameznih samostojnih vprašalnih besedah, n. pr. *Kdo? — Kaj? — Zakaj? Komu pišeš?*

b) Po neodvisnih vprašalnih stavkih, n. pr. *Čemu živimo? Kako bi človek živel in se ne vprašal, čemu? — O blažena leta vesele mladosti, zlata doba učilniškega življenja, kam si pobegnila?*

§ 120. Klicaj (!) se stavi:

a) Na koncu klicalnih stavkov, n. pr. *Srečne oči, ki štiri-peresno deteljo vidijo, nesrečne roke, ki jo utrgajo!* (Nar. rek.)

b) Pri samostojnih medmetih in vzklikih, n. pr. „*Križ božji!*“ tako se pobožno reče, kadar se začne kako delo. — *Koj se je zdramil, ko so sredi noči zaškrípale duri in je tof, tof! prilo-mastilo po sobi.* (Milč.) *Čakaj me; lop, lop! bo pelo po tvoji grbi.*

§ 121. Pomišljaj (—) nam rabi:

a) Da se loči vrinjeni stavek od celotnega stavka, n. pr. *Komaj je zatisnil oči — človek bi mislil, da je minila le minuta — se je zbudil in dan je bil.* (Cank.) — *Bog ne bo udaril samo tebe, ki kazen zaslužiš — da bi tako ne! — ampak vso hišo.* (Cank.)

b) Da nasprotje močnejše poudarja, n. pr. *Mladost, lepota, moč, razum — lesen križ na grobu tam kje na daljni bojni pol-jani.* (Cank.)

c) Kadar hočemo kako besedo ali misel posebej poudariti, n. pr. *Skrb — to je vse trpljenje življenja.* (Cank.)

č) V eliptičnih (nepopolnih) stavkih, n. pr. *Okno je bilo od-prto, zvezde so sijale v izbo, od cerkve je še potrkavalo — mehka, sladka pesem kakor o daljnem paradižu (= izpuščeno: bila je mehka, sladka pesem...).* (Cank.)

d) Kadar se pričeta misel ne dovrši, n. pr. *Takoj tiho, če ne —! Ali mislite, da sem —?*

Namesto pomišljaja rabimo včasih tri pike, n. pr. *Molitev je kakor blaga misel . . . pride, kamor je poslana.* (Cank.)

e) Da ojačuje piko, vprašaj in klicaj, n. pr. *V gotovo ideš, muke polno smrt. Zakaj? — Ker prelomiti se ne sme beseda dana? — Prav! — Daruješ se za čast. — Lepo! — A domovini kaj koristiš s tem?* (Stritar.)

§ 122. Narekovaj („“) nam rabi:

a) Da zaznamuje premi ali dobessedni govor, n. pr. *In sto in sto glasov grmi: „Rešitelj Jefte naj živi.“* (Gregorčič.)

b) Da posamezne besede ali stavke in naslove posebej označimo, n. pr. *Divji petelin jame „skrtati“, potem „poči“ in „prevrže“ in nazadnje „zabrusi“, pravijo lovci.* — „Bog z vami“ je odgovor na „Bog vas primi“. — V naslovih, n. pr. „*Jurja Kozjaka*“ in „*Domna*“ je spisal Jurčič, ko je bil še gimnazijec.

§ 123. Vezaj (-) nam rabi, da ločimo sklonilo in slovenske končnice pri tujih lastnih imenih, n. pr. *Impresionizem Manet-jev* je bistveno to, kar tehnika George-ova ali Momberte-ova.

Napačno je rabiti vezaj pri domačih lastnih imenih; tedaj ne: spisi *Matije Valjavca*, *Luka Svetec*, *Frana Levstika*, temveč: *Valjavca*, *Svetca*, *Levstika*.

§ 124. Opuščaj ('), ki se rabi navadno v pisavi narodnih pesmi in starejših pesnikov, naznanja, da se je izpustil kak samoglasnik, n. pr. *Spredaj šilce, zadaj vil'ce, v sredi usta, kamen hrusta* (plug).

Kratice.

§ 125. Najbolj navadne kratice so:

bl. (blaženi, blažena);
cg (centigram); *cl* (centiliter);
cm (centimeter);
č. (častiti, častita); *č. g.* (častiti gospod), *č. s.* (častita sestra);
dr. (doktor); *Dr. I. U.* (doctor iuris utriusque, doktor obojega prava); *Dr. M. U.* (doctor medicinae universae, doktor vsega zdravilstva);
ex offo (= ex officio, uradno);
fol. (folio, v obliki pole);
fr. (frater, brat);
g (gram);
h. š. (hišna številka);
ha (hektar); *hl* (hektoliter);
I. I. (ime in priimek);
i. dr. (in drugo);
kr. (kraljevski);
km (kilometer); *l* (liter);
l. l. (lanskega leta);

L. S. (loco sigilli, na mestu pečata);
m (meter); *mg* (miligram);
m. m. (minulega meseca);
m. p. (manu propria, lastnoročno);
n. pr. (na primer);
o. (oče, pri redovnih imenih);
p. (pater, oče pri red. imenih);
p. n. (polnonaslovno, s p. nasl.);
po Kr. (r.) (po Kristusu, po Kr. rojstvu); *pr. Kr.* (r.) (pred Kristusom, pred Kr. rojstvom);
prim. (primerjaj);
P. S. (postscriptum, pripis);
q (kvintal, metrski stot);
sl. (slavni, slavna);
s. r. (svojeročno);
str. (stran);
t. j. (to je); *t. l.* (tega leta);
t. m. (tega meseca);
t (tona, 1000 kg).

II. Oblikoslovje. ✓

Besedne vrste. ✓

§ 126. Besede delimo v devet vrst. Nekaterе besedne vrste se dаdо pregibati ali oblikovati (n. pr. *žen-a, žen-e, žen-i* itd.; *plet-em, plet-eš, plet-e* itd.), zato jih imenujemo **pregibne**. Druge pa imajo stalno obliko (n. pr. *kar, nad, ter, in* itd.), zato jih imenujemo **nepregibne**.

1. Pregibne besedne vrste so:

samostalnik, n. pr. *človek, ljudje, človeštvo, lepota*;
pridevnik, n. pr. *lep* (človek), *dobri* (ljudje);
zaimек, n. pr. *jaz, moj, kdor, neki, ta, oni*;
števnik, n. pr. *eden, dva, trije, oba, prvi, drugi*;
glagol, n. pr. *delati, delam; misliti, mislim*.

2. Nepregibne besedne vrste so:

prislov, n. pr. *vedno, letos, lani*;
predlog, n. pr. *nad, pod, iz, od*;
veznik, n. pr. *in, ter, da, dasi, čeprav*;
medmet, n. pr. *o, oh, oj, no, pst*.

Samostalnik, pridevnik, zaimек in šteвnik imenujemo s skupno besedo **imena** (ime, nomen). Nepregibne besedne vrste se imenujejo **členki** (členek, partikula).

§ 127. Pregibanje (oblikovanje) samostalnika, pridevnika, zaimka in števnika imenujemo **sklanjatev**; pregibanje (oblikovanje) glagola imenujemo **spregatev**.

§ 128. Tisti del besede, ki se pri pregibanju (oblikovanju) ne spreminja, se imenuje **osnova**; ono, kar se osnovi pritika, se zove **obrazilo**. V besedah *žen-a, žen-e, žen-i* je *žen* osnova; *-a, -e, -i* so **obrazilа**. Enako je v besedah *plete-m, plete-š, plete-osnova plete*; а *-m, š* itd. so **obrazilа**.

Sklanjatev. ✓

stano razdeliti
1. 2. ženska lina
3. brez oznake

§ 129. Pri sklanji razločujemo trojno število: 1. ednino (singular), 2. dvojino (dual) in 3. množino (plural). 3 = množ

Vsako izmed teh števil ima šest sklonov; ti se imenujejo 1. imenovalnik (nominativ), 2. rodilnik (genitiv), 3. dajalnik (dativ), 4. tožilnik (akuzativ), 5. mestnik (lokal) in 6. orodnik (instrumental).

Samostalnik.

§ 130. Z besedo samostalnik (substantiv) zaznamujemo različne predmete (n. pr. *učenec, prijatelj, šola, peč, svinčnik, strop* itd.) in pojme (n. pr. *lenoba, prijaznost, dobrotà, milost* itd.).

Samostalniki so ali moškega ali ženskega ali srednjega spola.

Moškega spola so imena moških oseb in samcev v živalstvu, n. pr. *mož, sin, sinko, starešina, vodja, vojvoda; oven, jelen* itd.; imena črk, n. pr. *veliki A, mali e, samoglasniški r*; dalje večinoma samostalniki, ki se končujejo na soglasnik in imajo v rodilniku ednine **a** ali **ú**, n. pr. *zvezek, travnik, grad, med*, rod. *zvezka, travnika, gradú, medú* itd.

Ženskega spola so imena ženskih oseb in samic v živalstvu, n. pr. *žena, hči, mati; golobica, kokoš* itd.; dalje samostalniki na **-a, -ev** in na soglasnik, ki dobivajo v rodilniku ednine **i**, n. pr. *riba, sova, sinica; cerkev, britev; cev (cevi), duri, gosli* itd.

Srednjega spola so imena mladih bitij, n. pr. *dete, tele, jagnje, ščene, žrebe*; dalje samostalniki na **o** in **e**, n. pr. *okno, oko, žito, liqe, solnce, pleme*.

Nekateri samostalniki imajo dvojen spol: naravni (po svojem pomenu) in slovnični spol (po končnici, na katero se končujejo), n. pr. *dekle* (ženskega ali srednjega spola), *deklič* (ženskega ali moškega spola), n. pr. *čedne dekliči* (Vodnik, Pesmi 1808).

Nekateri samostalniki so različnega spola, n. pr. *pot, pota* (mošk.) ali *pot, poti* (žensk.), v množini *pota* (sred.) ali *poti* (žensk.); *laket, lakta* (mošk.) ali *lakât, lakti* (žensk.), v množini *lakti* (mošk.) ali *lahti, lehti* (žensk.); *govedo* (sred.) ali *goved, rod. govedi* (žensk.); *lov, lova* (mošk.) ali *lov, lovî* (žensk.); *sled, sledû* (mošk.) ali *sled, sledi* (žensk.); *brezno* (sred.) je v množini navadno moškega spola: *brezni, breznov*.

Pri nekaterih samostalnikih se je sčasoma spremenil spol. Tako so pisali stari pisatelji: *ustno*, rod. *ustna*; *vreče*, rod. *vreča* (srednj.); zdaj se rabita besedi le v ženskem spolu: *ustna, vreča*.

Stari so rabili *naročaj*, *naročaja* (mošk.), zdaj se rabi srednji spol: *naročje*.

§ 131. Samostalniki so ali stvarni (konkretni), n. pr. *učenc*, *prijatelj*, *šola* itd. ali pojmovni (abstraktni), n. pr. *lenoba*, *prijaznost*, *dobrota* itd.

Stvarni samostalniki se dele v štiri vrste:

a) Lastno ime, ki zaznamuje posamezne osebe ali reči, n. pr. *Župančič*, *Slovenija*, list *Vrtec* itd. (glej § 81.).

b) Občno ime, ki ne zaznamuje posameznih oseb ali reči, temveč njihovo vrsto, n. pr. *mesto*, *gora*, *planina*, *dolina*, *društvo*, *zveza* itd.

c) Skupno (kolektivno) ime, ki zaznamuje celoto posameznih predmetov, n. pr. *gospoda*, *deca*, *kamenje*, *listje*, *grozdje* itd.

č) Snovno ime, ki pomeni snov ali tvarino, n. pr. *pesek*, *železo*, *les*, *kruh*, *sol*, *denar* itd.

§ 132. Nekateri samostalniki, zlasti snovna imena, se rabijo le v ednini.

N. pr. *Divjak drgne dva kosa lesa* (ne: dva lesa!), *da si zaneti ogenj*. *Posodi mi tri hlebe* ali: *tri hlebe kruha* (ne: tri kruhe!); *dva kosa kruha* (ne: dva kruha!); *dve zrne soli* itd.

V ednini se morajo rabiti tudi glagolniki. Napačno je n. pr. *Tam ne počivajo samo tisti, ki so mojemu srcu dragi, ampak z njimi tudi vse mlade misli, moja vesela upanja* (prav: *moje veselo upanje*). — *Polna hrepenenj* (prav: *hrepenenja*) *leži dolina* *kakor sanje obakraj cesarske ceste*.

§ 133. Nekateri samostalniki so navadni le v množini, n. pr. *brke*, *drva*, *duri*, *gosli*, *grablje*, *jetra*, *garje*, *klešče*, *toplice*, *usta*, *vrata*; krajna imena: *Benetke*, *Borovlje*, *Konjice*.

Človek (dvojina: *človeka*) se glasi v množini *ljudje*.¹

V množini (poleg dvojine) se rabijo tudi deli telesa, katerih imamo po dvoje, n. pr. *roke*, *noge*, *lica*, *oči*, *ušesa*, *kolena* itd. N. pr. *Od solnca so mu ogorela lica, roke in meča*. (Erjavec.) *Pod koleni so se mu noge vdajale*. (Jurčič.)

Sklanjatev samostalnikov.

§ 134. Pri samostalnikih razločujemo sklonilo in osnovo. V oblikah *lip-a*, *lip-e*, *lip-i* itd.; *konj-a*, *konj-u* itd. so končnice *-a*, *-e*, *-i*; *-a*, *-u* sklonila, *lip-*, *konj-* pa je osnova.

¹ V 16. stoletju se je tudi v množini govorilo še: *človeki*.

Po različnosti osnov imamo pri samostalnikih petero sklanjatev:

I.	sklanjatev:	osnove na	-a ;
II.	"	"	" -o ;
III.	"	"	" -i ;
IV.	"	"	" -u ;
V.	"	"	" soglasnik .

§ 135. I. sklanjatev: osnove na **-a**.¹

	Ednina:	dvojina:	množina:
Im.	lip- a	lip- i	lip- e
rod.	lip- e	lip	lip
daj.	lip- i	lip- ama	lip- am
tož.	lip- o	lip- i	lip- e
mest.	pri lip- i	pri lip- ah	pri lip- ah
orod.	z lip- o	z lip- ama	z lip- ami .

§ 136. Nekdaj smo imeli tudi zvalnik, ki ga zdaj nadomešča imenovalnikova oblika z novim naglasom; imen. žéna, zvalnik: žéna; enako pri **i**-jevski osnovi: máti, zvalnik: máti.

§ 137. V dvojin. imen. in tož. stoji **e** namesto **i**, če je naglašen, n.pr. obe vodé, dve žené, dve sestré, v dve gubé, obe roké; n.pr. *V dve gubé vsi hodimo — Milo Jero vodimo.* (Žup.)

§ 138. V množ. rod. se vtika polglasnik (pred **j** pa **i**), če stoji več neizgovorljivih soglasnikov na koncu, n.pr. ikər, kapəlǵ, konopəlǵ, sestər; dalje: naredəb, sodəb, svatəb; dalje: ladij, skorij, zarij.

Pri nekaterih besedah v rod. množ. pisava omahuje; piše se n.pr. hrušk in hrušek, gosk in gosək, mačk in maček, zdražb in zdražəb, tovarn in tovarən, parn in parən.

Pri besedah, ki imajo prvotno naglas na koncu, se polglasnik spremeni v **a** (glej § 14), n.pr. ovac, desak, tresak. Navadnejša je končnica **a**, n.pr. stezâ, sestrâ, osâ, gorâ; na **-i** se končuje rod.: besedí poleg besed.

¹ **a**-jevska osnova se imenuje zato, ker se je nekdanja osnova v vseh sklonih končavala na **-a**, n.pr. lipa, rod.: lipa-s, daj.: lipa-i, tož.: lipa-m itd. Ostanki so še: daj., orod. dvoj.: lipa-ma, daj. množ.: lipa-m, mest.: lipa-h, orod.: z lipa-mi.

Samostalniki na **-ca** imajo v rod. množ. **ic**, n. pr. živalca: rod. množ. živalic; lučca: lučic itd.

§ 139. Po ženskih osnovah na **-a** se morejo sklanjati tudi moški samostalniki na **-a**, n. pr. oproda, paša, starešina, vodja, vojvoda.

§ 140. Beseda gospa se sklanja:

Ednina:

1. gospa, 2. gospe, 3. gospe, 4. gospo, 5. pri gospe, 6. z gospo.

Dvojina:

1. gospe, 2. gospe, 3. gospema, 4. gospe, 5. pri gospeh, 6. z gospema.

Množina:

1. gospe, 2. gospe in gospa, 3. gospem, 4. gospe, 5. pri gospeh, 6. z gospemi.

§ 141. Samostalnik ženska (nastal iz pridevnika) se sklanja v dvojini in množini ali po zgledu lipa ali pridevniški: (dvoj.) ženski, ženskima; (množ.) ženske, ženskih, ženskim, ženske, (pri) ženskih, (z) ženskimi.

§ 142. Besedi mati in hči se sklanjata v dvoj. in množ. po zgledu lipa (z osnovo na **er-**), n. pr. (dvoj.) materi, hčeri; materama, hčerama; (množ.) matere, hčere; mater, hčer (hčērā, hčeri); materam, hčeram itd. — V ednini se je ohranila starejša sklanjatev (osnova na soglasnik): 1. mati, hči — 2. matere, hčere — 3. materi, hčeri — 4. mater, hčer — 5. (pri) materi, hčeri — 6. (z) materjo (s) hčerjo.

§ 143. Naglas pri **a**-jevski sklanji.

Ednina:

Im.	lípa	góra	gubà
rod.	lípe	goré (góre)	gubé (gubè)
daj.	lípi	góri	gubi
tož.	lípo	gorô (góro)	gubô (gubò)
mest.	pri lípi	góri	gubi
orod.	z lípo	gorô (góro)	gubô (gubò).

Dvojina:

Im., tož.	lípi	góri	gubê
rod., mest.	—	—	—
daj., orod.	lípama	gorâma	gubâma.

Množina:

Im.	lípe	gorê (góre)	gubê (gubè)
rod.	líp	gór, gorâ (gorá) ¹	gúb
daj.	lípam	gorâm (góram)	gubâm
tož.	lípe	gorê (góre)	gubê (gubè)
mest.	pri lípah	gorâh (górah)	gubâh
orod.	z lípami	gorâmi	gubâmi.

§ 144. Po zgledu **lipa** gredo *a*) primeri, ki so imeli prvotno dolgi rastoči naglas (§ 48. in § 51.), n. pr. ríba, bréza, jágoda; dolína, klobása, gospodínja itd.; *b*) primeri, pri katerih je prvotno kratki končni naglas prestopil na predposlednji dolgi zlog (glej § 54.), n. pr. bédá, bráda, brána, brázda, céná, zíma, družína itd.

Po zgledu **góra** gredo primeri, ki imajo široki **o** ali **o** v predposlednjem zlogu (glej § 56. in § 57.), n. pr. žéna, tétá, métla, nógá, kósa, hudóba, mokróta itd.

Po zgledu **gubà** se sklanjajo primeri, ki ohranijo v edn. imen. prvotni kratki naglas na zadnjem zlogu (glej § 53.), n. pr. meglà, stezà, temà itd.

Naglas **^** ostaja nespremenjen v vseh sklonih, n. pr. do-bráva, planjáva, pokôra, besêda itd.

Predlogi pritegnejo prvotni dolgi padajoči naglas (**^**) k sebi (gl. § 61.), n. pr. na glávo, na rámo, na rôko, na nôgo, pod zêmljo, na pête, na pôsodo itd.

II. sklanjatev: osnove na -o.²

§ 145. Osnove na -o so ali moškega ali srednjega spola; zato delimo to sklanjatev v dva razreda: 1. razred obsega osnove moškega spola, 2. razred pa osnove srednjega spola.

¹ Starejši naglas.

² **o**-jevska osnova se imenuje zato, ker se je nekdam osnova v vseh sklonih končavala na -o, n. pr. rak (nastalo iz: rako-s); ostanki so še orod. edn.: z rako-m, daj. in orod. dvoj.: rako-ma, daj. množ.: rako-m.

1. razred: osnove moškega spola.

Ednina:

Dvojina:

trda osnova:

mehka osnova:

trda osnova:

mehka osnova:

Im.	rak	kraj	rak-a	kraj-a
rod.	rak-a	kraj-a	rak-ov	kraj-ev
daj.	rak-u	kraj-u	rak-oma	kraj-ema
tož.	rak-a	kraj	rak-a	kraj-a
mest.	pri rak-u	kraj-u	rak-ih	kraj-ih
orod.	z rak-om	s kraj-em.	z rak-oma	s kraj-ema.

Množina:

trda osnova:

mehka osnova:

Im.	rak-i	kraj-i
rod.	rak-ov	kraj-ev
daj.	rak-om	kraj-em
tož.	rak-e	kraj-e
mest.	pri rak-ih	kraj-ih
orod.	z rak-i	s kraj-i.

§ 146. Nekdaj je imela ta sklanjaitev tudi zvalnik, ki pa se je izgubil. Ohranil se je le od *Bog* v obliki *bore* (nastalo iz: *Bože*), ki se rabi zdaj prislovno (n. pr. *bore malo*) ali pridevniško (n. pr. *bore človek*).

Namesto zvalnika rabimo imenovalnik, ki pa se izgovarja semtertja z drugačnim naglasom. Zvalniki, ki se včasih rabijo, so vzeti iz srbohrvaščine, nekateri pa (po cerkvi) iz latinščine. V sedanji pisavi se rabi zvalnik navadno le v zaničljivem pomenu, n. pr. *Zdaj pa že vidim, da si bebec; varuj se me, Krpane, moja roka je dolga!* (Levst.) — *Doktor Petrin je Štefanu Poljancu ponudil desnico, z levico pa ga je potrkal po rami: „Ej, Poljanče, ti tudi tukaj! Daj no roko!“* (Cank.)

§ 147. Moški samostalniki, ki pomenijo živa bitja, imajo v tož. edn. obrazilo **-a**, n. pr. *Videl sem raka, konja, moža* itd.; tož. neživih stvari se glasi kakor imen. (n. pr. *Vidim voz, kamen*, itd.).

Duh se glasi v tožilniku *duha* (v pomenu duša), *duh* rabijo le pesniki, n. pr. Gregorčič: *A mnog junak svoj duh izdihnil; v pomenu vonj se glasi: duh.*¹

¹ Pri starejših pisateljih je bilo tudi v pomenu duša v tož. navadno *duh*, n. pr. Oča, jaz poročam moj *duh* (= dušo) v Tvoje roke (Trubar; enako Dalmatin.) Jezus glasno zavpije in izpusti svoj *duh* (Trubar); toda že Dalm. (I, 330) ima: nima moči čez *duha*; od 18. stol. dalje je le *duha*, n. pr. svojega *duhá* izlije (Škrinar 1798).

§ 148. Pri mehkih osnovah se za mehкими soglasniki č, š, ž, c, j, nj, lj (glej § 67.) spreminja v vseh sklonih o v e, n. pr. s kovačem, kovačema, kovačev, kovačem itd.

§ 149. Ako ima imenovalnik v zadnjem zlogu polglasnik, se v ostalih sklonih izpahuje, n. pr. vet̃er, vetra; kup̃ec, kupca; zaj̃ec, zajca; or̃el, orla; posebej pomni: s̃el, sla (ne: sela!); kol̃ek, kolka (kolkovati, ne: koleka, kolekovati!); p̃es, psà (poleg p̃esà) itd.

Polglasnik ostane le, ako bi se sicer beseda težje izgovarjalo, n. pr. jazb̃ec, jazb̃eca; jezd̃ec, jezd̃eca itd.

§ 150. Glede polglasnika pomni:

1. Piše se: mrtṽec, mrtṽeca; tek̃m̃ec, tek̃m̃eca; dalje: misl̃ec, misl̃eca; premisl̃ek, premisl̃eka.

2. Izpušča se polglasnik v primerih kakor: vetrc, vetrca, vetr̃cu itd.; gabrc, igrc, piskr̃c, svedrc, dalje: krh̃elj̃c, rog̃elj̃c.¹

§ 151. Pri (tujih) lastnih imenih ne pišemo polglasnika, n. pr. Lovrenc, Vincenc, Franc itd. ;

§ 152. Pomniti pa je, da se pri naslednjih besedah ne piše polglasnik, ker spada končni soglasnik h korenu, n. pr. blisk, pisk, tisk, vrisk, žvižg; toda: moz̃eg, m̃ez̃eg.

V besedi blagor se piše o nam. polglasnika, zato se izpahuje: blagor, blagra, blagrovati itd.!

§ 153. Pomni, da imajo sledeči samostalniki v končnici pravi čisti e: besede na -telj: prijatelj, prijatelj̃a; ravnatelj, ravnatelj̃a; učitelj, pisatelj itd.; dalje: mesec, meseca poleg: mesca; angel, angela; koṽčeg, koṽčega itd.

§ 154. Glede rodilnika in ostalih sklonov pomni še: brencelj, brenc̃lja; krem̃pelj, krem̃plja; toda: rabelj, rab̃lja in rabelj̃na; škrat̃elj, škrat̃lja in škrat̃elj̃na; tempelj, templ̃ja in tempelj̃na; kapit̃elj, kapit̃lja in kapit̃elj̃na itd.; toda navadno le: nagelj, nagelj̃na; butelj,

¹ V nekaterih primerih se je polglasnik v imenovalniku pod dolгим poudarkom spremenil v a (glej § 14.) in se prenesel v ostale sklone, n. pr. vihar (postalo iz viher), odtod vihar̃ja itd.; osat: os̃ata, hab̃at: hab̃ata, svečan: sveč̃ana, srp̃an: srp̃ana itd. Enako je: vog̃al: vog̃ala poleg vogel, vogla.

Nekdaj se je govorilo: vihar — vihr̃a (Trubar, Dalmatin), osat — os̃ta, hab̃at, heb̃ta, dalje: s(v)eč̃en — s(v)eč̃na, srp̃en — srp̃na

buteljna; mandelj, mandeljna; datelj, dateljna; apostelj, aposteljna poleg apostol, apostola itd.

§ 155. Nekateri samostalniki s končnicami **-ar**, **-ir**, **-or** in **-ur** dobivajo v rod. in ostalih sklonih **j**, n. pr. cesar, cesarja; lopar, loparja; lovor, lovorja; dehor, dehorja; bramor, bramorja itd. Brez **j** so primeri kakor: govor, govora; javor, mramor (marmor), šator, tabor, tovor, okvir, večer, biser, pazder; sever, severa; stožer itd. — Primeri, v katerih končni **r** spada h korenu, navadno nimajo **j**, n. pr. vir, vira; ozir, prepir, prapor, prizor, prostor, nazor, izvor.

Dež ima dežja, dežju itd.

§ 156. Mest. ednine ima končnico **-u**; le v pesmih se rabi tudi **i**, n. pr. *O kresi se dan obesi.* — *Vsi smo ljudje si v rodi — kar nas po zemlji hodi.* (Levst.)

§ 157. Prvotna oblika množ. rod. (brez **-ov**) se je ohranila v posameznih primerih: konj, las, mož, otrok, voz, zob. Končnica **-ov**, ki je v rabi pri ostalih primerih teh osnov, je vzeta od osnov na **u** (n. pr. sin **ov**).

Pomni, da ima okov, okova v množ. rod. okovov!

§ 158. **k** se spreminja pred **i** in **e** (ki sta iz prvotn. **oi**; gl. § 65. b) v **c** le še v teh primerih: množ. imen. otroci, volcje, mestn. množ.: pri otrocih (orodnik je: z otroki!).

§ 159. Po moških osnovah na **-o** se sklanjajo tudi:

1. Moške osnove na **-i**, ki so spadale prvotno v **i**-jevsko sklanjatev. Te osnove so ohranile v imen. množ. prvotno končnico **-je**: golobje, gospodje, medvedje, ljudje, tatje, zobje itd. Od teh osnov se je razširila končnica **-je** tudi na druge; tako se rabi: kmetje, sosedje, očetje, svatje, zetje; lasje, možje; dalje imajo imena na **-an** poleg **-i** tudi **-je**: kristjani in kristjanje, meščani in meščanje, Celjani in Celjanje itd.

2. Moške osnove na **-u**, ki imajo v edn. rod. **û**, n. pr. ledû, medû, sadû, stanû, darû, cvetû, gladû, gradû, kvasu, lasa, pasu, sramu, strahu, tatu itd.

3. Moški samostalniki na **-a**: glavina, oproda, sluga, Matija, Caharija itd. (gl. § 139.); tedaj 1. sluga, 2. sluga, 3. slugu, 4. sluga, 5. slugu, 6. slugom itd. Pomniti pa je, da se morejo sklanjati tudi po osnovah na **-a**, n. pr. cerkev svetega Matije. (Levst.)

4. Ostale osnove moškega spola: a) na -e: óče, očéta; fantè, fantéta; moška osebna imena: Jože, Jožeta; France, Francéta; Stare, Staréta.

Tuja lastna imena na e privzemajo navadno j, n. pr. Goethe, Goetheja; Jefte, Jefteja; Linné, Linnéja.

b) Na o: sinko, sinka; dečko, Janko, Marko, Jenko, Metelko, Murko.

c) Na i: Mali (iz: Malej), Malija; Kosi, Kosija; Hiti, Hitija.

§ 160. Samostalniško rabljeni pridevniki se sklanjajo pridevniški, n. pr. duhóvni, duhóvnega; sužnji, sužnjega itd. Enako osebna imena: Koseski, Koseskega; Dobrovski, Dobrovskega; Dostojevski, Dostojevskega itd., n. pr. *Koseskega oda „Bog“ je lepa.*

Zlat (cekin) se sklanja ali samostalniško (zlat, zlata itd.) ali pridevniško (n. pr. *sto zlatih, osem denarjev stori en zlati, Trubar.*)

§ 161. Naglas pri 1. razredu o-jevske sklanje.

Ednina:

Im.	ràk	kònj	stèbèr	dûh
rod.	ràka	kónja	stèbrà	duhâ (dûha)
daj.	ráku	kónju	stèbrù	dûhu, možû
tož.	ràka	kónja	stèbèr	dûh (duhâ)
mest.	pri ráku	kônju	stèbrù	dûhu, na brègu
orod.	z rákom	kónjem	stèbròm	dûhom.

Dvojina:

Im., tož.,	ràka	kónja	stèbrà	duhòva, možâ
rod., mest.	—	—	—	—
daj., orod.	rákoma	kónjema	stèbroma	duhòvoma
”	”			možêma.

Množina:

Im.	râki	kónji	stèbri	duhòvi, možjê
rod.	râkov	kónj, grobòv	stèbròv	duhòv, mójž
daj.	râkom	kónjem	stèbròm	duhòvom
”				možêm
tož.	râke	kónje	stèbrè	duhòve, možê
mest.	pri râkih	kónjih	stèbréh	duhòvih, možêh
”		grobêh		
orod.	z râki	s kónji	stèbrí	duhòvi, možmí.

§ 162. Po zgledu **rāk** se sklanjajo *a)* primeri, ki so imeli prvotno dolgi rastoči naglas (gl. § 49.), n. pr. brāt, brāta; čas, časa; sir, sira; človek (iz: člověk), člověka; jězik (iz: jezik), jezika; kóžuh (iz: kožuh), kožúha itd.; *b)* primeri, pri katerih je prvotno kratki končni naglas prestopil na predposlednji dolgi zlog (gl. § 54.), n. pr. četřtek, četřtka, hr̃bet, gr̃eh, hr̃ast, lopár, kováč. Pri predlogu ima daj. edn. čest padajoč naglas, n. pr. k brātu, h kōnju.

Po zgledu **kōnj** gredo primeri, ki imajo široki **e** ali **o** v rod. ednine v predposlednjem zlogu (gl. §§ 56. in 57.), n. pr. gr̃ob, gr̃oba; otr̃ok, otr̃oka; kōnec, klepétec itd.

Po zgledu **steber** se sklanjajo besede, ki so ohranile v rod. ednine prvotni kratki naglas na zadnjem zlogu (gl. § 53.), n. pr. bez̃eg, bez̃gā; meñec, p̃es, k̃es, s̃el, s̃en, kup̃ec, hrb̃et itd.

Po zgledu **dūh** gredo enozložni samostalniki, ki imajo prvotni dolgi padajoči naglas (gl. § 59.), n. pr. Bōg, sṽet, vōlk, črṽ itd.¹ Nekateri taki samostalniki hranijo naglas na prvem zlogu v vseh sklonih, n. pr. brūs, brūsa, brūsū itd., čl̃en, dr̃ug, d̃ob, kljūn, kñez, sl̃uh, zr̃ak.

Dvo- in večzložne besede, ki imajo dolgi padajoči naglas (^), obdrže naglas v vseh sklonih, n. pr. hl̃ap̃ec, hl̃ap̃ca itd., rībič, gol̃ob, kor̃ak, pep̃el, prij̃atelj.

2. razred: osnove srednjega spola.

§ 163. Samostalniki srednjega spola se končujejo pri trdih osnovah na **-o**, pri mehkih na **-e**.

	Ednina:		Dvojina:	
	trda osnova:	mehka osnova:	trda osnova:	mehka osnova:
Im.	mest- o	polj- e	mest- i	polj- i
rod.	mest- a	polj- a	mest	polj
daj.	mest- u	polj- u	mest- oma	polj- ema
tož.	mest- o	polj- e	mest- i	polj- i
mest.	pri mest- u	polj- u	pri mest- ih	polj- ih
orod.	z mest- om	polj- em .	z mest- oma	polj- ema .

¹ Nekdaj je bil naglas v vseh sklonih na drugem zlogu, n. pr. edn. mest.: Bog̃e, orodn.: Bog̃om; dvoj. daj., orod.: bog̃oma; množ. daj.: bog̃om, orod. bog̃i.

Mest. edn. se naglašā na dva načina: z rastočim (n. pr. na br̃egu, na zīdu itd.) ali s padajočim poudarkom (n. pr. pri Bōgu, v dūhu itd.). Mestnik od: gñoj, br̃od, m̃ost itd. se glasi: na gñōju, br̃ōdu, m̃ōstu.

Množina:

trda osnova:

mehka osnova:

Im.	mest- a	polj- a
rod.	mest	polj
daj.	mest- om	polj- em
tož.	mest- a	polj- a
mest.	pri mest- ih	polj- ih
orod.	z mest- i	s polj- i

§ 164. V množinskem roditelju se stavi med končne soglasnike polglasnik, pred **j** pa **i**, n. pr.: deblo: debel, duplo: dupel, pismo: pisem, kraljestvo: kraljestv, kopje: kopij, ledja: ledij.

✓ § 165. Posebej pomni, da se sklanja v množini: jetra, jetor, jetrom, jetra, pri jetrih, z jetri. Dalje: pljuča, pljuč, pljučem, pljuča, pljuči, pljuči.

Po zgledu **jetra** gredo: čreva, vrata, usta, rebra, kola.

Po zgledu **pljuča**: mēčā.

Beseda drva se sklanja: drvā, dr̥v, drvom, drvā, pri drveh, z drvmi.

Tla se sklanja: tlā, tāl, tlom, tlā, pri tlēh, s tlī.

§ 166. V to sklanjatev so prestopile tudi vse osnove srednjega spola na soglasnik (**n**, **s**, **t**).

Na **n**: ime, imena; breme, bremena; pleme, plemena; rame, ramena; seme, sēmena (v množini: sēmena); sleme, slemena; tēme, tēmena; vime, vime-na; vreme.

Na **s**: telo, teleša; ulje, uljesa; oko, očesa; uho, ušesa; v množini: nebesa, nebes.

Na **t**: žrebe, žrebeta; tele, teleta; dete, jagnje, prase, ščene, človeče itd.

§ 167. Nekatere osnove na **es** se sklanjajo tudi po osnovah na **o**: čudo, rod. čudesa in čuda; nebo, neba; množ. nebesa, kōla (edn.: kolō), množ. čreva (edn.: črevo); k ednini oko spada nekdanja dvojina oči, ki se sklanja v množini po **i**-sklanji; v množini je: očesa (kurja očesa) in oka (rakova oka).

§ 168. Naglas pri 2. razredu o-jevske sklanje.

Ednina:

Im.	lěto	ókno	mesô
rod.	lěta	ókna	mesâ
daj.	lětu	óknu	měsu
tož.	lěto	ókno	mesô
mest.	pri lětu	óknu	měsu
orod.	z lětom	óknom	měsom.

Dvojina:

Im., tož.	lěti	ókni	pôlji
rod., mest.	—	—	—
daj., orod.	lětoma	óknoma	pôljema.

Množina:

Im.	lěta	ókna	pôlja
rod.	lět	ókna	pôlj
daj.	lětom	óknom	pôljem
tož.	lěta	ókna	pôlja
mest.	pri lětih	ókni	pôljih
orod.	z lěti	ókni	s pôlji.

§ 169. Po zgledu **leto** se sklanjajo a) primeri, ki so imeli prvotno dolgi rastoči naglas (gl. §§ 48. in 51.), n. pr. sító, žító, jábolko, známenje, kámenje, koléno, korító, motovílo, kopító itd.; b) primeri, pri katerih je prvotno kratki končni naglas prestopil na predposlednji dolgi zlog (gl. § 54.), n. pr. písmo, víno, plátno, žrélo itd.

Po zgledu **okno** gredo primeri s širokim **e** in **o** v predzadnjem zlogu (gl. § 56.), n. pr. pléče, rébro, bédro, sélo; pomni, da imajo v množini: pléča, rébra, bédra, sěla, měča.

Po zgledu **meso** gredo dvozložni samostalniki, ki imajo prvotno dolgi padajoči naglas (gl. § 59.), n. pr. testô, srebrô, blagô, prosô, slovô, morjê, poljê, srcê itd.¹

Besede, ki imajo dolgi padajoči naglas v neposlednjem zlogu, ga ohranijo v vseh sklonih, n. pr. poglâvje, drúštvo.

Besede, ki so ohranile kratki končni naglas, ga imajo v vsej ednini, n. pr. gumnò, gumnâ itd.; suknò, pečevjê itd.

¹ Nekdaj je bil naglas v vseh sklonih ednine na koncu, n. pr. mesô, mesâ, mesû, mesô, mesê, mesôm (tako še pri Trubarju, Dalmatinu itd.).

III. sklanjatev: osnove na -i.¹

a) Ženska sklanjatev.

§ 170.

	Ednina:		Dvojina:		Množina:	
Im.	nit	kost	nit-i	kost-í	nit-i	kost-í
rod.	nit-i	kost-í	nit-i	kost-í	nit-i	kost-í
daj.	nit-i	kost-i	nit-ma	kost-éma	nit-im	kost-ém
tož.	nit	kost	nit-i	kost-í	nit-i	kost-i
mest.	pri nit-i	kost-i	nit-ih	kost-éh	nit-ih	kost-éh
orod.	z nit-jo	s kost-jó	nit-ma	s kost-éma	z nit-mi	s kost-mí.

§ 171. Samostalniki, ki imajo v imen. edn. polglasnik (ə), imajo v orod. edn. končnico **-ijo**, v daj. in orod. dvoj. **-ima** in v orod. množ. **-imi**, n. pr. misel, (rod. misli), orod. edn.: z mislijo, daj., orod. dvoj.: mislima, orod. množ.: z mislimi.

§ 172. Samostalniki na **-ev** (n. pr. cerkev, molitev, britev itd.) gredo v dvojini in množini po osnovah na **-a**; v ednini je tožilnik enak imenovalniku, orodnik pa ima končnico **-ijo**, n. pr. s cerkvijo, z molitvijo.

§ 173. **Naglas** pri ženskih osnovah na **-i**. Beseda miš ima v rod. míši, orod. z mîšjo; nit ima v vseh sklonih s končnicami padajoči poudarek, n. pr. rod. nîti, daj. nîti itd. Po tem zgledu gredo: bil, zibel, zibêli; vrzel, vrzêli itd. Besede z rastočim naglasom na **neposlednjem** zlogu ohranijo ta naglas v vseh sklonih razen orod. edn., kjer je naglas padajoč, n. pr. pámet, práprot, stárost, prídnost itd.; s pámetjo, práprotjo itd. Beseda kôst se naglaša: edn.: 1. kôst, 2. kostí, 3. kósti, 4. kôst, 5. pri kósti 6. s kostjó; dvoj.: 1., 4. kostí, 3., 6. kostêma; množ.: 1. kostí, 2. kostí, 3. kostêm, 4. kostí, 5. pri kostéh, 6. s kostmí. Po tem zgledu gredo enozložne besede s padajočim poudarkom, n. pr. vâs, vasí, nôč, nočí; pêst, rêč, čâst, lâž, ûš, vfv, pfst; kri, krví.

V daj. in mest. edn. se glase ti primeri: nóči, pésti, rêči, stráni, rébri, rávni, úši, nasproti pa: části in (mlajši naglas) částí, laži in láži, lahti in láhti, vrví in vrvi, krví in kfví, prstí in pfstí itd.

¹ Osnova se je končala nekđaj v vseh sklonih na **-i**.

§ 174. Dolgi padajoči naglas pritegnejo predlogi k sebi: do nôči, brez jêdi, brez skrîbi, ravân, v râvên, jesên: na jêsen, rebâr: v rêbêr, dežêl: v dêžêl itd.

§ 175. Dvozložne besede s padajočim poudarkom ohranijo naglas na istem mestu, n. pr. čeljûst, čeljûsti, kokôš, oblâst, perôt, živâl, bolêzen.

Posebej pomni glede dolgopoudarjenega polglasnika: ravân, rod.: ravnî; rebâr (navadno rêbêr), rod.: rêbri; lakât (navadno: lakât, ktà, ktû ali htà, htû; láket, lákta ali láhet, láhta; množ. laktî, lehtî, lákti), rod.: laktí ali lahtî, v množ.: lahtî ali lehtî (žensk. sp.).

b) Moške osnove na -i.

§ 176. Nekdaj je imel slovenski jezik tudi posebno sklanjatev moških osnov na -i, ki so prestopile zdaj večinoma k o-osnovam. Ostanke imamo še:

1. Končnico -je v imen. množ., n. pr. gospodje, ljudje, golobje, medvedje, tatje, volcje itd. Ta končnica se je razširila tudi na druge osnove moškega spola (glej § 159.).

2. V posameznih primerih: števniki trije (moški sp.) in samostalniki ljudje sta v množini skoraj popolnoma ohranila prvotno sklanjo: 1. ljudje, 2. ljudi, 3. ljudem, 4. ljudi, 5. pri ljudeh, 6. z ljudmi. — Primer pot (nekdaj moška osnova na -i) je ohranil stari končnici v rod. in orod. edn., n. pr. v zvezi s poti (*spoti iti, spoti spraviti*) in pôtem (*tem potem; gre svojim potem* [Jurčič]). Sedaj je pot mošk. (pot, pota itd.) ali žensk. spola (pot, rod.: poti in potî itd.). V množ. imen. in tož. se rabi tudi oblika srednj. spola: pota.¹

IV. sklanjatev: osnove na -u.²

§ 177. Prvotne osnove na -u (n. pr. sin, dom, dol, med, led, pol [pol, polu, ki je ohranjen le v imen. in mest.³], sad, stan, vrh, vol), ki so imele nekdanje samostojno sklanjatev, se

¹ Beseda gospod (prvotno moška osnova na -i) je še do srede XVIII. veka ohranila nekaj prvotnih končnic: rod., daj.: gospodi.

² Osnova se je končala nekdanje v vseh sklonih na -u.

³ N. pr. poldne, polnoti, poldrug (imenovalnik); po starem: po polu brat, ob polu petih do polu šestih (mestnik, glej § 19.) itd.

sklanjajo zdaj večinoma po osnovah na **-o**; ohranile pa so nekaj svojih končnic. Prvotne končnice **u**-jevskih osnov so:

Ednina:	Množina:
1. sin	1. sinovi ²
2. sinu	2. sinov
3. (domov) ¹	3. —
4. —	4. vóli, darí, gradí
5. (pri) sinu	5. —
6. —	6. (z) volmí, možmi.

Poleg tega se je končniški del **-ov-** iz te sklanje prenesel na **o**-jevske osnove, n. pr. dvoj. imen., tož: ova (gradova), daj., orod.: ovoma (gradovoma); množ. daj.: ovom (gradovom), orod.: ovi (z gradovi).

Iz rod. ednine se je **-u** prenesel tudi na mnoge enozložne osnove na **-o**, n. pr. gradû, cvetû, gladû itd. (gl. § 159, 2.).³

V mest. edn. je končnica **u** docela izpodrinila končnico **i** (ě) pri **o**-osnovah (glej § 156.).

V imen. množ. se je končnica **-ovi** ohranila in se razširila tudi na večino enozložnih osnov na **-o**, n. pr. bogovi, duhovi, gradovi, snegovi, volkovi.

V rod. množ. so osnove na **-o** (razen malo izjem) popolnoma prevzele končnico **ov** od **u**-osnov (glej § 157.).

V tož. množ. se je končnica **-i** ohranila le v malo primerih, n. pr. vóli, gradí, darí (*dari opraviti bog'nji po navadi, — prinese Črtomira lahka ladja*, Preš.); na ôgledi (iti), kratí (n. pr. *druge kratí je hodil hitro, danes so mu noge težke*, Finžgar).

V orod. množ. je ohranjena pri nekaterih enozložnicah **o**-osnov končnica **-mi**, ki so jo imele prvotno osnove na **-i** in **-u**: z volmí, možmí, lasmí, vozmi, zobmi itd.

V. sklanjatev: osnove na soglasnik.

§ 178. V to sklanjatev so spadale nekdam osnove na soglasnike **n** (n. pr. kamen, kamena ali kamna; seme, semena; ime, imena itd.), **s** (n. pr. oko, očesa; telo, telesa), **t** (n. pr. dete, deteta; tele, teleta) in **r** (n. pr. mati, ma-

¹ Prvotno **-ovi**, n. pr. sinovi, kar so pisali še Trubar, Dalmatin in se še danes govori v Vipavski dolini i. dr.

² Prvotno **-ove**, n. pr. sinove, kar ima še Trubar.

³ V daj. ednine se je končnica **-ov** poleg prislova domov ohranila le še v nekaterih narečjih in v pesmih (n. pr. sinov, tatov, možev itd.).

tere; hči, hčere). Zdaj se sklanjajo največ po **o**-jevski, nekaj tudi po **a**- in celó po **i**-jevski sklanji. Nekdaj jih je bilo več, n. pr. čelo, nekdaž rod. čelasa, odtod čelesnik, čelešnjak; čudo, zdaj rod. čuda, pri pisateljih XVI. veka še čudesa itd. Od prvotnih končnic so se nekatere v posameznih zgledih še ohranile, tako n. pr.:

1. dan: v rod. in mest. ednine je ohranjena še stara končnica **-e**, n. pr. dne, pri dne; enako **em**, **-ema**, **eh**, **-emi** v orod. edn., daj. in orod. dvoj. in v daj., mest. in orod. množ.: z dnem, dnema, dnem, dneih, z dnemi; dalje tož. množ.: dni; stari rod. množ. dān (strsl. дѣнь) pa se nahaja le še v narečjih (n. pr. čez štirinajst dan, danes osem dan¹).

Sedaj se beseda dan sklanja tako: ednina: 1. dan, 2. dne, dneva, 3. dnev, 4. dan, 5. pri dne, dnev, 6. z dnem, dnevom; dvojina: 1. in 4.: dni, dneva, 2. in 5. —, 3. in 6.: dnema, dnevoma; množina: 1. dnevi, dnovi, 2. dni, 3. dnem, dnevom, 4. dni, dneve, dnove, 5. pri dneih, dnevih, 6. z dnemi, dnevi, dnovi.

2. mati; hči; stara končnica je ohranjena v tožilniku ednine: mater, hčer; prvoten je najbrže tudi **-e** v rodilniku: matere, hčere (ostalo sklanjatev glej § 142.).

3. Ostanke soglasniških osnov imamo tudi v nekaterih množinskih krajevnih imenih na **-ane**, **-an**, ki so prvotno pomenila imena prebivalcev, n. pr. Borovljane (prvotno pomeni: prebivalec kraja Borovo), Goričane, Svečane, Poličane, rodilnik: Borovljan, Goričan, Svečan, Poličan itd.²

Tuja lastna imena.

§ 179. Tuja lastna imena ostanejo v slovenščini navadno nespremenjena. S slovenskim pravopisom (ali po izreki) jih pišemo le v knjigah, ki so namenjene preprostemu ljudstvu.

Tuja lastna imena spreminjamo le v naslednjih primerih:

1. Kadar imamo za tuja krajna imena slovansko ime ali slovansko obliko, rabimo to, n. pr. Budišin (Bantzen), Budim-

¹ Na Krasu.

² Sklanjajo se ta imena: 1. Goričane, 2. Goričan (mlajša oblika Gorič), 3. Goričanom (mlajša oblika Goričam), 4. Goričane (Goriče), 5. (pri) Goričanih (Goričah), 6. z Goričami.

Nekatera imena imajo rodilnik na **-an**, n. pr. Duplje: rod. Dupljan (Dupelj), Gorje: Gorjan (Gorij) itd.

Pešta, Dunaj, Pariz; Draždani, rod. Draždanov (Dresden), Gdansko (Danzig), Gradec; Heb (Eger), Lipsko, rod. Lipskega ali Lipska (Leipzig); Podmokli (Bodenbach), Rujana (Rügen); Benetke, Gradišče (Gradisca), Oglej, Poreč (Parenzo), Pulj (Pola), Videm (Udine), Solnograd (Salzburg), Monakovo (München), Moguncija (Mainz), Bavarsko; Aniža (Enns), Tubinga (Tübingen); Pad (Po), Trident (Trient), Burgundija itd.

Prisiljeno je sloveniti imena kakor Inomost, Frankobrod itd.; rabimo rajši tujo obliko Innsbruck, Frankfurt.

2. Slovanska lastna imena rabimo prav tako v nespremenjeni obliki; slovenskemu pravopisu (črkopisu) prilagodimo navadno le bolj znana imena, n. pr. Lvov (poljsko Lwów), Varšava (poljsko Warszawa), Praga (češko Praha) itd.

§ 180. Grška in latinska lastna imena spreminjamo po sledečih pravilih:

Pravopisne posebnosti uravnavamo po rabi našega jezika. Za grške in latinske glasnike **ch**, **c**, **ph**, **qu**, **rh**, **th**, **x**, **y**, **au**, **ai**, **oi**, **eu**, **ui** itd. pišemo **h**, **k**, **f**, **kv**, **r**, **t**, **ks**, **i**, **av**, **aj**, **oj**, **ev**, **uj** itd. Soglasnikov ne podvajamo, n. pr. Eŕira (grško Ephryra), Kare (lat. Carrhae, gr. Karrai), Cina (lat. Cinna) itd.

§ 181. Tuje končnice **-ia**, **-ea** itd. privzemajo slovensko obliko **-ija**, **-eja** itd., n. pr. Pitija (grško Pythia), Tireja (grško Thyrea), Tegeja (grško Tegea) itd.

§ 182. Glede sklanje veljajo pravila:

V imen. edn. se rabi navadno tuja končnica (izvzemši § 181.), in sicer pri latinskih latinska, pri grških navadno grška; odvisne sklone tvorimo tako, da pridevamo na tujo osnovo slovenska sklonila.

a) Moška in ženska imena na **-a** ohranijo svojo končnico, n. pr. Hera, Kasandra; Cina, Agripa.

b) Ženska grška imena na **-e** imajo v slovenščini **-a**, n. pr. Nioba (grško Niobe), Antigona, Afrodita itd.

c) Grška ženska imena na **-o** ohranijo v imenovalniku edn. to končnico, v ostalih sklonih se tvorijo od grške osnove, tedaj: Alekto, rod. Alektoje; Ino, rod. Inoje; Leto, rod. Letoje; Kloto, rod. Klotoje itd.

č) Imena na **-as**, **-ias**, dalje na **-os**, **-om** (lat. **-us**, **-um**) ter moška imena na **-es**, ki nimajo v roditeljski obliki, na-

vadno ohranijo tujo končnico, n. pr. Pitagoras, rod. Pitagora, daj. Pitagoru; Midas, rod. Mida; Pelopidas, Pelopida; — Naksos, rod. Naksa; Teos, rod. Teja; Delos, Dela; Ilion (lat. Ilium), rod. Ilija; Ajshilos (lat. Eshilus); rod. Ajshila (Eshila); Alkinoos, Alkinoja; — Demostenes, rod. Demostena; Orestes, rod. Oresta; Miltiades, Miltiada; Sokrates, Sokrata; Laertes, Laerta.

Opomnja. Te končnice se smejo odpahovati v edninskem imenovalniku, n. pr. Pitagora, Pelopida, Ajshil, Herodot, Demosten, Orest itd.

Če tuje končnice odpahujemo, se morajo novo nastale končnice ravnati po slovenskih glasovnih pravilih, tedaj: Istem, Lemen, (grško Isthmos, Lemnos); Patrokel, Menelaj (gr. Patroklos, Menelaos); Kalija (gr. Kallias); Fabij, Ovidij, Vergilij (lat. Fabius, Ovidius, Vergilius), itd.

Pri manj znanih in kratkih imenih te rabe ni priporočati.

d) Lastna imena, ki dobivajo v odvisnih sklonih podaljšek, ali pa preminjajo svojo končnico, obdrže v imenovalniku povsod tujo (grško, latinsko) obliko; v odvisnih sklonih pridevamo sklonilo na tujo osnovo.

N. pr. Stiks, rod. Stiga; Pelops, Pelopa; Palas, Palade; Paris, Parida; Lahes, Laheta; Eros, Erota; Ksenofon, Ksenofonta; Kreon, Kreonta; Aheron, Aheronta; Pojas, Pojanta; Ajas, Ajanta; Tirins, Tirinta; Simoejs, Simoenta; Herakles, Herakleja; Sofokles, Sofokleja; Ahilevs, Ahileja; Ares, Areja; Tetis, Tetide; Artemis, Artemide; Elis, Elide; Feres, Fereta; Parnes, Parneta; Aruns, Arunta; — Anakreon, Anakreonta; Drakon, Drakonta; Laokoon, Laokoonta; Laomedon, Laomedonta; — Agenor, Agenorja; — Minos, Minoja; — latinska imena: Cicero, Ciceróna; Kato, Katóna, Ceres, Cerere; Mars, Marta; Juno, Junóne; Mecenas, Mecenata itd.

Množinska lastna imena se tudi v slovenščini rabijo v množini, n. pr. Atene, Aten, Atenam; Tebe, Teb; Delfi, Delfov, Delfom; Ekvi, Ekvov; Veji, Vejev; srednji samostalniki: Levktra, Levkter, Levktrom; Kunaksa, Kunaks, Kunaksom.

Pridevnik. ✓ to

§ 183. Pridevnik (adjektiv) se prideva nekaterim besednim vrstam (samostalniku, zaimku, redko števniku) in naznanja lastnost kake osebe ali reči, t. j. kakšna je kaka oseba ali reč ali čigava je. Po pomenu so pridevniki:

1. **kakovostni** (kvalitativni), ki pomenijo kakovost kake osebe ali reči, n. pr. *lep* (kraj), *mrzla* (zima), *deževno* (leto);

2. **svojilni** (posesivni), ki določajo, čigava je kaka oseba ali reč, n. pr. *očetov* (dom), *materina* (solza), *Marijin* (praznik).

Rabijo se:

1. **pridevno** (atributivno), n. pr. *siv oblak*, *črna jama*, *težko srce*;

2. **povedno** (predikativno), n. pr. *oblak je siv*, *jama je črna*, *srce je težko*.

Kakor pri samostalniku razločujemo tudi pri pridevniku spol, število, sklon in sklanjatev.

Pridevniška sklanjatev ima določno in nedoločno obliko; določna oblika se razločuje od nedoločne po naglasu in posebej še v edn. imen. in tožil. moškega spola.

Določna oblika, ki se končuje na **-i**, n. pr. *pridni* (*učenec*), se rabi, če govorimo o kaki določeni, znani osebi ali reči; nedoločna oblika, n. pr. *priden* (*učenec*), nam rabi, če govorimo o kaki še neznani osebi ali reči.

Sklanjajo se pridevniki po tem zgledu:

	Moški spol:	Ednina: Ženski spol:	Srednji spol:
Im.	lep, lep- i	lep- a	lep- o , rdeč- e
rod.	lep- ega	lep- e	lep- ega
daj.	lep- emu	lep- i	lep- emu
tož.	lep- ega , lep- (-i)	lep- o	lep- o , rdeč- e
mest.	pri lep- em	pri lep- i	pri lep- em
orod.	z lep- im	z lep- o	z lep- im .

	Dvojina:		
Im.	lep- a	lep- i	lep- i
rod.	lep- ih	lep- ih	lep- ih
daj.	lep- ima	lep- ima	lep- ima
tož.	lep- a	lep- i	lep- i
mest.	pri lep- ih	pri lep- ih	pri lep- ih
orod.	z lep- ima	z lep- ima	z lep- ima .

	Množina:		
Im.	lep- i	lep- e	lep- a
rod.	lep- ih	lep- ih	lep- ih
daj.	lep- im	lep- im	lep- im
tož.	lep- e	lep- e	lep- a
mest.	pri lep- ih	pri lep- ih	pri lep- ih
orod.	z lep- imi	z lep- imi	z lep- imi .

§ 184. Določno obliko imajo pridevniki, kadar govorimo o posamezni osebi ali reči, ki smo jo že omenili, ali kadar mislimo vse osebe ali reči ene vrste, n. pr. *Ko je beli kruh pošel, je prišel črni na vrsto.* — *Kralj Matjaž, znani junak, spi pod Peco.*

§ 185. Samo določno obliko imajo:

a) Svojilni pridevniki na **-ji**, **-ski** in pridevniki na **-nji**, n. pr. *božji, divji, gadji, kravji, vražji, medvedji; bratovski, slovenski, srbski; srednji, vsakdanji, zadnji, nocojšnji.*

b) Pridevniki, ki stoje kot določilne besede v sestavljenkah, n. pr. *veliki petek*,¹ *cestni prah, mali traven, mokri bratec* (= pijanec), *lahki kamen* (= lehnjak), *gnojni kup, pustni torek, sadni vrt, tržni dan, povodni mož, Stari trg.*

c) Vsi primerniki, n. pr. *višji, težji, mečji, starejši.*

č) Nekateri pridevniki, ki sploh nimajo nedoločne oblike; to so: *mali, obči, pravi, zali in veliki* (če se rabi povedno v pomenu veliko vreden, n. pr. *ajda ni velika* (Finžgar); pri *zali* se i ne piše, n. pr. *zdaj si pa že zal*. Določna oblika: *mali hlapec*; nedoločna oblika: *majhen*, n. pr. *hlapec je majhen* (ne: *mal ali mali*); *obči* (= skupen) *svet*.

d) Pridevniki, ki se rabijo samostalniško, n. pr. *bolni* (= bolnik), *duhovni* (duhovnik), *modri, bližnji, hudobni, popotni*.

V takih primerih je samostalniški odpadel (elipsa) in prilastkov pridevnik je prevzel veljavo samostalnika, n. pr. *bolni, bližnji, popotni* (namreč človek); imena živali: *stara, mlada, rumena, siva, čada* (namreč žival); imena ljudi: *mlada* (namreč žena, pomeni v dolenjščini nevesta); *mali* (namreč deček), *mala* (namr. deklica); *hišna* (namr. dekla), *gosposka* (namr. oblast). Dalje: *Kranjska, Koroška, Štajerska* (namreč dežela, odtod samostalniški Kranjsko, Koroško itd.). Na ta način je nastalo iz pridevnikov več samostalnikov, n. pr. *bližnja* (pot), odtod *bližnjica*; *leva, desna* (roka), odtod *levica* itd. Včasih stoji pridevnik namesto samostalnika, ki ga pojasnjuje, n. pr. *huda* (= sila) *je za vodo*; *trda je za denar*; *huda mu prede*. *Za prvi red mu trda poje* (Levec). *V prihodnje bo druga* (reč, t. j. šiba) *pela*.

e) Pridevniško rabljeni zaimki, n. pr. *kateri* (marsikateri), *oni, tisti, isti, mnogi* poleg *mnog, drugi* poleg *drug, neki* poleg *nek*.

Glede naglasa pri pridevniku velik pomni: starejše sestavljenke imajo nedoločno obliko, n. pr. *Velika noč*, o *Veliki noči*; mlajše sestavljenke imajo določno obliko, n. pr. *Velika nedelja, velika maša, Veliki Šmaren*.

§ 186. Nedoločno obliko imajo pridevniki, kadar govorimo o osebi ali reči, ki je še nismo omenili.

Samo nedoločno obliko imajo:

a) Pridevniki, ki stoje kot povedno določilo v stavku; n. pr. *Medved je čokat, a je okreten in uren.*

b) Vsi svojilni pridevniki na **-ov (-ev)**, **-in**, n. pr. *bratov*, *očetov*, *Adamov sin*; *materin jezik*, *sestrin venec*, *Marijin praznik.*

c) Svojilni pridevniki s končnico **-j** v lastnih imenih, n. pr. *Slovenj Gradec*, *Martinj vrh*, roditelj *Slovenjega Gradca*, *Martinjega vrha.*

č) Beseda *cel* navadno nima določne oblike, n. pr. *cel hleb prinesi* (t. j. ne reži ga prej); *celi hleb prinesi* (t. j. prinesi hleb, ki je še cel, ne tistega, ki je že načet).

§ 187. Ako rabimo pridevnik v zvezi z moškim samostalnikom, ki pomeni živo stvar, je tož. edn. enak roditelju; pri neživih je enak imenovalniku, n. pr. *Kmet je kupil drag voz in dragega konja.*

Kadar pa stoji pridevnik (zaimek) sam in se nanaša na samostalnik v prednjem stavku, ne ločimo živih stvari od neživih, n. pr. *Mladina novi svet preveč čišla, starega* (prvotno *stari*) *pa zanemarija.* — *Veliki zvon smo že prelili, srednjega* (prvotno *srednji*) *pa šele bomo.*¹

✓ § 188. Glasov **k, g, h** v pridevniški sklanjatvi ne izpreminjamo v sličnike: *drugega*, *ubogih*, *takega*, *z velikimi*, *suhega* (ne: *druzega*, *ubozih*) itd.

§ 189. Pridevnik *rad* ima samo imenovalnike vseh spolov in števil ter se vedno ujema z osebkom; enako se rabi primernik *rajši* (*najrajši*), le da se za ženski in srednji spol navadno rabi oblika moškega spola, n. pr. *Naš hlapec rad moli, pa še rajši* (ali *raje*) *dela.* — *Sestra rada šiva, pa še rajši* (redko: *rajša* ali *raje*) *bere.* — *Dete rado je, pa še rajši* (redko: *rajše* ali *raje*) *spi.* — *Bratje radi* (*rajši* ali *raje*) *beró.*

Nekaj pridevnikov se ne sklanja, n. pr. *napak*, *peš*, *res*, *sovraž*, *všeč*, *kos*; n. pr. *Nisem temu kos*; redko se sklanja: *tešč*, *žal*, n. pr. *Ona je bila tešč* (*tešča*). — *Zakaj poprej sta si bila* (Pilat

¹ Med ljudstvom se pa še govori stari tožilnik, n. pr. *Človek se mora pri otrocih neumen narediti.* Tako pišejo tudi še stari pisatelji, n. pr. *Jezus se je po svojem trpljenju živ izkazal* (Dalmatin, enako Trubar). — *Ta tempelj hočem razvaliti in v treh dneh drugi sezidati.* (Trubar.)

in Herod) *med sabo sovraž.* (Dalm., Trub.) — *Žal besede v ustih ni.* Pa tudi: *Ne bo iz mojih ust prišla beseda žala.*

Prislovno se rabi *tiho*, n. pr. *tiho bodi*, *tiho bodita*, *tiho bodite!* Vendar tudi: *Tihi so bili otroci.* (Ravn.)

Pravi, prava, pravo je pridevnik, ki se rabi v določni obliki, *prav* pa prislov, n. pr. *Ta denar ni pravi.* — *Suknjič mu je prav.* — *Desna roka je prava.* — *Obleka mu je prav.*

Poleg pridevnika *cen*, *cena*, *ceno* (nastalo iz cĕnĕnъ, cĕnĕna, cĕnĕno) ali *cenen* nam rabi prislov *cenó*, *poceni*, *vceno*; n. pr. *blago je ceno*; v rabi je pa primernik *cenejši*, *ša*, *še*; *ceneje*.

Samostalni *rájnik*, *rajnica* (rajnik oče, rajnica mati; rajnika očeta, rajnice matere itd.) se rabi tudi pridevniško: *rajnki*, *rajnka* (poleg rajni, rajna); rod.: *rajnkega*, *rajnke* itd.

§ 190. Nedoločna oblika v edn. imen. in tož. za moški spol je ostanek nekdanje *imenske* sklanje, ki so jo imeli pridevniki v vseh sklonih za vse tri spole. Nedoločni pridevnik se je sklanjal kakor samostalni, n. pr. *lep*, rod. *lepa*, daj. *lepu* itd.

Ostanke imenske sklanje nedoločnih pridevnikov imamo: 1. rod. ednine za moški ali srednji spol, n. pr. prislovi *zdavnaj* (nastalo iz: iz davnâ), *znotraj* (nastalo iz: iz notra), *izprva* (*sprva*), (*i*)*zlepa*, *domala*, *zarana* itd.; 2. daj. ednine: *blizu*, *kljubu* (iz: k ljubû), *kdobru*; 3. mest. ednine v vzhodnih narečjih: *pomalu*, *naredci* (redko), *nanagli*, *nagosti*, *nadolzi*; odprite vrata *navelici* (= široko), *nakratci*.

Sklanjatev določne oblike je nastala iz imenske sklanje in iz zaimka *i* (moški sp.), *ja* (ž. sp.), *je* (sr. sp.), rod. *jego*, daj. *jemu* itd. (t. j. sedanji osebni zaimek [on] njega, njemu, pri njem, z njim itd.); zato se imenuje *zaimenska* sklanja.

Določna oblika daje pridevniku isti pomen kakor člen (spolnik) v nemščini in romanskih jezikih.

§ 191. Naglas pri pridevniku.

a) Nedoločna oblika.

Ednina; imen.: *mlâd*, *mláda*, *mladô*; rod.: *mládega*, *mláde*; daj.: *mládemu*, *mládi*; tož.: *mlâd* (*mládega*), *mladô* (žen.), *mladô* (srednji spol); mest.: pri *mládem*, *mládi*; orod.: z *mládim*, *mladô*.

Dvojina; imen., tož.: *mladâ*, *mladê* (žen.), *mládi*; daj. orod.: *mládima*.

Množina; imen.: *mladí*, *mladê* (žen.), *mladâ* (sr.); rod.: *mládi*; daj.: *mládim*; tož.: *mladê* (mošk. in žen. sp.), *mladâ* (sr.); mest.: pri *mládi*; orod.: z *mládimi*.

b) Določna oblika.

Določna oblika ohrani v vseh sklonih vseh treh spolov tak naglas, kakršnega ima v imenovalniku ednine moškega spola, n. pr. stâri, stâra, stâro; stârega itd.; láchki, láchka, láchko, láchkega itd.

§ 192. Pridevniki, ki imajo v imen. mošk. sp. edn. kratki naglas, imajo v imen. žensk. sp. edn. in v vseh ostalih sklonih dolgi naglas, n. pr. stâr, stâra, stâro, rod. stârega itd.; enako čist, čista; siv, síva; dalje: bogât, kosmât, košât, pijân, domâč, rumên, visòk. — Določna oblika ima padajoči naglas: stâri, čísti, slâbi, sívi, zdrâvi, prâvi, mâli, zâli, bogâti, kosmâti, košâti, domâči, rumêni, zelêni, globòki, širòki, visòki.

✓ Stopnjevanje pridevnikov.

§ 193. Pridevniki imajo tri stopnje, in sicer: 1. osnovnik (pozitiv), n. pr. *nov* ali *novi*; 2. primernik (komparativ), n. pr. *novejši*; 3. presežnik (superlativ), n. pr. *najnovejši*.

Primernik.

§ 194. Primernik se dela z obrazilom: 1. **ši, ša, še** ali 2. **ji, ja, je** ali 3. **ejši, ejša, ejše**.

1. Z obrazilom **ši, ša, še** ga delajo večinoma enozložni pridevniki na **b, p, d**, n. pr. *ljub*: *ljub-ši, ljub-ša, ljub-še* *slab*: *slabši, slabša, slabše*; *lep*: *lepši, lepša, lepše*.

Dalje: *hud*: *huj-ši, huj-ša, huj-še*; *mlad*: *mlaj-ši, mlaj-ša, mlaj-še*; *trd*: *tr-ši, tr-ša, tr-še*.

2. Z obrazilom **ji, ja, je**¹ delajo primernik večinoma vsi pridevniki na **k, g** in **h**, ki se spreminjajo v **č, ž, š**, in pridevniki, katerih osnova se končuje na **z, s**, ki se spreminjata v **ž, š**, n. pr. *jak*: *jač-ji, jač-ja, jač-je*; *drag*: *draž-ji, draž-ja, draž-je*; *gluh*: *gluš-ji, gluš-ja, gluš-je*.

3. Z obrazilom **ejši, ejša, ejše** delajo primernik:

a) Večinoma večzložni in mnogi dvozložni pridevniki, zlasti s končnico na **er, en, an, ak, al, iv, it**, n. pr. *bistër*: *bistrejši, bistrejša, bistrejše*; *pridæn*: *pridnejši, pridnejša, pridnejše*; *drobân*: *drobnejši, drobnejša, drobnejše*; *krepâk*: *krepkejši, krepkejša, krepkejše*; *šibæk*: *šibkejši, šibkejša, šibkejše*; *ljubezniv*: *ljubeznivejši, ljubeznivejša, ljubeznivejše*; *plemenit*, *plemenitejši*.

¹ Natančneje: *jji, jja, jje*.

b) Mnogi enozložni pridevniki, zlasti končujoči se na **st**, n. pr. *star*: *starejši*, *starejša*, *starejše*; *čist*: *čistejši*, *čistejša*, *čistejše*; *tolst*: *tolstejši*, *tolstejša*, *tolstejše*.

Če obrazilo **ejši** nima naglasa na **ej**, se lahko **ej** spreminja v **i**, n. pr. *rodovitnejši*: *rodovitniši*; tako je nastalo: *stárši* (roditelji) iz *stariši* in to iz *starejši*;¹ dalje imamo *zaljši* iz *zališi* in to iz *zalejši*.

Končnice **ek (ak)**, **ok** se navadno odpahujejo: *širok*: *širši*, *tanek*: *tanši*, *kratek*: *krajši* poleg *kračji*, *nizek*: *nižji*, *visok*: *višji*, *ozek*: *ožji*, *težek*: *težji*, *globok*: *globlji*.

Nekateri pridevniki se vendar stopnjujejo s končnico vred, n. pr. *krepek*: *krepkejši*, *šibek*: *šibkejši*, *grenek*: *grenkejši*, *brhek* (*brdek*): *brhkejši* (*brdkejši*), *bridek*: *bridkejši*, *gorek*: *gorkejši* itd.

Toda ne: *visokejši*, *nizkejši* itd!

Posebno stopnjevanje imajo pridevniki:

velik: *večji* in *veči*, *večja* in *veča*, *večje* in *veče*;
majhen, *mali*: *manjši*, *manjša*, *manjše*;
dober: *boljši*, *boljša*, *boljše*;
dolg: *daljši*, *daljša*, *daljše*;
hud, *zal* (= *hud*): *gorši* (*gorji*).

V mnogih narečjih je v rabi obrazilo *ji*, *ja*, *je*, odtod imamo zlasti pri pesnikih oblike kakor: *Bom pel*: *kak prideluje se krompir najbolj* (stik: *po volji*). (Preš.) — *Božja volja je najbolja*. (Žup.)

Včasih delamo primernik s prislovom **bolj** (n. pr. *črn*: *bolj črn*; *cvetoč*: *bolj cvetoč*; *znan*: *bolj znan* itd.) Ta način stopnjevanja je navaden zlasti

1. pri pridevnikih, ki pomenijo kako barvo: *črn*, *bel* itd.;
2. pri pridevnikih na **-č**, ki so prav za prav deležniki sedanjega časa: *pekoč*, *vroč*, *rdeč*, *cvetoč*;
3. pri pridevnikih na **-ski** in **ji**, n. pr. *slovenski*, *divji*;
4. pri deležnikih na **en**, **na**, **no** in **l**, **la**, **lo**, n. pr. *učen*, *znan*, *vrel*, *gnil* itd.

§ 195. Prislovi primernika se delajo z obrazilom **je**, n. pr. *slabeje*, *huje*, *grje*, *trje*, *zvesteje*, *bistreje*, *prosteje*, *tanje*; *meče*, *bliže*, *draže*, *laže*, *niže*, *više* (manj pravilno: *mečje*, *bližje*, *lažje*!).

Sem spadajo tudi prislovi: *bolj*, *dalj*, *manj* (nastali iz: *bolje*, *dalje*, *manje*).

¹ Kar se še po več krajih govori.

§ 196. Stvar, s katero se druga primerja, stoji

1. v istem sklonu s primerjalnim členkom **ko**, **kot**, **kakor**; n. pr. *Boljša kratka sprava kakor (ko, kot) dolga pravda.* — *Hujša je žeja ko(t) glad.* — *Ni ga večjega bogastva, kakor je pošteno srce;*

2. v rodilniku s predlogom **od** ali **mimo**, n. pr. *Človeštvo nima hujše sovražnice od (ali: mimo) mehkuznosti.* — *Ta pastir je zadovoljnejši od najmogočnejših vladarjev;*

3. v tožilniku s predlogom **čez** ali **nad**, kar se pa redko rabi, n. pr. *Ni ga višjega gospoda čez Jehova.* — *Ni ga mogočnejšega kralja nad Boga.*

Presežnik. J

§ 197. Presežnik delamo:

1. Če primerniku dodamo besedico *naj*: *lepši* — *najlepši*, *slajši* — *najslajši*, *boljši* — *najboljši*.

2. Pridevnikom, ki delajo primernik s prislovom *bolj*, dodajamo besedico *najbolj*: *najbolj črn*, *najbolj učen*, *najbolj cvetoč*.

Stvar, s katero se druga primerja, stoji

1. v rodilniku brez predloga, ako se ponovi samostalnik, n. pr. *Materin jezik je vseh darov najdražji dar;*

2. v kakem sklonu s predlogom: *iz*, *izmed*, *od*, *med*, *čez*, *nad*; n. pr. *Jožef je bil očetu izmed vseh sinov najljubši*; ali: *iz*, *od vseh sinov* ali: *med vsemi sinovi*...

§ 198. Nekateri pridevniki nimajo vseh stopenj.

1. Osnovnika nima: *bližji*, *najbližji*. Pogosto se rabi primeriški prislov *brž* za prislov osnovnika: *brzo*.

2. Primernika nimajo: *dolnji*, *gornji*, *prednji*, *poslednji*, *zadnji*, *prvi*, *skrajni* itd. Presežnik delajo z besedico *naj*: *najzadnji*, *najprvi* itd.

Zaimek. J sklar

§ 199. Zaimek (pronomen) se rabi namesto samostalnika (n. pr. *jaz*, *ti*, *on* itd.) ali pridevnika (n. pr. *moj*, *naš*, *ta* itd.).

Zaimki so:

1. osebni (personalni), n. pr. *jaz*, *ti*, *on*; povratno-osebni: *sebe*;
2. svojilni (posesivni), n. pr. *moj*, *tvoj*, *naš*;
3. kazalni (demonstrativni), n. pr. *ta*, *tisti*, *tak*;

4. vprašalni (interrogativni), n. pr. *kdo? kaj? čigav?*;
 5. oziralni (relativni), n. pr. *kdor, kateri, ki*;
 6. nedoločni (indefinitni), n. pr. *nekdo, nihče, vsak*.

1. Osebni zaimki.

§ 200. Osebni zaimki so: *jaz* (za prvo osebo), *ti* (za drugo osebo), *on, ona, ono* (za tretjo osebo); povratno-osebni zaimek *sebe* (za vse tri osebe).

Sklanjatev osebnih zaimkov.

Ednina:

Im.	jaz	ti
rod.	mene — me	tebe — te
daj.	meni — mi	tebi — ti
tož.	mene — me	tebe — te
mest.	pri meni	pri tebi
orod.	z menoj (mano)	s teboj (tabo).

Dvojina:

Im.	midva, midve (medve)	vidva, vidve (vedve)
rod.	naju	vaju
daj.	nama	vama
tož.	naju	vaju
mest.	pri nama (naju)	pri vama (vaju)
orod.	z nama	z vama.

Množina:

Im.	mi (žen. sp.: me)	vi (žen. sp.: ve)
rod.	nas	vas
daj.	nam	vam
tož.	nas	vas
mest.	pri nas	pri vas
orod.	z nami	z vami.

Ednina:

	Moški spol:	Ženski spol:	Srednji spol:
Im.	on	ona	ono
rod.	njega — ga	nje — je	njega — ga
daj.	njemu — mu	njej (nji) — ji	njemu — mu
tož.	njega — ga	njo — jo	njega — ga
mest.	pri njem	pri njej (nji)	pri njem
orod.	z njim	z njo	z njim.

Dvojina:

Im.	ona (dva)	oni (dve)	oni (dve)
rod.	njiju, nju, njih — ju, jih		
daj.	njima — jima		
tož.	njiju, nju, njih — ju, jih; nji — jih		
mest.	pri njima (njiju), njih		
orod.	z njima.		

Množina:

Im.	oni	one	ona
rod.	njih — jih		
daj.	njim — jim		
tož.	nje — jih		
mest.	pri njih		
orod.	z njimi.		

Povratno-osebni zaimék.

Povratni zaimék sebe se sklanja za vse spole in števila takole:

Im.	—	daj. sebi — si	mest. pri sebi
rod.	sebe — se	tož. sebe — se	orod. s seboj (sabo).

§ 201. O tretji osebi je pomniti:

a) Moški tožilnik v ednini je: njega, ga; za predlogi se je ohranila stara oblika **-nj**,¹ kakor: zánj (= za njega); ponj, nanj, vanj, predenj, črezenj, obenj.

b) Namesto prvotnega srednjega tož. je v ednini nam rabi rodilnik njega, ga; stara oblika se je ohranila za predlogi, n. pr. pŕnje (= po njega), zânje, nânje, vânje itd. N. pr.: *Ali je mesar že prišel po jagnje? Ni še prišel ponje. — Jagnje, ki ga je mesar vzel, je še premlado.*

Enako se rabi v množini v tožilniku nam. prvotnega je rodilnik jih. Za predlogi in pa, kadar zaimék poudarjamo, se je ohranila prvotna oblika nje, n. pr. *Samo nje sem videl; grem mednje; ponje, čreznje, zânje. — Kam ste dejali grablje? Dekla jih je vzela; pojdi ponje.*

§ 202. Kratke oblike me, mi; te, ti; ga, mu; je, ji; jih, jim imenujemo naslonice (enklitike) in jih rabimo, kadar zaimék nima stavčnega poudarka. N. pr. *Ako ti nisem nič*

¹ Staroslovenski -j.

žaloga storil, zakaj me biješ? — Pozdravljam te, oј temni, stoletni samostan!

Dalјše oblike (mene, meni; tebe, tebi; njega, njemu; nje, njej, njo; sebe, sebi itd.) se rabijo:

a) kadar ima zaimek poudarek, t. j. v protivnih stavkih ali včasih zaradi jasnosti; n. pr. *Kdor vas posluša, mene posluša in kdor vas zaničuje, mene zaničuje.* — *Vprašali smo njega, ne tebe.* — *Nepokoren si meni, ki sem tvoj učitelj.* *Prestrašeni so morali spet zgrabiti za orožje in braniti sebe in deželo* (Jurč.);

b) za predlogi; le v tožilniku stoji za enozložnimi predlogi navadno oblika me, te, se, n. pr. *Ti zame, jaz zate, Bog za vse.* — *Kdor ni z menoj, je zoper mene.*

Breznaglasne (kratke) oblike tretje osebe spremljajo včasih samostalniki, katerega krepijo ali v nikalnih stavkih zanikavajo, n. pr. *Kdo ga ne pozna suhotnega dijaškega življenja slovenskega mladeniča?* (Tavč.) — *Ni ga lasu na glavi več.* (Preš.)

§ 203. Osebni zaimki se rabijo v slovenščini le, kadar imajo poudarek: 1. v protivnih stavkih, n. pr. *Če nimaš nikogar na svetu, da bi te rad imel, mene imaš, jaz te imam rad.* (Stritar.) — *Jaz hranim, ti pa zupravljaš;* 2. kadar izrekamo svoje osebno (skromno) mnenje, n. pr. *Nekateri menijo, da naj bi Mutica ne izdajala knjig, ki niso vsem udom pogodu; tu bi pa delali mi vendar razloček med knjigami.* (Levstik.) — *Siromaki smo v primeri z drugimi narodi, vendar ako bi nam bilo mogoče menjati z njimi, ne vem, ali bi bila menja nam v korist; jaz vsaj bi se pomišljal.* (Strit.) — *Kake zveze s temi ljudmi (z rokovnjači) vendar ne moremo iskati, mislil bi jaz.* (Jurč.)

Napačno je rabiti osebne zaimke, če nimajo nobenega poudarka, n. pr. *Kaj delaš? Jaz pišem* (pravilno: *pišem*). *Kaj bote delali? Mi bomo pisali* (pravilno: *pisali bomo*). — *Pesnik ne sme rok križem držati; on se mora učiti in vaditi.* (Stritar l. 1867 v Glasniku; v Zbranih spisih l. 1888 je sam popravil: *učiti se mora in vaditi*.)

Ako je kak zaimek potreben, se rabi kazalni zaimek ta, ta, to ali le-ta, le-ta, le-to; napačno je n. pr. *Čebclni vosek je podoben živalskim tolščam; tudi on obstoji v glavnem iz tolščnih kislin* (pravilno: *tudi ta obstoji...*). — *Če hočeš zdravje ohraniti, se ne boj solnčnih žarkov; oni so enako potrebni za zdrave kakor za bolne, za starce kakor za mlade* (pravilno: *ti ali le-ti*).

§ 204. Povratno-osebni zaimek sebe, se se rabi: 1. Kadar se dejanje obrača na osebek istega stavka (srednji način), n. pr. *hvalim se; za sebe skrbiš, k sebi jih vabimo. Sebi orjem, sebi sejem, sebi bom tudi žel.* (Vodn.)

2. Pomeni vzajemnost, n. pr. *tepeta se; saj sva si brata; ljubite se med seboj.*

2. Svojilni zaimki.

§ 205. Svojilni zaimki kažejo, čigav je predmet, o katerem govorimo. Svojilni zaimki so:

Za prvo osebo: *moj, moja, moje; najin, najina, najino; naš, naša, naše.*

Za drugo osebo: *tvoj, tvoja, tvoje; vajin, vajina, vajino; vaš, vaš, vaše.*

Za tretjo osebo: *njegov, njegova, njegovo; njen, njena, njeno; njun, njuna, njuno (njijin); njihov, njihova, njihovo.*

Povratno-svojilni zaimek za vse osebe: *svoj, svoja, svoje.*

Namesto *njegov, njen, njun, njihov* se rabijo tudi rodilniki osebnih zaimkov: *njega, nje, njiju (nju), njih*, n. pr. *njegov oče = njega oče, njen obraz = nje obraz, njune besede = nju besede, njihov Bog = njih Bog.* — *Iz njega rok izmakne se počasi.* (Preš.) — *Do nebes leti nje (= vode) jeze pena* (isti).

Povratno-svojilni zaimek *svoj, svoja, svoje* se rabi, kadar se nanaša na osebek istega stavka, n. pr. *Ljubim svojo domovino, ljubiš svojo domovino, ljubi svojo domovino.* — *Vsak naj pometa pred svojim pragom.* — *Na tujem se rad spominjam svojega doma.*

Opomnja. Kadar govorimo o kaki splošni posesti, ne o osebni, nam rabi zaimek *naš, vaš, najin, vajin*, ne *svoj*, n. pr. *Pojdimo v našo cerkev! Gremo v našo vas. Le celico naj'no zapriva, prostosti sveta ne želiva!* (Preš.)

Svojilni zaimki se rabijo le, kadar imajo poudarek, n. pr. *Moja mati so prišli, ne tvoja; toda: mati (moja) so prišli, ne oče. Njegovega brata sem videl, tvojega pa ne, toda: brata (njegovega) sem videl, sestre pa nisem.*

Napačno je n. pr. *Moje oči so se razširile, moja usta so se odprla, klobuk mi je padel iz rok* (pravilno: *oči so se mi raz-*

širile, usta so se mi odprla). — Spomnil sem se na tebe, moj prijatelj Nande (slovenski: brez moj!), ki si bil po pravici jezen, ko si mi pravil ono zgodbo!

3. Kazalni zaimki.

§ 206. Kazalni zaimki so: ta, ta, to (v sestavi tale, tale, tole, ali: le-tá, le-tega, le-temu itd.); oni, ona, ono (v sestavi onile, onale, onole, ali: le-oni, le-ona le-ono, le-onega itd.); oní, oná, onó, onega, one itd.; dalje: tisti, isti, sa'm, ták, tolik, toliker, tolikšen itd.

Zaimek ta, ta, to se sklanja:

Ednina:

	Moški spol.	Ženski spol.	Srednji spol.
Im.	ta	ta	to
rod.	tega	te	tega
daj.	temu	tej (ti)	temn
tož.	tega, ta	to	to
mest.	lpri tem	pri tej (ti)	pri tem
orod.	s tem	s to	s tem.

Dvojina:

Im.	ta	te	te
rod.	teh	teh	teh
daj.	tema	tema	tema
tož.	ta	te	te
mest.	pri teh	pri teh	pri teh
orod.	s tema	s tema	s tema.

Množina:

Im.	ti	te	ta
rod.	teh	teh	teh
daj.	tem	tem	tem
tož.	te	te	ta
mest.	pri teh	pri teh	pri teh
orod.	s temi	s temi	s temi.

§ 207. Zaimek oní, oná, onó (pomeni: nekdo, ki ga ne morem ali nočem imen^ovati) se sklanja: rod.: onegá (on'éga),¹ oné; daj.: onemú (onému), onéj; mest.: pri oném; erod.: z oném itd. N. pr. *Veš, bil je oné, tisti dolgi Janez.*

¹ Odtod: onegáv in glagol: onegáviti poleg onégatj.

(Detela.) — *Neki oné se pred njim je razprezal.* (Žup.) — *Po rajnkem oném, ki smo ga na kunt dejali.* (Linhart, Žup. Micka.)

Rodilnik se rabi lahko tudi kot imenovalnik in večinoma tudi namesto vseh drugih sklonov, n. pr.: *Kaj me brigata Romeo in Julija pa Dante in njegova onegá, Beatrice ali kaj!* (Cank.)

Zraven ta smo imeli nekdej tudi kazalni zaimek s-, si, se (= ta, ta, to), ki je ohranjen še:

a) v nekaterih sklonih: edn. 2. sega, 3. semu, 5. sem in v množini: 2. 5. sih. N. pr. *dosegamal, dosihdob, posihmal;*

b) posamezno: danes (= ta dan), letos (= to leto), sinoči, nočoj (iz: noč so[j]), osorej (iz osovre in to iz o si ori = ob tej uri).

§ 208. Kazalni zaimek ta, ta, to kaže navadno na bližnje, oni, ona, ono na bolj oddaljene predmete. N. pr. *To je velik greh in pravijo, da zanj ni odpuščenja ni na tem ni na ónem svetu.* (Tavčar.) — *Ta je šel opravičen domov, oni pa ne.*

Pogosto se rabijo ta, tisti in oni brez razločka, n. pr. *To je gotovo lepo od raka, da si je svoje najpotrebnejše ude, svoja gibala (noge) uredil po desetinskem sestavu; in uredil že v tistih časih, ko ni bilo niti učenjakov niti kakih sestavov.* (Erjavec.) *Zlasti onemu, ki si je nakanil privoščiti kuhanega raka, svetujemo, da...* (Erjavec.)

Kadar se na zaimek ta, tisti, oni nanaša odvisen stavek, se zaimek lahko izpusti. n. pr. *Varuj se maček, katere spredaj ližejo, zadaj pruskajo.* — *Dobro plačilo dobode, kdor jima prinese poročilo, da si se umaknil.* (Strit.)

Neslovenski je rabiti pridevnik dotični namesto oni, tisti, n. pr. *Dotičnega, ki mi je storil krivico, prosim, da jo popravi* (pravilno: tistega, ki mi je storil krivico...).

Po romanskih jezikih se rabi kazalni zaimek óni, óna, óno v primerih kakor: *Gregorčiča mnogo bero, najbrže zato, ker so njegova dela lažja kot ona Cankarja ali Župančiča* (pravilno: ker so njegova dela lažja kot Cankarjeva ali Župančičeva). — *Češka je bila z Moravsko skoro vedno združena, zato se je na tem delu slovansko prebivalstvo ohranilo, medtem ko se je ono na severu ponemčilo* (pravilno: medtem ko se je na severu ponemčilo).

4. Vprašalni zaimki.

§ 209. Vprašalni zaimki so:

1. samostalni: kdo? (za osebe), káj? (za reči);

2. pridevni: kateri?, katera?, katero?; čigav?, kakšen?, kolik?, kolikšen?, koliker?

Vprašalnika kdo in kaj se sklanjata takole:

1. kdo, 2. koga, 3. komu, 4. koga, 5. pri kom, 6. s kom; — kaj se sklanja: 1. kaj, 2. česa, 3. čemu, 4. kaj, 5. pri čem, 6. s čim.

Zaimek kolikér kaže razne vrste oseb ali reči, n. pr. *Kolikero žito je na polju?* (= koliko vrst žita).

5. Oziralni zaimki.

§ 210. Oziralni (odnosni) zaimki se nanašajo na predmet, o katerem se govori v glavnem stavku.

Oziralniki so:

1. samostalni: kdor in kar;

2. pridevni: kateri, katera, katero; koji, koja, koje; ki;¹ kakršen, -šna, -o; kolikršen, -šna, -o.

Zaimek kdor in kar se sklanjata: 1. kdor, 2. kogar (čigar), 3. komur, 4. kogar, 5. pri komer, 6. s komer; — 1. kar, 2. česar, 3. čemur, 4. kar, 5. pri čemer, 6. s čimer.

Zaimek kar se rabi v sklonljivi ali nesklonljivi obliki, n. pr. *česar iščeš, boš našel* ali *pa: kar iščeš, boš našel*. — *Kar ti ne razumeš, vse še brez pomena ni.* (Greg.)

Kdor se nanaša na osebe, *kar* na reči ter nam rabi, kadar govorimo vobče brez določnega samostalnika; sorodni kazalnik v glavnem stavku se tudi opušča. N. pr. *Gorje, kdor nima doma, — kdor ni nikjer sam svoj gospod.* (Jenko.)

Vsak odnosni zaimek (relativ) ima svoj soodnosni zaimek (korelativ), na katerega se nanaša: *tisti, ki; kdor, on; kar, (ono); tam, kjer; kakršen, tak; kedar, tedaj.*

O rabi zaimka kateri in ki pomni: 1. kateri se rabi le, kadar nam oseba ali reč ni znana ali če mislimo na eno ali več izmed mnogih oseb ali reči (hipotetični stavek, gl. § 328), n. pr. *Kateri ste s tem zadovoljni, vzdignite roke.* — *Katerega bom poklical, tisti naj se oglasi.* — *Vsaka pšenica, katero kupim, je snetjava;*

2. kadar se govori o stvari, ki je znana, se rabi ki (paratetični stavek), n. pr. *Tista pšenica, ki jo zdaj kupuješ, je snetjava.* — *Imenovani list prosim, da popravi krivico, ki mi jo je*

¹ Oziralni zaimek *ki* je iz starejšega *kir*, kar se je še splošno rabilo do konca 17. stoletja; v dolenjščini se je še do zdaj ohranil. Splošno se rabi še v očenašu: *Oče naš, kir si v nebesih.* (Levst.)

storil. — *To ni za velikana, ki se mu pravi Brdavs, pa tudi zame ne, ki mi pravite Krpan;*

3. kateri se rabi poleg ki za predlogi, n. pr.: *Zadušil sem siloma vzdihljaj, s katerim se mi je hotelo olajšati srce.* (Stritar.) *To so bili dnevi, ki časih na tihem zahrepeni po njih srce.* (Cank.) *Stog je močen kol, okrog katerega se žito, seno ali slama sklada.* — *D drugega nima kakor pot, ki hodi po njej, pa še tista ni njegova;*

4. ki nadomešča lahko tudi kak predlog, n. pr. *Živel je po-božen mož, ki (= o katerem) so pravili, da mu je vse védeče.* — *Na moje plaho, razbolelo srce so trkali ponočni glasovi, ki človek ne vé, ali se vijejo iz zemlje ali lijejo z neba.* (Cank.) Namesto ki se rabi v takem primeru tudi da, n. pr. *Nimam take stvari, da (o kateri) bi dejal, ne dam ti je.* (Levst.)

6. Nedoločni zaimki.

§ 211. Nedoločni zaimki so:

1. samostalni: kdo, nekdo, nihče, nikdo, malokdo, marsikdo, vsakdo; kaj, nekaj, nič;

2. pridevni: kateri, kak, neki (nek), nekateri, marsi-kateri, marsikak, vsak, sleherni, vsakteri, ves.

Samostalni nedoločni zaimki se pregibljejo takole:

a) kdo, nekdo, nihče, nikdo,¹ malokdo, vsakdo po zgledn kdo ali tudi po oziralnem kdor, kakor im. nihče, rod. in tož. nikoga(r), daj. nikomu(r), mestn. in orod. nikom(er);

b) kaj in nekaj po zgledu kaj; n. pr. *Po nečem slajšem hrepenim.* (Ašk.) — *Spreletelo me je od lic do nog kakor strah pred nečim silnim.* (Cank.) — *Čutil je komaj zavedno, da se po-slavlja ob tej uri od nečesa lepega* (Cank.);

c) nič se sklanja: 1. nič, 2. ničesar, 3. ničemur, 4. nič, 5. pri ničemer, 6. z ničimer.

N. pr. *Ničesar ne pogrešam; brez ničesar; k ničemur ni človek; na nič spraviti; ta človek ni za nič.*

Beseda nič se rabi tudi nesklonljivo, n. pr. *nič ne pogrešam; iz nič ni nič; k nič biti, k nič deti* (Levst.), *[ne bom brez nič]* (Jurčič).

Pridevni nedoločniki se sklanjajo kakor pridevniki; ves, vsa, vse se sklanja kakor kazalni zaimek ta, t'a, t'o n. pr. ves, vsega, vsemu itd.

¹ Jezikovno pravilno bi bilo: nikdor, kar pa ni v rabi.

Zaimka (ne)kateri, sleherni imata samo določno obliko.

Pomni: namesto pridevnika gotov (franc. certain, nem. ein gewisser) se rabi v slovenščini nedoločni zaimek neki, nekak, nekateri, nekaj itd., n. pr. *Vsak človek potrebuje izobrazbe v neki meri* (ne: v gotovi!) — *Res je, da se nekateri ljudje* (ne: gotovi!) *izlahka sprijaznijo z neprilikami življenja.*

Števniki.

§ 212. Števniki so: 1. glavni, n. pr. eden, dva; 2. vrstilni, n. pr. prvi, drugi; 3. ločilni, n. pr. edini, dvoj; 4. množilni, n. pr. enoteren, dvojen; 5. delilni, n. pr. po eden; 6. ponavljalni, n. pr. enkrat itd., 7. nedoločni, n. pr. mnogo, malo.

1. Glavni števnik.

§ 213. Z glavnimi števnikmi odgovarjamo na vprašanje: koliko? Glavni števnikmi so:

1. eden (en), ena, eno; 2. dva, dve; 3. trije, tri; 4. štirje, štiri; 5. pet itd.

Sklanjajo se glavni števnikmi takole: eden (en) se sklanja kakor pravi pridevnik. — Dva se sklanja: 1. dva (moški sp.), dve (žen. in sr.); 2. dveh, 3. dvema, 4. dva, dve; 5. pri dveh, 6. z dvema; enako se sklanja oba, obe. — Števniki trije se sklanja 1. trije (moški sp.), tri (žen. in sr.); 2. treh, 3. trem, 4. tri, 5. pri treh, 6. s tremi. — Štirje (m.), štiri (žen. in sr.); 2. štirih, 3. štirim, 4. štiri, 5. pri štirih, 6. s štirimi. — Pet se sklanja za vse spole takole: 1. pet, 2. petih, 3. petim, 4. pet, 5. pri petih, 6. s petimi. Po zgledu pet se ravnaajo vsi glavni števnikmi od pet naprej, izvzemši sto, tisoč, milijon.

Od dvajset in eden dalje se šteje: eden in dvajset ali pa: dvajset (in) eden.

Oblika en se rabi, kadar stoji pred samostalnikom; eden se rabi, kadar stoji brez samostalnika, n. pr. *Dve lodrisci je en tovor vina.* — *Pred mano sta šla dva moža; na razpotju sta obstala in tedaj je izpregovoril eden za slovo.* (Finž.)

Enako se rabi noben in nobeden, n. pr. *Noben človek ni hotel pomagati.* Toda: *Nobeden ni hotel pomagati.*

Števniki eden do štiri so pridevniki, n. pr. en klobuk, ena riba, eno mesto; dva klobuka, dve ribi, dve mesti; trije (štirje) klobuki, tri (štiri) ribe itd.

Od pet dalje so vsi glavni števniki v imen. in tož. samostalnikih, n. pr. Pet klobukov leži na mizi, pet klobukov imam, trideset mest, tisoč ljudi itd.; v ostalih sklonih pa so pridevniki, n. pr. *Petih klobukov ne morem kupiti; petim ženam; pri petih mestih.*

Sto se ne sklanja, navadno tudi tisoč ne, n. pr. dva (dve) tisoč, tri tisoč; če se sklanja, je navadno moškega spola, n. pr. prvi trije tisoči, v sto tisočih izvodov.

Glede rabe števnik a eden, en pomni: eden, en se rabi le, kadar je govor o določenem številu, n. pr. *Dve lodrici je en tovor.* — *Lepa žival ni bila ta krava; imela je en rog kvišku zavihan, drugi ji je bil doli zakrivljen.* (Strit.)

Namesto nedoločnega člana (števnik a) se rabi v slovenščini nedoločni zaimek neki, kak, kateri itd., če je potreben, n. pr. *Ali bi hotel priti kak večer* (ne: en večer!) *k meni na prejo?* — *In kaj je Tonček zadnjič neki večer* (ne: en večer!) *naredil?* — *No, Luka, pa reci kako (kakšno) pametno* (ne: eno pametno). — *Pa naj eden kaj reče* (prav: pa naj kdo kaj reče!) *Eden je v hiši* (prav: nekdo je v hiši). Napačno je: *Če pojde le en čas še tako dalje* (prav: nekaj časa). — *Kar zapazijo enega dne sinovi* (prav: nekega dne).

Kot nedoločni zaimek se rabi v množini eni, n. pr. *Sinovi se bili raztreseni po vsem svetu, kjer so služili kruha, eni belega, drugi črnega, eni pa niti ovsenega ne.* (Strit.)

Tudi ponavljalni števniki enkrat se rabi le, kadar je govor o številu, n. pr. *Enkrat sem že bil vaš bebec, ali drugo pot ne bom več.* (Levst) — *Sveti Jožef, Marija in Jezušček so počivali na potu v Egipt enkrat pod lipo, enkrat pod gabrom, enkrat pod brinovim grmom.* (Trdina.) — Za nedoločni čas rabimo kdaj (kedaj), nekda, nekoč ali podobno. [Napačno je: *Dolgo sem se pomišljal razglasiti ta pisma svojega nesrečnega prijatelja; in kdo ve, ali mi ne bo še enkrat žal, ko bo že prepozno* (prav: kdaj). — *Kuko jej je na enkrat zdaj klilo in kalilo* (prav: mahoma). — *Vam se bo enkrat še dobro godilo* (prav: kedaj).

2. Vrstilni števnik.

§ 214. Vrstilni števnik so: prvi, drugi, tretji..., trinajsti..., dvajseti, edenindvajseti ali dvajseti prvi, dvaindvajseti ali dvajseti drugi,¹ stoti, sto in prvi..., tisoči..., milijonski...

Pomni: namesto vrstilnih števnikov se ne smejo rabiti g'avni števnik; pravilno je n. pr. *Ta kralj je vladal od leta sedemdesetega do osemdesetega.*

3. Ločilni števnik.

§ 215. Ločilni števnik pomenijo vrsto oseb ali predmetov. Ločilni števnik so: dvoj, dvojca, dvoje; oboj, oboja, oboje; troj, množ. troji; četver, peter, tisočer itd.

Ločilne števnike rabimo:

1. Kadar zaznamujemo različnost oseb ali predmetov, n. pr. dvoje telet (t. j. samec in samica), sedmero ljudi (t. j. moški, ženske in otroci), četvero živinčet, dvoji otroci (t. j. od dveh očetov ali mater), petero vino (t. j. različna vina), dvoje zlo; četvero oblačilo. — N. pr. *Oboja, deželska in duhovska gosposčina* (Trub.). — *Starim Slovenom je rabilo dvoje pismo, glagolsko in cirilsko* (Navratil). — *Učitelj Blažek ima ne sedmero, ampak sedem otrok, samih deklet* (Kersnik).

Napačno je: troje žen, petero mož (prav: tri žene, pet mož).²

2. Pri samostalniki, ki se rabijo le v množini, n. pr. *dvoje vilice* (tudi: *dvoje vilic*), *dvoje grablje*; *troje klešče*, *troja vrata*, *petera Mojzsove bukve*.

3. O določenih, skupaj spadajočih osebah ali rečeh, n. pr. *dvanajsteri apostoli*, *četvero poslednjih reči*, *osmero blagrov*.

4. Ako šteti predmet ni imenovan, n. pr. *na četvero razdeliti*, *na dvoje*, *troje razklati*.

¹ Raba trinajsti, štirinajsti..., edenindvajseti, dvaindvajseti itd. je nastala šele v zadnjih stoletjih. Starejši pisatelji so še govorili prvotneje, n. pr. tretji najsti, v četrtem naštem letu, na četrti in dvajseti dan, v šestem in dvajsetem letu, do petega in tridesetega leta (Dalm.); na drugo in dvajseto nedeljo, na tretjo in dvajseto nedeljo itd. (tako imajo še „Evangeliji in listi“ do l. 1764, poslej ne več).

² Vendar imajo že starejši pisatelji tako: v *sedmerih* (= v sedmih) *dneh* (Japelj 1791), *sedmerim* (= sedmim) *možem* (Ravn.).

4. Množilni števnik.

§ 216. Z množilnimi števnikami odgovarjamo na vprašanje: *kolikéren, -rna, -o?* Taki števnikami so n. pr.: enoteren, -rna, -o ali enojen, -jna, -o; dvojen ali dvojnati; obojen ali obojnati; trojen ali trojnati. N. pr. *dvojne duri, dvojno vprašanje, četverna nit; trojna krivica* itd.

5. Delilni števnik.

§ 217. Delilni števnikami naznanjajo, po koliko je kake stvari ali reči. Izražamo jih s tem, da pridevamo prislov *po* glavnim ali ločilnim števnikom, n. pr. po en, ena, eno; po dva, dve; po trije, tri; po troje; po sto, po stotero.

6. Ponavljalni števnik.

§ 218. Z besedico *krat* ali s pripono -č tvorimo ponavljalne števnikami,

a) če pridenemo *krat* glavnim ali nedoločnim števnikom tedaj izražajo, kolikokrat se dejanje vrši, n. pr. enkrat, dvakrat, petkrat — mnogokrat, velikokrat, marsikrat;

b) če pritaknemo pripono -č ali *krat* vrstilnim števnikom, naznanjajo, katerikrat se dejanje vrši, n. pr. prvič ali prvi-krat, drugič ali drugikrat, petič ali petikrat.

7. Nedoločni števnik.

§ 219. Nedoločni števnikami le približno zaznamujejo večjo ali manjšo množino stvari.

Za nedoločne števnikami nam rabijo:

a) samostalniki kakor sila, množina, truma itd.;

b) pridevniki in nedoločni zaimki kakor mnog, noben, ves, malo, nekaj, nič;

c) prislovi kakor več, dosti, dokaj, dovolj, precej.

Glagol. ✓

✓ § 220. Pregibanje glagola imenujemo spregatev (konjugacijo).

Glagol (lat. verbum) je tista besedna vrsta, ki pomeni kako dejanje (delo), ki ga kdo opravlja (n. pr. delam, pišem, mislim itd.), ali nam pove, kaj je z osebkom (n. pr. *Ti si učenec*).

Pri spregatvi razločujemo:

1. čas in sicer: a) sedanji čas, n. pr. delam, del'aš, del'a itd.; b) prihodnji čas, n. pr. delal bom, delal boš itd.; c) pretekli čas, n. pr. delal sem; č) predpretekli čas, n. pr. dod'elal sem 'bil, padel sem bil;

2. naklone (naklon, modus) in sicer: a) določni (indikativ), ki naznanja, da se dejanje resnično vrši, n. pr. delam, delal bo'm, delal 'sem; b) pogojni (kondicional), n. pr. delal bi, 'pad'el bi 'bil; c) velelni (imperativ), n. pr. delaj! delajva! delajmo! Pogojni in velelni naklon izražata tudi željo;

3. način (lat. genus); način je trojen: a) tvorni (aktivni), n. pr. 'h'vali'm; b) trpni (pasivni), n. pr. 'pohvaljen sem in c) srednji (medij), n. pr. hvalim se, umi'vam se.

Časi, nakloni in načini imajo trojno število (ednino, dvojino in množino) in tri osebe (prvo, drugo in tretjo osebo).

Glagolske oblike, pri katerih razločujemo čase, naklone, načine ter števila in osebe, imenujemo določene glagolske oblike. Glagol te vrste se imenuje določeni glagol (verbum finitum). Ostale glagolske oblike se imenujejo nedoločene oblike.

Nedoločene glagolske oblike so: 1. nedoločnik (infinitiv), n. pr. 'delati, moliti; 2. namenilnik (supin), n. pr. (grem) delat, molit; 3. deležniki (participiji) in sicer a) tvornosedanji, n. pr. gredé, stojé; gredoč, stoječ; b) tvornopretekli, n. pr. skrivši, pozabivši, rekši, delal, delala, delalo; c) trpno-pretekli, n. pr. skrit, narejen, zdelan; 4. glagolnik, n. pr. skrivanje, darovanje, čvrtje.

Tvoritev glagolskih oblik.

§ 221. Kakor pri drugih pregibnih besednih vrstah ločimo tudi pri glagolskih oblikah o'snovo in ob'razila.

Obrazila so pri glagolskih oblikah mnogovrstna; ta so:

1. osebna obrazila, s katerimi se tvori sedanji čas: 1. oseba ednine: dela-**m**; 2. os. edn.: dela-**š**; 3. os. edn.: dela-; 1. os. dvojine: dela-**va** (za moški spol), dela-**ve** (za ženski in srednji spol); 2. os. dvoj.: dela-**ta** (moški sp.), dela-**te** (žen. in sred. sp.); 3. os. dvoj.: dela-**ta**, dela-**te** (večinoma se rabi oblika moškega spola: delata tudi za žen. in sred. spol); 1. os. množine: dela-**mo**; 2. os. mn.: dela-**te**, 3. os. mn.: dela-**jo**, nes-**o**;

2. naklonska obrazila, n. pr. velelnik: nes-**i**, nes-**i**-va, nes-**i**-te. Lastno naklonsko obrazilo ima le še velelnik; drugi nakloni so ga izgubili. Velelnikovo obrazilo ni ohranjeno za vse osebe; 3. oseba se navadno opisuje z *naj*: naj nese, naj neseta, naj nesejo.

3. Obrazila nedoločenih glagolskih oblik so:

a) nedoločnik ima obrazilo **-ti**, n. pr. zna-ti, vide-ti, reči (nastalo iz: rek-ti);

b) namenilnik ima obrazilo **-t**, n. pr. (grem) dela-t, moli-t, ples-t (sedanjik plet-em);

c) tvornosedanji deležnik I. (prislovni) se tvori z obrazilom **-e**, n. pr. gred-e, kleč-e, miž-e, molč-e;

č) tvornosedanji deležnik II. (pridevni) se tvori z obrazilom **-č**, iz oblik sedanjega časa, n. pr. reko-č, gredo-č, vro-č; rde-č; trpe-č; pišo-č;

d) tvornopretekli deležnik I. se tvori na **-ši** (za soglasniki), na **-vši** (za samoglasniki), n. pr. rek-ši, bi-vši, skri-vši;

e) tvornopretekli deležnik II. se tvori na **-l**, **-la**, **-lo**, n. pr. dela-l, dela-la, dela-lo; nes-el, nes-la, nes-lo;

f) trpnopretekli deležnik se tvori z obrazilom **-t** (n. pr. str-t, razpe-t, podplu-t) in **-en** (n. pr. hvalj-en, ponoš-en);

g) glagolnik se tvori iz trpnopreteklega deležnika z obrazilom **-je**, n. pr. darovan-je, govorjen-je, cvrt-je, pet-je.

✓ § 222. Osnova je pri večini glagolskih oblik dvojna:

1. nedoločniška osnova, n. pr. kle-ti, dvigni-ti, gore-ti, pisa-ti, kupova-ti;

2. sedanjiška osnova, n. pr. kolne-m, kolne-š, kolne-itd.; dvigne-m, gori-m, piše-m, kupuje-m.

Iz nedoločniške osnove se tvori 1. nedoločnik, n. pr. pisati; 2. namenilnik, n. pr. pisat; 3. tvornopretekla deležnika, n. pr. napisavši, pisal; 4. trpnopretekli del., n. pr. (o)pisan; 5. glagolnik, n. pr. pisanje.

Iz sedanjiške osnove se tvori: 1. sedanjik, n. pr. pišem, pišeš itd.; 2. velelnik, n. pr. piši, pišiva, pišimo; 3. tvornosedanja deležnika, n. pr. pišoč, pišoča, pišoče; igraje, skrivaje.

✓ § 223. Glagolska osnova sestoji iz več pripon:

a) nedoločniška osnova ima naslednje pripone: **-ni**, n. pr. dvig-**ni**-ti; **-e**, n. pr. gor-**e**-ti; **-i**, n. pr. hval-**i**-ti; **-a**, n. pr. del-**a**-ti; **-ova**-, n. pr. kup-**ova**-ti;

b) sedanjiška osnova ima pripone: **e, o, ne, no, i, je, jo, (ejo- eje, ajo- aje, ujo -uje)** itd., n. pr. nes-**e**-m, nes-**o**; bi-**je**-m, bi-**jo**; pišem (nastalo iz pis-**je**-m), dvig-**ne**-m itd.

Glagoli te vrste se imenujejo **priponski glagoli**.

Glagoli dam. vem, jem, sem imajo sedanjiško osnovo brez pripone (**glagoli z brezpriponskim sedanjikom**).

Vse druge glagole delimo po nedoločniški osnovi v šest vrst in sicer:

I.	korenska vrsta brez nedoločniške pripone:	<i>nes-ti, zna-ti;</i>
II.	nedoločniška osnova s pripono ni :	<i>dvig-ni-ti;</i>
III.	" " " "	e : <i>gor-e-ti;</i>
IV.	" " " "	i : <i>hval-i-ti;</i>
V.	" " " "	a : <i>del-a-ti;</i>
VI.	" " " "	ova : <i>kup-ova-ti.</i>

§ 224. Ako odpahnemo vse glagolske pripone, dobimo glagolsko podstavo, n. pr. *dvig-niti; dvig-nem; hval-iti; pozna-rati* itd.

Glagolska podstava more biti: 1. koren (n. pr. nes-ti, bi-ti, dvig-niti itd.); 2. ime (n. pr. hvaliti od hvala); 3. glagol (n. pr. poznavati od znati; prenašati od nositi).

Po tem imenujemo glagole **korenske** ali **imenske** (denominativne) ali **glagolske** (deverbativne). Korenski glagoli so prvotni (primarni), oni pa drugotni (sekundarni).

Nekateri glagoli imajo **vzročni** (kavzativni) pomen, n. pr. buditi (pomeni: povzročiti, da kdo bedi), položiti (povzročiti, da kdo leži), saditi (nasproti sedeti), osmraditi (nasproti smrdeti), točiti (nasproti teči), baviti (nasproti biti, sem), moriti (nasproti umreti) itd.

§ 225. Po tem, kam meri glagolsko dejanje, ločimo glagole v prehodne (transitivne), neprehodne (intransitivne) in povratne (refleksivne).

1. Glagole, katerih dejanje prehaja na predmet izven osebk, imenujemo **prehodne**.

Prehodni glagoli so dvojni: a) **neposredno prehodni**, ki se vežejo s predmetom v tožilniku, n. pr. *delati* (popravek), *pisati* (nalogo), *hvaliti* (učenca); samo taki glagoli morejo imeti trpuhi način, n. pr. *Učenec je bil od učitelja pohvaljen*; b) **posredno**

prehodni, če (stoji predmet v dajalniku ali rotilniku (n. pr. *zaupam komu, potrebujem česa*) ali v kakem sklonu s predlogom (n. pr. *hrepenim po čem, vladam nad kom*).

2. Glagole, katerih dejanje ne prehaja na predmet izven osebk, imenujemo **neprehodne**, n. pr. *cveteti, stati, umreti*.

3. Glagole, katerih dejanje prehaja nazaj na osebek, imenujemo **povratne**; rabijo se vedno v zvezi s povratnim zaimkom se, n. pr. *čuditi se, bati se, usmiliti se, smejati se, lagati se*.

Nekateri neprehodni glagoli postanejo prehodni, če privzamejo predlog, n. pr. iti: najti kako stvar, pasti (padem): koga napasti, skočiti: preskočiti, sesti: posesti kaj, biteti: dohiteti koga, leteti: obleteti, hoditi: obhoditi, živeti: doživeti 80 let, biti (sem): noč prebiti, pluti: preplavati itd.;

✓ § 226. Glagol izraža tudi trajanje kakega dejanja. Po trajanju so glagoli:

1. **dovršni** (perfektivni), n. pr. sesti, dvigniti, krikniti, skočiti itd.;

2. **nedovršni** (imperfektivni), ki pomenijo trajanje ali ponavljanje kakega dejanja. V sedanjiku naznanjajo nedovršniki, da kako dejanje sedaj traja ali se ponavlja; v preteklem času naznanjajo, da je kako dejanje kedaj trajalo ali se ponavljalo; v prihodnjem času naznanjajo, da bo kako dejanje trajalo ali se ponavljalo, n. pr. pisati, pisal sem, pisal bom; ležati, voziti, kupovati itd.

✓ § 227. Dovršni glagoli imajo pomen trenutnosti. Z njimi moremo zaznamovati:

a) v trenutku dovršeno dejanje; začetek in konec dejanja je v enem in istem hipu, n. pr. krikniti, kriknem, kriknil sem, kriknil bom; ustreliti, sesti itd.;

b) začetek ali nastop kakega dejanja, t. j. hip, v katerem se kako dejanje začne in se potem lahko nadaljuje, n. pr. zboleti, zbolel sem; zavladati itd.;

c) konec ali zvršitev kakega dejanja, ki naznanja hip, v katerem se trajanje dejanja konča, n. pr. napolniti, poraziti, premagati, ujeti, dovršiti itd.

Nedovršniki so dvojni:

a) trajni (durativni), ki izražajo kako trajajoče dejanje, n. pr. plesti, pletem; nesti, tepsti, vleči, tretti, gorjeti, sejati;

b) ponavljalni (iterativni), ki izražajo večkratno ponavljanje istega dejanja, n. pr. nositi (večkrat nesti!), voziti, voditi, goniti, laziti, vlačiti, prihajati, obsojati, zametati, kupovati itd.

Nekateri glagoli V. in VI. vrste, n. pr. velevati (k pogrebu velevati), popevati, pokašljevati, sedevati, hojevati itd. so ponavljalniki višje vrste in pomenijo, da se dejanje v večji meri ponavlja.

§ 228. Prehod nedovršnikov v dovršnike. Če privzame trajni glagol predlog, postane dovršnik, n. pr. nesti (trajnik), prinesiti (dovršnik); biti: izbiti, kolnem: prekolnem.

Razloček med dovršnimi in nedovršnimi glagoli se kaže tudi pri tvoritvi časa.

Spregatev po glagolskih vrstah.

I. Korenska vrsta.

§ 229. V nedoločniku se pritika obrazilo *-ti* neposredno na glagolski koren, ki se končuje na soglasnik ali samoglasnik. Po končnih soglasnikih in samoglasnikih delimo to vrsto v sedem razredov. *Koren se končuje na soglasnik:

1. **d, t;**

3. **b, p, v;**

5. **m, n;**

2. **s, z;**

4. **g, k;**

6. **r, l;**

in 7. na samoglasnik.

Glagoli te vrste so prosti (nezloženi) in večinoma trajni.

1. razred: d, t.

§ 230. Koren se končuje na **d** ali **t**, n. pr. sesti (nastalo iz sed-ti), plesti (nastalo iz plet-ti).

Nedoločnik: plesti;

namenilnik: plest;

sedanjik: 1. os. edn.: plet-em, 2. plet-eš, 3. plet-e; 1. os. dvoj.: plet-eva, plet-eve, 2. plet-eta, plet-ete, 3. plet-eta, plet-etje; 1. os. mn.: plet-emo, 2. plet-ete, 3. plet-ó;

velelnik: 2. os. edn.: plet-i, 3. plet-i, naj plet-e; 1. os. dvoj.: plet-iva, plet-ive, 2. plejt-ita, 3. naj plet-eta; 1. os. mn.: plet-imo, 2. plet-ite, 3. naj pletó.

Tvornosedanji deležnik I.: (gred-e);

„ „ II.: (plet-oč, -a, -e);

tvornopretekli deležnik I.: spleš-ši;

tvornopretekli deležnik II.: plet-el, plet-la, plet-lo ali plel, plela, plelo;
trpnopretekli deležnik: plet-en, plet-ena, plet-eno.

Sem gredo: gosti, gódem; bosti, bódem; blesti, bledem; bresti, bredem; klasti, kladem; krasti, kradem; pasti, padem; presti, predem; mesti, medem; (městi, mělem); mesti, metem; (po-mětati, pomětam); cvesti, cvetem; gnesti, gnetem.

Oblike sedanjske osnove: bodem, bodeš, bode (nedoločnik biti), skrajšane oblike: bom, boš, bo... bodo; velelniki: bodi, bodita, bodite; deležnik: bodoč; gredem, gredeš...; navadno se rabi skrajšana oblika grem, greš, gre, greva, gremo, greste, gredo; idem, ideš (v zloženkah pridem, doidem, zaidem in zajdem), vel.: idi, idita, idite, deležnik: idoč (nedoločnik: iti).

V 3. os. množ. je starejša oblika pletó, cvetó, gnetó; mlajša oblika je pletejo, cvetejo, gnetejo.

Stare oblike so: cvel, plel, kral, pal; mlajše oblike so: cvetel, pletel, kradel, padel; vendar se rabijo le oblike godel, gnetel, bredel, predel, kladel.

Namesto prvotne oblike bodoč, bodoča (od bósti bódem) se rabi bodeč, bodeča, n. pr. bodeče trnje.

Poleg prvotne oblike rastem se rabi tudi oblika rasem, zlasti v pesmih. Pretekli deležnik je: rasel, rasla, raslo (mlajša oblika je rastel), n. pr. porasla brada; toda rabi se tudi oblika: poraščen, zaraščen.

Sem spada deležnik šel, šla, šlo, prišedši; našel (napačno: najdel; vendar je po tej obliki tvorjen najditelj), prišel, došel, zašel, odšel (na vzhodu: odišel, odišla, -lo; izišel, izišla, -lo). Ostale oblike se tvorijo od osnov i-ti, id-em; piti, pridem; najti, najdem.

2. razred: s, z.

§ 231. Koren se končuje na s ali z. Spregatev je kakor v 1. razredu.

Sem gredo: nesti, nesem; pasti, pasem; tresti, tresem; gristi, grizem; molsti ali mlesti, molzem; lesti, lezem; tvesti, tvezem (napačno: tveziti, tvezim!); vesti, vezem (= voziti).

Pravilna je oblika prenesen; popasen; zgrižen, pomolzen (ne: prenešen, popašen, pomolžen).

3. razred: **b, p, v.**

§ 232. Koren se končuje na **b, p** ali **v**. Spregatev je kakor v 1. razredu.

Sem gredo: dolbsti, dolbem; grebsti, grebem; skubsti, skubem; zebsti, zebe; hropsti, hropem; sopsti, sopem; tepsti, tepem; suti, spem; pleti, plevem.

Namesto nekdanjih prvotnih oblik hropoč, sopoč je v rabi oblika hropeč, hropeča, hropeče; sopeč.

Napačne so oblike: skubiti, skubil, skubila, skubilo, oskubljen (pravilno: skubsti, skubem, oskubel, oskubla; oskuben!).

Od nekdanjega glagola žiti, živem, živoč (rabil se je še v 16. veku!) imamo še deležnik užil in glagolnik žitje.

Nedoločnik se je glasil prvotno greti — grebem, teti — tepem itd. (glej člen 69, 6); taka oblika je ohranjena še v suti — spem. Oblike grebsti, tepsti, zebsti, dolbsti itd. so narejene po sedanjiku (gre**b**em, tep**e**m) in po vplivu končnic vesti, plesti itd.

4. razred: **g, k.**

§ 233. Koren se končuje na **g** ali **k**, n. pr. reči (nastalo iz: rek-ti, primerjaj rekel; glej § 69, 4.), leči (iz: leg-ti, prim. legel). Spregatev je kakor v 1. razredu.

Sem gredo: peči, pečem... pekó; peci, peciva... pekel, pekla, -lo; sečem, seči, sekel, sekla, seklo; teči, tečem; tolči in tleči, tolčem; leči, ležem; lezi, legel, legla itd.; moči, morem (iz: možeš itd.); vpreči, vprežem; seči, sežem; streči, strežem; striči, strižem; vreči, vržem.

Stare oblike so: pekó, rekó, tekó (3. os. mn.).

Velelnik se glasi: peci, peciva, pēcive, pecimo, pecite; reci, teci (glej § 65 b); sezi, strezi, vrzi, pomози itd.

Deležnik sed. časa je: pekóč, stregoč, mogoč.

Od glagola moči, morem, (po)mozi, mogel se loči glagol morati, moram, móral, mórala, -o.

§ 234. Naglas pri glagolih 1.—4. razreda:

Nedoločnik:	lěsti,	trěsti,	plěsti;
namenilnik:	(sěst),	trěst,	plěst;
sedanjik:	lězem	trěsem	plětem, cvětēm
	lěžeš	trěseš	plěteš
	lěze	trěse	pléte
	lězeva	trěseva	pletéva (pléteva)

(sed.):	lêzeta	trêseta	pletéta (pléteta)
	lêzemo	trêsemo	pletémo (plétemo)
	lêzete	trêsete	pletéte (plétete)
	lêzejo,	trêsejo,	pletô;
velelnik:	lêzi	trêsi	pléti, cvëti
	lêziva, mo, te	tresîva, îmo	pletîmo, îte
	—	(gredê)	—
	—	(gredôč),	pletôč;
deležnik:	lêzel, lêzla, lo	trêsel, trêsla, lo	plétel, plétla, lo
	(pojêden)	raztrêsen, ena, o	pletèn, éna, éno.

Po zgledu **lesti** gredo glagoli, ki imajo prvotno dolgi rastoči naglas v korenskih zlogih (§ 48 in 50), n. pr. krásti, krâdem; sedanjiška osnova bôdem, bôdeš... bôdi, bôdite; sêsti, sêdem. Nekateri glagoli imajo to naglasno vrsto samo v nedoločniški ali samo v sedanjiški osnovi; nedoločniška osnova: klásti, klâdel, klâdla, -o, poklâden; prêsti, prêdel; pâsti, pâdel; grísti; mólsti, pâsti, pâsel; pléti, plêl, plêla, -o, oplêt; sêči, sêkel, sêkla, -o; sedanjiška osnova: lêžem, lêžeš, lêzi, lêzite.

Po zgledu **tresti** gredo glagoli, pri katerih se je prvotni končni kratki naglas pomaknil na predzadnji zlog (gl. § 52. in 54.), n. pr. gôsti, gôdem; rásti, rástem; mêsti, mêdem; skúbsti, skúbem; dôlbsti, dôlbem; zêbsti, zêbe me; vlêči, vlêčem; nedoločniška osnova: vrêči; sedanjiška osnova: prêdem, klâdem, ídem, doídem, zaídem, grízem, mólzem, pássem, plêvem, sêčem.

Po zgledu **plesti** gredo glagoli s širokim **e** in **o** v predzadnjem zlogu (gl. § 56—58), n. pr. blésti, blédem; bósti, brésti, vésti, gnésti, nésti, grêbsti, sopsti, tépsti, péči, réči, téči; nedoločniška osnova: léči, légla, léglo; móči, mógel, móгла, -lo.

Glagol cvësti se naglaša: cvëtëm, cvëtêš... cvëtô, cvëti, cvëtôč, cvëtêl (cvêl), -là, -lò.

5. razred: **m**, **n**.

§ 235. Koren se končuje na **m** ali **n**, n. pr. o-ž**m**-ëm, o-žê-ti;¹ na-č**n**-em, na-čê-ti.²

Sem gredo: žeti, žánjem, žanješ... žánjejo, žni, žníva; žel, žela, želo; meti, manem; ožeti, ožmëm, ožmêš... ožmó; kleti, kolnem; načeti, načnëm; napeti, napnëm; vzeti, vza-

¹ Nastalo iz nekdanje oblike o-ž**m**-ti.

² Iz: na čb**n**-ti.

mem; objeti, objamem; verjeti, verjamem; vneti, vnamem; najeti, najámem; zajeti; sprejeti, sprejemem; oteti, otmém; prijeti, prímem.

Tvornopretekli deležnik I. se glasi: začēnši, zapēnši, prijemši, vzmēši, ožēmši, toda zmēvši (od meti, manem).

V 3. osebi množine je: vnemó, vzmó, verjemó itd. poleg mlajše oblike vnamejo, vzamejo; velelnik se glasi: objemi, vzemi, snemi, verjemi, vnemi.

6. razred: l, r.

§ 236. Koren se končuje na **r** ali **l**, n. pr. **mr-em** (mreti¹); **mleti**² (koren mel). Spregatev je kakor v 5. razredu.

Sem gredo primeri: dreti, derem, drl, drla, drlo, predrt; umreti, umrém poleg umrjem; tretí, trem, tárem; žreti, žrem; od-preti, od-prem itd.; zreti, zrem; cvréti, cvrem, ocvrt; vreti, vrém (rabi se le v sestavah: zavreti, zavrem [kolo zavreti]).

Sem spada tudi nedoločniška osnova mleti, mlel, mlela, mlelo, zmlet; sedanjik meljem spada v V. vrsto 2. razred.

V sedanjiku se je prvotni polglasnik izgubil ali pa okreplil v **a**, n. pr. trem (iz trem) ali tarem. Ta polglasnik se v V. vrsti preglašča (gl. § 63) v **i**, n. pr. za-tíram; umíram, prezíram, prodíram.

V 3. os. množine je končnica zro, mro, cvro, dero, tro ali tárejo. — Velelnik: ozri se, ozrimo se, umri, tri, zavri.

Tvornosedanji del: deroč, zroč, cvroč, mrjoč.

Tvornopretekli del. I.: ozrši, umrši, strši.

Trpnopretekli del.: cvrt ali cvren; podrt ali podren.

7. razred: samoglasniški.

§ 237. Koren se končuje na kak samoglasnik, n. pr. z **na-ti**, **bi-ti**. Sedanjiška osnova se tvori večinoma s pripono **-je**, n. pr. **bi-je-m**.

Končnica **i**: viti, vijem, viješ, vije, vije va, vije jemo, vijete, vijejo; vij, vijte, vijoč, vil, vila, vilo, zviti, liti, lijem; piti, pijem; gniti, gnijem; dalje: biti, bijem, biješ, bije, bje va, bijemo, bijete, bijejo, ubil, ubila, ubilo, pobiti; briti, brijem, bril; po-čiti, po-čijem; kliti, klijem; kriti, krijem; umiti, umijem;

¹ Nastalo iz: merti, vreti iz verti, žreti iz žerti, streti iz sterti, od-preti iz perti itd.

² Nastalo iz melti; enako klati iz kolti (glej § 64).

riti, rijem; za-šiti, zašijem; vpiti, vpijem; dobim, dobiš ima tudi obliko dobŏm, dobŏš, velelnik dobŏdi, dvojina dobita, množina dobite.

Končnica **u**: čuti, čujem; hruti, hrujem; pluti, plujem ali plovem; rjuti, rjujem ali rjovem; sluti, slujem ali slovem; snuti, snujem; obuti, obujem.

Končnica **a**: znati, znam (skrčeno iz znajem); stati (sedanjik po II. vrsti: sta-nem).

Končnica **e**: de-ti, dejem (skrčeno dem¹) in po II. vrsti denem; peti, pojem; smeti, smem (skrčeno iz smejem); speti, spejem, skrčeno: spem, speš; veti, vejem; vreti (voda vre), vrem in vrejem (poslednje le v pesmih, n. pr. *Do meje ti naproti vreje* [Greg.] — *Naj od juga toplega privreje* [Ašk.]).

Velelnik: bij, bijta, bijte; enako: sezu, sezuja; poj, zapojva, pojmo.

II. vrsta: vrstna pripona **-ni-**.

§ 238. V drugo vrsto spadajo glagoli, ki imajo v nedoločniški osnovi pripono **-ni-**, n. pr. dvig-**ni**-ti. Sedanjiška osnova ima priponi **-ne-**, **-no-**, n. pr. dvig-**ne**-m, deležnik ve-**no**-č.

Nedoločnik: veni-ti;

sedanjik: ednina: 1. vene-m; 2. vene-š; 3. vene;

dvojina: 1. vene-va, vene-ve; 2. vene-ta, vene-te; 3. vene-ta, vene-te;

množina: 1. vene-mo; 2. vene-te; 3. vene-jo;

velelnik: veni, veni-va, veni-ta, veni-te, veni-mo;

tvornosed. deležnik I: —

” ” II.: veno-č, -ča, -če;

tvornopret. deležnik I.: dvigni-vši;

” ” II.: zveni-l, -la, -lo;

trpnopretekli deležnik: dvignj-en, -ena, -eno.

Sem gredo: (po)begniti, -begnem; kreniti, krenem; dehniti, dahnem itd.

Prvotno se je glasila ta vrstna pripona **-no-**,² kakor se je ohranila med prekmurskimi in štajerskimi Slovenci in v starejši dobi še na zahodu, n. pr. dvignoti, gasnoti itd. Sedanja pripona **-ni-** je nastala po vplivu IV. vrste, n. pr. zvoniti, oznaniti.

¹ N. pr. To mi dobro dē (ne: dene!); nič ne de; kaj ti de pri meni?

² Staroslovenski: na-.

Pred pripono **-ni-** izpadajo **b, p, k, t, n**. pr. kaniti (nastalo iz kapniti), utrčiti (iz utrpniti) itd.; glej člen 69, 1.

Glagoli II. vrste so večinoma korenski (n. pr. dvig-niti, gas-niti itd.); nekaj je pa glagolskih (n. pr. mig-niti od mig-ati, pih-niti od pih-ati) in imenskih (n. pr. potih-niti od tih) itd.

Neprehodni glagoli imajo tvornopretekli deležnik II. brez vrstne pripone **-ni-**, n. pr. usehel, zamrzal, zamolkel, osupel, otrpel, pobegal, uvel, n. pr. zamrzla reka ki je (zamrznila), otrpelo telo (ki je otrpnilo), uvelo lice (ki je uvenilo), nabrekle žile (ki so nabreknile) itd.

Glagoli II. vrste so po večini dovršni; nedovršniki so: drgniti, gasniti, giniti, sahniti, veniti.

Pomni: od spati so oblike II. vrste: usnuti, usnul; zasnuti, zasnul (napačne so oblike zasnivati, usnivati!).

§ 239. Naglas pri glagolih II. vrste.

Nedoločnik:	véniti,	kreníti,	pəhníti;
sedanjik:	věnem	krěnem	páhnem
	věneš itd.	krěneš itd.	páhneš itd.
	věnejo,	krěnejo,	páhnejo;
velelnik:	věni, věniva,	krěni, krenîva,	pəhni, pəhnîva,
	věnita, mo, te,	krenîta, îmo, îte,	îta, îmo, îte;
deležnik:	zvěnil, îla, îlo	krěnil, îla, îlo	pəhnil, îla, îlo
	dvîgnjen, ena, o	okrěnjen	páhnen.

Po zgledu **veniti** gredo glagoli, ki imajo prvotno dolgi rastoči naglas (gl. § 48 in 50), n. pr. (po)běgniti, (po)běgnem; brčniti, drčniti, (u)gásniti, gíniti, pogrězniti, zmřzniti, ríniti, stísnniti, šíniti itd.

Po zgledu **kreniti** gredo primeri, kakor (pre)grniti, (pre)grnem; (po)tegniti, potėgnem; minúti (miníti), mínem; tekníti, tėknem; vrníti, vrnem; usekníti se, usėknem se. Enako: toníti, tőnem; kloníti, klőnem.

Ti glagoli imajo lahko tudi naglas na korenu (mlajši naglas): potėgniti, potėgnimo, potėgnila; míniti, tėkniti, usėkniti itd.

Po zgledu **pəhniti** gredo primeri, ki imajo polglasnik v korenu, n. pr. -məkníti, máknem; dəhníti, dáhmem; -tėkníti, tákmem; səhníti, sáhmem.

Sem spada tudi šəpniti, šəpnem (= po-šepetati).

III. vrsta: vrstna pripona -e-.

§ 240. V to vrsto štejemo glagole z vrstno pripono -e-, ki se za šumniki spreminja v **a**, n. pr. gor-**e**-ti, bež-**a**-ti. Ta **e** ne spada h korenu; ako spada **e** h korenu, gre glagol v I. vrsto 7. razreda (n. pr. pe-ti).

Glede na sedanjiško osnovo ločimo glagole v dva razreda.

1. razred.

§ 241. Sedanjiška osnova ima pripone -eje-, -ejo-, n. pr. um-eje-m, um-ejo.

Glagoli tega razreda se po obliki in naglasu ne razločujejo od glagolov I. vrste 7. razreda, različni so le po izvoru.

Sem spadajo: št-e-ti, št-eje-m; um-e-ti, um-eje-m; im-e-ti.

Spregajo se: šteti, štejem, šteješ... štejejo; štej, štejva; štel, štela, šteló; štet; enako: umeti, umejem ali skrčeno nmem (kakor smem, smeš, sme);¹ nedoločniška osnova: imeti (odtod samostalnik: imetnik), imej, imejva, imel, imela, lo (sedanjik gre po V. vrsti: imam, imaš); sedanji deležnik: imajoč.

Vsi drugi glagoli, ki so se prvotno spregali po prvem razredu, so prestopili v drugi razred, n. pr. živejem, bogatejem, gorejem itd., zdaj živim, bogatim, gorim.

Ohranjen je ta razred še v nekaterih narečjih, zlasti na Primorskem, n. pr. leteti, letejem, leteješ; želejem, hitejem, bogatejem, slabejem, živejem itd.; odtod oblike pri pesnikih, n. pr. živejem po pameti zdravi (Gregorčič, Veseli pastir). — Na Dolenjskem: plésnejem, plesneješ, plesneje.

Glagol imeti se glasi v zvezi z nikalnico ne v sedanjiku: nímam, nimaš, ne imej, ne imajoč.

2. razred.

§ 242. Sedanjiška osnova ima pripono -i-, n. pr. trp-i-m; v nedoločniku se **e** za mehkimi soglasniki spreminja v **a**, n. pr. kričati, držati, molčati, slišati² (glej § 65, 1, a).

Nedoločnik: gore-ti;

sedanjik: gori-m, gori-š, gori; gori-va, -ve, gori-ta, gori-te; gori-mo, gori-te, goré (goríjo);

¹ Nastalo iz smejem, smeješ, smeje, kar so pisali še stari pisatelji, n. pr. Dalmatin: mi smejemo pred Boga stopiti.

² Nastalo iz krikēti; držati iz drgēti, t. j. dolgi predslovanski ē se za mehkimi soglasniki spreminja v a.

velelnik: gori, gori-va, gori-mo, gori-te;
 deležnik: gore-č;
 gore-l, gore-la, gore-lo;
 zažele-n, zažele-na, -no.

Sem gredo: videti, vidim; beleti, belim; brenčati, brenčim itd.

Tvornosedanji deležnik na -e imajo glagoli, kakor molčé, sedé, smejé se, stoje, spe.

Trpnopretekli deležnik od želeti je: -želen, zaželen, zaželena, zaželeno; dalje poželenje; enako žvrgolenje, koprnenje, hrepenenje, grmenje. Toda: trpljenje, življenje.

Glagol hoteti se glasi v sedanjiku: hočem (iz: hot-je-m), hočeš... hočejo in hote. — Velelnik: hoti. — Nikalna oblika se glasi: nečem (iz: néhočem in to iz: neh[o]čem) in nočem (iz: nehóčem). V pesmih se rabijo tudi skrčene oblike hčem, hčeš ali čem, češ.

Glagol smejati ima v sed. poleg smejem ali smejam tudi smejim (po vzhodnih nar.). — Od nekdanje oblike gledeti, gledim (v rabi še na vzhodu) imamo deležnik: gledé, n. pr. *gledé česa, gledé na okoliščine*, in velelnik gledi (poleg glej).

Poleg cvesti se rabi tudi nedoločniška osnova: cveteti, cvetim, cvetel, cvetela, -elo.

Kot nedovršnik se rabi obstati, obstojim (*iz česa ali v čem*), poleg obstajam, obstajati (*napačna pa je oblika obstojati, obstojam!*); enako pristati, pristojim.

Glagoli, ki pomenijo kako trpnost, imajo le tvornopret. del. II, n. pr. obledel, ozelenel, ogorel, osirotel, osivel, otemnel, zardel, zastarel.

Glagoli te vrste so ali **korenski** (n. pr. goreti, bati se, bojim se itd.) ali **glagolski** (n. pr. ležati od ležem, leči; sedeti od sesti, sedem, imam od je-ti, jamem) ali **imenski** (n. pr. molčati od molk; kričati od krik; umejem od imena um; bledeti od imena bled), ki izražajo začetek ali postanek tega, kar pomeni ime, n. pr. slabeti = slab postajati bledeti = bled postajati, kopneti = kopno postajati.

Glede na trajanje dejanja (so nedovršni, samo *videti* se lahko rabi dovršno ali nedovršno).

§ 243. Naglas pri glagolih III. vrste 2. razreda.

Nedoločnik:	vîdeti,	klečáti,	želéti;
namenilnik:	—	kléčat,	držat;
sedanjik:	vîdim	klečím	želím
	vîdiš itd.	klečíš itd.	želíš itd.
	vîdijo,	klečé (-ijo);	želé (-ijo);
velelnik:	vísi	kléči	žéli
	vísiva, mo	klečíva, îmo	želíva, îmo
	vísita, te,	klečíta,	želíta, îte;
tvornosed. del. I.: gledê		klečê	želê
” ” II.: videč,		klečeč,	želec;
tvornopret. del. I.: —		—	zaželevši
” ” II.: vîdel, la, lo,		kléčal, âla, álo	zélel, éla, élo;
trpnopret. del.: vîden, ena, o		vrtèn, éna, o	zaželèn, ena, o.

Po zgledu **vîdeti** grede primeri, ki imajo prvotno dolgi rastóči naglas (gl. § 48 in 50), n. pr. vîseti, vîsim poleg viséti, visím; slišati, sliším; nedoločniška osnova védeti, védel, vedela, -lo; posebej pomni: zavedeti se, zavedel, zavedela sem se, zavedeli smo se.

Po zgledu **klečáti** grede: beléti, -ím; bledéti, brenčáti, bučáti, vriščáti, vrtéti, živéti, ječáti, kričáti, moléati, režáti, sedéti, tiščáti, trpéti; sedanjik: spím, spíš, spímo (nedoločnik: spáti, spâl, spála, spâlo, po V. vrsti); del: spêč.

Po zgledu **želeti** grede: báti (iz: bojáti), bojím se; státi (iz: stojáti); boléti, veléti, goreti, grméti, držáti, zelenéti; nedoločniška osnova: hotéti, hótél in h(o)tèl, hotéla.

Nekateri glagoli na **-ati** imajo lahko tudi naglas na korenu (mlajši naglas), n. pr. kričati, kričala, kričalo, tiščati, jéčati, réžati, búčati itd.

IV. vrsta: vrstna pripona **-i**.

§ 244. Osnova ima v nedoločniku in v sedanjiku pripono **-i**, grab-**i**-ti, grab-**i**-m.

Nedoločnik: grabi-ti;

namenilnik: grabi-t;

sedanjik: grabi-m, grabi-š, grabi, grabi-va, -ve, grabi-ta itd.

velelnik: grabi, grabi-va, grabi-ve itd.;

deležnik: grabe-č, -ča, -če; (po)grabi-vši; grabil, -ila, -ilo; (po)grabljen, -na, -no.

V trpnopreteklem deležniku se pripona **i** spreminja pred pripono **en v j** ter se s spred stoječim soglasnikom takole spaja:

a) iz **l, n, r + j** je postal **lj, nj, rj**, n. pr. hvali-en: hvaljen, brani-en: branjen, udari-en: udarjen; dalje: misli-en: mišljen; enako ustvarjen, stvarjenje, govorjenje itd.

Če je pred **r** kak soglasnik, se **j** izpušča, n. pr. ohrabren, poostren, posrebren, odobren.

b) iz **b, p, v, m + j** je postal **blj, plj, vlj, mlj** (gl. § 66 c), n. pr. kropi-en: kropjen: kropljen; pogubiti: pogubljen; ozdraviti: ozdravljen; zlomiti: zlomljen;

c) iz **s, z + j** je postal **š, ž** (gl. § 66 b), n. pr. nosi-en: nosjen: nošen; vozi-en: vozjen: vožen;

č) iz **d, t + j** je postal **j, č** (gl. § 66 b), n. pr. sodi-en: sodjen: sojen; omlati-en: omlatjen: omlačen.

Tako imamo: soditi — sojen, vaditi — vaje, urediti — urejen, rediti — rejen; ukrotiti — ukročen, osramotiti — osramočen, nasiti — nasičen, oprostiti — oproščen.

Pri nekaterih glagolih, zlasti na novo tvorjenih, to (staro) načelo ne velja več; tako se tvori n. pr. začuditi — začuden, obljuditi — obljuden, nagrmati — nagrmaten; pretiti — pretenje, napotiti — napoten, rotiti — rotenje, zasolžiti — zasolžene oči; zaposliti zaposlen.

Nekateri glagoli imajo obojno obliko, n. pr. zmotiti — zmoten in zmočen, izpostiti — izposten in izpoščen, izpriditi — izpriden in izprijen, zagozditi — zagozden in zagožen. Od razsvetiti je razsvetljen.¹

Glagoli IV. vrste so imenski (n. pr. celiti od cel, množiti od mnog, glasiti od glas) in glagolski (n. pr. nositi od nesti, voditi od vesti, vedem); po trajnosti so večinoma nedovršni (nekateri so trajni, n. pr. misliti itd., drugi ponavljalni, n. pr. goniti, hoditi, laziti, nositi, vlačiti, voditi, voziti), dovršni so: kupiti, lotiti se, pustiti, raniti itd.

§ 245. Naglas pri glagolih IV. vrste.

Nedoločnik:	misliti,	motiti,	poditi (goditi se);
namenilnik:	grábit,	mótít (prósit),	podít;
sedanjik:	míslim	mótím	podím
	míslíš itd.	mótiš itd.	podíš itd.
	míslijo,	mótijo,	podé (-íjo);

¹ Stari pisatelji (16. in 17. vek) imajo še pravilno obliko razsvečen.

velelnik:	míslí	móti (prósi)	zapódi (zgódi se)
	míslíva, mo	motíva, ímo	podíva, ímo
	míslita, te,	motíta, íte,	podíta, íte;
tvornosed. I.: —	—	—	podê
„ II.: misleč,	moteč,		podeč;
tvornopr. I.: pomislivši	zmotívši se		zapodívši;
„ II.: míslil	mótil (prósil)		podíl: zapódil;
	míslila, lo,	motíla, ílo,	podíla, podílo: zapódilo
trpnopr. del.: míšljen	zmóten		zapodèn, éna, no.

Po zgledu **místiti** gredo primeri, ki imajo prvotno dolgi rastoči naglas na korenu (glej § 48 in 50), n. pr. báviti se, brátiti, čistiti, gláditi, kvásiti, mēriti, páziti, páriti, pēniti, praviti, síliti, sítiti, sláviti poleg sla víti, ím; stáviti, strášiti, vērítí, obēsiti, kíseliti, lákomniti.

Posebej pomni: čúđiti, gáziti, grábiti, rániti, láziti, pláziti (ne čudíti, gazíti, grabíti itd.).

Po zgledu **motiti** (prvotno je bil dolg samoglasnik v korenu!) gredo: braníti, bránim; ceníti, cepíti, davíti, dražíti, dražiti, hvalíti, klatíti, kosíti, kōsim; krušíti, kupíti, ljubíti, mlátíti, sodíti, stopíti, tožíti.

Nekateri glagoli imajo tudi lahko naglas na korenu (mlajši naglas), n. pr. móťiti, móťila, móťilo; cépiti, céniti, dáviti, dražíti, družíti, klátiti, krúšiti.

Po zgledu **prositi** (prvotno je bil kratek samoglasnik v korenu!) gredo: brođíti, goníti, hodíti, lomíti, molíti, nosíti, selíti, točiti, vodíti, vozíti, ženíti.

Po zgledu **poditi** (prvotno je bil dolg samoglasnik v korenu!) gredo: budíti, delíti, cedíti, dušíti, grešíti, kadíti, kosíti, kosím, krivíti, mastíti, posvetíti, posvetím, sadíti, sušíti, valíti, zlatíti.

Po zgledu **goditi se** (prvotno je bil kratek samoglasnik v korenu!) gredo: gnojíti, golíti, kropíti, krotíti, moríti, (ob-)novíti, plodíti, rojíti, solíti, zvoníti.

V. vrsta: vrstna pripona **-a-**.

Vrstna pripona **-a-** ne sme spadati h korenu. Po sedanjiški osnovi razločujemo štiri razrede.

1. razred.

§ 246. Osnova se v sedanjiku in v nedoločniku končuje na **a**,¹ n. pr. dela-ti, dela-m; igra-ti, igra-m.

Nedoločnik: dela-ti;

namenilnik: dela-t;

sedanjik: dela-m, dela-š, dela, dela-va, dela-ve itd.;
dela-mo, dela-te, dela-jo;

velelnik: dela-j, dela-jva, dela-jve itd.;

deležnik: igra-je, dela-joč, pridela-vši, dela-l, -la,
-lo, pridela-n, -na, -no.

Pri nekaterih glagolih se mehkonebnik na koncu korena spreminja v sičnik; rabi se dregati in drezati, dosepati in dosepati, dvigati, pa podvizati se.

Glagoli tega razreda so: 1. imenski (n. pr. delati iz imena delo, igrati iz igra, vonjati iz vonj, venčati iz venec, večerjati iz večerja), ki so navadno trajni; 2. glagolski (n. pr. pogrebat iz grabiti in to iz grebsti, polagati iz položiti in to iz leči, odtakati iz točiti in to iz teči; prenašati iz nositi in to iz nesti, prevajati iz voditi in to iz vesti, vedem; napajati iz pojiti), ki so večinoma ponavljalni (iterativni); dovršniki so: srečati, plačati, končati, nehati.

Naglas pri 1. razredu V. vrste.

Nedoločnik:	délati,	stopáti (stópati),	končáti;
namenilnik:	délat,	postópat,	ravnát;
sedanjik:	délam	stópam	končám
	délaš itd.	stópaš itd.	končáš itd.
	délajo,	stópajo,	končájo;
velelnik:	délaj	stópaj	končáj
	délajva, mo	stopájva, mo	končájva, mo
	délajta, te,	stopájta, te,	končájta, te;
tvornosed. del. I:	—	stopáje	igráje
„ „ II:	delajoč	stopajoč,	—
tvornopret. del. I:	pridélavši	—	—
„ „ II:	délal,	stópal,	končál,
	délala, lo,	stopála, (stópala),	končála, álo;
trpnopret. del.:	zdélan, a, o	-stópan	končán.

¹ Nekdaj je imela sedanjiska osnova pripono **a+jo** (**jo**), n. pr. delaš, igraš nastalo iz delaješ, igraješ itd.

Po zgledu **delati** gredo glagoli, ki imajo prvotno dolgi rastoči naglas na korenu, n. pr. bégati, glédati, jécati, kídati, kísati, (na)krcati, kúhati, pókati, trgati, oběšati. Posebej pomni: čakati (ne: čakáti!).

Po zgledu **stopati** gredo: (po)kušáti (pokúšati), menjáti (ménjati), mešáti (měšati), plačáti (pláčati), piskáti (pískati), streljáti (stréljati), vprašáti (vprášati).

Nekateri glagoli te vrste imajo naglas samo na korenu, n. pr. bívati, bívam, tískati, tískam.

Tako so se naglašali nekdam tudi vsi **ponavljalni** glagoli; zdaj imajo naglas večinoma na korenu, nekateri imajo celo padajoči naglas, n. pr. (na)bâdati, (pre)bíjati, (pre)bíratí (po)cvítati, (pre)dírati, (po)gájati se, (po)govârjati se, (spre)-hájati, (u)klânjati, (na)nâšati, (vz)pênjati, (o)plêtati, (pre)sájati, (za)víratí, (o)žêmati, (za)žígati.

Po zgledu **končati** gredo: brbljáti, divjáti; hlastáti, mehčáti, motáti, mrmráti, ravnáti, sedláti, vesláti, kobacáti, (mlajša oblika: bobâcati), rešetáti, šepetáti.

2. razred.

§ 247. Sedanjiška osnova se končuje na **jo, je**, n. pr. pi-sa-ti, pišeš (nastalo iz pis-je-š-), ka-zati, kažeš (iz kaz-je-š-), orati, orješ. Osnove glagolov tega razreda so soglasniške.

Pripona **-je-** se spreminja za soglasniki kakor v trpno-preteklem deležniku IV. vrste (glej § 244):

a) iz **l, n, r + j** postane **lj, nj, rj**, n. pr. stlá-ti: stelješ, klá-ti: kolješ, oráti: orješ;

b) iz **b, p, v, m + j** postane **blj, plj, vlj, mlj**, n. pr. ko-pati: koplješ, zoba-ti: zoblješ, deva-ti: devlješ, dre-mati: dremlješ;

c) iz **s, z, c + j** postane **š, ž, č**, n. pr. pi-sa-ti: pišeš, ve-za-ti: vežeš, klica-ti: kličeš;

č) iz **d, t + j** postane **j, č**, n. pr. gloda-ti: gloješ, meta-ti: mečeš;

d) iz **k, g, h + j** postanejo šumevci **č, ž, š**, n. pr. plaka-ti: plačeš, la-gati: lažeš, diha-ti: dišeš.

Spregatev 2. razreda je ista kakor v 1. razredu, razen veljelnika, kjer so oblike: mázati: máži, máživa, mážimo itd.; iskáti: išči, iščiva; vezáti: véži, veživa.

Nekateri glagoli se morejo spregati po obeh razredih, n. pr. dihati: dišem in diham, mîkati: mîčem in mîkam, devâti: dëvľjem in dëvam, kopâti: kôpljem in kopâm, ropotati: ropôčem in ropotâm, trepetâti: trepëčem in trepetâm, rezgetâti: rezgëčem in rezgetâm.

Posebej pomni: po-zivľjem ali pozivam (ne: pozivľjam!).

Obojo obliko imajo navadno tudi velelniki: dëvľji in dëvaj, súči in sukaj, čëši in čësaj itd.

Sedanji deležnik je: dihaje — dihajoč, dremaje — dremajoč, jokaje — jokajoč, skakaje — skakajoč, trepetaje — trepetajoč.

Pravilni so deležniki: kažoč (kazati), iščoč (iskati), kopľjoč (kopati), pišoč (pisati), plešoč (plesati), vežoč (vezati; pomni, da je bila starejša oblika v 3. os. množine: plešo [=plešejo], pišo [=pišejo] itd.).

Glagoli tega razreda so: 1. korenski (n. pr. glodati, pisati, kazati, orati itd.); 2. imenski (n. pr. ropotati od ropot, trepetati od trepet, opasati od pas); 3. glagolski (n. pr. sipati, sipljem itd.).

Glagoli 2. razreda so večinoma nedovršni in sicer trajni.

§ 248. Naglas pri glagolih 2. razreda.

Po zgledu **delati** gredo: mázati, mážem, mážeš ... mázal, mázala, mázalo namázan; brísati, brišem; jáhati, jášem; rêzati, rêžem; sípati, sípljem.

Po zgledu **stopati** gredo: dremâti (drëmati), drëmljem; skâti, iščem; kazâti (kázati), kážem; pisâti (písati), píšem; skakâti (skákati), skáčem; strgâti (strígati), stržem; sukâti (súkati), súčem; škripâti (škřípati), škripljem; vezâti (vézati) véžem.

Po zgledu **končati** gredo le nekatere oblike nedoločniške osnove; naglas je naslednji: česâti, namen.: čésat, sed.: čëšem, čëšeš ... čëši, čëšíte poleg čësaj, čësajte; čésal, časála, časálo; počesán; enako: orâti, ôrjem; klepâti, klëpljem; kresâti, krëšem; metâti, mëčem; tesâti, tëšem.

Sem spadajo: šepetâti, šepëčem; rezgetâti, rezgëčem; lesketâti, leskëčem; ščeggetâti, ščegëče in ščegáče (žgáče, odtod žgačkâti, žgačkâ me). Kakor ščegáče (žgáče) so se glasili nekdam tudi leskáčem, rezgáčem, šepáčem.¹

¹ Tako so pisali starejši pisatelji in take oblike nahajamo še v naređjih, n. pr. na Vrhniki: konj rzgáče. Take oblike je pisal Fr. Levstik.

3. razred.

§ 249. Nekateri glagoli tega razreda tvorijo sedanjik kakor glagoli I. vrste: t. j. s pripono **e** ali **o**; koren se končuje na soglasnik, n. pr. br-a-ti, ber-e-m;¹ beri, beriva, bral, brala, bralo, bran, ana, o; prati, perem; gnati, ženem; tkati, tkem in tkam; žgati, žgem; phati, pšem in pham; zvati, zovem.²

Drugi glagoli imajo koren, ki se končuje na samoglasnik **u**; v nedoločniku se preglaša le-ta **u v uv** ali **ov** (toda ta **uv** ali **ov** spada h korenu in se loči od vrstne pripone -ova-v VI. vrsti!). Sedanjiška osnova ima pripono **jo, je**, n. pr. kov-a-ti, ku-je-m; kuj, kujva; suvati, sujem; snovati, snujem; rvati (in ruvati), rujem; otrov-á-ti, otrújem; bljuv-á-ti, bljújem; kljuv-á-ti, kljújem; pljuv-á-ti, pljújem; ščuv-á-ti, ščújem. Velelniki se glase: kuj, šču, suj, bljuj itd.; *ne pljujte po tleh!* (ne: ne pljuvajte!)

4. razred.

§ 250. Sedanjiška osnova se tvori s pripono **jo, je**, nedoločniška pa se tvori s pripono **a**, n. pr. sejati, sejem, seješ; sej, sejva, sejál, sejála, sejalo, sejan, sejana, sejano; dejati, dejem; vejati, vejem. Osnove glagolov tega razreda so samoglasniške.

V sedanjiku se rabi poleg prvotne končnice **je** tudi **ja** (nastala po vplivu nedoločnika), n. pr. smejati se: smejem in smejam; lajati: lajem in lajam (velelnik: lajaj, lajajta); dajati, dajem, daješ (s predlogom: izdâjam, podâjam, predâjam); velelnik: daj, (dajte); tajati, tajem in tajam; majáti, majem in májam; nadejati se, nadêjem in nadêjam; dostajati, dostajem in dostajam.

Velelnik se glasi: smej se! Sed. del. je: smeje, smejoč se.

Glede naglasa pomni: smejál, toda zasmêjal, smejála, smejálo, toda nasmêjalo, smejáli, toda nasmêjali.

Glagoli 3. in 4. razr. so korenski, navadno nedovršni.

VI. vrsta: vrstna pripona -ova-.

§ 251. Nedoločniška osnova se tvori s pripono **-ova-**, sedanjiška osnova s pripono **ujo, uje**, n. pr. kupovati, kupujem.

¹ Iz bbr-a-ti (kor. ber-). Pomni, da spada **a** v I. vrsti, 7. razredu h korenu, n. pr. zna-ti (kor. znā).

² Ponekod je ohranjeno še: sesáti, sesèm (knjižno je: sesâm).

Nedoločnik:	věrovati,	kupováti;
namenik:	světovat,	kupovat (kupóvat);
sedanjik:	věrujem	kupûjem
	věruješ itd.	kupûješ itd.
	věrujejo,	kupûjejo;
velelnik:	věruj	kupûj
	věrujva itd.,	kupûjva itd.;
tvornosed. I.:	—	kupováje;
„ II.:	verujoč,	kupujoč;
tvornopret. I.:	—	—
„ II.:	věroval, la, lo,	kupoval (kupóval), ála. álo;
trpnopret.:	zavěrovan, a, o	kupován, a, o.

Po zgledu **verovati** gredo primeri: kmětovati, létovati, mřlovati, pěstovati,¹ světovati, známenovati, pridigovati itd.

Po zgledu **kupovati** gredo vsi glagoli te vrste razen onih, ki so naštetih pri zgledu verovati.

Zraven prvotnega deležnika na -e, n. pr.: kupuje, daruje, gospoduje, potuje, rešuje, vzdihuje se nahaja tudi deležnik na **aje**, n. pr. kupovaje, darovaje, gospodovaje.

Glagoli VI. vrste so vsi nedovršni; imenski so trajni (n. pr. besedovati iz beseda, imenovati iz ime, imena; obedovati iz obed, nasledovati iz sled, verovati iz vera); glagolski so ponavljalni (n. pr. zahvaljevati se iz zahvaliti itd.).

§ 252. Glagolski se izvajajo iz dovršnih glagolov IV. vrste, n. pr. izpolniti: izpolnjevati, posoditi: posojevati, zatrditi: zatrjevati, zadostiti: zadoščevati, preceniti: precenjevati, premisliti: premišljevati, zahvaliti: zahvaljevati, nasititi: nasičevati, posvetiti: posvečevati; dalje brez predlogov krstiti: krščevati, rešiti: reševati, meniti: menjevati, platiti: plačevati, vratiti: vračevati.

Pri tem izvajanju velja glede končnice **e** isto pravilo kakor pri trpnopreteklem deležniku IV. vrste (glej § 244), n. pr. izpolni-ti: izpolni+ovati, izpolnj+ovati: izpolnjevati; namesti-ti: namesti+ovati, namestj+ovati, namešč+ovati: nameščevati itd.

Temu (staremu) pravilu se upirajo novejšje tvorbe, n. pr. obljudovati, občudovati, poostrovati, pogostovati, pogozdovati, olatovati se, prilagodovati se; dalje: pojasniti: pojasnjevati.

¹ Napačno je pestovati (ker ni od pěst, pesti, ampak je sorodno s pítati, pestunja!).

Imenski glagoli so: besedovati (od: beseda, ne od: besediti!), kupovati (od kup, ne od kupiti!), glasovati (od glas, ne od glasiti!), kaznovati (od kazen, ne od kazniti), gostovati, hudovati, kljubovati, robovati itd.

Zato je treba ločiti: naglaševati (od glagola naglasiti), toda naglasovati (od imena naglas); zadoščevati (od zadostiti), zadostovati (od zadosti); nameščevati (od namestiti), namestovati (od namesto).

Posebej pomni: urejevati (ne uredovati, ker je od urediti), toda uradovati (od urad); opazovati (ker od opaza = opazka); obrazovati (od obraz), toda izobraževati (ker od izobraziti).

Mnogo glagolov VI. vrste ima tudi oblike v V. vrsti z istim pomenom, n. pr. urejati in urejevati. V takem primeru je bolje pisati krajšo obliko, tedaj: izvažati, naznanjati, pokušati, pozabljati, obsojati (ne: izvaževati, naznanjevati).

✓ Glagoli z brezpriponskim sedanjikom.

§ 253. Sedanjiško osnovo brez pripone (atematični glagoli) imajo: dam, vem, jem, sem. Osebna obrazila se pritikajo neposredno na koren.

Nedoločnik:	dāti,	védeti,	jésti,	bíti;
namenilnik:	—	—	jêst,	—
sedanjik:	dám	vém	jém	səm
	dáš	věš	jěš	sì
	dá	vě	jě	jè
	dáva	věva	jěva	svà
	dásta	věsta	jěsta	stà
	dámo	věmo	jěmo	smò
	dáste	věste	jěste	stè
	dadó (dajo),	vedó,	jedó,	sò;
velelnik:	dáj, dajva	pověj (védi)	jěj, jějva	bódi
	itd.	povějva (védiva),	—	bódiva;
tvornosed. del. I.:	—	vedě	jedě	—
„ „ II.:	—	veděč,	jeděč,	bodoč;
tvornopr. del. I.:	podávši	zvedevši	pojědši	bivši
„ „ II.:	dâl, dâla,	vědel, vě-	pojědel,	bîl, bîla,
	dâlo, dâli itd.	dela, vědelo	-jědla, lo	bîlô (bîlo)
trpnopret. del.:	dán, dâna, o	—	pojěden, a, o	—

Namesto prvotnega *dadé* (v 3. os. mn.), ki je v rabi še pri (dolenjskih) pesnikih, se rabi *dadôj* (*dajôj* in *dájo*).

Velelnik od vem se je glasil prvotno *vej*, *vejva* (ohranjen le še v sestavah: *povej*, *povejva*, *zapovej*, *prepovej*).

Poleg *vedo* se rabi tudi *vejo*.

Glagol sem se dopolnjuje po glagolih *bodem* in *biti*.

V zvezi z nikalnico ne se glasi glagol sem v sedanjiku: *nísem*, *nísi*, *ní*; v pesmih se rabi tudi starejša oblika *nésem*, *nési*, *nésva*.

Na vzhodu je ohranjena še stara oblika 3. os. edn.: *jest*.

Glagola *bodem* in *biti* imata v sestavi prehodnji pomen, n. pr. *dobím* ali *dobôdem* (*dobôm*), *dobíti*, velelnik: *dobódi*; *iznebim*, *iznebiti se*; *prebîjem*, *prebíti*; *pozabim*, *pozabiti*.

Ostanek starega pogojnika je *bi* (3. edninska oseba), ki izraža pogojni naklon za vse tri osebe in števila.

Pogojnik sedanjega časa: *j!az bi bil* (*bila*, *bilo*)... *mi bi bili* (*bile*, *bila*), ali: *bil bi...*, *bili bi...*.

Pogojnik preteklega časa glagola *biti*: *jaz bi bil bil*, ali *bil bi bil...* se ne rabi; nadomešča ga pogojnik sedanjega časa. N. pr. *Takrat bi bil zadovoljen*, ko *bi bil zdrav*, namesto: *Takrat bi bil zadovoljen bil*, ko *bi bil zdrav (bil)*.

Časi.

✓ § 254. Po obliki ima slovenščina štiri čase: 1. sedanji čas ali sedanjik (prezens), n. pr. *delam*, *padem*; 2. prihodnji čas ali prihodnjik (futr), (n. pr. *delal bom*, *padel bom*, *dodelal bom*; 3. pretekli čas (perfekt), n. pr. *delal sem*, *padel sem*; 4. predpretekli čas (pluskvamperfekt), n. pr. *dodelal sem bil*, *padel sem bil*.¹

✓ § 255. Po pomenu ima slovenščina sedem časov in sicer:
 ~ 1. **Nedovršni sedanjik**, ki izraža trajanje ali ponavljanje kakega dejanja v sedanjosti, t. j. kar se sedaj godi ali ponavlja. N. pr. *Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš*, — *z oljem mu lečiš razpokano dlan*, — *shrambe mu polniš in vina mu vračaš za znoj*, — *daješ sena in otave za vola, ki vlačil je brano*, — *točiš cvetlicam v čaše medu* (Žup.).

¹ Nekdaj je imela slovenščina tudi aorist in imperfekt. Splošno se je govoril aorist v 3. osebi edn. še do 15. stoletja, danes je ohranjen le še v beneški slovenščini. Imperfekt je ohranjen v 3. osebi vseh števil v rezijanščini, n. pr. *beše* (je bil), *imeše* (je imel), *beho* (so bili) itd.

Nedovršni sedanjik se rabi povsod, kjer kako dejanje na kakršen koli način v sedanjosti traja ali se ponavlja.

Zato je napačna n. pr. takale raba: *Vsi včerašnji listi ostro obsodijo* (prav: *obsojajo*¹ ali pa: *so obsodili*) *tako hudodelstvo*. — *V tej knjigi razloži* (prav: *razlaga*² ali pa: *je razložil*) *pisatelj svoje nazore*. — *Iz besed gospoda poslanca posnamemo* (prav: *posnemamo* ali se *dá posneti*, *smemo posneti*) *to in to*. — Napačna je dalje raba sedanjika, kakor: *Iz Beograda izve naš list, da je ...* (prav: *je izvedel*), ker od glagola izvedeti nimamo nedovršnika.

Pomni pa, da se naslednji dovršniki lahko rabijo kot nedovršniki: obstati (n. pr. *človek obstoji*³ *iz duše in telesa*); poznati⁴ (n. pr. *kmeta Jurčič dobro pozna*; vendar se rabijo druge zloženke tega glagola navadno kot nedovršniki, n. pr. *kritika priznava Jurčiču veliko nadarjenost; dan se zaznava* itd.), podati se, n. pr. *poda se mu kakor zájcu boben*), pomeniti, prileči se, n. pr. *suknja se ti prileže*, vendar je bolje po starem: *prilega*), smili se mi, to se spodobi, stati (n. pr. *stane toliko dinarjev*), utegniti, utegnem, utrpeti, zaslužiti, zapati, zdeti se, privoščiti.

Ker pomeni nedovršni sedanjik dejanje, ki sedaj traja (ali se sedaj ponavlja), se ne more rabiti tam, kjer zahteva pomen prihodnji čas, pogojni ali kak drug naklon.

Napačna je n. pr. takale raba: *Jutri popoldne se vrši zborovanje* (prav: *se bo vršilo*). — *Jutri pišemo nalogo* (prav: *bomo pisali*). — *Vem, da bodeš, ko to bereš, nevoljno majal z glavo* (prav: *ko boš to bral*). — *O velika Gospa, sprosi mi to milost, da noč in dan žalujem nad svojimi grehi* (prav: *da bom žaloval*). — *Želimo, da [bi se delavci združili, da združeno toliko lažje delujejo* (prav: *da bodo ali da bi delovali*). — *Zvečer sem se zopet napotil v Celovec, da poročam o najinem neuspehu* (prav: *da sporočim*; ali pa:

¹ Listi še vedno obsojajo, kadar jih bereš.

² V knjigi ti pisatelj še vedno razlaga, kadar koli jo bereš.

³ Po lat. in nem.

⁴ Glagol poznati je prišel v rabo šele v zadnjih stoletjih. Starejši pisatelji so rabili le nesestavljene oblike (nedovršnik) *znati*, *znam* v tem pomenu, n. pr. *Jaz dobro znam* (t. j. *poznam*) *vaše misli*. (Dalmatin.) *Gospod, ti mene znaš*. (Trub.) *Ajdje Boga ne znajo* (Dalm., Hren, Schönleben) itd. — Enako *privoščiti*; v 16. stoletju je še nesestavljena (nedovršna) oblika, n. pr. *Imaš li hlapca, mu vošči pravice kakor sam sebi* (Dalm.). *Svojemu bližnjemu ne vošči* (Dalm.).

poročat);¹ „*da poročam*“ moremo reči tedaj, kadar naznanjamo to, kar se že godi, n. pr. prišel sem, *da poročam*, ali ponavljalno: *tja hodim, da poročam*. Enako je prav: *Jemo, da živimo*. Kjer je pa dejanje še v prihodnosti, je treba ali dovršnega sedanjika ali nedovršnega prihodnjika, n. pr. *zato grem tja, da sporočim, kar se bo tam godilo, ako bom to sporočil enkrat; ako bom poročal večkrat ali dalj časa, bom rekel: zato grem tja, da bom poročal, kar se bo zgodilo*.

Opomnja. Če se dejanje v sedanjiku ne pripoveduje, ampak le omeni (ugotovi) in s tem zvrši, se izraža z dovršnim glagolom (zvršilni sedanjik, praesens effectivum); zvršilni sedanjik naznanja, da se kako dejanje v trenutku zvrši; glagol mora biti v 1. osebi sedanjika, in sicer navadno v ednini; taki izrazi so n. pr. *Spovem se tehle grehov; oznanim vam veliko veselje; odvežem te tvojih grehov; obtožim se tehle grehov; trdno sklenem, da ne bom več grešil; prisežem; zarotim te pri živem Bogu; tega ne pustim; zapovem*.

N. pr. Na, to ti *dam* za spomin (nedovršnik izraža nekaj drugega, n. pr. Vidite, kaj mu *dajem*, pa se brani). — Otroci, najprej vam *povem*, da jutri ne bo šole. (Škrabec.) — *Zahvalim* te, učitelj Šviligoj, za prelepe besede, vse vas *zahvalim*, rodoljubi, za toliko ljubezni. (Cankar.)

2. Dovršni sedanjik. Dovršni sedanjik zaznamuje dovršeno dejanje, ki more nastopiti v vsakem času; zato je nedoločen čas in se lahko rabi za sedanjost, za preteklost ali za prihodnost.

Če rečem n. pr. *pišem*, zaznamuje to določen čas, t. j. to, kar sedaj traja ali se sedaj ponavlja; če pa rečem n. pr. *pridem*, pa čas ni določen; če ni zveze, iz katere bi spoznal čas, ne vem, ali pomeni to sedanji, pretekli ali prihodnji čas.

Dovršni sedanjik se rabi:

a) v abstraktnih stavkih, zlasti v pregovorih, rekih in splošno veljavnih resnicah, ki veljajo za vse čase; glagolsko dejanje se lahko vrši ob vsakem času (v grščini stoji abstraktni ali gnomični aorist). N. pr. *Kar ne pride iz srca, se ne prime srca*. — *Kaplja izvotli kamen, ne ko dvakrat kane, temveč ko dostikrat*. — *Gosenica se zabubi, zaspi in spomladi izfrfota metulj*. — *Tuje črke pišemo, kadar pridržimo tujo besedo v tuji obliki* (Levec). — *Mornar, ko je najvišji dan, izmeri daljo in nebeško stran* (Žup.).

¹ Že Dalmatin je popravljaj pri Trubarju take napake. Trubar je pisal n. pr. Obvari svojega hlapca pred prešernimi, da čez mene ne gospodujejo (Dalm.: da ne *bodo* čez mene gospodovali). — Trubar: Odpri moja ustna, da oznanjujejo tvojo hvalo (Dalm.: da *bodo* oznanjevala tvojo hvalo).

b) v nikalnih zaimenskih vprašanjih, s katerimi vprašujemo po vzroku dejanja, n. pr. *Zakaj ne prideš?* — *Zakaj ne požanžete pšenice, ki je zrela?* — *Zakaj ne popravite hiše?*

Tako vprašanje je abstrakten stavek, ki naznanja, da se dejanje v nobenem času ne vrši; n. pr. *Zakaj ne prideš?* pomeni: kadar je koli prilika, da prideš, ne prideš, t. j. nisi nikoli pripravljen priti, t. j. povej vzrok, zakaj ob nobenem času ne prideš.

c) Kot **pripovedni** (historični) sedanjik se rabi v pripovedovanju, kjer pripovednik preteklo dejanje podaja kot sedanje (namišljena sedanjost).

V takem primeru moremo rabiti tudi nedovršni sedanjik, toda začeti moramo opis s preteklim časom in prehod tvori vedno le dovršni glagol.¹ N. pr. *Križman je bil pisar pri neki graščini. Nekdaj sta se šla on in njegov gospod izprehajat po hosti tako daleč, da že nista vedela, kje sta. Gospod se vrne (tu se začne pripovedni sedanjik!), Križman pa si ureže v meji grčavko in hodi dalje. Kar zagleda, da ni pota nikamor več, kakor samo nazaj. Izgubljal se je pod veliko skalo, okoli in okoli pa je bilo vse gosto zaraslo. Sede na skalo in zagleda napis. Gleda in gleda, pa ne more razmotati, kaj se bere. Kar se odpró vrata v skalo in na dan pride star mož, tak kakor menih. Ta ga odvede globoko pod zemljo. Prideta do silno velike cerkve in gresta noter. Menih sede v stol, Križmanu pa migne, naj sede tik njega. Nekaj časa molita, potlej ga pa pelje od okna do okna itd. (Jurčič, Prerokovanje o kralju Matjažu.) — Pripovedovanje se lahko začne tudi s kakim časovnim prislovom, n. pr. *Nekoč* je rekel (ali: *nekoč* reče mati hčeri) itd.*

Napačno pa bi bilo menjavati čas v istem stavku, n. pr. *Ko si mi pri odhodu zadnjikrat podal roko v slovo, ko mi je tvoje ljubo obličje izginilo izpred oči, se me polasti žalostna misel: Bog ve, ali ga bodeš videl še kedar?* (Stritar, v Zvonu 1870; v Zbranih spisih l. 1887. je sam popravil: *se me je polastila* . . .).

č) **Dovršni sedanjik s prihodnjim pomenom**, n. pr. *Letos pridem k vam na počitnice* (= bom prišel). *Kadar se prebudi kralj Matjaž in vsa njegova vojska, prodre iz gore in premaga vse naše sovražnike.* (Jurčič.)

Dovršni sedanjik se rabi namesto prihodnjika zlasti v pogojnih, pogojnočasovnih in oziralnih stavkih, n. pr. *Če se na glavo*

¹ To pravilo ima že Vodnik v slovnici (1811, 130): Pretekle zgodbe večji del sploh s sedanjim časom pripovedujemo. Sam začetek se dene v pretekli čas.

postaviš, ti ne dovolim tega. — Jaz se ne vdam, dokler me ne pre-pričaš z dokazi. (Škrabec.) — Ako utoneš, te bom rešil. (Musič.)

Dovršni sedanjik navadno lahko nadomeščamo z dovršnim prihodnjikom, ali vselej ga ne moremo.

Ako pravim: to kravo *prodam*, naznanim le pričakovanje, da jo bom prodal; ako pa pravim: to kravo *bom prodal*, naznam gotovost, da se bo zgodilo.

3. **Nedovršni prihodnjik** (futura), ki izraža v prihodnosti trajajoče ali ponavljajoče se dejanje, n. pr. *delal bom, pasel bom, kupoval, pisal bom*. Za nedovršni prihodnjik nam rabijo le nedovršni glagoli.

4. **Dovršni prihodnjik** (futurum exactum), ki pomeni v prihodnosti dovršeno dejanje, n. pr. *prišel bom, vzel boš, dali bomo, kupili bodo, ugodil bom*.

Naš dovršni prihodnjik pomeni brez ozira vsako v prihodnjem času dovršeno dejanje; rabiti se more v glavnih in odvisnih stavkih.

N. pr. *Kukavica nas kliče na planine, ko bo zemljo odel mili rožni cvet in pomlad zbudila studence spet. (Cegnar.)*

5. **Nedovršno pretekli čas** (imperfekt), ki izraža v preteklosti trajajoče ali ponavljajoče se dejanje, n. pr. *delal sem, pasel si, kupoval je, pisali smo*.

N. pr. *„Kak lep večer!“ je vzdihnil Lovro. Rdečkasti oblaki so plaval po modrem nebu, listje na drevju je tajno šumelo in črički so se oglašali po grmovju. Lovru so polnila srce čustva neznane sreče. (Detela.)*

6. **Dovršno pretekli čas** (perfekt), ki pomeni dejanje, ki se je v preteklosti brez ozira na kako drugo dejanje dovršilo.

Za ta čas se rabijo dovršniki in izražajo to, kar v nemščini in latinščini pripovedni pretekli čas, v grščini aorist, n. pr. *dodelal sem, prišel sem, vzel je, kupila sva, dali ste, presodili so*.

N. pr. *Kadar so se v nedeljo popoldne kmetski očaki zbrali pred vaško podružno cerkvijo, je vselej na nesla govorica na čudno, okrogličasto in potlačeno podkev, ki se nahaja na županji njivi še od turških časov sem. Med njimi je prišlo na dan vprašanje: Ali Turki še kdaj pridejo ali nikdar več? (Jurčič.)*

Pretekli čas pomeni sedanje stanje osebkovo po izvršenem dejanju, bodisi glagol dovršen ali nedovršen.

7. **Predpretekli čas** (pluskvamperfekt) kaže a) v glavnih stavkih v preteklosti preddobno dejanje. Rabi se le pri dovršnikih; pri trajnih glagolih se rabi le, kadar je govorjenje o dejanju, ki je bilo že minilo, ko je nastopilo drugo; v ponavljalnem pomenu rabljeni glagoli pa sploh ne trpe predpreteklega časa.

N. pr. *Kaj si mu bil dal, kaj si mu bil storil* (ne: bil dajal, bil delal!), *da te ni mogel pozabiti?* (Metelko.) — „*Kak lep večer!*“ je vzdihnil Lovro. *Mrak je bil ohladil vročino poletnega dne, umiril njegov šum in ropot in pregrnil lahno tenčico čez žive boje, ki jih oživilja solnčna svetloba.* (Detela.) — *V mladosti je rad molil* (ne: je bil molil!), *pozneje se je pa ohladila njegova pobožnost.* — *Sedaj sem zvedel, kar sem želel* (ne: sem bil želel!). (Škrabec.)

Napačno je: *Od tedaj je tvoja mati bila nehala jokati.* (Jenko, Zim. večer.)

Primeri trajnih glagolov v predpreteklem času: *Ko ste k nam prišli, smo bili že molili* (t. j. smo že nehali moliti!). — *Prej je bil pisal, kedaj pride, tisti dan je pa še brzojavil.* (Škrabec.)

Pravilna je ta raba, kadar se govori o davno preteklem času, n. pr. *Ali še veš, kako je bilo tedaj, ko si bila šla v pustiv?* (Škrabec.)

b) V odvisnih stavkih se rabi za dejanje, ki se je že dovršilo, preden je nastopilo dejanje glavnega stavka, n. pr. *Kakor sem mu bil ukazal, tako je tudi storil.* — *Drevesa, ki smo jih bili lani na vrtu zasadili, so nam usahnila.*

Semtertja naletimo tudi pri dovršnih glagolih na predpretekli čas, kjer bi se ne smel rabiti; napačno je n. pr. *Listi pravijo, da se bo po novem letu nadškof umaknil v frančiškanski samostan, iz katerega je bil izšel* (prav: iz katerega je [ob svojem času] izšel). (Škrabec.)

 Nakloni.

§ 256. **Pogojnik** (pogojni naklon, kondicional) je po obliki pretekli čas prihodnjika; prihodnjik se glasi: (po)hvalil bom; pretekli čas: (po)hvalil sem; pogojnik: pohvalil bi.

Pogojnik za pretekli čas se glasi: *pohvalil bi bil.*

Pogojnik izraža:

1. pripravljenost ali zmožnost za glagolsko dejanje, n. pr. *Ni ga človeka, ki bi mi pomagal* (pomeni: ki mi je pripravljen ali ki je zmožen pomagati). — *Rad bi me v žlici vode utopil* (pripravljen me je utopiti). — *Če bi me ti izdal* (če si me priprav-

ljen izdati), *nisi moj prijatelj*. — Če bi pozabil moje dobrote (če si jih zmožen pozabiti), *sem se o tebi goljufal*.

2. možnost za glagolsko dejanje, posebno v vprašalnih, ozi-
ralnih in časovnih stavkih, n. pr. *Ali bi hvalil?* (pomeni: ali mo-
rem hvaliti?). — *Kako bi se izgovoril* (se morem izgovoriti)? —
Kakšen bi bil (more biti) *ta pozdrav?* — Če bi iskal (če moreš
ali si pripravljen iskati), *bi našel* (je mogoče, da najdeš). (Musič.)

3. v zvezi z namernimi vezniki ima pogojnik nameren
pomen (glej § 362).

Če se pogojno dejanje vrši v preteklosti ali sedanjosti, ima
pogojnik neresničen (irealen) pomen, n. pr. *Vse bi se bilo posušilo*,
ko bi ne bil dež pomočil. — Če bi ne bilo sirot, *ne bi solnce sijalo*.

Če se pogojno dejanje vrši v prihodnosti, ima resničen (re-
alen) pomen, n. pr. Če bi jutri slana padla, *bi vse rožice pomorila*.

Velelnik. *Imperativ*

§ 257. Velelnik ima svojo obliko le za 2. in 3. osebo ednine
(n. pr. *vrzi*) ter za 1. in 2. osebo dvojine (*vrziva*, *vrzive*, *vrzita*)
in množine (*vrzimo*, *vrzite*); za 3. osebo dvojine in množine se
opisuje z veznikom *naj*¹ (naj vržeta, naj vržejo). Stari velelnik
se redko rabi v 3. osebi ednine (n. pr. *Pridi k nam tvoje kraljestvo*,
očenaš); navadno ga nadomešča opisani velelnik z *naj*.

Velelnik izraža zapoved ali prepoved, n. pr. *Prinesi vode*;
pišite hitro! Pogosto izraža prošnjo in željo, n. pr. *Čuj nas večni*
Bog! Dela blagoslovi naših slabih rok; usmili se sirot! (Jenko.)
Večkrat izraža izpodbudo, priganjanje itd., n. pr. *Varujte se greha!*
Bratje, v kolo se vstopimo! (Jenko.)

Velelnik ne veli, kar se že zdaj godi, ampak kar se naj
v prihodnje zgodi; zato se izraža lahko tudi s prihodnjikom.
N. pr. *Kaj se boš hvalil!* (= nikar se ne hvali!) — *Takole bova*
naredila! (namesto: takole boš naredil!) Prijaznejša oblika zapo-
vedi je želelnik, ki izraža pričakovanje, da se bo to zgodilo,
kar želimo, n. pr. *Z blagoslovljeno vodo se poškopite in iščite deklo*,
ve ženske pa bi molile (= molite; Jurčič, Večer na slov. preji).

¹ Veznik *naj* je nastal iz velelnika od glagola *neháti* (pustiti); pomen
je še ohranjen v nar. pesmih, n. pr. *Solnce štir' sto [kron velja; kdor jih ima,*
naj jih dá; kdor jih nima, naj nehá (= pusti) (Zarika in Solnčika); prim. rusko:
pust' on pišet (= naj piše).

Velelnik se izraža lahko tudi z nedoločnikom, n. pr. *Starih šeg ne vseh zatreti, novih ne vseh sprejeti!* {— *Le moriti ga ne!* (Ravn.) — *Nikar jih posnemati!* (Miklošič.)

Velelnik se rabi:

1. v glavnih stavkih, n. pr. *Kmet vleci in garaž* (naj vleče in gara) *noč in dan, potem mu pa pulijo izpred ust.* (Finžgar.) — *Naj ne izkuša na visoko, kdor nima v glavi!* — *Ščet je ščet, gladi jo zad ali spred.* — *Imaš li, brate, mnogo od nebes, od bratov ne odvracaj mi oces* (Gregorčič);

2. v odvisnih stavkih, n. pr. *Od nekod se nam* (t. j. v Stritarjevem Zvonu) *stavi rajni* (list) „*Glasnik*“ *v zgled, katerega posnemajmo.* (Stritar.) — *Volja božja je, da delajmo po njegovih zapovedih.* (Metelko.) — *Vse nauke, kako z drugimi ravnajmo, je izrekel Gospod tako* itd. (Ravn.).

V nikalnem velelniku se rabijo **nedovršniki**, n. pr. Najmlajši brat pravi doma očetu: „Vem, da so se bratje ponesrečili, *pojdem* (enkratno!) jih iskat“. Oče mu brani, rekoč: „*Ne hodi* (enkratno dejanje!) jih iskat!“ (Križnik, O dvanajstih bratih in sestrah.) Trdilno bi rekel: *Le pojdi!* — *Ne skrivaj* svojega obličja pred svojim hlapcem! (Dalmatin; Trubar je prevedel to mesto napačno: ne skrij!) — *Ne prijemaj* noža! (Ravn.)

Pomni: *vrzi*, toda: *ne meči*; *odstrizi*, toda: *ne strizi*; *odpusti*, toda: *ne odpuščaj* itd.

Trajni glagoli se pri nikanju [spreminjajo v ponavljalne, n. pr. *nesi* (trajni glagol), toda: *ne nosi* (ponavljalni glagol); *pelji*, toda: *ne vozi*; *vleci*, toda: *ne vlačí*; *lezi*, toda: *ne lazi*.

Nikanje se lahko okrepi s prislovom *nikar*, [n. pr. *Nikar ne hodi!* — *Nikar lagati!* Tudi: *nikar, nikarta, nikarte!*

Če hočemo enkratno dejanje poudariti, moramo prepoved opisati, n. pr. *Ne smeš tega storiti; ne smeš iti; ne smeš prelomiti!*

Nikanje v odvisnem stavku, n. pr. Ko bote videli 'gnusobo razdejanja na svetem mestu, takrat naj beže v hribe oni, ki so v Judeji; in kdor je na strehi, naj *ne stopa* doli, da bi vzel kaj iz svoje hiše; in kdor je na polju, naj *se ne vrača* po plašč.

Tvornik, trpnik in srednjik.

§ 258. Glagol[ima]trojen način: tvorni način ali tvornik (aktiv), trpni način ali trpnik (pasiv) in srednji način ali srednjik (medij).

Tvornik: oseba ali stvar nekaj dela; osebkovo dejanje prehaja na predmet izven osebk, n. pr. *mlatim* (žito), *hvalim* (učenca), *kaznujem* (poredneža).

Trpnik: oseba ali stvar nekaj trpi, t. j. sprejema učinek dejanja, ki prihaja od druge osebe ali stvari; tvori se samo s trpnim deležnikom preteklega časa; trpnik morejo imeti samo neposredno prehodni glagoli. N. pr. *Učenec je bil pohvaljen* (t. j. je prejel pohvalo), *porednež je bil kaznovan* (prejel kazen).

Srednjik: osebkovo dejanje prehaja nazaj na osebek; tvori se s povratnim zaimkom *se*; ime ima po tem, ker je v sredi med tvornikom in trpnikom, n. pr. *umivam se* (t. j. umivam sebe), *hvalim se* (t. j. hvalim se sam, ne drugi), *bičam se*, *majem se*, *strižem se*.

§ 259. Srednjik nadomešča trpni način drugih jezikov. Pravilno ga rabimo samo tedaj, če dejanje prehaja na osebek nazaj, t. j. če se samo kaj dela. Pravimo: *Ubil se je* (če se je sam), *ubit je* (če so ga drugi); *povozil se je* (če se je sam), *povožen je* (če so ga drugi); *hvalim se* (če se sam), *pohvaljen sem bil* (če so me drugi pohvalili). *Hiša se podira* (če se sama; če jo drugi, pravimo tvorno: hišo podirajo); *jeklo se razbeli in se utrdi*; če se *jeklo segreje*, *se prikazujejo vse mavrične barve*; *sneg se melje pod nogami*; *žalost se v veselje spremeni*; *nič se ni izgubilo*; *psi se koljejo* (med seboj); *otroci se tepo*; *delati se* (nastati); *k hudemu vremenu se dela*, *bolnega se dela*, *delo se odseda* itd.; *na rani se krasta dela*; *noč se dela*, *lepo se dela* (pravimo tudi: *lepo se orje*, *kosi*, *pleve* itd.) t. j. kakor bi se samo oralo, kosilo, plelo itd. t. j. nič ne trpim pri tem. Brezosebno: *ubilo ga je*, *udarilo ga je* itd.

Po vplivu tujih jezikov pišemo: *Žito se mlati na podu* (ker se ne mlati samo; dejanje izhaja od druge osebe ali stvari, bolje: žito mlatijo). *Časniki se raznašajo po vsem svetu* (bolje: časnike raznašajo). *Njiva se orje*, *cesta se nasipa* itd. (bolje: njivo orjejo, cesto nasipajo).

Večkrat izrazimo trpno stanje z glagolom *dati*, n. pr. *Dal se je potolažiti* (= je bil potolažen); *ne da se pregovoriti*; *ne da si nič dopovedati*; *vrata se dajo zapreti*; *suknja se da še zašiti*; *čevlji se dajo zakrpati* itd.

Povratni glagoli ne morejo imeti srednjika; pravilno je n. pr. *Kjer se prepirajo in pravdajo*, *tam gine ljubezen* (ne: *kjer se prepira in pravda!*); *ustavljali*, *upirali so se temu* (ne: *ustavljalo*, *upiralo se je!*); *v cerkvi se lepo vedite* (ne: *v cerkvi naj se lepo vede!*).

Trpnik se v slovenščini redko rabi, n. pr. *opikan od komarjev, od črvov sneden*. Večinoma se rabi po zgledu tujih (neslovanskih) jezikov, če govorimo o povzročitelju dejanja, n. pr. *Sovražniki so bili premagani od vojakov*.

Imenovalnik tvornega stavka prestopi s predlogom *od* v rodilnik, če pomeni povzročitelja dejanja (n. pr. *so bili premagani od vojakov*); če pomeni sredstvo, prestopi s predlogom *s* (z), n. pr. *so bili premagani z orožjem*. Ne dajmo se slepiti z lepimi besedami (tvorno: lepe besede nas slepe). Če nam rabi kot sredstvo oseba, stoji predlog *po*, n. pr. *Kraljica je bila obveščena po posebnem slu*. Prerokovano je bilo po preroku.

Zgled: *Iz krajev niso, kjer porošeno od ljubezni čiste kali žene zale (od ljubezni porošeno pomeni vzrok; porošeno s čisto ljubeznijo pomeni sredstvo; stoji lahko oboje, vendar je zadnje bolj slovansko).* — *Ljudje so se naseljevali na strmih gričih, obdanih z vodo.* — *Nebo je z zvezdami natrošeno.* (Ravn.) — *Obličje z žarki obdano.* (Japelj, St. zakon, 1791.) — *Vedel ne boš, da je bilo srce presunjeno kdaj od krivice* (Žup.; pomeni vzrok; *presunjeno s krivico* pomeni sredstvo); *z žganjem omoten.* (Jurčič.)

✓ § 260. Slovanski jeziki ljubijo tvornik. Trpnik nam rabi le tedaj, če ne govorimo o povzročitelju dejanja. *Mož in žena sta ločena*. Ne pravimo in ne smemo reči: *Mož in žena sta od gosposke ločena*. Če tedaj mislimo povedati, da je gosposka storila, pravimo vselej: *Gosposka je tega moža in ženo ločila*. (Vodnik, Slovnica, 1811.)

Namesto: „Nesreča ljubega dekletca je od Bernardina de Saint Pierre-a jako pretresljivo opisana“ naj bi se reklo aktivno: „Nesrečo ljubega dekletca je Bernardin jako pretresljivo opisal“ ali, če pasivno, brez osebk: „Nesreča ljubega dekletca je jako pretresljivo opisana.“ (Škrabec.)

Nihče ne pravi: „Bežim, ker sem bil od očeta tepen,“ ampak: „Bežim, ker so me oče topli.“ Ako bi te kdo vprašal: „Zakaj bežiš?“ in bi mu ti odgovoril: „Ker sem bil tepen,“ vendar te ne bo oni dalje vprašal: „Od koga si bil tepen,“ ampak dejal bi: „Kdo te je tepel?“ (Levstik.)

Romanska posebnost je rabiti trpni deležnik v primerih kakor: *Škipetar je šel plenit v dolino, gnan od lakote* (prim. franc.: *emporté par faim*; slov.: *kamor ga je gnala lakota*, ali: *zaradi lakote*). — *Oborožen z daljnogledom je gledal v dolino*. (prim. franc.: *muni de*; slov.: *z daljnogledom v roki je gledal ...*). *S tem*

tolažilnim naukom je vlival svojim učencem pogum v srce (tako bi se poslovenilo: *Rempli de cette doctrine si consolante, il s'en servait* itd.). — *S tem zaupanjem*, ali: *v tem zaupanju hitim k tebi, o devic devica in mati* (ne: *S tem zaupanjem navdan hitim k tebi...*). — *Sila me je prignala, da sem storil to*, ali: *v sili*, prim. latinsko: *necessitate compulsus feci hoc*.¹

✓ § 261. Po francoščini in posredno po nemščini se rabi **na**pačno, n. pr. *Z Vukom je začelo*² *še* *pravo srbsko slovstvo* (slov.: **se** je začelo). *Severno od Idrije pričenja kraška zemlja* (slov.: **se** pričenja). *Tu konča tretja stran rokopisa* (slov.: **se** konča). *Carigrad je že dolgo nagibal k razkolu* (slov.: **se** je nagibal).

✓ § 262. Italijanska posebnost je n. pr. *Primerno bi bilo, če bi se knjigo okrasilo s pisateljevo podobo* (slov.: če bi knjigo okrasili s pišateljevo podobo, ali tudi: če bi se knjiga okrasila). *Komur je do tega, da se popravi škodo, ki jo je...* (slov.: da popravijo škodo). *Na Nizozemskem se črpa vodo z mlini na veter* (slov.: črpajo vodo...). *Treba bi bilo, da se ga prestavi v drug kraj* (slov.: da **ga** prestavijo ali: da bi bil prestavljen). *Kmete se vidi na polju* (slov.: kmetje **je** videti na polju, tudi: kmetje se vidijo).

Nedoločnik. ✓

Tw

✓ § 263. Nedoločnik (infinitiv) nam rabi:

1. Kot dodatek za glagoli nepopolnega pomena (ti glagoli merijo na neko dejanje, ne na predmet ali objekt): *biti* (*sem*), *hoteti*, *moči*, *bati se*, *imeti*, *želeti*, *dati* (= pustiti), *smeti*, *nehati*, *začeti*, *ukazati*, *utegniti*, *učiti*, *znati*, *veleti* itd. [N. pr. *Zdrav si videti*. *Brdavska je bilo nekaj videti*. (Levstik.) *Lepo ga je bilo videti*. *Hoče se najesti; ne smem delati*; *Odrešenik, ki ima na svet priti; začel sem delati, ne utegnem iti*. *Meni se je iz srca hotelo le-to jaganje z vami jesti*. (Trubar.)

2. Za glagoli zaznavanja, kakor *videti*, *slišati*, *čuti* itd. (accusativus cum infinitivo). N. pr. *Slišala sem ptičko peti*. (N. p.) — *Videl sem ga bežati*. (Miklošič.)

¹ Romanski trpni deležniki se v takih primerih ne slovenijo, prim. latinsko: *amore ductus* (slov.: iz ljubezni), *miser cordia motus*, *impulsus*, *captus* (slov.: iz usmiljenja); *ira inflammatus* (slov.: iz jeze) itd.

² V tem pomenu so taki glagoli v francoščini neprehodni (verbe neutre).

Poleg nedoločnika se rabijo lahko tudi vezniški stavki z *da*, *ko*, *kako* ali oziralni s *ki*, *kje* itd. S temi vezniki se ne izraža način ali čas, ampak samo dejstvo (ugotovitev) dejanja. N. pr. *Jaz sem satana videl, da je od neba padel kakor blisk.* (Dalm.)¹ *Često so ga videli, ko je pozno ponoči domov kolovratil.* (Stritar.) *Žaba je videla, ko so konja kovali, in brž je tudi ona vzdignila nogo.* (Levstik.) — *Videl sem v pojemajoči svetlobi, kako se je pripeljala kočija v četrter.* (Žup.) — *Zdi se mi, kakor da bi videl pred sabo na dobravi živino, ki se mirno pase.* (Strit.)

3. Kot dodatek imen, ki merijo na kako dejanje:

a) za pridevniki, n. pr. *dolžen, zmožen, pripravljen, željen, ošaben, len, grd, bolen* itd. N. pr. *Pripravljen sem to storiti; dolžan je tlako delati. Preošabna je bila priti,* (Ravn.) — *Tako ošaben ni bil misliti, da je on vzrok zamere.* (Detela.) — *Bil je bolen priti; bolen je bil v cerkev iti* (vzeto iz ljudske govornice). — *Len je delati.* (Mikl.) — *Ne bodi len bolnika obiskati.* (Kastelec, Neb. cilj.) — *To je, ne bodi grdo reči, tudi za vas dobro.* (Stritar.) — *Tudi jim ni grdo iti v krčmo* (Levst.);

b) za samostalniki, kakor *oblast, dolžnost, potreba, pravica, navada, namen, prilika* je, čas je itd. N. pr. *Sin človekov ima oblast, odpuščati grehe na zemlji.* — *Čas je gnati domov.* (Stritar.) — *Nikdar več se mu ne bodo vrnile želje, po Dunaju razsajati.* (Lev.)

4. Nedoločnika *piti, jesti* imata, če stojita brez dopolnila, pomen samostalnika, n. pr. *Niso imeli več jesti.* (Mikl.) — *Daj mi piti.* (Met.) — *Naj jim prinese jesti; jesti dobiti.* (Mikl.) — *Ali jesti neseš na polje?* (Ljudska govornica.)

5. Kot osebek stoji v zvezi z nedoločnikom pomožni glagol *sem (biti)* in pomeni potrebo ali možnost kakega dejanja; oseba stoji v dajalniku. N. pr. *Jaz hočem vašim besedam verjeti, da vam ne bo umreti.* (Dalm. I, 28.) — *Ino da bi meni bilo s tabo umreti, nečem tebe zatajiti.* (Dalm.) — *Ne vem, kam mi je iti.* — *Kaj mi je začeti?* (Mikl.) — *Nobenemu ni nič (= ni mogoče, se ne sme) upati.* (Levstik.) — *Je struga globoka, prebresti je ni.* (N. p.) — *Prinesi kukmake, ako so dobiti.* (Vodnik.) — *Tlačanom je bilo vrv izpuščati.* (Jurčič.) — *Pomislite, da vam bo odgovor dajati pred večnim sodnikom.* (Stritar.)

Ce stoji ime pri nedoločniku, se ravna po sklonu osebe, t. j. stoji v dajalniku (dativus cum infinitivo), n. pr. *Ne pustite*

¹ Neodvisno od Lutra, ki ima: Ich sahe den Satan vom Himmel fallen.

vašim dušam nevoljnim biti. (Dalm. III, 44, neodvisno od Lutra.) — *Moč vam da močnim biti.* (Dalm.) — *Daj nam biti v tvoji vezi močnim in stanovitnim.* (Vodnik.) — *Biti svetemu je edina človeku spodobna skrb.* (Ravn.) — *To smeti, pač ni treba biti komu preroku.* (Ravn.) — *Na svetu nam ni mogoče popolnoma srečnim biti.* (Met.)

6. Nedoločnik se rabi tudi prosto, t. j. ni odvisen od kake besede, n. pr. *Za jagnjeta ošpice, sploh reči, niso nevarne.* (Linhart.) — *Moja duša je, tako reči, dremala od tožljivosti.* (Jan. Debevec, *Kratki nauki*, 1792.) — *Iz tega vidimo, da se nam, prav reči, drugega ni bati kakor greha.* (Ravnikar.)

Opomba. Nedoločnik se ne veže s predlogom za, kar je rom.-nem. posebnost, n. pr. se ni za braniti (slov.: *ni, da bi se branil*); ni za govoriti (slov.: *ni, da bi govoril*); mnogo imam za povedati (slov.: *mnogo imam povedati*; Metelko: nimam kaj govoriti, ich habe nichts zu sagen; nima kdo kupiti, Niemand hat zu kaufen). — Bog je ustvaril dan za delo, noč za počitek (ne: za delati, za počivati). — Vročina je, da bi se stopil (ne: za stopiti se).

Namenilnik.

§ 264. Namenilnik nam rabi pri glagolih, ki pomenijo premikanje, in izraža njih *namen* (odtod slov. ime za latinski supinum). Pravi namenilnik imajo le nedovršni glagoli.

Namenilnikovo dopolnilo stoji ali v roditelniku (starejša¹ raba) ali v tožilniku.

N. pr. Grem *spat*; grem na potok *prat*; grem jagod *brat* ali: jagode *brat*; oče in sin sta šla v šumo *drv* sekat ali *drva* sekat.² Pojdi kravo *vračat*! (za enkratno dejanje); pojdi travo *ukašat* (za enkratno dejanje). — Štefan Poljanec je pozvonil in prišla mu je *odpirat* (enkratno dejanje!). (Cankar.) — Gre *zaklepat* duri in upihne svetilko. (Cankar.) — „Lačen je,“ vzklikne in hiti *rezat* belega kruha. (Cankar.) — Oba mravljinca gresta *naznanjevat* vreme. (Erjavec). — Kupivši klobuk, so mi šli ded *gradu* razkazovat. (Jurčič.)

¹ Ohranjen posebno v vzhodnih narečjih, pa tudi drugod, n. pr. Nekateri gredo travnikov snažit, drugi gredo laza kopat. (Šmigoc.) Idi delavcev zvati. (Danjko.)

² Na vzhodu se govori: mu gre (beraču) *dara davat* (ne: *dar dat*!); na Primorskem in Štajerskem: ste prišli *obiskovat* (ne: *obiskat*!); Danjko: Pridi me jutri *obiskavat*; prišel sem te *pozdravljat*.

Glagol *dati* se veže z namenilnikom, če pomeni poslati, n. pr. *Sina je dal učit. Srajco sem dal prat. Predivo smo dali prest.* (Mikl.)

Dovršnikov¹ se v namenilniku radi ogiblremo s tem:

a) da vzamemo dovršni glagol v velelniku ali v kakem drugem naklonu v rabo, kakor je to misli pogodu; n. pr. *Pojdi, vrata zapri!* (Ljud. raba.) — *Pojdite, povejte mojim bratom.* (Met.) — *Pusti pri oltarju svoj dar in pojdi, poprej se spravi s svojim bratom.* (Trubar.)² *Pojdi, moža poklič.* (Ravn.) *Pelji se, sejem pogledaj* (Danjko);

b) da napravimo namesto namenilnika odvisni stavek z veznikom **da**, n. pr. *Greva, da konja izbereva.* (Levstik.)

Tvornosedenje deležniki.

§ 265. 1. Tvornosedenje deležnike (I.) na **e** ima samo nekaj neprehodnih nedovršnih glagolov, n. pr. grede, kleče, leže, miže, molče, sede, stoje, glede, hote; dalje glagoli 5. in 6. vrste: skrivaje³ (kar se rabi le kot prislov skrivaj), pomagaje (Pohlin), igraje, skakaje, spraševaje, pospeševaje, kupovaje, svetovaje, delaje, varovaje⁴ itd.

Ta deležnik se rabi navadno predikativno, n. pr. *Molče orožje vsak si vzame.* (Preš.) — *Go'drnjaje dospe do svoje lasti.* (Tavčar.) — *Po nebu so bili raztreseni oblaki, med katerimi je plavala luna, zdaj se skrivaje zanje, zdaj se zopet kazaje med njimi.* (Strit.)

Pri povratnih glagolih se zaimek 'se lahko rabi ali pa se izpušča, n. pr. *In seže mu smehlja se Manica v besedo.* (Jurčič.) Bolj navadno je: *smehlja se mu seže v besedo.*

2. Tvornosedenji deležnik (II.) na **-č** se tvori iz nedovršnih (trajnih) glagolov od prvotne 3. množinske osebe sedanjega časa, n. pr. rekó: rekóč; predó (stara oblika, zdaj: predejo):

¹ Dovršniki ne morejo imeti namenilnika (izjemo delata le *leči!* in *sesti*; namenilnik: *pojdi leč, sest!*), temveč le nedoločnik, ki ima dopolnilo v tožilniku (nikoli v rodilniku!), n. pr. *grem travo pokositi*; nesi perilo *posušiti*; dekla je šla za prašiče *nabrati*; gre perilo *oprati*. — Tako ljudstvo pravilno govori, toda v pismeni jezik ta raba ni prodrla.

² Neodvisno od Vulgate in Lutra.

³ Tako še Trubar: Ino pokliče Marijo, svojo sestro, skrivaje.

⁴ Tako je pravilno naglašal Ravnika, ki je uvedel v pismeni jezik tudi take deležnike, ki jih ljudstvo ne govori več.

predoč; gredo: gredoč; vro: vroč; kolno (zdaj: kolnejo): kolnoč; kleče (zdaj tudi: klečijo): klečeč; trpe (zdaj tudi: trpijo): trpeč; hvale (stara oblika, zdaj: hvallijo): hvaleč; pišo (zdaj: pišejo): pišoč; kupujo (zdaj: kupujejo): kupujoč.¹

Prvotni deležniki so postali večkrat pridevniki (n. pr. vroč, rdeč, boleč[ina], sloveč, mogoč[en]² itd.) ali prislovi (n. pr. gredoč).

V sedanjih narečjih se delajo ti deležniki po naliki III. vrste, 2. razr. in IV. vrste (n. pr. trpeč, hvaleč) na **-oč**; odtod imamo pri starejših pesnikih, n. pr. pri Prešernu oblike, kakor cveteč, dereč namesto cvetoč, deroč itd. V pismenem jeziku so v rabi samo oblike bodeč (trnjevka bodeča), hropeč, sop peč, čuječ.

Ta deležnik se rabi navadno pridevno in se s samostalnikom ujema kakor pravi pridevnik, n. pr. pojoči mladenič; speča deklica; jokajoče dete; jezdeči vojaki itd. — *Ah, neznane so poti v tujini in tako nevarne! Nikjer ni ljubeče duše, ki bi dejala mehko: „Povej! Vso bol mi razodeni in ves veliki strah in vse upanje, slabotno in omahujoče.“ Nikjer ni sočutnega srca, prosečega z istinito iskrenostjo: „Nagni se k meni!“ Nikjer ni moči, žrtvujoče se, bodreče: „Name se nasloni!“* (Meško.)

Rabi se tudi pri imenovalniku vseh števil, n. pr. *Tam je raslo mahovje, k počitku vabeče.* (Tavčar.) — *Visoko v zrak je molel cerkveni stolp kakor roka, stegajoča se v molitvi proti nebu, milosti proseča.* (Meško.)

Pri imenovalniku vseh števil se rabi ta deležnik tudi predikativno, n. pr. *Mimo gredoč sem pozdravila tvojo mater.* — *Megle temnosive se valé čez vrte, trate, njive, grmeč groznó, preteč strašno!* (Greg.) — *Stoječ smo spali. Ti tuleč boš (mrtev) ležal.* (Cankar.)

¹ V primerih, kjer ima glagol v 3. osebi mn. poudarek na korenu, ga je imel prvotno tudi deležnik. Do danes je še ohranjen poudarek pri deležniku nŕseča (3. os. mn. nŕsijo, nŕse). Kakor dŕlajo, skŭšajo, mŕnijo, čŕkajo... se je poudarjalo nekda tudi dŕlajoč, skŭšajoč, mŕneč, čŕkajoč. Pri Trubarju in Dalmatinu imamo še poudarek: védeč, vídeč, hódeč, jézdeč itd. — V 16. veku so se še rabile oblike: predó, kolno, hvale, kupujo (3. oseba množine).

² Pri Trubarju, Dalmatinu i. dr. še mogoč, n. pr. mogočemu gospodu (dajalnik; Trub.); Izraelski otroci so mogoči postali. (Dalm.)

Pri glagolih, ki se rabijo v povratnem načinu, se zaimek **se** lahko izpušča, n. pr. s *tresočimi* rokami ali: s *tresočimi se* rokami); s *tresočim* glasom (ali: s *tresočim se* glasom, ali bolje: z *drhtečim* [trepetajočim] glasom).

Nekdaj je imela slovenščina tudi trpni¹ deležnik sedanjega časa, ki je ohranjen še v sledečih besedah: lakom, pitom (pitomec), vedomec itd.

3. **Tvornopretekli deležnik (I.)** se tvori od nekaterih **dovršnikov**, n. pr. oprimši (oprijemši), rekši, bivši, skrivši, oprávivši, pozabivši (pozábeljši), primerši (slučajno). Ti deležniki so imeli prvotno končnico **-v**; ostanke imamo še v izrazih, kakor sklôniv hoditi, sedeti (Vodnik), pripôgniv hoditi, opftiv nesti, prihúliv hoditi, pustív, skriv [= skrivši]¹ iti, okolišiv hoditi.²

Deležnik na **-ši** ima navadno le obliko moškega spola za vsa števila, n. pr. *Gospa se je trudila, začutivši napetost med gosti, spraviti zabavo v tir.* (Detela.) — *Sin se je razveselil, začuvši, da mu še ne umre ljubi oče.* (Trd.)

Pridevno se rabi le redko, n. pr. *Zgrudila se je na tla, zastrupivša sama sebe.* (Detela.)

Sedanji pismeni jezik kazi preveč takšnih deležnikov, govore se navadno tudi z napačnim naglasom.³ Ljudstvo jih dela le od malo dovršnikov, zato se jih je v pismenem jeziku ogibati.

4. Pri **neprehodnih** glagolih, ki pomenijo trpnost ali kako stanje, se nadomešča trpnopretekli deležnik s **tvornopreteklim II.**; n. pr. preteklo (ne: pretečeno!) leto, premrli udje, nagnilo sadje; otekle roke, stekel pes, minul, ozebel, vrela voda, premrzeli, zreli, veli (prevela trava, uvelo listje).⁴

Nekateri izmed teh so postali pridevniki.

Vendar so prišle v rabo tudi trpne oblike kakor: osupnjen, zmrznjen, segnit, prezeben, prepaden, npaden, poraščen, zaraščen, premrt, otrpnjen itd.

¹ V ribniškem okraju.

² V Vel. Laščah. (Levst.)

³ Deležnike na *-vši* je uvedel Ravnikar, toda on jih je pravilno naglašal, n. pr. poklicavši, pomázavši itd.

⁴ Na Krasu: zadola figa (od doti, dmem), pomeni: nedozorela, slaba.

Glagolnik.

§ 266. Glagolnik izraža dejanje v samostalniški obliki; tvoril se je prvotno le od nedovršnih glagolov, n. pr. cvrt-jе, pet-jе, češčenje, sedenje, ležanje, bahanje, vrtenje, prenavljanje, prerojevanje. Zdaj se tvori tudi od dovršnih glagolov, n. pr. navdušenje, usmiljenje, posvečenje itd.

Pravega dovršnega glagolnika nekdanja slovenščina ni imela, zato si je pomagala:

a) z nedovršnimi glagolniki tudi tam, kjer si mislimo dejanje dovršeno; taki glagolniki so: darovanje, povzdigovanje (pri maši), odpuščanje (grehov); posvečevanje (mašniško);

b) s samostalniki na *tev*, *ba*, *nja*, *ek*, *ljaj*, *lo*, ki pomenijo kako *dejanje*, n. pr. pojasnilo (od dovršnika: pojasniti), naznanilo, opravilo; dogodek, naredba, dovolitev.

Členki.

§ 267. Členki (partikule) se imenujejo nepregibne besedne vrste. Nekdaj so bili tudi členki, vsaj po večini, pregibni, pa so okrnili, t. j. pregibne vrste so se ohranile le v kaki posamezni obliki in so postale tako nepregibne. Nekaj takih oblik je še zdaj spoznati, n. pr. križem, mahom (orožnik ednine), ven (tož. edn.), vne (mest. edn.), bodi (velelnik od glagola biti), okoli (iz **o** in mestn. edn. kolo: o-kole); ampak (a na opak), namreč (na ime reči), pre (3. oseba množ. = prave, t. j. pravijo), češ (hočeš od hoteti) itd.

Nekateri členki se rabijo kot prislovi in predlogi, n. pr. **na**, kot predlog: *grem na polje*, kot prislov krepi pomen pridevnikov, n. pr. *magluj*; enako **po**, kot predlog: *grem po polju*, kot prislov: *po dva in dva so šli*; enako **o** itd.

Členki se dele v členke (v ožjem pomenu besede), v prislove, predloge in veznike.

Nekateri členki se rabijo samo zato, da krepe pomen besede, h kateri se postavljajo; nekateri pomena ne spreminjajo, drugi pa se kot nesamostojne besede vežejo z zaimki (navezki).

1. Pomen krepe sledeči kazalni členki:

a) **le**; *ta-le*, *tega-le*, *le-ta*, *le-oni*, *le-onega*; *teh malih le*; *tako rečimo le* (Murko);

b) **ga**; *Bog ga bodi zahvaljen; Bog si ga bodi zahvaljen; gorje si ga človeku*;

c) **si**; večkrat krepi pomen kazalnih in vprašalnih zaimkov, n. pr. *Odkod ste si vi?* (Trub.); *pojdi si kam; ni vedel, kaj si je; bodisi; grmi si ali ne grmi, jaz pojdem v gozd; Bog si ga bodi zahvaljen; gorje si ga človeku*; včasih naznanja nedoločen pomen, n. pr. *kdor si bodi; kakor si bodi; kamor si bodi; marsikaj, marsikdo*.

2. Največ členkov se rabi kot navezek zaimkov, n. pr.:

a) **-r**; kako-r, kamo-r, kje-r; ta členek daje zaimku oziralen (relativen) pomen;

b) **-j**; teda-j, tako-j, zda-j, ka-j, včera-j, vekoma-j, skupaj; pomena ta členek ne izpreminja;

c) **-kaj**; ondu-kaj, tu-kaj, sem-kaj, tja-kaj, ven-kaj. (V dolenskem narečju je ta členek bolj razširjen, n. pr. pred snočkanjem [pred sinoči]; goriško: notrka [= notri] itd.)

č) **-ti**; kaj-ti, kot (iz ko-ti), ni-ti, an-ti, baš-ti.

Nekaj členkov privzema glagolske končnice za dvojino in množino, n. pr. na, nata, nate; nu = nuj, nujta, nujte (n. pr. Trdina: nuj ga izpiti, nujte ga izpiti), bali (pridi sem), balita, balite (Jurčič); jeli, jelita, jelite, nikarta, nikarte.

Prislov. ✓

§ 268. Prislovi (adverbi)¹ so tisti členki, ki natančneje določajo glagole (povedek) in pridevnike, bodisi pridevne ali povedne, glede na razmerje kraja, časa, vzroka in načina.

Prislovi so po vprašanju:

1. krajevni, ki zaznamujejo: a) na vprašanje **kje?** mesto, kjer se kaj godi ali biva, n. pr. tu, tukaj; tam, tamkaj; ondi; drugje; nekje; b) na vprašanje **kam?** pomikanje ali smer dejanja, n. pr. sem, semkaj; tja, tjakaj; drugam; nekam; c) na vprašanje **kod?** kraj, kjer se kaj vrši, n. pr. tod, odtod, dotod; ondot; drugod.

2. časovni, ki naznanjajo: a) na vprašanje **kdaj?** **doklej?** **odklej?** čas, v katerem se kaj godi ali biva, n. pr. sedaj, zdajci, takoj; tedaj, takrat; nikdar, vsekdar; pravkar, precej; b) na vprašanje **kolikokrat?** **koliko časa?** ponavljanje ali nadaljevanje kakega dejanja, n. pr. marsikrat, večkrat, včasi, češče.

¹ Izraz prislov (lat. adverb) je dobeseden prevod grškega *epirrēma*; ime izraža torej samo to, da se glagol (ad-verbum) natančneje določa; ime ne izraža njegove celotne rabe.

3. **načinovni**, ki kažejo: *a)* na vprašanje **kako?** način ali kakovost dejanja, n. pr. tako, enako, drugače; navzkriž; nalašč; *b)* na vprašanje **koliko?** (mero) n. pr. toliko, nekaj, nekoliko; marsikaj, dokaj, dosti, količkaj.

Poleg teh ima jezik tudi take prislove, ki ne pojasnjujejo povedka, ampak njegovo vsebino, t. j. natančneje določajo misel stavka; taki prislovi *a)* kaj potrjujejo, n. pr. da, res, gotovo, pač, že, žeže; kajpada, seveda; *b)* kaj iznikavajo, n. pr. ne, nikakor, nikakor ne, pač ne; *c)* izražajo dvom ali negotovost, n. pr. morebiti, morda, hm!; *č)* določajo misel v vprašalni obliki, n. pr. ali?

Opomba. Za načinovne prislove nam rabijo skoro vsi pridevniki v edninskem tožilniku srednjega spola; n. pr. lepo, visoko, glasno, vroče, rdeče.

Nekateri pridevniki na **-ski** imajo prislovni pomen, kakor slovenski, srbski, latinski, dejanski, bratski.

Sem spadajo tudi samostalniški prislovi (edninski in dvojinski orodniki), kakor: mahom, mahoma; križem, križema; strahom, strahom'a; mestoma, skokoma, curkoma, stopoma, sparoma.

4. **vzročni**, ki izražajo na vprašanje **zakaj?** vzrok, na vprašanje čemu? namenakega dejanja; n. pr. zato, zatorej, torej, tedaj; zategadelj, zaradi tega.

Zaimenski prislovi se nanašajo drug na drugega in so tedaj soodnosni (korelativni) prislovi.

Po svojem pomenu so: vprašalni, oziralni, kazalni in nedoločni. Pregled:

	vprašalni	oziralni	kazalni	nedoločni
krajevni	kje? — kam? kod?	kjer — kamor koder	tu, tam — tja tod	kje, nekje, povsod, drugje kam, nekam, nekod
časovni	kdaj? — doklej?	kadar — dokler	tedaj sedaj dotlej	kdaj, nekdanj, nikdar, nikoli —
načinovni	kako? koliko?	kakor kolikor	sicer, tako toliko	kako, nekako nekoliko
vzročni	zakaj? —	[zakar] —	zato zatorej	— —

Prislovi so po izvoru:

1. Zaimenski, ki izhajajo iz kakega zaimka, n. pr. *soseb*.

2. Imenski, ki izhajajo iz kakega imena, a) iz pridevnikov, n. pr. *zelo, malo, mnogo, visoko* itd.; b) iz samostalnikov, n. pr. *mahoma, križem, strahoma* itd.

3. Glagolski, ki izhajajo a) iz deležnikov, n. pr. *gredé, skrivaj, rekoč, vseč* (= deležnik: v[o]ščeč); b) iz drugih glagolskih oblik, n. pr. *morebiti, menda* (iz: menim da), *baje, bojda* (iz: bajo da, od glagola: bajati), *češ* (iz: hočeš), *pre* (iz: prave, pravijo).

Predlog. ✓ To

§ 269. Predlog (prepozicija) izraža razmerje, ki ga ima kak samostalni¹ do povedka glede na kraj, čas, način in vzrok. Veže se z enim, dvema ali s tremi skloni in stoji pred samostalnikom, s katerim se veže.

Predlogi so bili od začetka prislovi, ki se niso vezali s skloni; do sedanje rabe in sedanjega pomena so prišli šele pozneje. Od začetka so imeli le krajeven pomen; pomenili so kako bližanje, družitev in oddaljevanje, okolico in nasprotje v prostoru (n. pr. bližati se kakemu predmetu, oddaljiti se od njega; biti skupaj s predmetom, biti okoli njega; biti zgoraj, spodaj, znotraj, zunaj itd.). Krajevni odnosi so se pozneje prenesli na podobne razmere časa, načina in vzroka.

Vsak predlog ima samo en osnovni pomen, ki ga je obdržal v vseh prenosbah (metaforah) in tudi tedaj, če se veže z več skloni. Osnovni pomen se da najbolje spoznati v krajevnih in časovnih odnosih; v vzročnem in načinovnem razmerju je včasih že čisto otemnel.

✓ 1. Predlogi z rodilnikom.

Z rodilnikom se vežejo:

brez, do, iz, (izmed, iznad, izpod, izpred, izza), od, s (z);

brez, n. pr. brez konca in kraja; brez skrbi.

do se rabi n. pr. a) o kraju: do konca sveta; brada mu sega do tal; ni moči do njega (priti); b) o času: do trde noči; do današnjega dne; c) kaže razmerje: kaj imaš do mene; ljubezen do domovine; trd do ubogih; č) kaže kako smer: do staršev sem pisal; imam prošnjo do vas; d) v pomenu *razen*:

vsi do enega; izgubil sem ves denar do enega dinarja. — **Posebej pomni:** meni je do koga (česa), nem.: mir ist an jemandem (etwas) gelegen; do tega mi je veliko; ako nam je kaj do zdravja; meni do tega ni nič.

iz se rabi n. pr. *a)* o kraju: iz hiše priti, iz Ljubljane (*iz* se rabi tam, kjer se rabi **v**: biti v hiši, Ljubljani); *b)* o času: iz leta v leto (= od leta do leta); izmlada; *c)* o vzroku: iz jeze kaj storiti; iz hudobije; *č)* o načinu: iz dobre volje; iz šale; iz srca rad.

iz se veže s predlogi **-med, -nad, -pod, -pred, -za**, n. pr. nekdo izmed vas; poseka lipo iznad mize; izpod nog pojdi; izpred oči.

od kaže najprej *a)* kraj in čas: n. pr. šel je od nas; od božiča do velike noči; *b)* primerjanje: solnce je večje od zemlje; *c)* izvor: duh od sena; meso od kake živali; *č)* tvarino, iz katere je kaj: venec od trnja; premog je nastal od organskih tvarin; *d)* vzrok: *od* lakote konec jemati; *od* veselja, *od* strahu je molčal; blešči se mi *od* zlata. Napačno je rabiti sam roditelja, n. pr. tresla se je mraza (slov.: *od* mraza), oči pobeša sramote (slov. *od* sramote) itd.; *e)* način: od srca kaj želeči; to je od sile.

Predlog **s** (pred samoglasniki in zvonečimi soglasniki **z**) se rabi na vprašanje **odkod?** tam, kjer bi na vprašanje **kje?** stal predlog **na**: s konja pasti (ker se govori: biti *na* konju); tresk je udaril z neba; s Koroškega priti.

Nepristni predlogi.

§ 270. Zraven prvotnih predlogov imamo tudi nepristne predloge, t. j. prislove ali samostalnike, ki se rabijo kot predlogi. Taki predlogi so:

blizu, bliže, n. pr. blizu groba; bliže cerkve;

dno, n. pr. dno morja rastejo rastline; dno potoka;

glede, n. pr. glede cene; glede tega (ne: z ozirom na kaj!);

konec, koncem, nakonci, n. pr. konec jezika, nakonci hiše stoji drevo; koncem šolskega leta;

kraj, n. pr. kraj vasi; kraj drevesa; od kraja (časovno);

mimo, n. pr. mimo grada iti; mimo čiste duše ni nič lepšega;

mesto, namesto (namestu), n. pr. mesto glagolice nam rabi cirilica;

okoli, okrog, krog, n. pr. krog mize sedeti;

poleg, n. pr. zvezda poleg zvezde; poleg tega;

prek (preko) se rabi *a)* v pomenu: naravnost čez kaj: šel je prek(o) polja; *b)* v pomenu ob: prek(o) reke hodi (= ob reki); *c)* v pomenu proti: prek(o) solnca (= proti solncu);

razen, n. pr. razen tebe nimam nikogar;

sredi (nasredi), n. pr. sredi zime, sredi polja, sredi reke;

takraj — onkraj, onstran itd., n. pr. onstran groba; takraj jezera;

tik, n. pr. tik mene (pomeni: prav blizu!); tik pota;

vpričo, spričo, n. pr. vpričo mene; spričo tega; spričo tolike drznosti ga moram res pomilovati;

vrhu (vrh), n. pr. vrh česa položiti; vrh(u) tega; vrh gore;

vštric, n. pr. vštric mene hodiš; drevo je vštric drevesa;

zaradi (zarad), zastran, zbog;

zraven, n. pr. zraven hiše je mlin.

✓ 2. Predlogi z dajalnikom.

§ 271. Z dajalnikom se vežejo: **k** (**h** pred **g** in **k**), **proti**, **(na)vzlic**, **(v)kljub**.

Predlog **k** kaže *a)* kam je kaj namerjeno, obrnjeno: **k** ognju kaj pristaviti; **k** maši, **k** izpovedi iti; *b)* čas, kateremu se kaj bliža: **k** noči pridem; **k** sv. Trem kraljem. Napačno je: grem **k** počitku (prav: grem počitvat); **k** sreči je bilo (prav: na srečo);

proti kaže *a)* smer: proti domu iti; proti solncu; *b)* nasprotno smer: proti vetru; proti vodi plavati;

vkljub, kljub, navzlic: kljub, navzlic prepovedi.

✓ 3. Predlogi s tožilnikom.

§ 272. S tožilnikom se vežejo **čez**¹ (**črez**), **raz**, **skoz(i)**, **zoper**;

čez (črez) kaže *a)* kraj: čez tri gore, čez tri vode; čez plan; čez pol pretrgati; *b)* čas: čez malo časa; čez noč; ohranili so svoje slovensko ime čez vse čase nevarnosti (Jurč.); *c)* mero: žalost je bila čez moč; čez silo; *č)* pomeni proti: čez čast komu kaj reči; čez tvojo voljo;

raz: raz drevo pasti; raz mizo vzeti; raz konja stopiti = z drevesa pasti; z mize vzeti; s konja stopiti;

skoz, skozi se rabi v krajnem pomenu: solnce sije skozi okno; v prenesenem pomenu: preletelo me je skozi dušo;
zoper: nisem zoper to; zoper božjo voljo.

4. Predlog z mestnikom.

§ 273. Z mestnikom se vežeta: **pri** in **o**;

pri kaže *a)* kraj: pri vratih stati; pri korenini odrezati; kako ti je pri srcu; *b)* čas: pri tej priči; pri belem dnevu; *c)* dejanje, katerega se kdo udeležuje, ali okoliščine: pri miru biti; pri jedi; pri zdravi pameti biti; pri volji biti (nemška posebnost je n. pr.: potrošil sem pri desetih dinarjih; pri moji veri; slov. bi bilo: na mojo vero; na Boga obljubiti);

o: o čem (kom) govoriti, pisati, peti, dvomiti itd.; pesem o kralju Matjažu; povest o zlati ptički.

5. Predlogi s tožilnikom in mestnikom.

§ 274. S tožilnikom na vprašanje **kam?** in z mestnikom na vprašanje **kje?** se vežejo: **na, ob, po, v**;

na s tožilnikom kaže *a)* kraj: na hrib iti; blago gre na Trst, Celovec; *b)* sovražno smer: na sovražnika iti; pritožba na županove naredbe; *c)* namen, uspeh: na pomoč priti; na tvoje zdravje!; posebej pomni: **na** smrt obsoditi koga (ne: k smrti!); *č)* čas: na stare dni; na zimo; na zadnjo uro; *d)* način: na ves glas; na vso moč; vrata na stežaj odprta; čevlji na kveder šivani; *e)* sredstvo: mlin na sapo; na mašne bukvice moliti. **Napačno** je: navaditi se na kaj (prav: navaditi se česa), pozabiti na kaj (prav: česa), čakati na kaj (prav: koga).

Z mestnikom kaže *a)* kraj: na konju sedeti; na kmetih; na solncu; na tebi je, nem.: es hängt von dir ab; na mislih imeti; *b)* sredstvo: na rokah nositi; na kolenih prositi; na rokah živeti; *c)* način: na duši in telesu zdrav; na srcu bolan.

§ 275. **ob** (skrajšana oblika **o**) s tožilnikom pomeni *a)* kraj: ob mizo udariti; ob tla je (= er ist zugrunde gerichtet); ob mene se briše; *b)* čas: ob dan; in svet ob noč pozabi kraj; *c)* izgubo kake stvari: koga ob glavo dejati; ob kravo smo.

Z mestnikom se rabi *a)* v krajevnem pomenu: pesek ob morju; ob bedru mu meč visi; *b)* v časovnem pomenu: o pravem času; o lepem vremenu; o božiču; ob letu. **Napačno** je

n. pr. Kralj je napravil veliko žitnico, ki je zabranjevala lakoto v *slučaju* slabih letin (slov.: **ob** slabih letinah); c) pomeni sredstvo: o (ob) palici hoditi; ob kruhu in vodi živeti; ob svojem živeti.

§ 276. po s tožilnikom kaže a) stvar, zarad katere se vrši kako premikanje: iti po koga; z delnim rodilnikom (nam. s tožiln.): iti po vina, po kruha; b) način: po gosposko, po domače; po slovensko (ali: slovenski) govoriti.

Z mestnikom kaže a) kraj: po snhem in po morju; vino po pipi, voda po žlebu teče; b) čas: ponoči, pozimi; c) primernost: po očetu se je vrgel; po Bogu živeti; po črki; vsi so po enem kopitu; po delu zaslužek; po volji; č) način: klobuček po strani nositi; po zlu iti, nem.: zugrunde gehen; d) sredstvo: drevo se po sadu spozna; po hlapcu kaj poslati; po naključju; po božji milosti.

§ 277. Predlog v s tožilnikom kaže a) kraj: v jamo pasti; v dve plati omahovati; v svate vabiti; v Lahe, Nemce iti; v obraz udariti; b) čas: v petek in svetek; v praznike; v 25. dan sušca meseca; c) namen, nasledek: v dar dati; v strah prijeti koga; v denar spraviti; č) način: v dir, v skok teči; v dva cepa; v živo opomniti.

Z mestnikom kaže a) kraj: v Lahih, v Nemcih, v vasi stanovati; b) čas: v dveh dneh; c) način: v podobi belega goloba; gredo v trumah; v podobah govoriti.

6. Predlog z rodilnikom in orodnikom: s (z).

§ 278. Predlog s (z) z rodilnikom (gl. § 269.).

Z orodnikom pomeni a) družitev: kdor se z volkovi pajdaši, mora z njimi tuliti; ko bi bil jaz s tabo (= na tvojem mestu); b) čas: pridna gospodinja je s prvim svitom na nogah; drugo jutro sem s solncem vstal (Tavčar); c) način: s strahom kam pogledati; č) sredstvo: igrati se s prstanom; s kolom po njem; z žitom in vinom sem ga omislil (Dalm.); d) pomeni to, glede na kar se kaj izreka: Salomon je večji postal z blagom in modrostjo kakor vsi kralji; posebej pomni: bogat z žitom [(ne: na žitu; Kastelec [v besednjaku 1680]: bogat z denarji); čebele, bogate s sladkim medom; loka, z dišečimi rožami bogata (Ravn.); ubog z žitom (Metelko).

✓ 7. Predlogi s tožilnikom in orodnikom.

§ 279. S tožilnikom in orodnikom se vežejo: **med, nad, pod, pred;**

med s tožilnikom na vprašanje **kam?**: med kolesa priti; med ljudi iti; knjigo med ljudi dati; koga med mrtve šteti.

Z orodnikom na vprašanje **kje?**: med svojimi biti; med hišami so vrtovi.

nad s tožilnikom kaže *a)* to, kar kaka oseba ali reč presega: on mu je nad vse; nad mero; *b)* smer, sovražno smer: nad drevo vzleteti; nad Turka iti; nad zajce iti.

Z orodnikom kaže *a)* kraj: nad mizo visi svetilnica; nad mano, pod mano, krog mene je Bog (Levst.); *b)* to, kar povzročuje kak duševni občutek: jeziti se nad kom; množice so se zavzele nad njegovim ukom; veseliti se nad čim; *c)* kaže osebo, katere se kako dejanje tiče: nad kom znositi se; zgledovati se nad kom; naši nastopniki bodo vsaj imeli kaj nad nami popravljati in brusiti. (Vodnik.)

pod s tožilnikom: iz dežja pod kap; pod jesen.

Z orodnikom pomeni *a)* kraj: pod milim nebom; pod orožjem biti; pod zvonom kake župnije; *preneseno*: pod ključem imeti; pod kaznijo; *b)* čas: pod onim cesarjem, pod tem kraljem.

pred s tožilnikom: pred sebe koga pustiti.

Z orodnikom: pred kom stati; pred nočjo, pred solncem.

✓ 8. Predlog z roditeljskim, tožilnikom in orodnikom: za.

§ 280. **za** z roditeljskim na vprašanje **kdaj?** kaže čas, v katerem se kaj godi: za dne priti; za solnca; za hlada; za mladih dni; posebej pomni: za Karla Velikega (zur Zeit Karls d. G.); za cesarja Maksimilijana so Benečani veliko trpeli. (Bohorič.) Otrokom je dal darove še za svojega života (= življenja; Dalmatin.) Za (*pomeni čas*) gospoda Marka sem hodil v šolo (prekmursko).

S tožilnikom kaže *a)* kraj na vprašanje **kam?**: za mizo se uvesti; za peč se skriti; *b)* kaže, komu (čemu) je kaj koristno, primerno, za kaj namenjeno: vsak zase, Bog za vse; vino ni za otroke; star človek ni za potovanje; denar za zboljšanje travnikov (ne: v svrho zboljšanja!); Rigveda vsebuje nad tisoč pesmi za daritve (ne: v svrho daritev!).

Z orodnikom stoji na vprašanje: **kje?** odkod? **kdaj?** ter pomeni *a)* kraj: za pečjo sedi; *b)* čas: pojdem za sinom. (pozneje kot sin) pod zemljo; dan za dnem prejde; *c)* sredstvo: imajo za čim na pot; *č)* namen: iti za delom kaže; *d)* vzrok: bolan sem za sušico, za kugo; za grižo umreti; za lakoto umreti (ne: na griži umreti, nem.: an. etwas sterben).

§ 281. Neslovenski predlogi. Po tujih jezikih se rabijo v dnevnem časopisju naslednji predlogi:

glasom, n. pr. glasom uradnega ukaza (slov.: **po** uradnem ukazu, ali: **z** uradnim ukazom);

na hvalo (slov.: **po**, **na**, **zarad**, **zbog**), n. pr. Na hvalo prizadevanju v.škega župana so razdelili kosilo (slov.: **po** prizadevanju, ali: **na** prizadevanje). Noga se mu na hvalo širokim čevljem res ni razbolela (slov.: **zarad**, **zbog** širokih čevljev);

v očigled (slov.: **spričo**), n. pr. Njega moramo v očigled tolike drznosti (slov.: **spričo** tolike drznosti) res pomilovati;

z ozirom (slov.: **glede**), n. pr. z ozirom na kaj (slov.: **glede** na kaj, **glede** česa);

s pomočjo (slov.: **s**, **z**), n. pr. Ljudje si iščejo prijateljev, s pomočjo katerih bi dosegli svoje namene (slov.: s **katerimi**);

potom (slov.: **po**, **z**, **iz**), n. pr. Potom vojnih poročil je postalo ime Doberdob po vsem svetu znano (slov.: **po** vojnih poročilih, ali: **iz** vojnih poročil). To se doseže potom zasebnega pouka (slov.: z zasebnim poukom);

povodom (slov.: **ob**, **ob priliki**), n. pr. Povodom bivanja grofa Č.-a v Berlinu so razpravljali o važnih političnih zadevah (slov.: **ob priliki** bivanja itd.).

§ 282. Predlogi so spojeni s svojim imenom in nimajo svojega naglasa. Tako se n. pr. k bratu, na gorah, pri sosedu, za hišami izgovarja ko ena beseda: gbrātu, na-gorah, prisosêdu, zahišami.

Zarad tega se predlogi, ki nimajo samoglasnika (t. j. **k**, **s**, **v**), ne dajo ločiti od imena, s katerim so zvezani. Napačno je n. pr. Take gneče še morda ni bilo *v* in *okrog* cerkve (prav: *v* cerkvi in *okrog* nje). — Med vožnjo *z* in *na* kolodvor (prav: med vožnjo s kolodvora in nazaj). — *Z* ali *brez* prijatelja (prav: s prijateljem ali brez prijatelja). — *V* in *pri* Ljubljani (prav: v Ljubljani in okolici).

§ 283. O rabi predlogov in prislovov pomni:

Kadar izraža kako dejanje že predlog *sam*, se ne sme rabiti prislov.

Napačno je n. pr. Po mestih ljudje po več mesecev ne pridejo *ven* iz zaprtih prostorov (t. j. nemška raba; slov.: ne pridejo iz zaprtih prostorov; isto dejanje kakor „*ven*“ izraža že predlog „*iz*“). — Približa se mladenič mu, *dol* z néba je poslan prišel (Valjavec; brez „*dol*“!). — Ozri se *gori* na podobo (prav: ozri se *na* podobo, ker smer gledanja določa predlog „*na*“). — Sovražniki so se po brezuspešnih napadih umaknili *nazaj* (brez „*nazaj*“). — Od vseh strani so prihajali begunci in so se v dolgih vrstah pomikali *dalje* proti Gorici (prav: pomikali proti Gorici); bolje pa bi bilo: so hiteli *dalje*, ker „*hiteti*“ ne izraža smeri. Pomni še: zbrati (ne: skupaj zbrati!), vzpeti se (ne: kvišku vzpeti še!) itd.

Opomnja. Kadar ni predloga, ki bi izražal smer, se prislov seveda lahko rabi, n. pr. Pevec, drži nas *skupaj!* (žup.). Prišel sem do stolnice sv. Nikolaja; tajna sila me je vlekla *noter* (ali: *vanjo*). Oče je bil na vrhu in je prišel *doli*.

Če imamo glagole, ki so sestavljeni s predlogi, se ne smejo rabiti glagoli s prislovi. Napačno je n. pr. Rumena zarja ie *gori* prihajala in naznanjala beli dan (prav: *vzhajala*). — Ura gre *naprej* (slov.: *prehiteva* ali *prehaja*; *nasproti* zaostaja). Ne: skupaj priti (slov.: *sniti* se, *shajati* se), skupaj položiti (slov.: *zložiti*), skupaj dejati (slov.: *strniti*, *zvezati*); čevlje *doli* dejati (slov.: *sezuti*, *obleko sleči*); je že *ven* (slov.: *minilo* je); kar je čez ostalo (slov.: *prebilo*, Dalm.).

Veznik.

§ 284. Vezniki (konjunkcije) kažejo, v kakem razmerju so posamezni stavki med seboj. Stavki, ki se tvorijo z vezniki, niso dobili svojega pomena od veznikov, ampak so vezniki dobili svoj pomen od stavkov, v katerih se nahajajo.

Veznike ločimo po njih rabi v priredno- in podredno-zloženih stavkih v priredne in podredne veznike.

Priredni vezniki so:

1. vezalni: *in*, *pa*, *ter*, *tudi*, *ne le* — *ampak tudi*; *ne samo* — *temveč tudi*; *ne* — *ne*, *ni* — *ni*, *niti* — *niti*; *tako* — *kakor*; *dalje*, *potém*, *nató*, *vrh tega*; *naposled*; *včasi* — *včasi*; *zdaj* — *zdaj*;

2. **protivni**: *a, ali; pa, pak; toda, le, le da; samo, samo da; vendar, vendarle, pa vendar, pri vsem tem; ne — ampak; ne — temveč; ne — marveč; ali — ali;*

3. **vzročni**: *zakaj, kajti; saj; sicer;*

4. **sklepalni**: *zató, zatorej; torej, tedaj; zategadelj;*

5. **ločni (disjunktivni)**: *ali — ali.*

Podredni vezniki so:

1. **vprašalno odvisni**: *če, li;*

2. **časovni**: *kadar, ko; dokler; kar, odkar; preden, prej ko;*

3. **načlnovni**: *s tem da; ne da;*

4. **izjavni**: *da;*

5. **posledični**: *da, tako da;*

6. **vzročni**: *ki, ko, ker;*

7. **namerni**: *da;*

8. **pogojni**: *če, ako, ko; da; samo da;*

9. **dopustni**: *da, dasi, čeprav;*

10. **vprašalni**: *ali? li?*

Vezniki vežejo tudi posamezne besede, n. pr. *oče in sin, oče pa mati, ta ali oni* itd.

Medmet.

§ 285. Medmeti naznanjajo dušne občutke (žalost, veselje, jezo, začudenje, strah itd.) ali posnemajo naravne glasove.

Najbolj navadni medmeti so: *a, ah, ha, ahà; o, oh, oj, joj, o joj, hm, hu; no, fej; juhé; urá; pst, hej, ohó; huš, pač, pika pok, tresk* itd.

Medmet stoji tudi v zvezi s skloni, n. pr. z rodilnikom, ki naznanja vzrok, n. pr. *Oh vode! Oj bedaka! Da je sestre!* (Miklošič.)

III. Besedoslovje.

§ 286. Če odpahnemo besedam obrazila (pri samostalniku n. pr. *vreten-o*, *vreten-a*, *vreten-u* itd.; pri pridevniku n. pr. *drag-i*, *drag-ega*, *drag-emu* itd.; pri glagolu n. pr. *vrti-m*, *vrti-š*, *vrt-e-ti*, *vrni-l*, *vrača-mo*), dobimo **osnove**. Osnova je tisti del besede, ki se pri oblikovanju ne spreminja.

Osnova pa sestoji poleg korena zopet iz delov, ki niso nič drugega kakor obrazila (n. pr. *vret-en-o*; *vrt-i-m*, *vrt-e-ti*); toda ta obrazila imenujemo zaradi lažjega pregleda **pripone** (n. pr. *-en-* pri samostalniku *vret-en-o*; *-i-* in *-e-* pri glagolu *vrt-i-m*, *vrt-e-ti*).

Ako odpahnemo osnovam vse pripone, dobimo **podstavo** (n. pr. *vret-eno*; *vrt-eti*; *vrt-im*, več o glagolski podstavi glej § 224).

Podstava samostalnikom in pridevnikom more biti: 1. koren, n. pr. **mok-a** (kor. *mek-*, odtod *mek-ine*); 2. ime, n. pr. **žit-nica**, podstava: *žito*; *žiten*, *-na*, *-no*, podstava *žito*; *sušec*, podstava: *suh*; 3. glagol, n. pr. *vodilo* od glagola *vodi-ti*; *zija-lo* od *zija-ti*; *vodnik* od *vod-iti*.

Koren je tista prvina, iz katere so nastale vse sorodne besede kakega jezika.¹

§ 287. Ako primerjamo med seboj besede, ki so nastale iz istega korena, dobimo prvotni pomen kake besede (**po-menoslovje**, semasiologija).

Besoslovje uči, kako se izvajajo posamezne besede z različnimi priponami (izvor besed po izpeljavi). Poleg izpeljave nastajajo slovenske besede tudi po podvojitvi in sestavi.²

¹ Ako primerjamo sorodne besede ostalih indoevropskih jezikov, dobimo prvotnejšo obliko korena. Besede *vrteni* itd. so sorodne z lat. *vertere* (obrniti), *vertex* (vrtinec; glava, *ker* jo *vrat* vrti, pregiblje!) z nem. *werden*, *-wärts* (n. pr. *vorwärts*); indoevropski koren se glasi: *wert-* in poimeni: *sukati*, *vrteti*.

² Imamo pa tudi nekaj besed, ki niso nastale na ta reden način. Take tvorbe so n. pr. *mrčes* (nastalo iz rod. *mrčesa*, imen.: *mrkaj* [markaj], odtod pridevnik *mrčesen*, *-na*, *-no*) — *vesoljstvo* (iz: *vesoljen*, t. j. *ves[iz]voljen svet*).

V naslednjih odstavkih se bomo bavili z izvorom samostalnikov in pridevnikov, ker se tvoritev glagola obdeluje na drugem mestu (od § 229. dalje).

Izpeljava.

Večina slovanskih besed je nastala po izpeljavi. Slovenščina je z obrazili bogata; v njih se razodeva nje moč in gibčnost.

1. Pripone pri samostalniki.

§ 288. Najnavadnejše pripone, s katerimi se tvorijo samostalniki, so:

1. Pripona -ъ (ki je sedaj odpadla) za moške,¹ -a za ženske in -o za srednje samostalnike. To so prvotvorne ali sklanjativne pripone.

a) Pripona -ъ, n. pr. blesk (iz blěsk-ъ, sorodno: blisk-ati se), grom (iz: grom-ъ, sorodno: grm-eti); duri (iz: dvъr-): dvor; mrk-niti: mrak; (z)mrzniti: mraz; reč-em, rek-el: rok; teč-em: tok; spr-eti se: spor; smrd-eti: smrad; bi-ti: boj; počí-ti: pokoj; sijati: soj (prisoje, solnčna plat).

Večkrat pomenijo take izvedenke kake predmete, n. pr. bred-em: brod; brisati (iz: brys-ati): brus; gniti: gnoj; grebem: grob; li-ti: loj; lěkniti (upogniti): lok; -kri-ti: pokrov; pleme (iz: pled-men-): plod; prh-ati: prah; ri-ti: (iz: ry-ti): rov; rez-ati: obraz; vez-em: voz; zijati: pozoj.

b) -a, n. pr. izginiti (iz: izgyb-niti): izgub-a; tih: u-teh-a; bed-a (strslov.: běd-iti, siliti); tolči, tolkel: tlak-a.

Nekatere izvedenke pomenijo predmete, n. pr. lěk-niti: lóka (upognjen kraj, dolina); mehek (iz: mek-ek-): móka; (za)-pn-em: (za)pona; per-eti (žgati): para; vez-ati: vóza (ječa); sem spadajo imena moških oseb na -a, ki so imela prvotno abstrakten pomen, n. pr. sluga (prv. pomen: strežba).

c) -o, n. pr. čel-o (sorodno: čelesnik, čelešnjak); mes-o, lik-o (sorodno: ličkatí), per-o, gumn-o.

2. Pripona -j za moške, -ja za ženske, -je za srednje samostalnike:

a) -j, n. pr. plak-ati: plač (iz: plak-j-); kljuka: ključ; niz-ati (strslov.: pro-noz-iti = prebosti): nož (iz: noz-j-); polz-eti:

¹ Pri osnovah na -i je pripona -ъ, n. pr. sek-ati: seč; seči (iz: sěčъ); rek-el, reči: reč, reči itd.

polž; pih-ati: piš; rok-a: obroč; lož (iz: log-j; kjer žival leži, notranjsko).¹

S to pripono se tvorijo tudi imena delujočih oseb, n. pr. de-ti, de-jem: zlodej; vod-iti: voj (iz: vod-j-); mog-el, moči: velmož (= ki veliko premore).

b) **-ja**, n. pr. večer: večerja; duh: duša (iz: duh-ja); vrag: vraža (iz: vrag-ja); de-ti, dejem: na-de-ja, o-de-ja; gospod: gospa (iz: gospod-ja); mok-er: moča; pitati: piča; krad-em: kraja; maz-ati: maža; rd-eti: rja (iz: rdja); svet-iti: sveča; pas-em: paša; suh: suša; tast: tašča; tolst: tolšča; gnet-em: gneča; žel-eti: želja; sukno: suknja.

c) **-je**, n. pr. lež-em, leg-el: lóže (iz: log-je, pomeni isto kar lož); dalje spadajo sem tvorbe, kakor: morje, polje itd.

S to pripono (*-j*, *-ja*, *-je*) se tvorijo tudi (svojljni) pridevniki (gl. § 289., 1.).

č) **-j** (i jevska osnova): vož, voži, nem.: Strick (sor.: vez-ati); gož, goži; mleč (iz: mlek-o), mlaj (iz: mlad-j).

3. Pripona **-ji** za moške, **-ja** za ženske in **-je** za srednje samostalnike (prv. **-ij**, **-ija**, **-ije**).²

a) S pripono **-ji** se tvorijo v sedanji slovenščini le pridevniki (gl. § 289., 2.).

b) **-ja**, n. pr. gost: gostja; ladja (v izvedenkah se rabi starejša oblika ladija, n. pr. ladijni, ladijski).

Tujega izvora je pripona *-ija*, n. pr. baharija, beračija itd.; ta pripona je izposojena iz nem. *-ei* (srednjevisokonemški *-ie*), v nemščini je izposojena iz latinščine.

c) **-je**, n. pr. znamenje, ustje, kamenje, dobovje, korenje, listje, oglje, zelje; zdravje, veselje.

4. Pripona **-aj** se pritika glagolom in znači delujoče osebe, n. pr. čuvaj, strežaj, točaj; dalje imamo tvorbe, kakor: lučaj, stežaj, streljaj, tečaj, vršaj itd. Na zmanjševalne glagole (n. pr. migljati, rezljati, skakljati itd.) so naslonjene tvorbe, kakor: migljaj, vzdihljaj, (u)grižljaj.

5. Pripona **-v** za samostalnike mošk. spola (n. pr. gni-ti: gne-v; li-ti: li-v, nali-v; peti: na-pe-v³); **-va** za žen. spol (n. pr. de-te: de-va, mr-va [iz korena mr-, zdrobiti], glava [iz: gol-va, podstava: gol, prvotni pomen: lobanja], ple-va, sli-va itd.); **-vo** za srednji spol (n. pr. pi-ti: pivo).

¹ Prim. Vrtovec, Kmetijska kemija 1847, 73: Hlapčon se zavalil v lož, ne mehkejši od zajčjega.

² Poleg *-ij*, *-ija*, *-ije*.

³ S to pripono se tvorijo tudi pridevniki, n. pr. ži-v, si-v, pla-v itd.

6. **Pripona -iv** za moške, **-iva** za ženske in **-ivo** za srednje samostalnike.

a) S pripono **-iv** se tvorijo sedaj le še pridevniki (gl. § 289., 5.).

b) **-iva**, n. pr. koper: kopri^{va}; tet-iva; stâtiva (tudi v množ. stat(i)ve.

c) **-ivo**, n. pr. kladivo; zlasti zaznamuje snov, n. pr. berivo (kar se bere), cepivo, lepivo (s čimer se lepi); gnojivo, netivo, predivo, strelivo.

7. **Pripona -av, -ava** tvori samostalnike, n. pr. rok-a: rokav; dalje drž-ati: država; dob (staro: dobr-): dobrava; svečava; kurjava, dišava.

S pripono **-av, -ava, -avo** se tvorijo tudi pridevniki (glej § 289., 4.).

8. **Pripona -n** za moške, **-na** za ženske in **-no** za srednje samostalnike; osnove na **-i** imajo pripono **-n** (**en**).

a) **-n**, n. pr. spati: s^{en}, sna (iz: s^{ap}-n-); klju-vati: kljun; vi-ti: ve-n- (v besedi venec); dalje spadajo sem: čle-n, ple-n, tr-n, dr-n, sta-n, plju-n(ek).¹

b) **-na**, n. pr. lu-na (sor.: luč); pro-str-em: stra-na, stran; dalje: sla-na, stru-na, sli-na, vol-na, pe-na, ste-na; ves-na, vra-na, gli-na, žol-na.

c) **-no**, n. pr. oko: ok-no; rvati: runo, suk-ati: sukno (pomen: tkanina); vleč-em: vlakno; stegno, kopno, zrno.

č) **-n** (i-jevska osnova), n. pr. dol: dlâ-n, dlanî (nastalo iz: dol-n), kaz-ati: prikazen, -zni; pred *n* se je pojavil pozneje *s* ali *z*, n. pr. ba-jati: basen, -sni; pe-ti: pesen; ple-sen; boja-ti se (= bati): bojazen, kazen, bole-ti: bolezen.

9. **Pripona -an, -ana**:

a) **-an**, n. pr. žup-an (načelnik župe), velik-an, nos-an, glavan, bratran(ec), Stojan, Milan, Bojan(ec).

b) **-ana**: poljana, smetana, glavana, jablana.

10. **Pripona -in** za moške, **-ina** za ženske samostalnike.

a) **-in**, n. pr. kl-in (sor.: kla-ti), ml-in, vrt-in(ec); bogat-in; grd-in; petel-in (od: petel, sor.: peti).

b) **-ina**, n. pr. ded: dēdina; pajek: pājčina; zver: zve-rina; pri živalskih imenih pomeni meso ali kožo, n. pr. govēdina, kozlētina, svinina, telētina, volčina, volčovina,

¹ S to pripono se tvorijo tudi pridevniki (n. pr. sla-n [iz: sol-n-], šr-n, pol-n) in deležniki (n. pr. da-n, zna-n, dela-n itd.).

zâjčevina; dalje znači *skupna* imena, n. pr. družina, živina, laznina, perotnina, železnina, večina, množina.

S pripono *-in, -ina, -ino* se tvorijo tudi pridevniki (gl. § 289., 7.).

11. Pripona **-jan** znači prebivalce kakega kraja ali zaznamuje osebe po njih rodu, n. pr. meščan (iz: mest-jan), tržan, vaščan, gorjan, Celjan, Celovčan; nekatera imena se tvorijo z vmesno pripono **-ec**, n. pr. Ljubljčan (iz: Ljubljan[e]c-jan), Mariborčan, Zagrebčan itd.

12. Pripona **-inja**¹ tvori ženska imena, n. pr. boginja, gospodinja, junakinja, kneginja, svakinja; dalje: blaginja, draginja, pustinja, svetinja.

13. Pripona **-en, -na, -no** (iz: *-ьn, -ьna, -ьno*):

a) **-en**, n. pr. boben, bobna; locen (sor.: lecati = upogniti); čes-ati: česen; osten; oven, sečen (sedaj: svečan), srpen (sedaj srpàn), traven, gruden.

Ta pripona je v rabi zlasti pri pridevniki (gl. § 289., 9.).

b) **-na** (iz: *-ьna*), n. pr. ustna (= ustnica), gospodična, mlatična (ženska, ki mlati), sestrična, bratična, tetična, hišna, cesarična, kraljična, knežna (iz: knegьna).

c) **-no** (iz: *-ьno*), n. pr. brv: brv-no (zdaj navadno: bruno), gav-iti (= gabiti): govno, plat-no, brašno.

14. Pripona **-nj(i), nja**:

a) **-nj**, n. pr. vez-ati: s-veženj, svežnja; seženj, sežnja; raženj, ražnja.

S to pripono (*-nji*) se tvorijo posebno pridevniki (gl. § 289., 10.).

b) **-nja** pomeni kako dejanje, vršenje, n. pr. blodnja, izkušnja, košnja, nošnja, prošnja itd.

15. Pripona **-em, -ma, -mo**, n. pr. jar-em, jar-ma; krč-ma; pis-ati: pis-mo, -ves-iti: po-ves-mo.

16. Pripona **-r, -ra, -ro**:

a) **-r**, n. pr. da-ti: da-r, pi-ti: pi-r (svatba), ži-r, kolo-me-r (= šestilo).

b) **-ra**, n. pr. me-ra,² žgati: žig-ra, isk-ra, vid-ra.

c) **-ro**, n. pr. reb-ro (prim. sorodno nem. Rippe), bed-ro, jadro, nedro, vedro, srebro.

S to pripono se tvorijo tudi pridevniki, n. pr. hit-eti: hit-er; moč-iti: mok-er; dober, oster, star, ser, jar (hud).

¹ Prvotno **-ynja** (*-ynji*).

² Prim. lat. *mē-tior, mētiri, meriti*; sor. nem. *me-ssen*.

17. Pripona **-ar, -ara**:

a) **-ar**, rod. **-arja** pomeni osebe glede na njih delo, n. pr. drvar, kravar, mesar, mlinar, ovčar, slepar itd.

b) **-ara**, n. pr. košara, kozara (kozji hlev, odtod lastno ime Kozarišče).

18. Pripona **-ur, -ura** pomeni velikost (in se rabi navadno v zaničljivem pomenu), n. pr. meh: mehúr (poleg mehir; iz: mēhyr-), kača: kačúr; baba: babûra; glava: glavûra; žaba: žabûra.

19. Pripona **-ir** (iz: yr), **-ira** (iz: yra):

a) **-ir**, n. pr. kosa: kos-ir (nož krivec); voda: vod-ir; meh: mehir; osa: osir; hud: hudir; močvir, skovir, rezir.

b) **ira**, n. pr. sek-ira (sor.: sek-ati).

20. Pripona **-el, -la, -lo**:

a) **-el**, n. pr. vez-ati: voz-el, vozla; pek-el, pekla (sor. nem. Pech); vog-el, vog-la.¹

b) **-la**, n. pr. tes-ati: tes-la; met-em: met-la; os-ter: os-la; žva-ti: žva-la; dalje: megla, žila, strela, sila, presla (v besedi preslica, sor.: pred-em); vile, rogovila.

c) **-lo**, n. pr. de-ti, dejem: delo; ta pripona pomeni orodje in sredstvo, s katerim se izvršuje kako dejanje, n. pr. vez-em, vesti: veslo; strsl. vrěsti (vezati): po-vreslo; mazati: maslo; čit-ati, št-etí (iz: čēt-eti): čislo, čislati;² dalje imamo tvorbe na **-lo** (prvotno na *-dlo*), n. pr. ši-ti: šilo; ora-ti: ora-lo; miti: milo; tretí: trlo (v besedi trlica), odtod izvedenke: grlica, selišče, torilo; dalje: oblačilo, kresilo, bodalo, stopalo, zijalo, ogledalo, držalo, kazalo, pisalo, stojalo, črnilo, kadilo, kropilo, množ. nosila; dalje: povračilo, obračilo (n. pr. po obračilo ste šli v Kranj, t. j. takoj ste obrnili), posojilo; mehčanje (posojilo nam. posodilo, povračilo nam. povratilo) je naslonjeno na obliko 5. vrste: posojati, vračati.

č) **-l** (i-jevskā osnova): ra-l, rod. ra-li; bi-l, bi-li; god-em: gosli; jasli (sor.: jesti).

¹ S to pripono se tvorijo tudi pridevniki, n. pr. okrogel (strsl. okragl̃, sor.: krog); nagel, obel, puhel, smel, be-l, či-l (sor.: po-či-jem), zre-l, svetel, topel, votel; dalje deležniki: nesel, nesla, neslo itd.

² Besede tesla, žila; veslo, povreslo, maslo, čislo itd. imajo prvotno pripono *-sla, -slo*, n. pr. veslo iz vez-slo, čislo iz čit-slo.

21. Pripona **-el, -ela, elo**:

a) **el**, n. pr. pleva: plev-el; dalje pridevniki: ves-el, deb-el, kis-el, rod. kis-ela (mlajša oblika: kislá, -lo).

b) **-ela**, n. pr. bečela (odtod: čebela), dežela (iz: držela, sor.: drž-ava), omela, žužela (v besedi žuželka).

c) **-elo**, n. pr. krepelo (krepelce); medelo (iz: metelo).

22. Pripona **-elj**, n. pr. kašelj, kašlja (iz korena kas-, sor. nem. hus-ten); češelj, češlja; rogelj, krhelj, smrkelj.

23. Pripona **-lja** (iz: -dlja) tvori imena ženskih delujočih oseb, n. pr. prelja (predica); sorodne so tvorbe na **-ilja**, n. pr. perilja, šivilja, terilja, dovilja, vodilja (na vzhodu, pomeni družico pri svatbi) itd.

24. Pripona **-ulj**, n. pr. met-ulj; **-ulja**, n. pr. travúlja (slaba trava) klepetúlja, nosúlja, rogúlja; zajklja (iz: zajknlja), volkulja, črnklja (iz: črnkulja).

25. Pripona **-el**¹ pri osnovah na **-i**, n. pr. pogub-a: pogibel (iz: pogybělb), kop-ati se: kop-el, pisk-ati: piščal (iz: piskělb), zibel; vrzel (kor. vrz-, zapirati); kodel poleg kodelja.

26. Pripona **-t, -ta, -to**; osnove na **-i** imajo **-t**, roditelji **-ti**:

a) **-t** (strsl. tь), n. pr. prs-t, lis-t; pôt (iz: pokt, sor.: pečem) Schweiß; ta-jiti: ta-t; tro-t (sor. nem. Drohn-e); sa-t-(ovje); ču-t, slu-t.

b) **-ta**, n. pr. vrt-eti: vrsta (nastalo iz: vrt-ta); krasta (kor. kars- praskati); peta, trta.

c) **-to**, n. pr. dolb-em: dleto; se-jati: si-to; (s)tisk-ati: testo (iz: teskto, kar se gnete); (za)vr-em, vr-eti (= zapr-eti): vrata; ži-jem: žito; leto, zlato.

č) **-t** (strsl. tь), n. pr. maz-ati: mast (iz: maz-t), mr-em: s-mr-t, slad-ek: slast; zavid-ati: zavist, ved-eti: vest, napad-em: napast, vlad-ati: (v)last, strad-ati (= trpeti): strast; peče-m, pek-el: peč (iz: pekt); morem, mog-el: moč (iz: mogt-).

S to pripono se tvorijo pridevniki, n. pr. čis-t, gos-t, sve-t, tols-t, zol-t itd. in trpni deležniki, n. pr. za-kle-t, po-že-t, raz-dr-t itd.

27. Pripona **-ota** kaže lastnost, n. pr. čistota, gorkota, lakota, nagota, slepota, togota, toplota; sramota, rabota; sorodni sta priponi **-oča** (iz: -otja), n. pr. čistoča = čistota, itd. in **-ost**, n. pr. modrost, mladost, pobožnost, vernost, učenost.

¹ Iz ělb in to iz el-.

28. **Pripona- telj**; s to pripono delamo samostalnike, ki pomenijo delujoče osebe; n. pr. prijatelj, reditelj, učitelj; tvorbe iz dovršnih glagolov so redke, n. pr. spasitelj.

29. **Pripona -tav** znači dejanje ali opravilo, zato se pritika le prehodnim glagolom, n. pr. kletev, kositev, molitev, setev, sklanjatev, trgatev, žetev; dalje: britev.

30. **Pripona -stvo** (strsl. -bstvo), n. pr. gospostvo, ljudstvo, vojvodstvo, ženstvo; moštvo (iz: mož-stvo), človeštvo, bogastvo (iz: bogatstvo), prvenstvo, uboštvo (iz: ubož-stvo).

31. **Pripona -ot (-et)**, n. pr. živ-òt, klop-òt, kroh-òt, koklja: kokòt, rop-òt, šum: šum-òt; top-òt, bleb-èt, trep-et, pekèt, ščegèt, šepèt; za samostalnike srednjega spola: -eto, n. pr. rešeto.

32. **Pripona -ut, -uta, -ut** (rod. -uti):

a) **-ut**, n. pr. kolo: kolut (die Scheibe); teči, tek: tekut.

b) **-uta**, n. pr. poluta (vzhodnoštaj., pomeni: polovica zel-nate glave), plavuta, peruta (poleg perot), nemškuta (prim. Prešeren: Terezika Nemškuta; odtod: nemškutar).¹

c) **-ut**, n. pr. kreljut, plavut (poleg plavuta).

33. **Pripona -et-** (v imenovalniku ednine **e**) zaznamuje: 1. imena živalskih mladičev, n. pr. žrebe, rod. žrebeta; pišče, piščeta; prase, praseta; 2. imena mladih ljudi, n. pr. dekle, dekleta; 3. manjšalna imena, n. pr. otroče, otročeta; 4. zaničljiva imena, n. pr. negode, negodeta, prismode.

34. **Pripona -ič** (iz: itj, shr. *ič*) zaznamuje: 1. osebe po njih rodu (n. pr. po očetu ali materi) in njih lastnostih, n. pr. Gregor-ič, Mihel-ič, kraljič (kraljevič) vnučič, dedič; 2. pomeni mladino, n. pr. mladič, mladenič, gospodič, gospodič-na, deklič; 3. se rabi kot manjšalna pripona, n. pr. črvič, gradič, prašič, nožič, prtič.

35. **Pripona -oda, -ada, -da,**² (**j**)ad, n. pr. jág-oda, lob-óda, lágoda; grmada; pravda; strn-ad, močer-ad, živ-ad, lubad, gnilad, zelenjad, suhljad.

36. **Pripona -ba** pomeni: pri *nedovršnih* glagolih dejanje, ki se vrši, n. pr. dražba, služba, sodba, tajba, tolažba, tožba, vadba, godba, strežba; pri *dovršnikih* pomeni *učinek* dejanja, n. pr. naredba, obramba, pogodba, ponudba,

¹ Izraz nemškuta je star; ima ga že Hipolit v besednjaku (1711).

² Iz *ada*.

postrežba, sprememba; od prvotnega pomena so se oddaljile tvorbe, kakor: družba, tvorba itd. — Pred prvotnim *-ba* se je v besedah, izvedenih iz pridevnikov, pristavil *-o-*, n. pr. zl-oba, grd-oba, hudoba, lenoba itd.

37. Pripona **-ič¹** (iz: *ikj*) se pritika glagolskim podstavam in znači delujoče osebe, n. pr. mlatiti: mlatič, ribiti (nekdaj v rabi): ribič, poganjič, belič itd.

38. Pripona **-ač¹** (iz: *-akj*), **-ača**:

a) **-ač** se pritika: 1. glagolskim podstavam in znači moške delujoče osebe, n. pr. bahati: baháč, berem: beráč, jaháč, kopáč, kováč, krojáč; kovač-ica; 2. samostalnikom: brada: bradáč, gostáč, kolač, rogáč, repáč.

b) **-ača** pomeni orodje, včasih tudi snovi, n. pr. brisáča, gorjáča, sekača, tolkača; snov: pijača, ugrizača (jed).

39. Pripona **-k, -ka, -ko**:

a) **-k**, n. pr. zvo-k (strsl. zvaḱъ, sor.: zven-eti, zvon); znati: zna-k; pol-k, gol-k.

b) **-ka**, n. pr. mla-ka.

S to pripono se tvorijo pridevniki (n. pr. veli-k; pri o-jevskih osnovah je **-o-k**, n. pr. vis-ok, šir-ok, glob-ok itd.), prislovi (n. pr. koli-k, koli-ko; toli-k, tolik-o) in zaimki (n. pr. ka-k, ta-k, vsa-k).

40. Pripona **-ak** (semtertja **-jak**) tvori: 1. iz glagolskih podstav delujoče osebe, n. pr. prositi: prosjá²; 2. iz pridevnikov samostalnike, n. pr. divji: divjak, nov: novák, junák, prost: prosták, prvák; 3. če se pritika samostalnikom, spreminja njihov pomen, n. pr. čudo: čudák, možák; gosák, srnják, s pridejano pripono *-en, -na, -no* znači prostore, shrambe in druge priprave, n. pr. čebelnjak, golobnjak, kurnjak, svinjak, uljnják, vodnjak, žličnjak.

41. Pripona **-ik** tvori:

a) Iz pridevnikov na *-en, -na, -no* samostalnike in zaznamuje osebe po njih dejanju ali stanu, n. pr. bolnik,³ desetnik, dolžnik, grešnik; *-ica*: bolníca, desetnica, grešnica itd.

b) Se pritika pridevnikom na **-alen, -ilen**, izvedenim iz samostalnikov srednjega spola na *-lo* (iz: *-dlo*), n. pr. kadilo: ka-

¹ Pri **-ič** in **-ač** je prvotno pripona **-č**; tako je nastalo mlatič iz mlati-č (iz glagolske podstave: mlati-ti); enako kopač iz kopa-č (iz: kopa-ti); odtod se je izcimila oblika **-ič** in **-ač**.

² Iz: prosijak.

³ Nekdanja slovenščina je imela tudi tvorbe brez *-en, -na, -no*: prim. celovški rokopis iz 15. stol.: občina svetikov (= svetnikov).

dilnik, kadilnica; svetilo: svetilnik, rezalo: rezalnik, belilo: belilnik, dalje: budilnik, kuhalnica.

Pridevniki so n. pr. kropilen (kropilna voda), kupilen, mlatilen, opravljen, umivalen itd.

c) Iz trpnega deležnika tvori samostalnike, ki so ali tvornega pomena, t. j. delujoče osebe¹ (n. pr. ubijenik [morilec, iz: ubijen = ubit; Dalmatin]; učenik = učitelj, odrešenik, rojenica, sojenica), ali trpnega pomena (n. pr. krščenica, jetnik, mučenik, poslanik).

Pripona **-ika** je ohranjena le v malo besedah, n. pr. jesika, dalje v ženskih lastnih imenih: Nan(i)ka, Zal(i)ka, Mic(i)ka, Než(i)ka itd.

42. Pripona -ica se pritika: 1. glagolskim podstavam in zaznamuje ženske osebe po njih pravilu, n. pr. perica, plevica, predica, terica; 2. samostalnikom in pomeni ženska imena, n. pr. drug: družica; kmetica, kraljica; 3. pridevnikom in pomeni to, kar izraža pridevnik, n. pr. bister: bistrica, kriv: krivica; pravica; 4. samostalnikom in ima manjšalen pomen, n. pr. hiša: hišica; nožica, ročica, glavica; toda mnogo takih samostalnikov nima več manjšalnega pomena, n. pr. devica (deva), gorica, kobilica, kozica (orodje), polica, ročica, veverica; 5. pridevnikom na *-en*, *-na*, *-no* in pomeni kraj, kjer se kaj nahaja ali kaj godi, n. pr. temen: temnica; žito, žiten: žitnica; drvárnica, kolo: kolnica, kovačnica, klâvnica, spâlnica.

43. Pripone **-ak**, **-ka**, **-ko**:

a) **-ak** se pritika: 1. glagolskim podstavam in zaznamuje dovršeno dejanje ali nastopek dejanja, n. pr. dogodek, navržek, nameček ogrizek; 2. trpnemu deležniku in pomeni učinek dejanja, n. pr. dobitek (dobiček), osnutek, ostanek; 3. pridevnikom, števnikom in pomeni to, kar izraža osnova, n. pr. četrtek, petek; 4. samostalnikom in ima manjšalen pomen, n. pr. striček, košček; mnogo takih samostalnikov je izgubilo manjšalen pomen, n. pr. členek.

b) **-ka** se pritika: 1. pridevnikom, deležnikom itd.: belka, sivka, potepenka, rejenka, osmerka; 2. samostalnikom in pomeni ženska imena, n. pr. doljanka, gorjanka, meščanka, Ljubljanačanka; Slovenka; 3. samostalnikom in ima manjšalen pomen, n. pr. igračka, miška, piščalka.

¹ Take tvorbe so tudi v srbskohrv. jeziku, prim. kupljenik (koji poreze kupi), Akad. rječnik srbskohrv. jez.

c) **-ko**, n. pr. jabol-ko.

44. Pripona **-ec**, **-ca**, **-ce**:

a) Pripona **-ec** se pritika raznim besednim vrstam, n. pr.:

1. Pridevnikom in zaimkom, n. pr. bel: belec, črn: črnek, edin: edinec; krivec, mrtvec; studen: studenec.

2. Samostalnikom, n. pr. planina: planinec; dolinec, poljanec, Primorec, Tolminec, Posavec.

3. Trpnopreteklemu deležniku, n. pr. poslan-ec, rešenec, učenec, utopljenec.

4. Iz samostalnikov tvori manjšalne besede, n. pr. brat: bratec; zvonec; mnogo takih samostalnikov nima več manjšalnega pomena, n. pr. konec, hlapec, udarec, stric,¹ vrabec, žrebec; lastna imena Gradec, Ho(l)mec.

5. S to pripono se tvorijo iz glagolskih podstav imena delujočih oseb. Sem spadajo:

a) imena na **-ec**; pripona **-ec** se pritika glagolskemu korenu, n. pr. god-em: god-ec; jesti, jed-el: jedec; jezd-iti: jezdec; kos-iti: kosec; kup-iti: kupec; lov-iti: lovec; mol-iti: molec (Ravn.); hval-iti: hvalec (Dalm.); pis-ati: pisec; vod-iti: vodec (Trubar) žeti, žanj-em: žanjec;

β) imena na **-avec**, **-ivec**; **-avka**, **-ivka** (in pridevniki, ki so se končali prvotno na **-aven**, **-iven**); ta imena so izvedena večinoma iz glagolskih pridevnikov na **-av** in **-iv**² (n. pr. iz delav: délav^{ec}, delavka; iz bolehav: bolehavec, bolehavka; hirav:³ hiravec, hiravka; igrav: igravec, igravka; lajav (Trubar: lajavi psi): lajavec; sanjav: sanjavec; razdirav: razdiravec, razdiravka; vojskovav: vojskovavec; zapovedovav: zapovedovavec itd.); nekatera imena pa so izvedena iz glagolske podstave, na katero je pristopil **-v** (n. pr. bravec, klavec itd.).

Prvotna končnica se v sedanji pisavi še hrani ali pa se piše poleg nje **-alec**, **-ilec**, **-alka**, **-ilka** (več o tem § 40.).

Iz glagolskih pridevnikov na **-av** in **-iv** je tudi mnogo pridevnikov s prvotno končnico **-aven**, **-iven** (sedaj **-alen**, **-ilen**), n. pr. vojskovav: vojskova-

¹ Iz: strij, strij-ec.

² Takih pridevnikov je bilo nekdanj več; prim. Trubar: opominave listike (tož. množ.); Dalmatin ima na tem mestu že novo izvedenko: opominavne listike; dalje: bahav, dremav, gizdav, kujav, majav, opotikav, ujedav, zahajav (zahajava zvezda = blodeča, Trubar); dalje: bliskav (prim. bliskavica), bliskava posoda.

³ Ta pridevnik je še v rabi, n. pr. hirava starost (Župančič).

ven (sedaj pišemo: vojskovalen), zapovedovav: zapovedovaven (sedaj: zapovedovalen), hladiv (shrv.; češko: chladivý): hladiven (sedaj: hladilen), dejaven (sedaj: dejalen), kaziven (sedaj: kazilen), vodiven (sedaj: vodilen) itd.

6. Pri imenih oseb, ki so kaj storile ali trpele, se pritika *ec* na pretekli deležnik na *-l*, *-la*, *-lo*, n. pr. pogorel: pogorelec, umrl: umrlec, prišel: prišlec; osamel: osamelec.

Dalje se pritika *-ec* tudi samostalnikom na *-lo* (iz: *-dlo*); n. pr. motovilec (od: motovilo), pralec (od: pralo), tkalec, prelec, prebivalec (od: prebivalo) itd. (gl. § 41.).

b) **-ca**, n. pr. ov-ca (prim. ov-en, ov-na); *-ca* tvori manjšalne besede iz osnov na *-i*, n. pr. duri: durce, luč: lučca, stvar: stvarca, žival: živalca.

Nekatere besede imajo poleg prvotne pripone *-ca* tudi *-ica*, druge pa samo končnico *-ica*, n. pr. pesem: pesemca in pesmica, klopca in klopica, pečca¹ in pečica, vrvca in vrvica; toda: vasica, povestica (od: vas, povest).²

c) **-ce**, n. pr. jaj-ce, soln-ce, sr-ce. S to pripono se tvorijo manjšalna imena, n. pr. drevce, drevesce; jedrce.

45. **-išče** (iz: *-iskje*) se pritika samostalnikom in tvornopreteklemu deležniku na *-lo* in pomeni kraj, kjer kaj raste (n. pr. ovsišče, deteljišče itd.), kaj je ali biva (n. pr. smetišče [= kraj, kjer so smeti], mravljišče itd.) ali se kaj godi, n. pr. kopališče (iz podstave: kopalo), igrališče, prebivališče, učilišče, stanovališče; dalje bojišče, sodišče, pozorišče.

Dalje pomeni orodje: grábljišče, kosišče, platišče, posteljišče, ročišče, toporišče.

46. **Pripونا -ež** (iz: *-egj-*) zaznamuje: 1. človeka s slabo lastnostjo, n. pr. grabež, gulež, klatež, snedež, rogovilež; 2. dejanje ali učinek dejanja ali sredstvo, n. pr. tepèž, tepéž; metež, trpež, dremež, delež, palež, sedež.

47. **Pripونا -aš** izvira v večini primerov iz madžarščine, n. pr. pravdaš, velikaš, plemenitaš itd.

48. **Pripونا -uh**, n. pr. kožuh, trebuh, sop-uh, mačuh; večinoma se rabi v zaničljivem pomenu, n. pr. lenuh, potepuh, požeruh, ogleduh.

49. **Pripونا -avs** v zaničljivem pomenu, n. pr. kmet: kmetâvs; bernjâvs (berač); brtavs (brtavs kruha; brtač = klada), glodavs (glodač).

50. **Pripona -h** za samostalnike mošk. in **-ha** za samostalnike žensk. spola, n. pr. sme-jem se: sme-h, spe-ti: (u)spe-h; pir-h (od: piriti, rdečiti); slu-ti: sluh; stre-ha, mr-ha (= mrhovina, iz kor. mer-ti); ve-ha.

¹ Na Koroškem je gora Pe(j)ca (nastalo iz: Pečca).

² Od osnov na **-a** pa se tvorijo izvedenke s pripono *-ica*: žena: ženica, baba: babica, lipa: lipica.

2. Pripona pri pridevnikih.

§ 289. 1. Pripona **-j, -ja, -je** tvori:

a) Svojlne pridevnike iz osebnih imen. Taki pridevniki so ohranjeni v krajnih imenih, n. pr. **Ruperč vrh** (iz: Rupert-j-), **Martinj vrh**, **Banja Loka**, **Štepanjava**, **Ivanje selo**, **Janče**.

V gorenjskih narečjih imamo še take pridevnike, n. pr. **Hudman**: **Hudmanja** (= Hudmanova) **dekla**; **Bedè**, **Bedèta**: **Bedèča** (= Bedetova) **njiva**; **Ogrinec**: **Ogrinč** (= Ogrinčev) **les**.

b) Tvorijo splohe pridevnike, n. pr. **govedo**: **goveji**, **goveja**, **goveje** (iz: **goved-j-**); **naš**, **vaš** (iz: **nas-j-**, **vas-j-**); **peh-ota**: **peš** (iz: **peh-j-**); **tuj** (iz: **tud-j-**).¹

2. Pripona **-ji, -ja, -je** (iz: **-iji, -ija, -ije**)² tvori pridevnike iz osebnih in živalskih imen, n. pr. **otrok**: **otročji**; **človečji**, **knežji**, **vražji**, **pasji**, **kravji**, **kozji**, **ovčji**.

3. Pripona **-v, -va, -vo**, ki se pritika glagolskim podstavam in znači kako dejanje, n. pr. **baha-v**, **drema-v**, **gizda-v**, **duši-v**, **misli-v**, **ljubi-v** itd.

4. Pripona **-av, -ava, -avo** se pritika na samostalnike, n. pr. **grba**: **grbav**; **grčav**, **krstav**, **krvav**, **žilav**, **luskav**.

5. Pripona **-iv, -iva, -ivo** se pritika:

a) samostalnikom, n. pr. **ljubezniv**, **snet**: **snetiv**; **leniv**,³ **plesniv**, **črviv**, **lažniv**, (od: **lažen**);

b) glagolski podstavi, n. pr. **nagajati**: **nagajiv**; **snesti**: **snediv**; **zabavljiv**; **zapravljiv**; pogostoma se vstavlja **-lj**: **zbadljiv**, **dremljiv**, **kradljiv**, **plašljiv**, **postrežljiv**.

6. Pripona **-ov, ova, -ovo** tvori:

a) svojlne pridevnike iz osebnih imen, n. pr. **brat**: **bratov**; **sosed**: **sosedov**; **učitelj**: **učiteljev**;

b) pridevnike iz živalskih in rastlinskih imen, ki pomenijo splošno last ali svojstvo kakega plemena ali kake rastline, n. pr. **jazbečeva mast**, **gadova mast** (pa tudi **gadja mast**), **krtova dežela**, **medvedova koža** (poleg **medvedja**), **ovnov rog**; **ajda**: **ajdov**; **črešnjev**, **lipov**, **leskov**, **lukov**, **makov**, **smrekov**, **hrastov**, **bukov**, **hrušev**, **hruševka**.

¹ Staronemško **theoda** (ljudstvo), odtod pridevnik (stvn.) **diutisk**, sedanje: **deutsch**.

² Prvotno **-ѣj-, -ѣja-, -ѣje**.

³ Strsl. **лѣнѣ** (samost.) = **lenoba**.

Od neživih stvari ne tvorimo pridevnikov s to pripono (kakor tudi ne z *-in*, *-ina*, *-ino*); tedaj ne: molkove jagode, ampak: jagode na molku (Jurčič); ne: pod kruhovo podobo, ampak: pod podobo kruha (tudi: pod krušno podobo); ne: smodnikov dim, temveč: dim smodnika; ne: polkov prapor, temveč: polkovni prapor; ne: templjeva straža, ampak: tempeljska straža. Vendar so se med ljudstvom udomačile nekatere take tvorbe: noževa ostrina, kruhova skorja, vodnjakov obod, koševo dno.

Navzlic temu staremu pravilu so se udomačile tvorbe kakor: Glasnikov, Zvonov urednik; dalje: odborova seja, oglenčeva kislina, vodenčev (vodikov) sulfid, železov sulfat; križev pot, križev teden (Hren in za njim vsi do l. 1730 so še govorili pravilno v križnem tednu).¹ Pri nekaterih besedah ni mogoča drugačna tvorba, zlasti pri končnicah na *-ek*; zato so opravičene tvorbe kakor petkova jed, stavkov člen, povedkovo določilo, nedoločnikova raba; dalje kisikov, dušikov itd.

Pravilne pa so tvorbe na **-ov-en**, n. pr. duh: duhoven, dež: deževen, duša: duševen; dan, dne: dneven, cerkev: cerkoven; vlak: vlakóvno spremstvo; blago: blagovni promet; proga: progovni delavec.

7. Pripona **-in**, **-ina**, **-ino** tvori svojilne pridevnike iz osebnih ženskih imen, n. pr. sestra: sestrin, ženin, materin, hčerin, gospejin (poleg: gospén, gospénji), Marija: Marijin.

Pomni: predica: predičin, kraljica: kraljičín, cesarica: cesaričín, grofica: grofičín. Tvorbe s končnico *-ka* se ne ravnajo več po tem pravilu, n. pr. majorka: majorkin, rejenka: rejenkin, Mic(i)ka: Mic(i)kin.²

Moška imena na **-a** delajo pridevnike na **-ov**, n. pr. vojvoda: vojvodov (po starem: vojvodín³), starešina: starešinov, Detela: Detelov, oča ima očev in očín.

Od neživih stvari ne tvorimo pridevnikov s to pripono.

Rabimo torej tvorbe, kakor: azijski značaj ali značaj Azije (poosebljeno), državna moč ali moč države, realčno učiteljstvo, glas piščali (iz piščali), ročnik sulice, stena žoge, pokrov postelje (ali: pri postelji), mizno površje, osnutek mreže; oljkova ali oljčna vejica.

¹ V Škofji Loki se še govori: na križni teden.

² Starejši pisatelji so pisali še n. pr. hčerčica (od: hčerka).

³ Prim. Udín boršt (iz: Vojvodín boršt).

Mnogokrat rabimo rajši samostalnike v zvezi s predlogi, n. pr. vrata pri kleti (ne: kletna vrata!), tlak v veži, tla v sobi, vreteno od kolovrata, olupek od jabolka, pokrov za na kad, oklep za na prsi, ključ od hišnih vrat, vrč iz ila.

Navzlic temu pravilu so se udomačile tvorbe kakor: puškino kopito, šivankino uho, soseskino odborniki, strankino glasilo (bolje: glasilo stranke), lunin¹ svit.

Od samostalnika vojska tvorimo pridevnik vojen.

8. Pripona **-en, -ena, -eno** (iz: -ën, -ëna, -ëno) se pritika samostalnikom, ki pomenijo kako snov, n. pr. meso: mesën; lanën, kamenën, kostën, ledën, lesën, apnen, jeklen.

9. Pripona **-æn, -na, -no** se pritika:

a) Samostalnikom, ki pomenijo nežive stvari; n. pr. dolg: dolžen; kuga: kužen, kužna, kužno.

Ako bi po odpahnjenem polglasniku prišla skupaj dva **n** (-nn-), tvorimo navadno oblike na *-ski*, n. pr. zaimenski, korenski, semenski, plemenski.

b) Če se **-æn** pritakne dovršnemu glagolu, ima tvoren pomen, n. pr. obsež-em: obsežen, obsežna, obsežno; postrež-em: postrežen, poučim: poučen, pozab-iti: pozaben.

c) Če se pritakne nedovršnemu glagolu, ima trpen pomen, n. pr. videti: viden, vidna, vidno; kovati: koven; enak pomen ima, če se pritika trpnemu deležniku, n. pr. piten.

10. Pripona **-nji, -nja, -nje** tvori pridevnike iz glagolov IV. vrste, n. pr. sodnji, prošnji itd.; dalje tvori pridevnike iz prislovov in kaže razmere kraja ali časa, n. pr. danes: danášnji, doli: dolnji, gori: gornji, jutri: jutranji, letos: letošnji, nekda[j]:² nekdanji; sedanji, prednji, zunanji, nocoj-šnji, sinočnji; dalje: daljnji, vrhu: vrhnji.

11. Pripona **-ast, -asta, -asto** se pritika navadno samostalnikom (redko pridevnikom) in izraža *podobnost*, n. pr. lisa: lisast, dim: dimast; grbast, iglast, cevka: cevkast; pri pridevnikih se pristavlja *k*, n. pr. belkast, rdečkast.

12. Pripona **-at, -ata, -ato** se pritika samostalnikom in pomeni imetje ali obilico, n. pr. brada: bradât, kosem: kosmât; krilat, lasat, možat, nogat, plečat, rogat.

¹ V staroslov. imamo še pravilno: puška: puščën-, luna: lunën- itd.

² Ta *j* se je šele pozneje pristavil.

Ta pripona se pritika tudi pridevnikom na *en*, n. pr. *krven*: *krvnat*, *listen*: *listnat*; *mesnat*, *močnat*, *pernat*.

13. Isti pomen kakor *-at*, *-ata*, *-ato* imajo pripone **-it**, **-ita**, **-ito**¹; pridevniki na *-it* dobivajo radi pripono *-en*, *-na*, *-no*, n. pr. *kamen*: *kamenit*, *kameniten*, ime: *imeniten*, plemo: *plemenit* in *plemeniten*, oko: *očiten*, srd: *srdit*; nekaterim pridevnikom se vstavlja *-ov*, n. pr. glas: *glasovit*, skala: *skalovit*, strah: *strahovit*, plod: *plodovit*.

14. Pripona **-ski**,² **-ska**, **-sko** se pritika samostalnikom in tvori splošne pridevnike, n. pr. *ženski*, *moški*, *zemeljski*. Glede izpeljave pomni:

a) Enozložnice (včasih tudi dvožložnice — zlasti tedaj, kadar bi se morali soglasniki spremeniti) privzemajo pred obrazilom *-ski* semtertja obrazilo *-ov* (*ev*), n. pr. *brat*: *bratovski* (redko: *bratski*), fant: *fantovski*, žid: *židovski*, osel: *oslovski*, godec: *godčevski*, hlapec: *hlapčevski*; dalje: *protestantovski* poleg *protestantski*.

Od kmet je *kmetiški* in *kmečki* (od podstave *kmetič*) ali pa *kmetski*; tat: *tatinski*, dete: *detinski*.

b) Pred **-ski** prehajajo mehkonebniki in šumniki ter sičnik c v š, n. pr. *moški*, (iz: *možski*), *praški* (iz: *pražski*).

Oblike na **-ški** so vplivale tudi na *-ski*, n. pr. *nebesa*: *nebeški* (pri starejših pisateljih še prvotna oblika *nebeski* iz *nebes-ski*), vitez: *viteški*, Pariz: *pariški*.

Zobnik **d** se izpahuje, n. pr. *gospod*: *gosposki*, *sosed*: *soseska*, *soseščina*.

3. Pripone pri glagolih.

§ 290. Pripone glagolskih vrst smo obdelali pri glagolu (od § 229. dalje); imamo pa še nekaj posebnih pripon, ki se pritikajo le nekaterim glagolom. Take pripone so:

1. Pripona **-k-**, ki tvori glagole iz medmetov (n. pr. *mu-kati* [po glasu *mu-!*], *mijav-kati*, *hu-kati*, *u-kati*) in zaimkov (n. pr. *ti-kati*, *vi-kati*, *oni-kati*, t. j. reči komu ti, vi, oni); to obrazilo ima tudi manjšalen pomen: *sed-k-ati*, *spankati*, *stopkati* (v otročjem govoru).

2. Pripona **-lj-**, ki ima manjšalen pomen: *migljati*, *pihljati*, *rezljati*, *šumljati*.

¹ Starejši pisatelji so rabili le oblike na **-it**, n. pr. *očit*, *očita*, *očito*; *stanovit*, *imenit*, *rodovit*, *poglavit*.

² Iz prvotnega *-bski*.

3. **Pripona -ast-**, ki dejanje večā: lom-ast-iti (iz: lom-i-ti), mikastiti (iz: mik-a-ti).

4. **Pripona -h-, -ih-**, ki dejanje večā: sop-ih-ati (iz: sop-sti), udrihati (iz glagola ud[a]ri-ti), vi-hati (iz: vi-ti), ze-hati (iz: zi-jati, ze-vati).

§ 291. Naglas ostane v izvedenkah na onem zlogu, kjer je bil v besedi, iz katere je izvedenka nastala.

Prvotni dolgi rastoči naglas (gl. § 48. — 51.) ostane na istem zlogu tudi v izvedenkah.

a) V korenskih delih, n. pr. brāt — brāta: brátov, brátovski, brátovščina, brātec itd.; slāma: slāmica, slāmnat, slāmnik, slāmnica, slāmnikar itd.; lēto: lē-tinski, lētina, lētnik, lētnica itd.

b) V končniških delih, n. pr. verīga: verížica, verížiti, verížnik itd.; grmāda: grmāden, -dna, -dno; grmāditi; sed. grmādim, grmādica itd.

Besede s prvotnim kratkim končnim naglasom (gl. § 52. do 58.) ohranijo v izvedenkah naglas na prvotnem mestu, n. pr. góra (prvotno gorà): goríca, goríčica, gorîški, goríčnik; vóda (prvotno vodà): vodíca, vodnják, vodník itd.; glava (prv. glavà): glavíca, glavič, rod. glaviča, glavník, glavár, glavína; stréla (prv. strelà): strelíca, strelíti, strelím; streljāti, stréljam; klobása (prv. klobasà, tako še v ruščini): klobasíca, klobasár, klobasāti itd.; kralj, kralja (prv. kraljà): kraljič, kraljiča kraljica, itd.

Opomnja. Večina primerov, v katerih je bil prvotno kratki naglas na koncu, pred njim pa dolg zlog (gl. § 54.), ima zdaj v izvedenkah naglas na tem zlogu (novi naglas!), n. pr. tráva (prv. travà): trávník; svéča: svéčnica.¹

Besede s prvotnim dolгим padajočim naglasom (gl. § 59.) imajo naglas na prvotnem mestu, n. pr. snĕg, snegâ: snežíti, snežník, snežníca; most, mostû: mostníca, mostnár, mostnina itd.

Podvojitv.

§ 292. Po podvojitvi (reduplikaciji) korena je nastalo le malo slovanskih besed; take tvorbe so: glagol (iz: golgol-, sor.: gol-k); plapolati (iz: polpol-, sor.: pluti, plovem, plavati);

¹ Na Prekmurskem še po starem: travník, svečnica.

mlamol (= prepad; iz: molmol-, sor.: mel-jem; voda melje breg, breg se melje); prepelica (iz: perper-); prapor (iz: porpor-; sor. strsl. prati, pera, prhutati, letati); praprot; veverica; vrvrati, voda vvrâ; frfrati; frfotati; drdrati; mrmrati itd.

Sestava.

§ 293. Če se spajajo posamezne besedne vrste, nastane sestava.

Besede so sestavljene na dva načina: ali so tako spojene, da ohrani v sestavi vsak člen svojo obliko (navadno tudi naglas), n. pr. *pol miš pol ptič, nepridiprav* (sklop, iuxta-positum) ali pa privzame novo obliko in en člen izgubi naglas, n. pr. *beloglav, branovlek* (sestavljenska).

Določilna beseda stoji po večini pred osnovno besedo, n. pr. *vinograd; vino-* je določilna beseda, *-grad* je osnovna beseda; toda: *vrtoqlav*; tu je *-qlav* določilna, *vrto-* osnovna beseda.

1. Sklop.

a) Z velelnikom spojene besede: *kažipot, kažimed* (neka rastlina), *nepridiprav, nebodigatreba, zahvalibogca* (kobilica), *potrihiš* (potri hišo, zapravljivec), *kuripečič* (iz: kuri peč), *trinog* (z nogami tretji), *vrtoqlav* (nastalo iz: vrtiglav), *tresorepka* (iz: tresi rep), *potoglav* (iz: poti qlav), *vijeglavka*; dalje: *klativitez*.

b) Iz raznih besednih vrst spojeni sklopi: *mož beseda, po poli brat, po poli sestra, polnoč, posiliživ, bojaželjen, ukaželjen, čistilakomen*; dalje: *neučen, nemaren* itd.

2. Sestavljenke.

Prvi člen sestavljenke se končuje na o (za mehкими so-glasniki na ъ), n. pr. *črvojedina, svojeglaven*. Brez te pripone je sestavljenih le malo (starih) besed, n. pr. *medved* (*med* in koren *ed*, jesti.)¹

Člena sta si med seboj a) v prirednem razmerju, n. pr. *črno-bel, temnosiv, svetlorumen* itd., b) v podrednem razmerju; podredno sestavljena člena moreta biti ali v istem sklonu (n. pr. *slepovož*,

¹ Sestavljenke kakor *častiljuben* so narejene po naliki čistilakomen (t. j. lakomen časti), prim. srbrhv.: častoljuban, rus. čestoljubnyj. Oblike kakor *resnicoljuben, resnicoljub* itd. so nove umetne tvorbe.

slepec, zlatovranka, strmolijak) ali v različnem sklonu (n. pr. črvo-jeden, kolovrat, gostosevci, samogolten, samouk).

Podredno sestavljene besede v istem sklonu so bile v jeziku nekdanj bolj pogostne, zdaj so redke; največ se jih je ohranilo v osebnih in krajevnih lastnih imenih. Spaja se:

a) samostalnik s samostalnikom; krajevna imena: *Goropeč* (pomeni: peč, ki je velika kakor gora), *Lipoglav* (glava [= vrh griča] kakor košata lipa);

b) pridevnik s samostalnikom: *hudoum* (neka trava), *hudoles* (Jurčič: *hudolesov* grm), *hudolesovina*, *hudovirje*; krajevna imena: *Globodól* (Dolenjsko), *Suhodole* (pri Kamniku); osebna imena: *Hudoles* (odtod skrajšano: *Dóles*), *Hudoklin*, *Hudolist*, *Pustovrh*, *Malovrh*, *Velikovrh*.

Prvi člen sestavljenke more biti ali a) kako ime (n. pr. *bosonog*, *stonoga*, *srakoper*) ali b) kak členek (n. pr. *brezpetnik*, *pristrešje*, *patoka*, *križempot*).

§ 294. Določilni člen mora biti v zvezi z glagolom, ki je v sestavljenki lahko obsežen ali pa izpuščen. Določilni člen mora biti do glagola (povedka) v dopolnilnem (objektivnem) stavčnem razmerju, t. j. biti mora dopolnilo (predmet) ali pa prislovno določilo (gl. § 311.).

Določilna beseda tvori dopolnilo (predmet) n. pr. v tožilniku: *bogoljub* (kdor Boga ljubi), *konjederec*, *zlodej* (kdor zlo deje), *hudo-delec*, *dobičkonosen*, *nadobuden*, *stonoga* (ki ima sto nog), *beloglav* (ima belo glavo, ali: je bele glave), *pesoglav* (ima pasjo glavo), *volkodlak* (ima volčjo dlako ali: je volčje dlake), *srakoper* (ima sračje perje), *bosonog*, *dolgolas*, *krivopet*, *svojeqlaven*, *samokolen*, *brezzob* (= je brez zob, nima zob), *sladkosneden*, *bistroumen* (je bistrega uma); v dajalniku: *bogoslužén* (kdor Bogu služi), *bogovdan*.

Določilna beseda tvori krajevni prislov: *vodotoč* (kjer voda teče), *vodopad* (kjer voda pada), *kolotečina* (kjer kolo teče), *kolovoz* (kjer kolo vozi; v srbohrv. pomeni avgust, t. j. čas, v katerem se največ s polja vozi), *belostenec* (= kadulja, koroška beseda, ki pomeni: kar raste na beli steni), *rokomilček* (na Gorenjskem škaf, ki je tako majhen, da si moreš samo roko v njem umiti), *črvojedina* (kjer črv jé), *drvosék* (kraj, kjer se drva sekajo).

Časovni prislov: *kozoprsk* (čas, v katerem se koze prskajo); starejše ime za mesec september ali oktober, rabi še dr. I. Tavčar v povesti „Cvetje v jeseni“; *vinotok*.

Načinovni prislov: *okomeren* (stiskav človek, ker z očesom meri denar, preden ga izda), *licemer* (po licu meri, t. j. samo zunanje), *lokostrel* (z lokom strelja), *rokovet*, *tihotapec* (tiho hodi), *radodaren* (rad daje), *krivogled* (krivo gleda), *gostosevci* (zvezde, ki so gosto nasejane), *klečeplaz*, *bibolez* (Jurčič).

Po zgledu tujih jezikov so narejene besede kakor parobrod (bolje: *parnik*), paromlin (slov.: *parni mlin*), časopis (bolje: *časnik*), krogotok krvi (bolje: *krvni obtok*), zobozdravnik (bolje: *zobni zdravnik*), živinozdravnik, brzosel (bolje: *brzi sel*), slavolok (po nem.), *slonokosten*, *drevored*, *kolodvor*, *milodar*, *glasovir*, *modroslovje*, *jezikoslovje*, *naravoznanstvo* itd.

Napačni so pridevniki, kakor: zrakotesen (nem.: *luftdicht*, slov. *neprodušen*), ognjetrden (nem.: *feuerfest*, slov. *nepregoren*, *trden od ognja*), ognjevaren (nem.: *feuersicher*, slov. *ognja varen*, *varen pred ognjem*), vodotesen (slov. *vododržan*, *neprodiren*).

Kadar slovenimo tuje sestavljenke, pa jih ne moremo pravilno tvoriti ne po izpeljavi ne po sestavi, tedaj postavimo določilno besedo v roditeljsko ali v kak odvisen sklon s predlogom, n. pr. vodja zemljiških knjig, popravljaivec kotlov, ključ od hišnih vrat, most na polah ali na pole, most na škripcih ali na škripce, stavbe na koleh.

Mnogo sestavljenk rabimo po nemškem zgledu, n. pr. čudnolep (nem.: *wunderschön*) itd., milostipoln (slovenski: *milostiv*, ali: *poln milosti*, *milostipoln*), ljubeznipoln (slov.: *ljubezniv*), trudapoln (slov.: *naporen*, *utrudljiv*), usodepoln (slov.: *usoden*).

Neppravilni so sestavljeni pridevniki, pri katerih sta oba dela istoznačna ali celo v nasprotju, n. pr. mladozoren¹ (pravilno: *zoren*; z izrazom mlad povemo isto kot z *zoren*, ker zor pomeni: jutranja svetloba); skalnatoznačajen¹ (pravilno: *značajen*; če ni kdo trden [= skala], ne more biti značajen); milotožen;¹ zornožaren (rabil Tavčar; *žaren* lahko pomeni isto kar *zoren* ali pa tudi več in bi si bila izraza v nasprotju).

S predlogi zložene besede.

Glagole, samostalnike in pridevnike sestavljamo tudi s predlogi (predponami, prefiksi). Predlogi so ločljivi, t. j. taki, ki se rabijo tudi sami zase (n. pr. *pridelati*, *pri delu*), in neločljivi, ki so se ohranili le v sestavi.

¹ Rabil A. Medved.

Ločljivi predlogi.

§ 295. Ločljivi predlogi hranijo svoj prvotni pomen večinoma tudi v sestavi in se vežejo takole:

1. **brez** se sestavlja samo s samostalniki in pridevniki, n. pr. brezno, brezrokavnik; brezimén, brezkončen;

2. **do** pomeni, da je dejanje do neke meje (n. pr. doseči, doiti), do konca ali do uspeha dospelo (n. pr. dogospodariti; dopovedati, dosejati, domisliti se); pomeni dodevanje (n. pr. dodati, domeriti);

3. **iz** pomeni premikanje, ki je namerjeno iz kake stvari (n. pr. izbiti si kaj iz glave), izvršitev dejanja (n. pr. izgoreti, izpeti se) ali dosego kakega namena (n. pr. izprositi si kaj). — Predlog **iz** je v mnogih primerih izgubil svoj jasni pomen in se je **i** obrusil; zato pišemo večkrat brez razločka **iz** ali **z** (s), n. pr. izkusiti in skusiti, izboljšati in zboljšati, izprehod in sprehod itd. **Iz** se piše pri novih tvorbah (n. pr. izraz, izvestje) in pa tedaj, kadar je prvotni pomen še razviden, n. pr. izdihniti dušo, izpisati kaj iz knjig;

4. **med**, n. pr. medmašen (med šmarnimi mašami); rabi se večinoma po tujih jezikih, n. pr. medmet, mednarodén;

5. **na** daje pridevnikom manjšalen pomen, n. pr. nabel (nekoliko bel), načrnel, narus, nágluh, nakisel; v sestavi z glagoli pomeni, da se lje dejanje začelo ali le nekoliko izvršilo (n. pr. nagniti, navrtati) ali z uspehom izvršilo, n. pr. napolniti, naučiti se;

6. **nad** se rabi (večinoma po tujih jezikih, n. pr. nadvladati; nadučitelj; nadškof;

7. **ob** (okrajšana oblika: **o**) se pritika pridevnikom, katerim največkrat pomen spreminja, t. j. zmanjšuje ali večja;

a) zmanjšuje pomen: osiv (nekoliko siv), okisel (nekoliko kisel), osladen, omračen, ogrd; večkrat pa pomena ne spreminja, n. pr. opresen = presen, opresno mleko = presno mleko, zelje, sadje; oprhel = prhel; opolzék = polzék, opolzel = polzel; opuhel = puhel, puhla repa itd.;

b) nekaterim pomen povečuje, n. pr. oslasten (jako sladek), ognusen, ogolten, otožen, ohlapen, obleden, obledni razposajenci; sem spada tudi: raz-o-glav (ki ima samo glavo, t. j. golo glavo = gologlav).

Ta pomen se je razvil iz pomena okoli, okoli česa; okoli česa pa more kaj biti, če je kaj samo z malo strani (tedaj pomen zmanjšuje), pa tudi tedaj, če je od mnogo ali vseh strani (tedaj pomen povečuje). N. pr. *obelo* t. j. okoli belo more biti nekaj, kar je samo z malo strani belo, torej nekoliko belo. Nasprotno pa pomeni *ognusen*; okoli gnusno more biti nekaj, kar je od vseh strani gnusno, tedaj zelo gnusno.

8. **od** pomeni poleg prvotnega pomena tudi končanje (n. pr. odjužinati, odvesti) ali vračanje dejanja (n. pr. odgovoriti, ozdraviti);

9. **po** daje pridevnikom manjšalen pomen, n. pr. počrn (črnkast); pri glagolih se splošno ujema s pomenom predloga; poleg tega naznanja ponavljanje (n. pr. pocvitati, popraviti) ali manjšanje dejanja (n. pr. pokašljevati);

10. **pod**, n. pr. podkev, podnožje; po tujem zgledu se rabi v primerih, kakor: podčastnik, podpredsednik itd.;

11. **pred**, n. pr. predlanski, predvčerANJI; večinoma se sestavlja po zgledu tujih jezikov, n. pr. predokus, predsoba; namesto pred nam rabi 1. kak pridevnik, n. pr. prednji, poprednji, predhoden, naprejšnji, prvi, n. pr. prednja straža; poprednja preiskava (ne: predpreiskava), poprednja priprava; predhodno pogajanje (Vorverhandlung); naprejšnja odpoved; prvi telovadec (ne: predtelovadec), prvi delavec; — 2. kak predlog, n. pr. večer pred praznikom ali: navečer, navečera¹ (ne: predvečer praznika); — 3. kak prislov, n. pr. spred stoječi samoglasnik (ne: predstoječi); — 4. kaka nesestavljena beseda, ki izraža isto kar sestavljena, n. pr. pogoj (ne predpogoj);

12. **pri** pomeni pri pridevnikih manjšanje, n. pr. pribel (belkast), pričrn (črnkast); pri glagolih pomeni bližanje (n. pr. prignati, prižvižgati, priti), pridobivanje (priberačiti, priigrati) ali zmanjšanje (n. pr. prigristi, pripreti, pristriči); dalje: priklet, pristreha, pristrešek.

13. **raz** pomeni ločitev (n. pr. razvezati, raziti; razdel, razlaga), razširitev, okrepčanje (n. pr. razbliniti, razbolitise, razsrditi se); po tujem zgledu: razkralj (Exkönig);

14. **s** (**z**) pomeni 1. združitev (n. pr. sprijeti se, zbrati; segnati, semenj, shod, zbor; skupaj). Večkrat se **s** pri-

¹ Tako prekmursko.

stavlja, ne da bi pomen spreminjal: spoštovati (v 16. veku še: poštovati), spočeti (v 16. veku še: početi), sporočiti (v 16. veku: poročiti), spol, spola (cerkvenoslov. pol(ъ)); 2. pomeni, da se kaj s česa (od zgoraj doli) premika, n. pr. s konja zlesti, seno z voza zmetati, seznti, sneti;

15. **v**, n. pr. vbiti kaj v kako stvar, vplesti itd.; pred **v** pišemo **u** namesto **v**, n. pr. uvesti (nam.: vvesti), uvod itd.;

16. **za** pomeni, da se kaka stvar za kako drugo pomika (n. pr. solnce zaide za goro, zaostati za kom, zaseda); dalje naznanja zadrževanje (n. pr. zakleniti, zastreti, zazidati), nastop dejanja (n. pr. zablisniti, zagrmeti, zavpiti).

Neločljivi predlogi.

§ 296. Samo v sestavi nam rabijo sledeči predlogi:

1. **pa-** pomeni nekaj poznejšega, slabšega, n. pr. patoka (slabo zadnje vino v sodu, preden poteče; slaba pijača), paberek, p'aberkovati (ostanke pobrati), paglav (pritlikast), paglav-vec; pánoga (stranska noga), pa'vrsta (stranska vrsta);

2. **pra-** kaže prvotni početek, n. pr. pradoba, prababica, prastar; rabi se večinoma po zgledu tujih jezikov;

3. **pre-** pomeni pri imenih poviševanje, n. pr. premlad, premalo, prešeren; prelepota, premraz, preblato, p'renaglost, premodrost; od prerib mreže ne morejo iz- vleči (Ravn.). Pri glagolih pomeni premikanje v kraju, času (n. pr. preplavati, preteči; prehod; preiti) ali preseganje (n. pr. p'rehiteti, prevpiti, prerasti);

4. **pro-**; ta predpona se je ohranila le v malo besedah, n. pr. prodati, naprodaj, prostor; iz večine se je zamenjala s **pre-**, ki je blizu istega pomena; pro pišemo v besedah, vzetih iz drugih slovanskih jezikov, n. pr. progon, proizvajati, propoved; toda: [prerok, preklet, prebuditi se.

5. **so-** pomeni 1. skupnost, združbo, n. pr. sosed, sošolec, sodelovati; dalje: soržica (t. j. z ržjo pomešana pšenica), sokrvica (gnoj, s krvjo pomešan); 2. pomeni neki nedostatek, n. pr. somrak (ko še nekaj manjka, da bi bil pravi mrak), sô- dolina (kjer ni toliko globine, da bi bila prava dolina), sô- praznik (kar ni popolni praznik), sodrag (iz: sograd, kar

ni zadosti debelo, da bi bilo grad, t. j. toča); sôdraga (kar je ožje kot draga);¹

6. **u-** pomeni 1. odmikanje, odstranitev, umanjšanje, n. pr. ubežati, ukrasti, ušteti se; 2. dovršitev, n. pr. učistiti se, upokojiti, upodobiti; predponi **u-** in **v-** se v pisavi razločujeta po stari cerkv. slovanščini, n. pr. udeležiti se, ujeti, uloviti, uleči se, uliti, usesti se, utopiti se, uživati; **v** se piše: vdati se, vkleniti, vkopati, vkovati, vljuden, vloga.

7. **vz-**² pomeni premikanje navzgor (n. pr. vzdigniti, vzpeti se, vzhajati) ali začetek premikanja (n. pr. vznemiriti se); pri samostalniki: vzrok, vzvod, vzmet, vzhod. Polna oblika **vz-** se je v mnogih primerih obrusila in se rabi **z** ali **s** (n. pr. vzdramiti in zdramiti, vzglavje in zglavje, vzpored in spored); ohranila pa se je v novih tvorbah in v besedah, izposojenih iz drugih slovanskih jezikov, n. pr. vzvišen, vzlet, vzgon, vzporeden (parallel).

Pomenoslovje in izvor jezika.

§ 297. Če primerjamo korensko sorodne besede med seboj, ne vidimo samo, kako so nastale (po izpeljavi, podvojitvi ali po sestavi) ali od katerega korena se izvajajo, temveč spoznamo tudi, kakšen pomen so imele (pomenoslovje).

Če določimo besedam tisti pomen, ki je vsem skupen, dobimo prvotni pomen, ki ga je kak koren imel.

Tako je n. pr. besedam *vrteti*, *obrniti* (iz: ob-vrt-niti), *vrniti*, *vreteno*, *vrat*, *vrsta* itd. skupen pomen sukati se, vrteti: kar se suče ali vrti (odtod *vreteno*; enako *vrat*, ker glavo pregiblje in suče), se povrača na isto mesto, kjer se je začelo vrteti (odtod *vrniti* [se] *vračati*, *obrniti*); kar pa se suče, se vrti v krogu (odtod beseda *vrsta*, ki pomeni prvotno to, kar je zaokroženo, potem pa to, kar je v nekem redu).

Sorodno je n. pr. *bresti* in *brod*; *brod* je prvotno plitvo mesto na reki, kjer ljudje reko lahko *prebredejo* (brod = prehod); pre-

¹ V imenskih sestavah se rabijo oblike **so-** (strsl. sa-), v glagolskih sestavah pa **sъ** (istega izvora!), n. pr. sosed, pa sêsesti; sôblazen (pohujšanje), pa zblazniti (strsl. sьblazniti, pohujšati); v enakem razmerju je vo- proti vь, n. pr. votek, pa vtkati (iz: vьtkati).

² Kot predlog s tožilnikom je ohranjen v prislovih navzgor (iz: navz-goro), vbreg (iz: vz-breg).

hajajo pa nekateri res peš (*bredejo*), drugi se vozijo (brod = prevoz); če je reka globoka, se je treba voziti s čolnom ali z ladjo (brod = čoln ali ladja); več ladij (= *brodov*) tvori *brodovje*. — Sorodne so besede *vreti*, *vrelec*, *izvor*, *vroč* (odtod *vročina*, *vročica* itd.), *variti* (samovar); *obariti* (zaseko, klobase). V prvotnem pomenu se rabi v izrazih: voda *vre* iz zemlje; kjer *izvira*, je *izvor*, *vir* ali *vrelec*; kadar voda v loncu kipi (= *vre*), je gorka (= *vroča*); odtod se je izraz prenesel na predmete, ki so v podobnem stanju kakor gorka (= *vroča*) voda, n. pr. *dan je vroč*, *vroče mi je*; v vroči vodi lahko kuhamo (samovar, tudi: železo *variti*) ali parimo (odtod *obariti*, iz: ob-*variti*). Izraz lahko rabimo tudi v pomenu: pri meni *vre*, po deželi *vre*; ljudje *vro* iz cerkve. — Sorodne so n. pr. besede *ženem*, *gnati* (*goniti*, *po-ganjati*) in *žeti*, *žanjem* ter *želo*; skupen pomen: biti, udariti; če živino udarim, bijem (= *ženem*), gre; s srpom žito *bíti* (= *žeti*); čebela *piči*, *bije*, odtod ime *želo*; pomisli dalje, kako to besedo lahko rabim, n. pr. *gnati* kolo, kolo pri vodnjaku (= vodnjak *gnati*, fr. pomper, nem. pumpen); *ženem se* za čim, *pognati se* za pravico itd. — Sorodne so besede n. pr. *hropsti*, *hripa*, *hrepeneti*, *hrepenenje*; če se človek za čim žene, *hrope* (izraz *gnati se* se zamenja z izrazom *hropsti*); kdor duševno teži za čim, se tudi žene (izraz *gnati se* = *hropsti* je prenesen s telesnega pojava na duševni pojav); pomen *hrepeneti* = duševno težiti za čim. Podobno je nastalo *hlapati*, *hlipati* — *hlepeti* po čem, *pohlep*. — Sorodne so n. pr. besede *ulj*, *uljnjak*, *ul-ica*; *ulj* pomeni prvotno duplo (n. pr. v drevesu, kamor se je usedel roj čebel; prvotno so bile čebele v takih duplih, kar priča tudi beseda *panj* (pomeni: klada, krlj, trš; več *uljev* dá *uljnjak*; *ulica* je torej prvotno pot po ozki (duplu podobni) so-teski. — Sorodno je n. pr. *grebem*, *grebsti*, *greblja* (s čimer se grebe), *greben* (kar je nagrebena), *grob*. — Razvoj pomena zasledujemo še lažje, če primerjamo naše besede s sorodnimi slovanskimi ali z drugimi indoevropskimi. Slov. *grajati* n. pr. pomeni prvotno kričati nad kom (to pomeni še v srbskohrv.); *zmerjati* pomeni koga poniževati (sorodno srbskohrv.: smeran ponižen). Naše *plakati* je v zvezi z lat. *plang-ere* (bíti, žalovati), z gr. *πλῆγ-νῆναι* (bíti, tolči) in nem. *fluch-en* (kleti); prvotni pomen se je ohranil v grški in tudi še v lat. besedi; slovenski pomen se je takole razvil: *plakati* (starejša oblika: *plakati se*, kar so rabili še Trubar, Dalm. i. dr.) pomeni od žalosti, v obupu se (po glavi) bít, tolči (= žalovati); to je pomenilo prvotno tudi v nemščini (got. *flokan*,

tožiti, žalovati), pozneje se je razvil pomen: v žalosti rotiti se, zaklinjati se, kleti.

Iz tega vidimo, kako se prvotni pomen, ki ga je kak koren imel, v besedah spremenja, t. j. kako se prvotni izraz zaradi kake podobnosti prenaša na druge predmete (*metafora*,¹ primera, podoba) ali kako se zamenjuje ime enega predmeta z imenom drugega zaradi kekega odnosa (ali zveze), ki je med njima (*metonimija*,² zamenja). — Metaforo (primo) in metonimijo (zamenjo) imenujemo *tropus*,³ preimemba.

Prvotni pomen se je ohranil le pri majhnem številu besed; velika večina besed je dobila svoj sedanji pomen po prenosbi ali zamenji: jezik je tako rekoč slovar obdelelih metafor in metonimij.

§ 298. Če določimo besedam preneseni ali zamenjani pomen, spoznamo dvoje: a) ali prvotni pomen, ki ga je kak izraz imel, ali pa b) prvotno obliko predmeta, ki ga kak izraz zaznamuje.

a) Če določimo besedam prvotni pomen, spoznamo, kaj naše besede prav za prav izražajo; iz njih spoznamo, po katerih znamenjih ali značilnih potezah je človek kak (predmet imenoval, n. pr. živali, rastline, sebe, svojo okolico ter sploh vse prikazni stvarnega in duševnega življenja).

Tako ima n. pr. mnogo živali ime po njihovem glasu, po barvi, po kraju, kjer bivajo itd. *Petelin* ima ime po svojem *petju* (pet-el-in, sor. *peti*, *pojem*); *kura* po glasu (iz: *ku-ra*, sor. *ku-jati se*⁴); po podobnem glasu (kujati se) je dobila ime tudi *kavka*. *Sovo* so nazvali po skovikanju (odtod tudi ime *skovir*), vpitju (beseda *sova*⁵ je sorodna z nem. *heu-len*!) *Brglez* je dobil ime po cvrčanju (sor. lat. *frigulo*, kričati, dreti se [o kavki]). Po svojem značilnem glasu imajo imena *čuk* (po glasu ču), *kukavica*, *kokoš*, *koklja*, *kokot*, *pišče*, ker vedno čivka (od: *piskati*!), *ščinkavec* (od: *ščink*). Tudi prvotno ime, ki ga ima *žerjav*, je vzeto po glasu. Po brnenju, ki ga povzroča pri letanju s pokrovkami, ima ime *hrošč* (sor. *hreščati*, *hreščim*; po šumenju [hreščanju] ima ime tudi *hrast*). Po rjovečem glasu (*bukati*, *bučem*) ima ime tudi *bik* (iz: *byk*-).

¹ Gr. *μεταφορά*, od: *μεταφέρειν* prenesti.

² Gr. *μετωνυμία* zamenjava imen.

³ Gr. *τρόπος*, od: *τρέπω* obrniti, spremeniti, preiméniti, odtod: preimemba.

⁴ Po metonimiji je nastalo odtod *kujati se*: braniti se, ustavljati se!

⁵ Nastalo iz: k'ova; omehčani **k'** daje pri nas **■**.

Po barvi imajo imena: *sinica* po sinjem (višnjevem) oprasju. Po svetlikajoči se zelenkasti barvi imata imeni *golob* in *žolna* (sor. zel-en¹ in žol-t, kar je prvotno pomenilo zelen in rumen). Po žolti, rumenkasti barvi je dobila ime tudi *želva*. Po rjavkasti barvi ima ime *slavec* (sor. rusko solovój, rumenkast). Siva (= sera) barva je dala imena *seru* (brkati sêr), *sercu* (sêrec, Schimmel, serast konj, serasta kobilica) in *serki* (sera raca). — Drugi predmeti imajo redko ime po barvi, n. pr. *zlato* (po rumeni barvi, sor. je žol-t). *Ruda* (sor. je rumen, iz: rudmen).

Po kraju, kjer živali bivajo, so vzeta imena: *jazbec* (starejše: *jazvec*; sor. *jazva*, jama, *jazbec* = „ki jame koplje“), *zmiija* (sor. z *zem-lja*, ker se po zemlji plazi) itd. Po času, v katerem se skote, so imena: *jarec*, *jarka*, *járica*, *jarče*, *jarè* itd. (od: *jar* pomladni; n. pr. *jaro* žito). Po drugih lastnostih so živalska imena: *junec*, *junica* (= mladič, sor. nem. *jung*); *vol* (sor. (vel-ik); *krava* in *srna*² imata imeni po rogovih (sor. nem. *Horn*); *pozoi* (sor. *zijati*); *molj* (ker *melje*).

Rastline imajo imena po barvi: *sliva* (iz pridevnika *sliv*, višnjevi), *breza* (= „svetlo“, belo drevo), *detelja* (= „pikasta“ rastlina). Po obliki so dobili ime *bor* (= iglato drevo, ime po borovih iglah), *osati* (sor. *os-ter*, bodeča rastlina), *trepeljika* (ker se listi zaradi tankih, dolgih pecljev vedno tresejo = *trepetajo*); *topol* pomeni *trepečoče* drevo; isto kar *trepeljika*.

Razni deli našega telesa se imenujejo po sledečih znamenjih: *glava* (sor. *gol*) pomeni prvotno golo glavo, t. j. lobanja; *lasje* pomenijo: valoviti kodri; *čelo* je visoki del obraza ali telesa; *grlo* je sorodno z *žreti* (nastalo iz: *ger-ti*), ker z njim požiramo; *zob* (sor. *zebe* me = prvotno: trga me, da drgetam) je organ, ki trga hrano; *uho* je organ, s katerim kaj zaznavamo (sor. je *um*, ker moremo s to zmožnostjo kaj zaznati); *pleče* je široki del hrbta; *rebra* (sor. nem. *Rippe*, *Rebe*) imajo ime od tega, ker so upognjena, zakrivljena; *laket*, ker se upogiba; tudi *koleno* (sor.: *kolo*) je zaznamovano po tem, ker se pre-giblje.

b) Nekateri besede nam kažejo predmete v starejši, prvotnejši obliki; iz njih se dá spoznati starejše stanje narodne omike.

¹ Zel-en je nastalo iz: g'hel-.

² Takisto lat. *cervus*, jelen in nem. *Hirsch*.

Starejši besedi *balij* (zdravnik) in *vrač* (zdravnik, kar se rabi še v vzhodnih narečjih)¹ sta pomenili človeka, ki je zdravil z zagovarjanjem, vedeževanjem, v srbohrv. še danes pomeni *vrač* vedeževavec (*balij* sor. *bajati*; *vrač* sor. nem. Wor-t, lat. ver-bum, gr. ὄψια, nastalo iz: Φερῖα). — *Cesta* pomeni prvotno: uhojena pot; ime: bela cesta, velika cesta itd. je zaslužila šele pozneje. — *Cepec* pri mlatvi je bil prvotno od drevesa odklan odcepek, na katerem še ni bilo ročnika, gože in jermenov. — Za plug je rabilo okleščeno drevo, odtod je ime *drevo* ostalo. — *Dedič* (= dedov pravnuk ali vnuk) kaže, da se je iz početka imenoval tako samo oni, ki je ostal doma na *dedini* (dedovi hiši). — *Gumno* (nastalo iz: *gu-*, kar je ohranjeno v besedi *gov-edo*, in *mno*, kar je od: *meti*, *manem*) je prostor, kjer govedo žito mane. Beseda *hlev* (izposojeno iz got. hlaiw, grobna votlina) kaže, da so rabili kot hleve podzemeljske votline, duplje. — *Korec* je danes lahko iz medí, prvotno je bil iz drevesne skorje, sor. beseda *kora*, *skorja*; isto je s *koritom*. — *Krščenica* pomeni deklo (posla, sužnjo), ki je bila krščena, dočim so bili višji sloji še paganski. — Stari *mostovi* niso bili železobetonski, ampak preprosti, kakor ime kaže (sor. nem. Mast, Mastbaum jadrník, jadno drevo): zadostoval je hlod ali bruno, ki so ga vrgli čez vodo; od začetka se ni ločil od *brvi* (sor. *bruno*). — O *koži* se ni moglo zmeraj peti, da je gladka, ker pomeni prvotno le *kozjo kožo*, kozletino, ki ima dlako (*koža* nastalo iz: *kozja*). — Beseda *postelja* (sor.: *steljem*, *stlati*) kaže, da so imeli nekdanj borna ležišča: malo *stelje* ali kaj podobnega, pa se je dalo spati. — *Stog* pomeni sedaj kozolec, prvotno pa samo kol, okoli katerega se žito ali seno sklada, kakor je še na Koroškem in na Štajerskem v navadi. — *Temnica* nam kaže, kakšne so bile nekdanj ječe, v katerih so vzdihovali *jetniki* (jetnik od: *jeti*, *za-jeti*, *-jamem*). — Imena *torek* (vtori = drugi), *četrtek* in *petek* kažejo, da so Slovenci začenjali teden s ponedeljkom (ne kakor Nemci in Rimljani z nedeljo, tako da je bil četrtek v sredi tedna; *sreda* je vzeta po nem. Mittwoch). — *Veža* je prvotno shramba za saní, *vozove* (korensko sor. je *veža* in *voz*); *veža* je tedaj pomenila kolníca, *vozarna*.

¹ Prim. Aškerc, Čaša nesmrtnosti:

Leka rad bi, ki nesmrtnost daje?
Iskal leka takega pri vračih,
iskal že si ga pri čarodejih.

§ 299. Prvotni pomen se more določiti mnogokrat že iz domačih sorodnih besed. Večkrat pa se je ohranil prvotni koren, ki je skupen tudi drugim slovanskim jezikom, samo v kaki posamezni slovenski besedi; tako besedo moramo primerjati s sorodnimi besedami drugih slovanskih jezikov ali stare slovenščine.

V nekaterih besedah pa se hrani koren, ki ni bil skupen samo slovanskim, temveč tudi drugim indoevropskim jezikom. Zato moremo marsikatero besedo razložiti le po primerjanju s sorodnimi besedami drugih indoevropskih jezikov, zlasti nemščine, latinščine in grščine.

Prvotne korene naših besed hranimo še iz tistih pradedavnih časov, ko smo z drugimi indoevropskimi narodi govorili še en skupni jezik in prebivali še v skupni indoevropski pradedovini.

Indoevropska sorodnost pa ni le v posameznih besedah ali korenih, temveč v vsem jezikovnem sestavu, v besedoslovju, v sklanji in spregi in tudi v skladnji. In ta sorodnost je tolikanj očitnejša, kolikor starejši so jeziki, ki jih primerjamo. Ako bi vzeli n. pr. našo slovenščino, italijanščino in novo grščino, bi bilo izprva precej težko najti kako skladnost. Ali primerjajmo staro slovenščino, latinščino in staro grščino pa bomo videli povsod zadosti takega, kar je enako ali podobno ali v vseh treh jezikih ali vsaj v dveh od njih. In vendar je stara slovenščina, kakor nam je ohranjena v najstarejših spomenikih, za tisoč let mlajša od latinščine, kaj šele od grščine! Kolikanj podobnejša je morala biti latinščini in grščini prvotna slovanščina, recimo, ob Kristusovem času! Ako gremo potem v duhu še dalje nazaj, moramo priti naposled do časa, ko so si bili vsi indoevropski jeziki tako podobni, kakor bi bili narečja enega jezika; in navsezadnje moramo priti do neke prvotne dobe, ko so govorili vsi Indoevropci tako enako kakor n. pr. dandanašnji prebivalci ene vasi ali udje ene družine. To je bil prvotni indoevropski jezik.

Besedni zaklad.

§ 300. Besedni zaklad našega jezika kakor tudi vseh slovanskih jezikov obsega po večini izraze, ki so stara dediščina nekdanjega enotnega slovanskega naroda. Ta besedni zaklad pa je zadostoval Slovanom le, dokler so bili še na nižji stopinji

omike. Ko so jeli napredovati in se seznanjati z napravami sosednih narodov, so potrebovali novih izrazov, ki so si jih morali ali na novo narediti ali pa izposoditi od sosednih narodov. Jezik potrebuje za nove pojme in predmete novih izrazov, zato se neprenehoma množi. Izredno veliko novih besed potrebuje narod, ko stopi v vrsto izobraženih narodov in začne duševno napredovati; tedaj ljudstvo navadno ne more več dohitevati vsega napredka posameznikov (t. j. izobražencev) in delo za množitev jezika morajo prevzeti izobraženci.

Veliko novih izrazov so nam ustvarili že pisatelji XVI. (Trubar, Krelj, Dalmatin) in XVII. veka (Hren, Kastelec); število izrazov se pa pomnoži z rastočim napredkom v XVIII. in v začetku XIX. stoletja. Tako so nam ustvarili:

Hipolit (1712): gledišče, naloga, ostrešje, poveljnik, prvoroden (primitiven), razuditi (raztelesiti). Pohlin (1781): cedika (gumi), časnik, nadstropje, preproga, testenina, vremenik (barometer), zdravnik. Gutsman (1789): plunka, samostan, sladkor itd. Vodnik († 1819): bankovec, čutnica (živec), dnina, dragotina, izjema, omaka, prvopis (izvirnik), ravnalo, vodilo, trdnjava, zdravilo itd. M. Ravnikar (1815—1917): bolnišnica, nagib, obnebje, očrt, pismouk, prerod, prvak, številka, vislice, vodnjak, ubožnica, zgodovina. Murko (1833): čopič, milodar, mladostnik, načrt, natakar, obstoj, osebnost, sestavek, slovstvo, stik (rima), vodstvo. Janežič (1850—1851): glasilka, kovina, ničla (ljudska oblika je: ničica), pločevina, svetilka itd.

Ko so l. 1843. začeli z Novicami redno izhajati časniki, so ti prevzeli vodstvo jezika in nam ustvarili veliko število izrazov za vse stroke.

Novice: hlaпон, kolodvor, dežnik (1843); hranilnica, naročnik, naročnina, pola (v pomenu p. papirja), razstava, seštevek (vsota), stopinja (v pomenu n. pr.: 14 stopinj Celzija [1844]); dražba, ozračje (1845); odvodnica, privodnica (žila), železnica (1846); glasovir, navdušenje, oblika, poštnina (1848); domišljija, žaloigra (1849); posojilnica, pretveza (pod pretvezo [1850]); premičnica (1852); ravnik (1853); parnik (1854); strelovod (1856); beljakovina (1859); zaupnica (1861); pevovodja, kitica (strofa [1863]) itd. Slovenija (1848—1850, večinoma Cigaletove tvorbe): baklada, nagla sodba, razvoj, zaboj (1848); drevored, klativitez, skrajnost, ustanova, zemljekaz (1849); pozneje je na-

redil Cigale še: razvodje, vijak itd. Levstikov list Naprej (1863): ožrelje (vizir), počitnice, podoknica.

V dobi narodnega preroda (konec 18. stol.), ko smo pisмени jezik očistili tujih (neslovanskih) primesi, in v teku 19. stol., ko je bilo treba za nove znanstvene in tehnične pridobitve novih izrazov, smo si mnogo besed izposodili od drugih Slovanov, zlasti od Srbov in Hrvatov, Rusov in Čehov.

Ruski so izrazi: čin (Rang), činovnik, iskren, izreden, izvesten, izvoliti (izvoli to sprejeti), ličinka, nagrada, nadzornik, načitan, napev, narečje, nega, nežen (ali iz češčine), nrav, nraven; občestvo, očividen (domače je očiten, očivesten), odobriti, ogrozati, opredeliti, osredotočiti; pokrovitelj, polkovnik, premirje (zadnji dve besedi je uvedel že Vodnik), posetiti, povod (= prilika), predlagati, prelesten, privrženec, propis, proizvod, razočarati, skromen, slog (Stil), sorazmerje, sloj, smel (ali iz češčine), sposoben, starodaven, svež (ali iz češč.), strast, točka, udoben, uspeh, velblod, vzhičen, vzor. Za nekatere ruske izraze imamo svoje besede, n. pr. bodriti (domače: izpodbosti), bolnica (domače: bolnišnica), dejstvovati (slov. delovati), kist (čopič), ljubimec (ljubi, ljubec), opasen (nevaren), pester (pisan), podroben (nadroben), prapor (zastava), priroda (narava), svojstvo (lastnost), točen (natančen), umesten (pripraven, priličen, prikladen).

Iz stare cerkv. slovanščine: mitnica, oživotvoriti, predlog pra- (prababica, praded); prestol, proslaviti, prosveta, prosvetitelj, stolp, vestnik, zavesa (domače: zastor), žezlo, žrtev (pomeni daritev), žrtvovati (darovati), žrtvenik, požrtvovalen.

Češki so izrazi: geslo, odpor, važen (uvedel že Pohlin 1781), uradnik (vzel iz slovaščine Gutsman 1789), vojak (domače vojščak), svoboda (s čimer se je izpodrinila stara domača oblika sloboda), milo, pivo (domača beseda ol; vse to je vzel že Vodnik); čepica, nabožen, nedostatek, starosta, zvok (vzel Murko 1833); bajka, čitanka, godba, dojem, jedek, kolék, lepenka, naslov, nazor, občinstvo, obširen, pojem, pozor, posadka, prvoten, prispevek, skladatelj, stroj, tovarna, vloga. Nepotrebni so n. pr. dotični (v pomenu tisti, ki oni, ki); opetovati (ponavljati).

Poljski so izrazi: strog, ustava, vpliv.

Srbskohrvatski so izrazi: bolest, tajen (skriven, skrivnosten; uvedel že Pohlin), čarovnik, krvnik, oporoka, sidro (uvedel Gutsman), krasen, papiga, usoda (uvedel Murko 1833), čaroben, član, batina, beda, dragocen, javen, dobaviti (slov. zakladati

koga), diven (= čudovit), jadikovati, livada, krinka, krut, kovčeg, krvolok, lutka, obliž, okvir, odmor, slavolok, pamtivek, razkošen, smatrati, vešč (pomeni umetelen), veščina (umetelnost), uprava, značaj.

O spremembah besednega zaklada.

§ 301. Kakor se besedni zaklad vedno množi, tako se tudi posamezne besede izgubljajo in jih zamenjajo nove. Tako se besedni zaklad vedno spreminja. Mnogo besed je živelo še v začetku našega slovstva, t. j. v 16. veku, a so zdaj v pismenem jeziku pozabljene ali pa žive le še v kakem narečju. Take besede so n. pr. blazniti koga (zdaj pravimo pohujšati), čislo (pomeni 1. število, 2. račun, čislovati računati; v rabi je še v čislih imeti, čislati); dever (zdaj pravimo svak), jetrva, svast ali svest (zdaj svakinja), drokati (phati), družo (sprog, še pri Vodniku), hiniti (goljufati, odtod hinavec), hramati (šantati), kojiti (zrediti, vzgojiti, vzgajati), okrilje (predpasnik), opustiti (zdaj rabimo ruski izraz opustošiti), prevečati (zdaj rabimo italijansko izposojenko goljufati), róditi (za Boga ne ródi, t. j. ne mara, Dalm.; odtod neroda, neroden), spasti, spadem (Elijev plašč je spadel, Dalm.; herunterfallen), stoprav (še), vzdati, dobro vzdati (pozdraviti), srečo vzdati (srečo voščiti), nastopek (nasledek) itd.

Besedam se tudi pomen spreminja; v starejšem jeziku pomeni n. pr. *priden* koristen, *vek* moč, (od Kastelca [1688] dalje pomeni stoletje ali še daljšo dobo), *zal* (pri Trubarju še hud, hudoben), *razžaliti* (bolečino prizadeti), *život* (življenje, zdaj telo) itd.

Besede se spreminjajo tudi po obliki; v 16. stoletju je še v rabi n. pr. čudo, čudesa (zdaj čudež), drz (zdaj drzen), maščavec (zdaj maščevavec), malikovec (zdaj malikovavec), omadežiti (zdaj omadeževati), sovraž (zdaj sovražen), svar (zdaj svarilo), trdovrat (zdaj trdovraten) itd.

Besede tujega izvora.

§ 302. V besedni zaklad našega jezika so se začele že zgodaj vrvati tujke. Prve tujke so sprejeli Slovani že v prvih stoletjih po Kr. in sicer v vzhodni Evropi od raznih turških plemen, na zapadu pa od Germanov, zlasti Gotov (n. pr. *bukve*, *cerkev*, *cesar*, *deska*, *hleb*, *hlev*, *holm*; *iz-kusiti* itd.). Število izposojenih

besed, ki smo jih prinesli iz prvotne domovine, se je v novi domovini pomnožilo z nemškimi in romanskimi, posebno odkar so naši predniki sprejeli krščanstvo in prišli v stik s tedanjo omiko. Nasprotno so pa tudi Slovenci vplivali na svoje sosede.

Iz germanskega jezika so n. pr. *barva* (srednjevisokom. varwe, Farbe), *branjevec* (bav. nem. Fragner), *bukev*, *bukve* (iz predgot. bōkō, got. bōka Buchstabe), *cerkev* (iz got. kyrikō in to iz preproste grške besede κυρίον za κυριακόν); *cesar* (iz got. Kaiser in to iz lat. Caesar), *čeber* (stvn. zwibar, zubar), *dreta* (n. Draht), *hiša* (stvn. hus, sedanje Haus; iz naše besede *hiša* so si Nemci na novo izposodili izraz Keische, Keischler, kar smo si Slovenci zopet nazaj vzeli kot *kajža*); *hleb*, *hlebec* (iz got. hlaifs, sedanje nem. Laib); *izba* (iz starovisokonem. stuba, kar je iz lat. extufa; iz slovanske besede so napravili Ogri szoba, kar so si Srbi in Hrvatje in po njih Slovenci zopet na novo izposodili: soba); *knez* (iz got. kunings, sedaj König); *lánec*, *lanca*, (srvn. lanne, veriga in verižica kot lišp); *leščerba* (nem. Lichtscherbe), *lina* (srvn. line, balkon), *lopa* (stvn. lonba, n. Laube), *luknja* (stvn. lucka, n. Lücke), *opica* (stvn. affo, angl. ape), *penez* (stvn. pfenning), *post*, *postiti se* (stvn. fasta, fastēn, got. fastan, držati), *šipa* (n. Scheibe), *škoda* (stvn. scado, Schade), *vitez* (germ. witing), *voščiti* (stvn. wunsken, n. wünschen), *žida* (stvn. sīda, n. Seide), *ž(r)ebelj* (stvn. grebil) itd.

Iz romanskih jezikov so besede, kakor: *bajta* (it. baita, v italijanščini se je razširila po lombardskih Judih; beseda je prvotno hebrejska: bet hiša), *denar* (it. denaro, lat. denarius = desetica); *fuzina* (it. fucina, kovačnica), *goljuf* (it. gaglioffo), *križ* (iz lat. crux, cis; besedo smo dobili od Romanov, ne po nem. posredovanju), *manjkati* (it. mancare), *peljati* (it. pigliare, vzeti).

Iz turškega jezika so n. pr. *čižem*, *čorba*, *klobuk*, *tolmač*, *top*, *topor*, *tovor*, *žep*.

Iz madžarščine so: *beteg*, *betežen* (ogr. beteg), *gazda* (ki je izposojeno iz slov. gospoda), *lopov* (ogr. lopó, tat), *tolovaj*.

Mnogo naših tujk je takih, kakršne imajo večinoma vsi evropski narodi, ki so jih sprejeli s tujo omiko. Take tujke so:

Barhan, *barhant* (iz nem. Barchent; Nemci so dobili tujko od Romanov in ti od Arabcev); *barka*, nem. Barke, lat. barca, gr. βάρκῃς, ἰδος, beseda je izposojena iz koptskega jezika; *češplja* (*češpa*) je iz nem. Zwetschke in to iz (prunus) sebastica, t. j.

sebastska sliva, zvana po mestu *Sebaste* v Samariji, odkoder so jo prinesli ob križarskih vojskah v zapadno Evropo; *črešnja* izvira iz romanščine, iz katere imajo tudi Nemci ime za to (Kirsche); romanske besede so iz gr. *κέρασος*, prvotno pa je beseda maloazijskega izvora; *gumi* (slov. *cedika*) so poznali že Grki: *κόμμι*, kar je egiptovskega izvora; *gips* (slov. *sadra*) je iz grškega jezika: *γύψος*, kar je semitskega izvora; *hruško* smo dobili Slovani iz kurdskega jezika; *jopa*, *jopica*, *jopič* (kar imajo vsi Slovani) je iz nem. Joppe; k Nemcem je prišla beseda od romanskih narodov in ti so jo dobili iz arabščine; *fazan*, iz gr. *φασιανός*, fazijski, t. j. ptič iz mesta Faze (Phasis) v Kolhidi; *kostanj* (lat. *castanea*, gr. *καστανέα*) ima ime po mestu Kástana ob Črnem morju; *brónec*, *bron*, nem. Bronze (kar so dobili Nemci od Francozov in ti od Italijanov: bronzo) izvira iz mesta Brindisi (aes Brundisínium), kjer so že v starem veku izdelovali sloveča bronnasta ogledala; *pergament* (slov. *koženica*) ima ime po mestu Pergamon v Mali Aziji; *kad*, *kadi* smo dobili iz romanščine, lat. je *cadus*, gr. *ὁ κάδος*, vrč, vedro, sod in to je iz hebrejskega: *kad*; *kamra*, nem. Kammer, lat. camera je iz gr. *καμάρα*; *kositer* smo dobili z Romani vred (lat. *cassiterum*) iz gr. *κασσίτερος*, kar pa je tudi v grščini sami izposojeno; *kumin* (*kumena*, *kumina*), nem. Kümmel, lat. *cuminum* je iz grškega: *κυμίνον* in to izvira iz semitskega jezika; *lev*, nem. Löwe, lat. leo, leonis, je izposojeno iz grškega: *λέων*; *lilija*, nem. Lilie, lat. *lilium* je iz gr. *λείριον*; *limona* je iz ital. limone in to iz perzijskega jezika; *olje*, oljka, nem. Öl (stvn. olei) je iz lat. *oleum*, *olea*, oliva in to iz gr. *έλαιον*, *ἐλαία*; *osel*, nem. Esel, lat. *asinus* je izposojeno iz nekega maloazijskega jezika; *puška* (iz: pukša), nem. Büchse, je iz lat. *buxis* in to iz gr. *πυξίς*, škatla iz pušpanovine (zelenikovine); *sák*, *sáka* (s katerim ribe love), nem. Sack, lat. *saccus*, gr. *σάκ(κ)ος* vreča, je izposojeno iz hebrejskega: *saq*.

Stare, v prvi dobi izposojene tujke so dobile popolnoma domačo obliko; take besede imenujemo **izposojenke**.

Poleg izposojenk, ki so postale splošna narodna last, imamo tudi mnogo tujih besed, ki smo jih v novejši dobi sprejeli s tujo omiko in strokovno izobrazbo, a jih ne spreminjamo več po domačih jezikovnih zakonih. To so zlasti izrazi, ki se rabijo v posameznih strokah, n. pr. *šrapnel*, *poezija*, *realen*, *individualen*, *prozaist* itd. Take izposojenke imenujemo **tujke**.

V preprosti govorici se mnogokrat tudi tujke spreminjajo po domačih jezikovnih zakonih, n. pr. *doktor*¹.

Glede rabe tujk pomni: Rabiti smemo samo take izposojenke in tujke, za katere nimamo dobrih slovenskih izrazov. „Meni se sploh zdi,“ pravi Stritar, „da naši pisatelji, zlasti po časnikih mnogo preradi, brez potrebe, rabijo tuje besede; tako ne vem, zakaj bi rekli n. pr. ‚historično‘ mesto ‚zgodovinsko‘. Ogibajmo se kolikor moči tujk, ki pačijo, naj se vidijo še tako imenitne in gosposke, vsak jezik, tudi slovenski.“

Preprosta etimologija.

§ 303. Preprost narod (včasih tudi izobraženo občinstvo) si kako besedo po svoje razlaga, pripisujoč ji kriv izvor (preprosta etimologija, Volksetymologie).

Nekatere besede, nastale po preprosti etimologiji, se rabijo v ljudskem jeziku in pisavi; nekaj oblik pa živi le v pisavi, medtem ko jih ljudstvo pravilno rabi.

Rožnik, *rožni cvet*, junij, je n. pr. naslonjeno na roža; prvotnejša oblika je ržni, rženi cvet; *svečan* naslanjamo na svečnico, ker smo pozabili, da je iz korena sék, sek-ati in torej prav: seč-an, kakor so pisali še starejši pisatelji; *velmož*, *velmožje*, veljak (kakor da je beseda iz vel- [velik] in mož); toda beseda je iz vel- in moči, morem, strsl. velmoža); pravilno pa je: *velmožni* (prid.); nam. prvotnega *zehati* se rabi tudi *zedhati*, kar je naslonjeno na zdihovati; *manjkati* (kakor da je od manj-, toda beseda je italijanska izposojenka: ital. mancare).

Samo v pisavi se rabijo oblike: *mrtvoud* (prvi pisal Levstik), kakor da je iz mrtvo-+ud, toda beseda je nastala iz mrtvud (mrtv-+pripona ud); *bučela* (nam. bečela, kakor da je sorodno z bučati). Napačno se piše smodka nam. pravilno *smotka* (ker nima beseda nič zveze s smoditi!); napačno se piše sinaha nam. pravilno *snaha* (ker se napačno naslanja na sin).

O rabi besed: pravi pomen ter tropi in figure.

§ 304. Besede rabimo ali v pravem pomenu, t. j. kakor se navadno rabijo, ali pa v prenesenem ali zamenjanem

¹ V preprostem govoru: *dohtar* (prim. Prešernovo: dohtar, ti jezični dohtar . . .), „Otroški dohtar“ (povest J. Kersnika).

pomenu (tropus); poleg tega moremo dati kaki besedi poseben pomen tudi po zunanje, t. j. s posebno izreko (v govoru) ali posebno besedno stavbo (v pisavi); ta način izražanja imenujemo *figure* (ukrasi).

Kdaj ima kaka beseda pravi, preneseni ali zamenjani pomen ali kdaj se rabi v posebnem pomenu, moremo spoznati iz stavčne zveze (konteksta), t. j. iz celega stavka ali govora ali iz okoliščine, v kateri je bila beseda izgovorjena.

1. Metafora.

§ 305. Metafora (primera, podoba) nastane, ako prenesemo izraz *B* na predmet *A* zaradi kake podobnosti, ki si jo mislimo med predmetoma, n. pr. Pelin je *grenek*, misel je *grenka*.

Naziv *grenek*, ki pristoji le pelinu, se prenese na bolešno misel. Primerjana predmeta sta: misel — pelin. Lastnost, zaradi katere je podobnost med predmetoma, je: bolešnost (misli) — grenkost (pelina). Primera bi bila: Bolešna misel je *grenka* kot pelin. Enako pravimo n. pr. trate se *smejejo*, zarja *zlati* nebo. Ko trate cveto, se nam zdi, kakor bi se *smejalo* otroško lice. Zarja rumena obseva nebo, kakor bi ga *zlatila*.

Včasih se pojma primerjata z vezniki *ko*, *kot*, *kakor*; te vrste primera se imenuje prispodoba (comparatio), n. pr. nebo je jasno *ko ribje oko*; suh *kot poper*; zdrav *ko riba*.

§ 306. Med metafore spadajo 1. ukrasni pridevki (epitheta ornantia), n. pr. *bela* Ljubljana, *zlata* kaplja, *zorna* mladost; 2. poosebljenje (personifikacija), n. pr. solnce *vzhaja*, *zahaja*; trta *rodi*, ogenj *liže* itd., in 3. stalne rečenice.

Po metafori je nastalo mnogo rečenic, pri katerih se prvotnega pomena več ne zavedamo, včasih pa nam je celo neznan.

Nekaj zgledov! *Pisana mati* (mati, ki je huda kakor *pisan* gad), *pisano gledati* (gledati hudo kakor *pisan* gad), *pijan kot mavra*; mavra (mavrica) po ljudski veri pije studence, zato je polna vode. *Otrok je zlezel v dve gube* (t. j. kakor bi bile na ramah dve gube); *hahljati se* (prvotno pravimo n. pr. Krka *hahljá* kar na ravnem iz tal kakor iz grla; *hahljati se* = *smejati se*, t. j. tak glas dajati, kakor ga daje voda, ko *hahlja*); *na rovaš dejati* (rovaš pomeni: zareza, n. pr. na palici, na lesu, kjer vrežemo več zarez, da zaznamujemo kako število. Pri razsodbi pred županom je kmet zarezoval glasove *na rovaš*, t. j. na leskovo palico;

odtod izraz: ima še nekaj na rovašu, t. j. še neki prepir poravnati); *učenci razgrajajo po šoli* (razgrajati od: razgraditi; v pravem pomenu se rabi o vodi; voda nasipe razgraja, t. j. ograde podira); *učenci razsajajo* razsaditi = razdejati, pokončati); *po robu se postaviti* (po robu se postavi opeka, kamen; prim. po robu stoječa opeka); *iz ojníc skočiti* (über die Schnur hauen; primera je vzeta od živali, če se splaši in skoči iz ojníc); *preglavice komu delati* (preglavica pomeni: omotica, glavobol, muka); *prekositi koga* (v pravem pomenu prekosi samo kosec kosca na travniku); *na muhi, na piki imeti koga* (primera je vzeta od merjenja na puški = na merku imeti koga; *razuzdan* (razuzdana je v pravem pomenu živina, t. j. če ji snamejo uzdo, da prosto leta); *samopašen človek* (prvotno: žival, ki se stran od črede sama pase; samopašen = ki hoče vse sam pojesti; sebičen); *v škripcih biti* (v zadregi biti; škripec der Flaschenzug); *tršast*, tršava živina od: *trš*, štor = ne raste več, torej v rasti zaostaja.

V prenesenem pomenu pa rabimo lahko ne le posamezne besede in rečenice, ampak tudi cele stavke in odstavke (alegorija). Sem štejemo pregovore in uganke. Primera se razteza lahko čez celo pesem ali celo povest (n. pr. Prešeren, V spomin Val. Vodniku; Iv. Cankar, Podoba iz sanj, n. pr. „Obnemelost“, „Peter Klepec“, „Vélika maša“).

Zgled za primero:

Župančič, Pesem žeblijarjev: Od štirih do ene * od štirih do ene * *so zarje rumene*, * *so trate zelene*,¹ od štirih do ene * voda nam kolesa, mehove nam žene, * nad nakli smo sključeni; * vsi, fantje, možje in dekleta in žene * od štirih do ene * že vsi smo izmučeni. * — Pol treh, pol treh * spet *puha* nam meh! * *Žareči žebliji so nam v očeh*, * do osmih zvečer *žebliji*, *žebliji v očeh*. — *Smo jih v polje sejali?* * *Po polju naši žebliji cveto*; * poglej v nebo: * *vanj smo jih kovali* * od štirih do ene, do osmih od treh, * *da nam bodo tudi ponoči v očeh*... * Pa ondan sem pred zrcalom postal: * *o, kakor da sem po sebi koval!* * *O, kakor da delam ves božji dan greh* * od štirih do ene, do osmih od treh!

¹ T. j. tedaj smo še spočiti, zato so zarje tudi za nas rumene in trate zelene.

2. Metonimija.

§ 307. Metonimija nastane, ako zamenjamo izraz enega predmeta z izrazom drugega predmeta zaradi kakega odnosa (ali kake zveze), ki je med njima.

Zveza mora biti taka, da predstava enega predmeta zbudi predstavo drugega. Taka zveza (odnos) je n. pr.:

1. med celoto in delom,¹ n. pr. pase pet *repov* (= petero goved); svinjak mu je z *rilci* (= prašiči) natlačen; lenega čaka strgan *rokav* (suknja);

2. med vzrokom in učinkom, n. pr. *prebledeti* (nam. prestrašiti se); če se prestrašiš (= vzrok), navadno preblediš (= učinek); *zardeti* (sramovati se); z *dolgim nosom* (osramočen, prevaran) oditi;

3. med orodjem in opravilom, ki se z njim izvršuje, n. pr. *pero zastavi* komaj (= začne pisati; Prešeren);

4. med tvarino in izdelkom, n. pr. Moj *bron* (nam. top) je najden bil v dnu morja (Prešeren; napis na zvonu);

5. med krajem, časom ali opravilom in ljudmi ali drugimi stvarmi, ki so v zvezi s krajem, časom ali opravilom, n. pr. *Ti si tam doma, kjer ima kos mlade* (t. j. v hosti, v odljudnem kraju, kjer ne poznajo olike; pomen: ti nisi olikan); *po kodelji*, *po preslici v sorodu biti* (= po materi v sorodu biti, ker je bila kodelja ali preslica znamenje ženskega opraviła);

6. med znamenjem (simbolom) in zaznamovano rečjo, n. pr. *palmova veja* (zmaga; ker so dajali zmagovalcem palme v roke); *sveti križ* (krščanstvo), *oljkova veja* (mir). Zveza pri simbolih je nastala po zgodovinskem potu.

Metonimična je lahko ena beseda ali ena rečenica v stavku ali cel stavek. Včasih se razteza metonimija na celo pesem (n. pr. Vodnikov Zadovoljni Kranjec, Župančičeva Duma) ali celo črtico (n. pr. Ogledalo, Gospod stotnik, Leda itd. v Cankarjevih Podobah iz sanj).

§ 308. Glede rabe **tropa** pomni:

Če pisatelj rabi primero (podobo), mora biti značilna, da nam misel bolje izrazi kakor navadna beseda; če nima te lastnosti, je prazna beseda. Drugič pa je pomniti, da mora pisatelj

¹ Te vrste metonimijo imenujejo nekateri s posebnim imenom *sinekdoha* (gr. *συν-εξ-δοχή*, so-vzprejetje).

ostati pri podobi, ki jo je izvolil.¹ Napačno je n. pr. rabil Koseski: *Razdejana po britvi*; če se izvoli podoba *britve*, se mora ostati pri podobi; *britev* ne razdeva, nego le *reže*, njena lastnost je *ostrost*. Pokazal bi vam lahko sonet, v katerem je zmešanih pet ali šest podob, kakor bi se pisatelj sanjalo! (Stritar.)

3. Figure (ukrasi).

§ 309. Besedam moremo dati lepoto ali globlji pomen tudi pozunanje: s posebno izreko (v govoru) ali s posebno zvezo ali stavom (v pisavi); to dosežemo s figurami (ukraši).

Figure se delijo v tri vrste: ali damo posebno obliko 1. posameznim glasovom (glasovne figure), 2. posameznim besedam (besedne figure) ali 3. celemu stavku (stavčne figure).

1. Glasovne figure so: a) asonanca, če se na kakem kraju ujemajo samoglasniki b) aliteracija, če se ujemajo soglasniki, in c) stik (rima), če se ujemajo samoglasniki in soglasniki, n. pr. *Dom * razmajál je svoj véliki zvon; * kakor da toži nad mestom Bog, * kroži* (stik sredi vrstice) *glas vse naokrog, * trka na okna, bije ob duri; * preko streh stresa* (aliteracija in asonanca) *s peroti * črno grozo dušam nasproti, * plaši in buri, * bega otroka in sega* (stik) *z mračno rôko* (asonanca in aliteracija: *otroka — rôko*) ** starcu v prsi globoko.* (Župančič.)

V mnogih rečenicah se združujejo vse tri posebnosti, n. pr. slepa strast *buri in kuri* po človeku; gre za njim čez *drn in strn*; smelo preskoči *rob in glob*; svetni *hrušč in trušč*; glad in *strad* (Jurčič); zveza za *boj in bran*; *prah* bodeš in *pepel*.

2. Besedne figure:

a) Včasih hočemo dati kaki besedi globlji pomen, kakor ga ima v navadni rabi; tedaj jo izgovorimo pomenljivo (z emfazo, *émphasis*), n. pr. *Smo pa le mož* (Kette); *umrl je mož* (Lavorika na grob možu — Fr. Erjavcu, Gregorčič). O besedi, ki jo pomenljivo izgovorimo, pravimo tudi, da jo rabimo v pregnantnem smislu, n. pr. *Pač mnogo moških, malo mož naš vek rodi.* (Greg.)

b) Če hočemo mirno izraziti svojo nejevoljo nad kom, rabimo ironijo (podsmeh), n. pr. Ta je pa *lepa!* To je *cvet!* Ti si *pravi*

¹ Pesniki so večkrat slabe primere nadomestili z dobrimi; tako je n. pr. Gregorčič prvotno zapisal: *Moj'ga srca kroco sejte*, Glasnik 1864; pozneje je popravil: *Mojo srčno kri škropite.* — S. Jenko je prvotno zapisal: *Jezero ... si mi podoba srcá: * V tebi odmeva * vsakega dneva * se mi svetloba al' t'ma*, Novice 1857, 56; v Pesmih 1865 je popravil: *odseva ... svit se mi ali tema.*

junak! — Poezije ne more človek ne jesti ne piti, *ni torej za nobeno rabo.* (Cankar.)

Ironija v hujši obliki je sarkazem, n. pr. „*Boga hvali — pa umri!*“ je rekla žena Jobu, ležečemu na gnoju.

c) Če metafore pretiravamo, dobimo hiperbolo, (grško *ὑπερβολή*). N. pr. Kri, po Kranji, Korotani prelita, *napolnila bi jezero.* (Prešeren.) — Za gradom teče rdeča kri, *da b' gnala mlinške kamne tri,* t. j. *potok krvi.* — Hiše so se videle tako majhne, *da bi se človek sklonil ter pokrtil z dlanjo vso dolino.* (Cankar.)

č) Nasprotna od hiperbole je litota (grško *λιτότης*, skromna trditev); namesto da bi povedali kako stvar naravnost, rabimo nikalnico ali nasproten izraz, n. pr. *to ni dobro* (namesto: je slabo), *to ni najlepše* (namesto: je grdo). — Pamet je vsakemu človeku *kolikor toliko* (= zelo) potrebna. (Stritar.)

d) Včasih stavimo dve besedi v nasprotje, da jih poudarimo: antiteza, paradokson, klimaks in oksimoron. S tem, da prvo besedo izgovorimo s poudarkom, pripravimo pot za umevanje druge, n. pr. *Ne združenja — ločitve* zdaj so časi! Prej *bogstvo* mi — zdaj *lepa stvar.* *Molče trobental* bo. (Prešeren.) — Oksimoron je n. pr. *Pú — pesnik* je še *na tleh brez tal.* (Župančič.) — *Saj smo si bratje, kaj bi tuleč molčali.* (Cankar.)

3. Stavčne figure nastanejo, kadar damo celemu stavku posebno obliko: nagovor (apostrofa, gr. *ἑποστροφή*), govorniško (retorično) vprašanje (na katero ne pričakujemo odgovora), aposiopeza, anafora. Nagovor je n. pr. „*Al' jezero, ki na njega pokrajini stojiš, ni, Črtomir, podoba tvoja?*“ (Prešeren.) — Govorniško vprašanje: *Kje bratoljubja si videl oltarje?* (Prešeren.) V obliki vprašanja pesnik misel bolj živo izrazi kakor v obliki izjave. Prim. *Kedó li te zaliva, * komú pač ti si mar? * Cvetica ljubezniva, * pa jaz ti bom vrtnar!* (tako Gregorčič v Poezijah l. 1882; prvotno je izrazil to tako: *Nikdó te ne zaliva, * nikomur nisi mar,* Zvon 1870, 103.) — Z aposiopezo zamolčimo konec misli, da vprav s tem učinkujemo, n. pr. „*Takoj tiho, če ne — !*“ — Anafora je, če besede ponavljamo ali če več stavkov z isto besedo začenjamo, n. pr. *Moj oča tlačan, jaz tlačan, * ti sinko boš v robstvo vkovan; * tlačani na svet se rodimo, * tlačani ga spet zapustimo.* (Aškerc.)

✓ IV. Skladnja. *analiza*

✓ § 310. Skladnja (sintaksa) je nauk o stavku ali o njegovih posameznih členih.

V slovnici delimo govor v posamezne enote: v stavke, besede in glasove. V živem govoru besede niso ločene, temveč so med seboj v določenem razmerju in tvorijo neločljivo celoto.

Najmanjša govorna celota, ki izraža kako misel, je stavek.

Najimenitnejša beseda v stavku je glagol, t. j. določeni glagol (gl. § 220.), na katerega se nanašajo vse druge besede v stavku.

Z določenim glagolom izražena misel je stavek.

Vsak določeni glagol pa izraža kako dejanje (n. pr. *pišem*, učenec *piše*, *stojim*, učenec *stoji*) in tedaj nekaj pripoveduje ali pove; zato se imenuje povedek (predikat). Pripoveduje nam določeni glagol vedno kaj o kaki osebi ali stvari; to osebo ali stvar imenujemo v stavku slovniško osebo; ta oseba se imenuje tudi osebek (subjekt).

Vsak določeni glagol izraža tedaj dvoje: 1. kako dejanje in 2. tisto osebo ali stvar, ki ono dejanje izvršuje. Zato je v določenem glagolu obsežen vedno tudi osebek.

Iz tega sledi, da je določeni glagol že sam zase stavek.

Slovniška oseba, zlasti tretja, potrebuje večinoma še posebne besede, ki natančneje določa, na koga ali na kaj moramo pri tretji osebi misliti. Določilo osebka je osebкова beseda, t. j. kak samostalniki ali druga beseda, ki ima veljavo samostalnika; le-ta stoji v imenovalniku, n. pr. *Učenec piše*.

Tvoriti moremo stavke tudi brez glagola. Ako n. pr. vprašam učenca, je li spisal nalogo, bo odgovoril: „*Spisal*.“ Odgovor obsega le določeni glagol in je že zase stavek. Takisto je stavek, če odgovori: „*Sem*“ ali „*Da!*“, ker si pri tem mislimo: *sem spisal*. Stavek je tudi, če odgovor ne potrebuje glagola; če vprašam n. pr. učenca, kaj je spisal, bo odgovoril: „*Nalogo*.“ V takem primeru je potrebna za odgovor samo ena beseda, drugo je obseženo v mislih tistega, ki govori; tu si mislimo: *nalogo sem spisal*. Pomni pa: stavka ni, če z besedami ne izrazimo misli, t. j. če z besedami nič ne povemo; ako izgovoriš n. pr. besede: *Vsak pošten človek pametno* in nisi dostavil v mislih glagola, nisi oblikoval stavka, ker te besede nimajo nobenega pomena.

Povedek je najimenitnejši člen stavka, osebek mu je podrejen. Zato se stavek, ki sestoji iz osebka in povedka, imenuje **povedkov** (predikativni) stavčni del.

§ 311. Iz osebka in povedka sestavljeni stavek se razširi, če se osebek in povedek natančneje določita.

Povedek se natančneje določi, če je njegovo glagolsko dejanje tako, da se more raztegniti na kak predmet (osebni ali stvarni) in se more vršiti v raznih okoliščinah (kraja, časa, načina ali vzroka); te okoliščine se imenujejo prislovi. Predmet (objekt) je nujno dopolnilo povedka; prislovi pa niso nujno dopolnilo, ampak se povedek z njimi le natančneje določa po kraju, času, načinu in vzroku. Predmet (objekt) in prislovi (adverbialia) tvorijo glede na povedek **dopolnilno** (objektivno) stavčno razmerje.

Osebek se natančneje določa z dodatki, ki jih imenujemo prilastke (attribute); prilastke more imeti ne le osebek, ampak tudi predmet (objekt). Ti dodatki tvorijo **prilastkov** (atributivni) stavčni del.

Stavek sestoji torej iz treh bistvenih sestavin: iz povedkovega (predikativnega), dopolnilnega (objektivnega) in prilastkovega (atributivnega) stavčnega dela.

Stavek, ki ima le osebek in povedek ali ki je povrh razširjen po prilastku, dopolnilih in prislovnih določilih, se imenuje **prosti stavek**.

Prosti stavek more imeti več istovrstnih členov, več osebkovih besed, predmetov, prilastkov (toda povedek more biti le eden), n. pr. *Na suhi zemlji in na morju občudujemo veličastvo narave.* (Dr. J. Bezjak.) Za ohranitev zdravja je potreben čist zrak, svetlo in snažno stanovanje, pravilno sestavljena hrana, primerna izmena med delom in počitkom, trezno življenje, kretanje v prostem zraku, pogostno kopanje, zmernost v jedi in pijači, pametna razvedrila. (Dr. Vedenik.)

↙ **Zloženi stavek.** ↘

§ 312. Ako združimo dva ali več prostih stavkov v eno celoto, dobimo zloženi stavek; posamezni stavki zloženega stavka so med seboj lahko v nadrednem ali podrednem razmerju.

Tisti stavek, od katerega so drugi stavki odvisni, se imenuje **glavni stavek**; podrejeni stavek se imenuje **odvisni stavek** in tvori kak člen (prilastek, predmet ali prislovna določila) glavnega stavka.

Znak glavnega stavka je slovniška nadrednost, znak odvisnega stavka pa slovniška podrednost (po vsebini je lahko narobe, t. j. da je slovniško podrejeni stavek vsebinsko nadrejen). Od glavnega stavka moremo vprašati po vseh drugih, njemu podrejenih stavkih, od odvisnika pa ne moremo vprašati po glavnem stavku, n. pr. *Prijatelj mi je obljubil* (= glavni stavek; kaj je obljubil?), *da pride danes k meni* (= odvisni stavek, ki natančneje določa misel glavnega stavka). — *Danes ne morem iti v šolo* (= glavni stavek; zakaj ne?), *ker sem bolan*.

Delitev stavkov po vsebini.

§ 313. Po vsebini, ki jo stavki (glavni ali odvisni) izražajo, delimo stavke v štiri vrste: 1. v dopovedne, 2. vprašalne, 3. želelne, 4. velelne stavke (o velelnih stavkih glej § 257).

1. Dopovedni (diktivni) stavki.

Dopovedni stavki so oni, v katerih se kaj naznanja, izreka ali dopoveduje, n. pr. *Zdravje je največje bogastvo*. — *Znano je, da so nekatere tvarine, ki se, če dolgo leže na solncu, nazadnje tako napijo in navzemo luči, da se potem še dolgo časa v temi svetijo*.

2. Vprašalni (interogativni) stavki.

§ 314. Vprašalne stavke delimo po vsebini v tri vrste:

1. Poizvedna (informativna) vprašanja, ki služijo v poizvedovanje. Vprašavec ne ve, kakšen bo odgovor, t. j. ali bo trdilen (pozitiven) ali nikalen (negativen). N. pr. „*Ali imaš očeta?*“ (Pisatelj odgovarja na to vprašanje: Nimam ga več.) „*Pa koliko bratov in sestra?*“ (Pisatelj odgovarja: Nimam jih.) „*Ali ti mati še živi?*“ (Pisatelj odgovarja: Mater še imam. [Cankar.]) — *Kam drži na desno cesta, kam drži na levo pot?* (Valjavec). — „*Čebelica, od kod in kam te nesejo peroti?*“ (Žup.)

Posebna vrsta poizvednih vprašanj je dvomno (deliberativno) vprašanje, ki more stati v neodvisnih vprašanjih samo v 1. osebi. Vprašavec preudarja, kaj naj stori v danem primeru. N. pr. *Ali naj bežim?* „*Kaj naj sklenemo?*“ „*Kaj naj vam rečem?*“ „*Ali naj vas pohvalim?*“ — *Kje naj kupimo kruha, da bi ti jedli?*

Odvisno deliberativno vprašanje je: *Ne vem, kdaj da vam povrnem vse dobrote.* (Cank.) — *Premišljam, kaj naj (ali: kaj da naj) storim.* — *Gledam, kje da bi ga ujel.*¹

V odvisnih vprašanjih se pripovednik vmisli v dušo osebe, o kateri govori; zato stoji vprašanje v 3. osebi, n. pr. *Premišlja, kaj da naj stori.* — *So se zoper njega posvetovali, kako bi ga pogubili.* (Jap.) — *Cesarja je skrbelo, kako bi se izgovoril pred cesarico.* (Levst.)

2. Začudna (admirativna) vprašanja. Vprašavec ve, kakšen bo odgovor; če je vprašanje trdilno, pričakuje nikalen odgovor; če je vprašanje nikalno, pričakuje trdilen odgovor. Vprašavec se čudi onemu, za kar vpraša. N. pr. *Je li Savel tudi med preroki?* (Trub.) Vprašanje pomeni: Če je Savel med preroki, povej; toda temu se čudim, t. j. mislim, da ga ni med preroki. — *Ali morete post naložiti svatom, dokler je ženin pri njih?* (Japelj.) — *Povej, razvalina, v solncu zatemnela: kaj je moč človeška, kaj so njena dela?* (Jenko; odgovor: Sanje, t. j. nič!)

Te vrste vprašanja imenujemo tudi retorična (govorniška); govornik nanja ne pričakuje odgovora.

3. Sumna (suspikativna) vprašanja. Vprašavec sumni, da na vprašanje dobi pozitiven odgovor; on misli, da ga morda dobi. Sumna vprašanja morejo biti samo v negativni obliki. N. pr. *Ali se ne motiš?* (t. j. morda se motiš). *Bog vedi, ni li to znamenje prihodnjih temnih ur?* (Pleteršnik.)

§ 315. Po zunanji obliki ločimo a) neodvisna (direktna), b) odvisna (indirektna) vprašanja.

a) Neodvisna so n. pr. *Hčerka, ti je hudo po materi, po očetu?* (Žup.) — *Mamica ... jočeš? ... Zakaj?* (Žup.) — *Ali ni človek kakor drevo, ki ga bije vihar?* (Žup.)

b) Odvisna vprašanja stoje za glagoli govorjenja in mišljenja (verba dicendi in sentiendi), n. pr. *govoriti, misliti, hvaliti se, brati (čitati), čuditi se, pozabiti, verjeti, videti* itd. ter za glagoli iskanja (verba studendi), n. pr. *gledati, ozirati se, paziti, poskusiti, preskusiti, poslušati, vprašati, skrbeti, soditi* itd. N. pr. *Veš, kaj je dolgih, težkih tisoč let? Veš, kaj izsanjal v njih je kralj Matjaž?* (Žup.) — *Oj povej mi, raste li že tista jelka, ki slovanstvu zlatih dni srečna bo zibelka?* (Greg.)

¹ Pomni: *Ne vem, kdaj da povrnem je* deliberativna oblika; *ne vem, kdaj povrnem je* prihodnji čas.

O razmerju med neodvisnimi in odvisnimi vprašalnimi stavki pomni sledeče:

Odvisna vprašanja niso postala iz neodvisnih; zato se v odvisnih vprašanjih rabijo vezniki, ki se ne morejo rabiti v neodvisnih, n. pr. *če, ako* nam rabi le v odvisnih vprašanjih. Dalje pomni, da neodvisno vprašanje govori druga oseba kakor odvisno. Zgled: *Učitelj vpraša učenca: „Ali si spisal nalogo?“* Vprašanje govori učitelj. Odvisni govor: *Učitelj vpraša učenca, če je spisal nalogo.* Tukaj govori vprašanje ista oseba kakor glavni stavek, t. j. govori pripovednik, ki govori o učitelju. Zato se more reči: Vprašalni stavki so v svojem bistvu pogojni (hipotetični) stavki, ki morejo v raznih prilikah postati sedaj odvisna, sedaj neodvisna vprašanja.

Vprašanja, bodisi neodvisna ali odvisna, so pogojni prореki (protaze); v odvisnih je porek (apodoza) izrečen, v neodvisnih pa ni izrečen, ker se sam ob sebi razume. Zgled za neodvisno vprašanje: *Ali pišejo?* t. j. Ali trdiš, da pišejo? t. j. če trdiš, da pišejo, povej. — *Kje si bil?* Pomeni: če si bil na mestu x, povej, da si bil na njem; če si bil na mestu y, povej, da si bil na njem; če si bil na mestu z, povej, da si bil na njem itd. Stavka: povej, da pišejo ..., da si bil itd. ne izrečemo, ker se iz prореka sam po sebi razume. Zgled za odvisno vprašanje: *Povej mi, ali bom prišel po tej poti v mesto.* Namesto te oblike bi lahko rekli: *Če bom prišel po tej poti, mi povej, da bom prišel.* (A. Musič.)

Ker imajo vprašanja obliko pogojnega (in sicer realnega pogojnega) prореka, se rabijo isti vezniki za odvisna vprašanja kot za pogojne stavke, n. pr. *Vprašam te, če je hlapec prišel* (odvisno vprašanje); *če je hlapec prišel, naj pride sem* (pogojni stavek).

Pomni še:

Začudna (admirativna) vprašanja morejo biti samo neodvisna, ker jim je zunanje znamenje začudni glas, s katerim vprašanje izgovorimo. Ostala vprašanja morejo biti odvisna in neodvisna.

§ 316. Po notranji obliki se dele vprašanja v tri vrste: 1. vezniška (konjunkcionalna) vprašanja, ker se pričenjajo z vprašalnimi vezniki; 2. ločna (disjunktivna) vprašanja, ker je vprašanje v disjunkciji; 3. zaimenska (pronominalna) vprašanja, ker se pričenjajo z vprašalnimi zaimki.

I. Vezniška (konjunkcionalna) vprašanja.

Neodvisna vprašanja se pričenjajo z vezniki *ali, li, mar*; tvorijo pa se lahko tudi brez veznikov. N. pr. *Ali misliš kedaj na mater?* (Cankar.) — *Moremo li vedeti, kakov nov nauk je to?* (Trub.) — *Se mar grozdje po trnju bere?* (Ravnikar.) — *Mar ne veš?* — Vprašanja brez veznikov: *Moj bebec mi je ravno umrl. Nočeš ti njegovega mesta?* (pravi cesar Krpanu, Levstik.) — *Me poznaš, Vid? Si žejen?* (Finž.) — *Ta črni plašč vam je v zasmeh?* (Greg.) — *O jagnje, jagnje, me boš odrešilo?* (Žup.)

Odvisna vprašanja se pričenjajo z vezniki *ali, li, če, ako, da li*. Vezniki *li, ako, da li* so se rabili v starejšem jeziku (XVI. in XVII. stol.), v sedanjem jeziku so že skoraj izginili. N. pr. *Vprašal sem ženico, ali znajo ljudje v njenem kraju še kaj narodnih pesmi.* (Levst.) — *Zaklinjam te pri živem Bogu, da nam poveš, si li Kristus, Sin božji.* (Trub.) — *Poglej, če je že prišel hlapec.* (Finž.) — *Tudi sem krstil Štefanovo družino, sicer ne vem, ako bi bil koga drugega krstil.* (Trub.) — *Vprašam te, da li je ono resnično.* (Trub.)

II. Ločna (disjunktivna) vprašanja.

Ločno vprašanje je zloženo iz dveh ali več vprašalnih stavkov. Vprašanje obsega dva ali več dopustnih prorekov (protaz), v katerih se dopuščajo razne možnosti onega dejanja, ki se v poreku (apodozi) trdi z gotovostjo. N. pr. *Kdo je poslal kočijo in štiri konje pome? Jaz ali vi?* (pravi Krpan, Levstik). Pomeni: Nekdo je poslal kočijo in konje (to se z gotovostjo trdi); dopušča se možnost, da sem jaz poslal, in možnost, da ste vi poslali. — *Kje si se naučila to sveto pesmico? Ali si jo iz pisma brala ali si jo sama izmislila?* (N. p.) — *Praviš li to sam od sebe ali so to tebi drugi povedali?* (Trub.) — *Od koga jemlje kralji col; od svojih otrok ali od tujih?* (Trub.).

Deliberativna disjunkcija: Zdaj nam hočejo celó šolo napraviti. *Ne vem, ali bi se človek smejal ali bi se jezil* (Linhart, Veseli dan 1790). Pomeni: Znesti se moram nad to neumnostjo, da nam hočejo šolo napraviti (to se trdi z gotovostjo); preudarjam le, ali naj se temu posmehujem ali naj se jezim (= možnosti). *Kar sem rož nabral, vse je zastrupil moj prijem: kam naj sežem, kam naj se oprem?* (Žup.)

Ločno (disjunktivno) je v bistvu tudi vsako vezniško vprašanje, izraženo samo v proreku, ker se drugo samo po sebi razume, n. pr. *Ali je prišel?* (zraven si lahko mislimo: *ali ni?*)

III. Zaimenska (pronominalna) vprašanja.

Pričenjajo se z vprašalnimi zaimki *kdo*, *kaj*, *kateri*, *čigav*, *kolik* itd. N. pr. *Do kedaj naj napišemo nalogo?* — „*Kako se ga boš pa lotil?*“ vpraša cesar Krpana. *Kako ga bom in s čim ga bom, to je moja skrb.* — *Krpan, pij in jej, potlej pojdeva orožje razbirat, katero ti bo prav.* (Levst.) — *Povej, s kakšno oblastjo to delaš.* (Japelj).

Zaimenska vprašanja so posplošenje (generalizacija) vezniških ali ločnih vprašanj. Vprašalni zaim ek obsega splošen pojem, n. pr. *Kdo je bil?* (= zaimensko vprašanje). Ali je bil *a* ali je bil *b* ali je bil *c* . . . ali kdo drugi? (ločno vprašanje). Zgorajšnje vprašanje moramo tako umeti: *Povej, do kedaj naj napišemo nalogo, t. j. povej, ali do jutri, če jutri; ali do pojutranjem, če pojutranjem . . . ali kadarkoli.*

Zaimenska vprašanja so koncesivni stavki, ker je glavni stavek adverzativen, na primer *Kdo je to storil?* pomeni: (povej,) če je bil tudi *x*, če je bil tudi *y*, če je bil tudi *z* . . .; vendar povej (A. Musič).

3. Želelni stavki.

§ 317. Želja se izraža:

1. Z velelnim naklonom: *a)* S pravim velelnikom, n. pr. *Zdrave bodite, žene!* (Dalm.) — *Zdrav!* (~~izpuščeno: bodi,~~) — *Bog živi!* (pozdravi, ki izražajo željo). — *To stôri* (= naj stori) *Gospod, če bo volja Njegova.* (Cank.) — V odvisnem stavku: *Gospod Jezus, jaz želim, da pojdi v mojo dušico, tako da se nikoli več ne ločim od tebe* (rezijansko, Škrabec). — *Od nekdanj te prosim, da mi stori to uslugo.* (Škrabec.) — *b)* Z opisanim velelnikom, n. pr. *Naj ti bo sreča mila! Naj mi Bog da srečo in zdravje!* — V odvisnih stavkih: *Kdor ima dve suknji, naj podeli eno tistemu, ki je nima.* — *Prijatelj me je povabil, naj pridem k njemu.*

2. S pogojnim naklonom, n. pr. *Da bi se skoraj noč storila!* — *Da bi le smrt ne odzela, kar je ljubezen zvezala!* — *Zunaj brije mraz, da hotel bolj bi briti!*

3. S tvornim deležnikom preteklega časa, n. pr. *Živel* (= naj živi) *naš kralj, živela naša država!* — *Bog dal, da bi bilo res tako!* — *O Bog hotel, da bi tako ne bilo!* (Janez Svetokriški.) — *Bog pomogel, kovač!* (Miklošič.)

4. Včasih se rabi pogojni stavek, ki tudi izraža željo: *Če Bog dá* (= Bog daj ali: Bog dal, da ...), *bomo imeli letos obilo sadja*. — *Če Bog hoče, bomo dež dobili*.

Naše želje so prav za prav pogoji (hipoteze), ker je ono, kar človek želi, pogoj ugodja. Zato so neodvisni želelni stavki pogojni stavki in se vežejo kakor eventuelni pogojni stavki z dovršnim sedanjikom ali s pogojnim naklonom. Neodvisni želelni stavki so proreki (protaze), poreki (apodoze) so izpuščeni, ker se proreki izgovarjajo s posebnim poudarkom. N. pr. *Naj mu Bog da srečo in zdravje* (= prorek); porek si moramo misliti *to želim*. — *Da bi bil kedaj tudi jaz srečen!* (= prorek); porek je: s tem bi dosegel ono, kar želim, ali: po tem hrepenim. — *Srečno pot!* Pomeni: srečna ti bodi pot, to želim; to je pogojni stavek: *Če boš imel srečno pot, bo meni ljubo*. — *Če Bog dá, bomo imeli letos obilo sadja*; pomeni: če Bog dá, se bo izpolnila naša želja: imeli bomo mnogo sadja.

Trdilni (afirmativni) in nikalni (negativni) stavki.

§ 318. Trdilni so oni stavki, v katerih se kaj trdi, n. pr. *Solnce sije*. — *Imam očeta in mater*.

Nikalni so oni stavki, v katerih se o kaki osebi ali stvari trdi, da je ni, n. pr. *Očeta ni doma*.

Nikanje (negacija) je mogoče samo v zvezi s trditvijo. Nikati se more ono, kar kdo trdi ali se misli, da trdi. *Ne sije solnce* pravimo tedaj, če kdo trdi, da sije solnce, pa hočemo reči, da se moti. To, kar kdo trdi, se označuje samo kot navidezno, samo podobno temu, kar trdi. *Ne sije solnce* pomeni jezikovno: da sije solnce, to se tebi samo zdi, dejansko stanje je samo podobno temu, kakor da sije solnce.

Nikanje je dvojno:

1. Stavčno, če je zanikan glagol in se zanika s tem cel stavek, n. pr. *Nimam očeta in matere*.

2. Dodano nikanje (dodana negacija), če se zraven glagola zanikuje še kaka posebna beseda v stavku, n. pr. *Nimam ne očeta ne matere*. *Niti oči* (dodano nikanje) *si ni upal* (stavčno nikanje) *povzdigniti proti nebu*. — *Niti za lek ga ni*. — *Ne vidim ne me-seca ne zvezd, niti solнца niti belega dne*. (Nar. pes.)

Poleg *ne*, *niti* se rabi kot dodano nikanje še: *tudi ne*, *še ne*, *nobeden*, *nikar*, n. pr. *Nobenega človeka se ne bojte*.

Stavek se zanika tudi s samim prislovom *nikar*, n. pr. *Tega kamna ne vzdigneš, nikar da bi ga nesel*, t. j. *nikar* ne misli, da bi ga nesel. Z *nikar* se zanika stavek: *da bi ga nesel*. — *Greh na greh nakopava, nikar da bi se ga kesal*.

Zaimek *nič* okrepi nikanje, n. pr. *Nič se ne boj!* — *Nič napačen človek!* — *Nič nisem zadovoljen z njim*.

§ 319. Predmet, ki stoji v trdilnem stavku v tožilniku, prestopi v nikalnem v roditeljski. — Trdilno: *Pišem nalogo. Hlapec suši seno*. Nikalno: *Zakaj ne pišeš naloge? Hlapec ne suši sena*.

Predmet stoji v roditeljski samo tedaj, če je neposredno odvisen od zanikanega glagola, tedaj: *Hlapec ni prišel seno kositi* (predmet *seno* je neposredno odvisen od *kositi*, ne od zanikanega glagola *ni prišel*). *Zagovarjal se je, češ da ni imel namena kolo ukrasti*. — *Sin človekov ni prišel duše pogubljat, ampak reševat*. — *Jožef, sin Davidov, ne boj se vzeti k sebi Marijo, svojo ženo*.

Napačno je: *Dekle ni imelo česa obleči* (Jurč.); prav: *ni imelo kaj obleči*. — V prvem hipu *ni* vedel česa odgovoriti (Vl. Levst.); prav: *ni vedel kaj odgovoriti*. Ne zadostuje poznati svojih pravic; prav: poznati svoje pravice).

Če se v stavku z več členi nikalnost nanaša samo na en predmet, stoji samo oni predmet v rod., drugi v tožilniku. N. pr. *Ne imenujem vas svojih služabnikov, ampak (imenujem vas) prijatelje. Nimajo nobene druge jedi kakor le (= temveč imajo) smolo in škorpijone*. (M. Kastelec.) *Cigale iz Janežičevega besednjaka ni jemal samo besed* (ta del stavka je zanikan in stoji predmet v roditeljski; vendar pa bi lahko rabili tudi tožilnik, ker bi s tem podredili ta del stavka z ostalimi členi, ki so trdilni: *ni jemal samo besede*), *ampak tudi rečenice in cele stavke*.

Pomni, da stoji samo zanikani predmet pri nikalnici v roditeljski, ne kak drug stavčni člen.

Napačno je: *Ali vendar se o človeštvu ni vedelo ničesar* (prav: *se ni nič vedelo*). *Na tej zemlji ni ničesar rastle* (prav: *ni nič rastle*). *Tu ni ničesar ostalo* (prav: *ni nič ostalo, nič je tu osebek*). *Nič ni v življenju tesneje združenega* (prav: *ni tesneje združeno*, ta stavčni člen je povedek!) *kot duh in beseda*. (Zgled iz časnikov.) Dalje: *Vojaki so se morali umakniti, ne da bi bili zavzeli sovražnih višin* (prav: *sovražne višine*; nikalnica *ne* spada k vezniku *da*, ne pa k povedku). *Planil je iz sobe, ne da bi bil zaprt*.

vrat (prav: vrata) *za seboj*. (Zgled iz časnikov.) *Poslovil se je, ne da bi črhnil besedice* (pomeni: Poslovil se je, a ni se poslovil tako, da bi bil črhnil besedico).

Premi in odvisni govor.

§ 320. Govor kake druge osebe navedemo lahko **dobesedno** (direktno), t. j. tako, kakor ga je kdo govoril, ali pa v **odvisni** (indirektni) obliki z veznikom *da*, ki pa se v nadaljnjem pripovedovanju lahko opušča.

Zaimki premega govora se v odvisni obliki izpreminjajo glede na osebo, ki pripoveduje tuji govor.

Premi govor označujemo navadno z narekovajem („“), pred katerim stoji po **napovednem stavku** dvopičje.

V premem govoru ostanejo isti časi kakor v odvisnem govoru.

Odvisni govor govori druga oseba kakor pa premi govor, n. pr. *Učitelj pravi: „Učenec, pojdi k tabli!“* (to govori učitelj). Odvisni govor: *Učitelj pravi učencu, naj pride k tabli* (to govori neka druga oseba, t. j. pripovednik, ki pripoveduje o učitelju).

Premi govor.

1. *Kristus nam veli: Ljubite se med seboj!*

2. *Krpan odgovori: „Lepa hvala vam bodi za pisemce, da ga bom v zobe vrgel vsakemu, kdor me bo ustavljal na cesti. Pri vas pa ne bom ostajal čez noč, ako se vam ne zamerim s tem.“*

3. *Cesar mu dé: „Nič se ne boj; to bom že poravnal sam brez tebe.“*

4. *„Idi v mesto“, so mi rekli oče, „ter nakupi, česar potrebujem za praznike.“*

Odvisni govor.

1. *Kristus nam veli, da naj se ljubimo med seboj.*

2. *Krpan odgovori, da jim bodi lepa hvala za pisemce, da ga bo v zobe vrgel vsakemu, kdor ga bo ustavljal na cesti. Pri njih pa (da) ne bo ostajal čez noč, ako se jim ne zameri s tem.*

3. *Cesar mu dé, da naj se nič ne boji; (da) to bo že poravnal sam brez njega.*

4. *Oče so mi rekli, da naj grem v mesto ter nakupim, česar potrebujemo za praznike.*

Nepopolni (eliptičen) stavek.

§ 321. Prostemu in zloženemu stavku včasih manjka kak člen, ki ga oblika stavka zahteva, a ga lahko dopolnimo v mislih, ker je obsežen v okoliščinah. Tak stavek je po obliki nepo-

poln (eliptičen)¹ stavek, po pomenu (vsebini) je popoln; rabimo ga zlasti v živahnem govorjenju.

V nepopolnem stavku je izpuščen kak del, ki se sam o b sebi razume ali ki ga moremo iz drugega stavka povzeti, in sicer:

1. povedek, n. pr. *Ko moj oče to zaslišijo, klobuk s kljuko, palico v roke* (t. j. vzamejo) *ter kratkim pótem k sodbi* (t. j. gredo)! (Levstik.) — *Mi o volku* (t. j. govorimo), *volk iz lesa* (t. j. pride). — *Hiša na glasu, a mačka lačna*. — *Počasi, prijatelj* (namreč ravnaj, hodi!)! — *O božiču pod streho, o veliki noči za pečjo*. — *Trata, nagnjena proti poldnu, zadaj breg z gostim grmovjem, izmed katerega se dvigujejo semtertija ter se prijazno svetijo bela brezova debela, na levi podolgovat hrib, na grebenu mu gleda bela cerkvica izmed temnega smrečja*. (Stritar.) — *Dim ... Naskok! Polna in glasna ravan: bajoneti, rjojenje, grmenje topov, da se tresejo griči ... Pok granate — in naokrog se napravi strašen kup krvi, prsti, mesa in kosti*. (Fr. Bevk.) Včasih se izpušča samo pomožni glagol ali vez, n. pr. *Zapihal jug ... v panjówe zadiši bučelam ajda*. (Župančič.)

2. osebkova beseda ali kak drug člen, n. pr. *Visoko letal, nizko padel* (namreč človek, ptica...).

3. Včasih je izpuščen glavni stavek in stoji samo odvisnik (glavni stavek se dá iz pomena uganiti; gl. § 317), n. pr. *Da mi je za zarjo blestečo pogledati — in kaj ljubega, dobrega ti povedati — v teh težkih dneh, o domovina!* (Žup.) — *Ko bi jaz imel tvojo pamet! Ko bi bila že pomlad!*

Priredje, podredje in perioda.

§ 322. Če združimo dva ali več glavnih stavkov v eno celoto, dobimo **priredje**; n. pr. *Dekla Jera je bila preprosta* (1. glavni stavek); *a imela je srce in vest* (2. glavni stavek); *to dvoje več šteje kot vsa tiskana modrost tega sveta* (3. glavni stavek). (Milčinski.)

Zvezo glavnih in odvisnih stavkov imenujemo **podredje**; odvisni stavki tvorijo kak člen glavnega stavka. Odvisni stavki so do glavnega stavka v istem razmerju, kakor so stavčni členi prostega stavka do povedka. Glede na medsebojno odvisnost ločimo več stopenj odvisnikov. Odvisniki so *a)* ali neposredno

¹ Elipsa, od gršk. glagola ἐλλείπω izpustiti, manjkati.

odvisni od glavnega stavka (odvisniki 1. stopnje) ali b) podrejeni kakemu drugemu odvisnemu stavku (odvisniki 2. stopnje); nadredni glavni ali odvisni stavek se imenuje vodilni stavek.

N. pr. *Kadar so kaplje, ki padajo iz oblakov, izredno velike in goste, tako da dežuje, kakor bi iz škafo lilo, pravimo, da se je oblak utrgal, dasi s temi besedami ne zadenemo bistva prikazni, ki jo tolikrat opazujemo.* Ta zloženi stavek je sestavljen iz enega glavnega in sedem odvisnih stavkov: glavni stavek: *pravimo*; trije izmed odvisnih stavkov določajo glavni stavek neposredno kot odvisniki 1. stopnje: *kadar so kaplje izredno velike in goste*; *da se je oblak utrgal*; *dasi ne zadenemo bistva prikazni*; trije določajo odvisnike 1. stopnje ter so zato odvisniki 2. stopnje: *ki padajo iz oblakov*; *tako da dežuje*; *ki jo tolikrat opazujemo*; sedmi stavek je odvisnik 3. stopnje: *kakor bi iz škafo lilo*.

Glede na mesto, po katerem se vrsté odvisniki z glavnimi stavki, razločujemo:

a) sprednje stavke, n. pr. *Kdor dušno živi, ne umrje*;

b) srednje stavke, n. pr. *Na tako mesto, kjer je kdo z nesrečno smrtjo umrl, se meče vejica ali kamen ter se govori: Bog se usmili tvoje duše* (Levstik);

c) zadnje stavke, n. pr. *Premalo ga poznam, da bi ga mogel pravično soditi.* (Stritar.)

§ 323. Obsežna, umetno sestavljena skupina glavnih in odvisnih stavkov se imenuje **perioda**.

Perioda ima dva dela (prorek [protaza] in porek [apodoza]), ki se nanašata drug na drugega ter tvorita lepo zaokroženo celoto. Prvi del misel, ki jo v periodi izražamo, pripravlja, drugi del jo izpeljuje in zaključuje. Prorek je poreku prireden ali podreden; priredje je večinoma protivno ali vzročno.

Vsak del periode obsega lahko po več prirednih stavkov ali manjših podredij, ki se imenujejo členi periode.

N. pr. *Ko zemlja razpokana proti nebu zeva; ko cvetica na polju žalostno velo glavico poveša; ko žejna žival zastonj pijače išče po izsušenem potoku; ko žaba hripava v vejevju kliče dežja z neba; ko se kmetič skrbno ozira po oblakih, ki se počasi zbirajo na nebu (= prorek): o kako dobro, kako blago tedaj deje človeku, če prišumi težko pričakovani dež (= porek; Stritar).*

Priredje.

§ 324. Posamezni členi v priredju so zvezani med seboj ali po prirednih veznikih ali pa stoje brez zveze (asindetno); n. pr. *Življenje je dar božji in (veznik) le tepci se dolgočasijo v njem.* (Tavčar.) Brez veznika: *Čez pólje, oj čez pólje — s procesijo gredó, — naprej neso mi križe, — za križi mi pojó.*

V stavek vrinemo včasih lahko tudi kak drug stavek ne da bi s tem predrugačili obliko prvotnega stavka; ta vrinjeni stavek imenujemo parentezo (vrinjeni ali vmesni stavek), n. pr. *Še Bog, pravijo, nas ne izkuša čez naše moči.* (Strit.) *Mojih besed resnico — da bi tako ne! — izpričujejo, žal, premnoga dejstva.* (Levst.)

§ 325. Vsebina posameznih stavkov je določena po nekem razmerju; po tem delimo priredje v pet vrst in sicer:

1. V vezalno (kopulativno) priredje, kjer so posamezni stavki po vsebini enaki ali sorodni.

Vežalni vezniki so: *in, pa, ter, tudi; ne le — ampak tudi; potem, nato; vrh tega; nikar, nikar pa da; prislovi: včasi — včasi, zdaj — zdaj, nekaj — nekaj; členki: takisto, namreč, zlasti itd.*

N. pr. *Zvezda mila je migljala in naš rod vodila je.* (Greg.) *Zgodovina nam kaže ne le lepa in slavna dela, temveč tudi strasti in hudobije.*

Če združimo več stavkov, stoji veznik *in* navadno samo pred poslednjim členom; v živahnem govoru ga lahko popolnoma izpustimo (brezvezje, asyndeton) ali pa ga ponovimo pred vsakim členom (mnogovezje, polysyndeton); n. pr. *Bogat graščak je iskal nčitelja svojim otrokom. Zvedel je zame in lotil sem se pretežavnega dela. Z otroki po vrtu skakal, kólca prepeljavaj, na oslu jezdaril, o pri-likah na lov hodil, ptiče lovil, spomladi časi tudi bučele ogrebal, uklanjaj se, pri jedi molčal, otroke v Ljubljano k izkušnji vodil, kričal, lasal, klečat deval, svaril in svarjen sem bil 2 leti, 5 mesecev in 3 dni.* (Levst.) *Mnogovezje: Vali se in hrka in vre in kipi.*

2. V ločno (disjunktivno) priredje, kjer se vežejo stavki ali stavčni členi, ki se med seboj tako ločijo, da eden drugega izključujejo. Vezniki so *ali — ali, bodi(si).*

Ločno priredje obsega dva ali več pogojnih prorekov (protaz), v katerih se dopuščajo razne možnosti onega dejanja, ki se v poreku (apodozi) z gotovostjo trdi. N. pr. *Ali se úči ali pa pusti*

šolo! Pomeni: Za nekaj se moraš odločiti (to se trdi z gotovostjo): ali se boš učil ali pa pustil šolo (dve možnosti).

Ločno priredje je dvojno: a) stavčno, če so zvezani stavki med seboj, n. pr. *Ali grmi ali se pa zemlja trese*; b) besedno, če se vežejo samo stavčni členi, n. pr. *Vse je vaše, bodi Pavel ali Apolo, bodi Kefa (Peter) ali svet, bodi život (življenje) ali smrt.* (Trub.) *Vsakteri prejme na svojem telesu po tem, kakor je delal, bodi dobro ali hudo.* (Trub.)

Nikalno ločno priredje: *Zakladov v nebesih ni molj ni rja ne sne.* (Dalm.) *Vi ne znate (poznate) ne mene ne mojega Očeta.* (Dalm.)

3. V protivno (adverzativno) priredje, kjer je vsebina posameznih stavkov med seboj v nasprotju.

Protivni vezniki so: *a, ali (= toda), pa (pak), toda, vendar, le, samo; ne — ampak; ne — nego, temveč, ne — marveč, ali — ali.*

N. pr. *Odprta noč in dan so groba vrata, al' dneva ne pove nobena prat'ka.* (Preš.) *Vse nas zapusti v smrti, samo dobra dela gredo za nami. Volk dlako spremeni, a narave nikdar. Vsak svoj konec doseže, a cilja ne.*

4. V vzročno (kavzalno) priredje, v katerem utemeljuje drugi stavek veljavnost prvega.

Vzročni vezniki so: *zakaj, kajti, saj, sicer, namreč*; n. pr. *Na luni ni živih bitij; kajti na njej ni ne vode ne zraka. Blagor usmiljenim; zakaj dosegli bodo usmiljenje. — Ne plaši se znoja, ne straši se boja, saj moško dejanje krepcuje moža.* (Greg.)

5. V sklepalno (konkluzivno) ali posledično (konsekutivno) priredje, v katerem obsega drugi stavek to, kar se dá sklepati ali kar izvira kot posledica iz prvega stavka.

Sklepalni vezniki so: *torej, tedaj, zato, tako (tak)*; n. pr. *Izkušnje so povsod, torej bodi vedno pazen.*

Opomba. Vzročni in sklepalni vezniki se lahko izpuščajo, ker drugi stavek sam naznanja vzrok ali posledico. Stritar n. pr. je pisal l. 1868: *Želodec mi je že od nekdanj slaboten, zato nisem za politiko. Zakaj, za politiko, posebno dandanašnji, je treba dobrega želodca.* V Zbranih spisih 1888 je izpustil *zakaj*. — L. 1867 je pisal: *Imenitne može pa slišimo govoriti také (zakaj o drugih se ne menimo): naša literatura je še premlada.* V Zbranih spisih V. je izpustil *zakaj*. — L. 1870 je pisal Stritar: *Bratje, mi ljubimo svojega očeta, ne smemo torej in ne moremo trpeti, da bi ...* V Zbranih spisih l. 1888 je izpustil *torej*.

Podredje.

§ 326. Odvisni stavki nadomeščajo posamezne člene glavnega stavka.

Odvisni stavki se imenujejo po tistem stavčnem členu, namesto katerega stojé. Odvisni stavek je:

a) Osebkov stavek, če stoji namesto osebkove besede, n. pr. *Lažnivec krade*; *lažnivec* je osebkova beseda; namesto te rabimo lahko stavek: *Kdor laže* (osebkov stavek), *krade*.

b) Prilastkov stavek, če nadomešča prilastek, n. pr. *Kraj, kjer stojiš, je posvečen*.

c) Predmetov stavek, če nadomešča predmet glavnega stavka, n. pr. *Tvoja duševna slepota je kriva, da ne razumeš stvari okoli sebe* (kriv česa = objekt; torej *da ne razumeš* itd. je objektov stavek).

č) Prislovni stavek, če nadomešča kako prislovno določilo, n. pr. namesto *V lepem vremenu* (prislovno določilo časa) *pojdemo na izprehod*, moremo reči: *Kadar bo lepo vreme* (časovni zavisnik), *pojdemo na izprehod*. *Ptica rada leti tja, kjer se je izvalila*. (Kam leti? Namesto: *v rojstni kraj*, lahko rečemo: *kjer se je izvalila* = krajevni odvisnik). — *Človek se med ljudmi obrusi kakor kamen na cesti* (= prislovno določilo načina); namesto tega lahko rečemo: *kakor se ogladi kamen na cesti* (= prislovni odvisni stavek). Prislovni odvisniki naznanjajo kraj, čas, način in vzrok.

Povedkovega stavka ni.

§ 327. Odvisniki so zvezani z glavnimi stavki z vezniki ali zaimki. Po tem ločimo tri vrste stavkov in sicer stavke 1. s podrednimi vezniki (vezniški ali konjunkcionalni stavki), n. pr. *da, če, ker* itd.; 2. z oziralnimi zaimki (oziralni ali relativni stavki), n. pr. *kdor, kar, kateri* itd.; 3. z vprašalnimi vezniki in zaimki (odvisno vprašalni stavki o teh glej § 315 b, 316 I., II., III.), n. pr. *ali, li, kaj, kdo, kateri, kolikšen* itd.

1. Vezniški (konjunkcionalni) stavki.

Sem spadajo vsi odvisniki, ki se tvorijo s podrednimi vezniki, n. pr. *Sem li hudo govoril, izpričaj, da je hudo; ako pak dobro, zakaj me biješ?* (Trub.)

Posebna vrsta vezniških odvisnikov so izjavni (deklarativni) stavki, ki stoje za glagoli govorjenja in mišljenja (verba dicendi in sentiendi; glej § 315 b). Začenjajo se z vezniki *da* in

kako, n. pr. *Sem videl, da svoj čoln po sapi sreče, — komur so vražna je, zastonj obrača; (sem videl), kak veter nje nasproti temu vleče, — kogar v zibeli vid'la je berača.* (Preš.)

Izjavnim stavkom sorodni so pojasnilni (eksplikativni) stavki, v katerih se pojasnjuje kak samostalni, pridevnik, zaimek, prislov ali glagol glavnega stavka, n. pr. *Resnica je, da na zemlji ni stalne sreče. — Vsi so pripravljeni, da gredo v vojsko. — Boljše je, da ostanete v šoli. — Južni veter naznanja, da se bo napravilo za dež.*

2. Oziralni (relativni) stavki.

Oziralni zaimki se ujemajo z besedo, na katero se nanašajo, v spolu in številu, sklon pa določa njih pomen, n. pr. *Kdor se Boga ne boji, ga tudi ljudi ni sram. — Komur se delo ne pristudi, ga pošteno preredi. — Po planinah rasto cvetice, kakršnih ni po dolinah.*

§ 328. Oziralni stavki se dele v dve vrsti:

1. V stavke z oziralnimi zaimki, ki se nanašajo na določeno osebo ali stvar (paratetični¹ oziralni stavki; glej § 210, 1, 2), n. pr. *To ni za velikana, ki se mu pravi Brdavs, pa tudi zame ne, ki mi pravite Krpan.* (Levst.) — *Tista pšenica, ki jo zdaj kupuješ, je snetjava.*

2. V stavke z oziralnimi zaimki, ki se nanašajo na nedoločene osebe ali stvari (hipotetični oziralni stavki), n. pr. *Kdor je zadovoljen, najmanj potrebuje. — Vsaka pšenica, katero kupujem, je snetjava.* (Škrabec.) — *Tako se godi vsakemu, kdor išče boljšega kruha, kakor je bel.* (Levst.) — *Kjer se dela vse nedelje, tam se sreča mimo pelje.* (Nar. preg.) — *Kadar denar poide, pamet pride. — Kamor se drevo nagne, tja pade.*

Te vrste oziralni zaimki imajo splošen značaj, n. pr. *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade;* to pomeni: Če jaz kopljem, bom jaz vanjo padel; če ti koplješ, boš ti padel ... t. j. kdorkoli koplje, bo padel. Ker so ti zaimki splošnega (hipotetičnega) značaja, so stavki s temi zaimki hipotetični (pogojni) stavki brez hipotetičnih (pogojnih) veznikov.

Relativna zveza. V paratetičnem stavku stoji relativni zaimek *kar* namesto časovnega prislova *tedaj* ali zaimka *to*, n. pr. *Vse je bilo tiho, kar nekaj zašumi v listju.* To je treba tako razumeti: Vse je bilo tiho: tedaj nekaj zašumi. Namesto tedaj

¹ Beseda paratetičen izraža določeno, hipotetičen nedoločeno (splošno) razmerje.

se reče *kar*, da bi se stavek v obliki relativnega stavka naslonil na prejšnji. Zgledi: *Komaj sežem po njem, kar se zgrudi na tla.* — *Dolgo je bilo vreme lepo, kar se nebo stemni.* — *Ni mogel nič jesti; kar mu pride na misel, da bi šel ribe lovit.* (A. Musič.) Sem spadajo zgledi kakor: *Pisatelj N. N. je izdal pred kratkim novo knjigo, kar pa je tebi gotovo že znano* (namesto: to pa je tebi znano).

V stavkih s *kar* se izreka nepričakovan dogodek. To je od tod, ker pripovednik v prvem stavku ne pokaže na misel drugega stavka, t. j. prvega stavka ne podredi drugemu, v katerem se izreka glavna misel.

Osebek.

§ 329. Osnovne pojme o osebkju išči v § 310.

Pri 1. in 2. osebi je osebek obsežen v glagolu; osebni zaimek zanj se rabi le, če je poudarjen. V 3. osebi se mora osebek izraziti s posebno besedo (če se ne dá spoznati iz prejšnjega stavka ali iz situacije).

Osebkova beseda more biti:

1. Kak samostalnik ali kaka druga beseda, ki se rabi samostalniško, t. j. pridevnik, števnik, zaimek, prislov itd. N. pr. *Učenec piše.* — *Mokri se ne boji dežja.* — *To ni nič.* — *Dva več vesta kakor en sam.* — *Skoro še ni zajca ujel.* — *Bes te plentaj!* je ljudska kletvica.

2. Nedoločnik, n. pr. *Bob ob steno metati je nehvaležno in dolgočasno delo.* (Strit.)

Če je osebkova beseda nedoločnik, t. j. glagol, more imeti isto dopolnilno (objektivno) in atributivno stavčno razmerje, kakor če je glagol v povedku, t. j. imeti more predmet (osebni in stvarni), prislovna določila in prilastke, n. pr. *Bob* (predmet v tožilniku) *ob steno* (prislovno določilo kraja) *metati* (osebek) *je nehvaležno delo.* — *Žice* (predmet v rod.) *se dotikati je smrtnonevarno.* *Zmerom* (prislov časa) *pameten biti* (osebek; *sem pameten* je en pojem) *je težko.* *Pisar postati* (osebek) *so tvoje želje.*

§ 330. Redni sklon osebkja je imenovalnik, ki izraža slovniško osebo, ki kaj dela. Osebek, ki stoji v imenovalniku, se imenuje slovniški (gramatični) osebek.

V posebnih primerih stoji osebkova beseda v kakem drugem sklonu.

1. V roditelju pri nikalnem glagolu *ne biti, ne ostati*, n. pr. *Očeta in matere ni doma. — Delavcev ni bilo na polju. — Kruha ni ostalo.*

Takisto stoji roditelj pri glagolu *sem, biti, zbrati se, priti, preostajati, manjkati* (nedostajati), *pasti, živeti* itd., kadar jih rabimo v 3. os. edn. srednjega spola; namesto osebka stoji **delni roditelj** (partitiven genitiv), n. pr. *Bilo je vina in kruha na prebitek. — Bilo je (zbralo se je, prišlo je itd.) ljudi, da se je vse trlo. — Ko vojakov pomanjka, pa pojdemo mi. — Cel voz je bilo ranjenih. — Da ni mene bilo, bi se bila tebi slaba godila.*

Večkrat stoji pomožni glagol v zvezi z os. zaim. v rod. *ga, je*, n. pr. *Ni je besede, ki bi bila tako lepa, kot je materina; ni ga jezika, ki bi to izrazil. Ne bo je solze, ne zdihljaja, ne ločitve, ne smrti.* (Ravn.)

2. V dajalniku, n. pr. *Ne ljubi se mi; po domu se mi toži; dremalo se mu je; sanjalo se mi je; jesti se mi hoče; komu ni bridko?*

3. V tožilniku, n. pr. *Po vseh potih jo je* (Ravn.); *sama prijaznost ga je; gola nedolžnost jo je; skrbi me; ni ga še volja; groza me je bilo; po vseh udih me trga; strah nas je.*

Stavki, v katerih ni osebka v imenovalniku, so brez pravega (t. j. slovniškega) osebka; le-ti stavki imajo samo logičen osebek, t. j. osebek po pomenu.

So pa tudi stavki, v katerih ni osebkeve osebe, t. j. osebkeve besede ne moremo izraziti, ker je ne poznamo ali je nočemo izraziti; toda z glagolom vendar povemo, da biva, četudi nam ni znano, kaj je ta osebka beseda.

Brez osebkeve besede so stavki kakor:

1. *Grmi, bliska se, dani se, danes bo še previselo, straši* itd.

2. Pri nedoločniku, n. pr. *Slišati tudi ni zvona* (Miklošič); *ni bilo nič slišati; videti je, da se ne bo učil; že jih je bilo srečne in vesele videti.* (Ravn.) — *Kmete je videti na polju.* (Škrabec.) — *Kmet gleda ajdo in reče: „Kar lepo jo je gledati.“* (Finžgar.)

3. Pri glagolih, ki pomenijo dogajanje *biti*, n. pr. *Opoldne je bilo; zvečer je bilo; na travnikih je bilo* itd.

4. Pri pridevniki, n. pr. *Vroče je; težko mi je bilo; slabo mi je; huje mi je.*

5. Pri medijalno (pasivno) rabljenih glagolih, kakor *govori se, zdi se, misli se, prosi se, želi se, sliši se, bere se, piše se* itd.

Osebkovo besedo nadomešča osebkov stavek, ki se veže z glavnim stavkom:

1. Z oziralnimi zaimki *kdor*, *kar*, *kateri*, *ki* itd., n. pr. *Kdor stoji pod kapom*, je moker. Hudobec je, *ki svojih staršev ne spoštuje*. (Slomšek.)

2. Z vprašalnimi zaimki in vezniki *kdo*, *kaj*, *kako*, *koliko*, *ali*, *li* itd., n. pr. *Kaj je človek bil*, se dá uganiti; *kaj bo*, s časom razjasniti. Ni nam znano, *ali posije solnce tudi pred naša vrata*.

3. Z veznikom *da*, *če*, n. pr. *Da Bog za nas skrbi*, to nas tolaži vse žive dni. Največja nesreča je ta, *če kdo sovražnike svoje za prijatelje ima*. (Slomšek.)

Povedek.

§ 331. Osnovne pojme o povedku išči v § 310.

Povedek (predikat) pove, kaj osebek dela ali kaj z njim jè.

To, kar osebek dela, se izrazi s pravim glagolom, n. pr.

Učenec piše. Ptica poje. Mati je prišla.

Kaj je z osebkom, se pove z glagolom nepopolnega pomena *biti* (*sem*), ki se rabi v zvezi s samostalnikom, pridevnikom ali drugim istovrstnim besednim razpolom (zaimkom, števnikom, prislovom), n. pr. *Prešeren je pesnik. Učenec je priden. Hiša je naša. Šola je blizu. Ti si prvi.*

Povedek obstoji iz nepopolnega glagola *sem* (*biti*) in iz samostalnika, pridevnika ali podobnega besednega razpola; tedaj: *Prešeren* (osebek) *je pesnik* (povedek). *Učenec* (osebek) *je priden* (povedek). Enako: *Mati* (osebek) *je prišla* (povedek).

Nepopolni glagol *sem* (*biti*) se imenuje povedkova vez¹ (kopula), ki veže samostalnik, pridevnik in druge podobne besede z osebkom. Ti besedni razpoli so prava vsebina povedka.

§ 332. Kakor *biti* (*sem*) tako potrebujejo še neki drugi glagoli z nepopolnim pomenom posebnih pojasnil, ki glagol dopolnjujejo. Tako določilo se imenuje **povedkovo določilo**. Taki glagoli so *postati*, *nastati*, *ostati*, in povratniki *zdeti se*, *imenovati se*, *klicati* itd.

Povedkovo določilo more biti:

1. V imenovalniku, n. pr. *Zdiš se mi nesrečen. Beseda je meso postala. Sestra je ostala sama. Pravi Bog se kliče Bog ljubezni*. (Preš.)

2. V rodilniku, ki pove, čigava je kaka reč (svojilni rodilnik) ali kakšna je (kakovostni rodilnik), n. pr. *Bodimo dobre*

¹ Prvotno je bil *biti* (*sem*) pravi glagol in je pomenil živim, bivam; pozneje je pomen oslabel.

volje. — On je nagle jeze. — Ta zlat je kova znanega. (Mikl.) — Slomšek je bil blagega srca. — Ti spisi so Antona Martina Slomška.

3. V tožilniku, n. pr. *Izkazal se je pravičnega moža. — Imenujem te prijatelja; namesto tožilnika stoji navadno sklon s predlogom za, n. pr. Bil je izvoljen za kralja. — Imenovan je za učitelja — ali orodnik (po drugih slovanskih jezikih): imenovan je učiteljem; če je dvojina: imenovana sta bila učiteljema; v množini: imenovani so bili učitelji.*

4. V kakem sklonu s predlogom, n. pr. *Bil sem pri gospodu za hlapca. (Levst.) — Tam je služila za deklo. — Pitali so jih z lenuhi (Jurčič; pomeni: imenovali so jih lenuhe). Iz Vrbe je doma in za Prešerna se piše. (Tavčar, Izza kongresa.) Za doktorja se uči (isti).*

Vezanje povedka in osebka.

§ 333. 1. Povedek z eno osebko besedo.

Povedek se ujema z osebkom v spolu, sklonu in številu.

Kadar tvori osebko besedo kak števnik (od pet začenši) z delnim rodilnikom, stoji določeni glagol v ednini srednj. spola, povedno določilo pa se ujema z delnim rodilnikom v sklonu, spolu in številu, n. pr. *Pet ljudi je prišlo. Veliko ljudi je razgrinjalo svoja oblačila po poti. Kar jih je bilo pravičnih, vsi so bili oteti.*

Z osebko besedo v ednini se druží povedek ali povedno določilo večkrat v množini in sicer:

a) Kadar govorimo o osebah, katere posebno spoštujemo, n. pr. *Le tiho bodi, Dela, pa nič ne maraj, videla boš svojo mater; jaz ti pravim, da jih boš videla, če so le še živi. (Strit.) „Tvoja mati je bolna, kajne?“ vpraša ga gozdar. Te besede so Tončka zbudle. Tako ni nihče o njegovi materi govoril, vsak je rekel: Mati so bili, so rekli. (Erjavec, Hudo brezno.)*

b) Kadar je osebko beseda skupno ime (gl. § 131), kakor gospoda, družina, žlahta, deca; v povedku stoji moški spol, n. pr. *Gospoda so vsi malojedni. (Levst.) — V hiši družina zbude se. Ali tedaj, ko spet poležejo znova družina. (Valjavec.) — Gosposka te bodo zaprli. (Jurčič, Tihotapec.)*

Beli Kranjci in Prekmurci govore: *deca govorijo; gospoda se šetajo; družina delajo.*

2. Povedek z več osebkovimi besedami.

Kadar ima stavek dvoje ali več osebkovih besed, tedaj stoji določeni glagol kakor tudi povedkovo določilo v ednini, dvojini ali množini in sicer:

a) V ednini, če se smatrajo vse osebkeve besede za eno celoto, posebno pri sorodnih rečeh. Ako so osebkeve besede raznega spola, tedaj se ravna spol po bližjem imenu.

N. pr. *Laž in zvijača pogine, le resnica in pravica ostane. Delo in čas dela bodi starosti in moči primeren!* — *Strah in trepetanje je prišlo nad mene.* (Dalm.) — *Sreča in veselje je razlito okrog po naravi.* (Strit.)

b) V dvojini, če se govori o dveh osebkih v ednini, katerih si ne mislimo kot eno reč ali celoto. Ako sta osebka raznega spola ali razni osebi, ima moški spol prednost pred ženskim in ženski pred srednjim; enako tudi prva oseba pred drugo in druga pred tretjo. Isto velja za množino.

N. pr. *Jelen in košuta sta lovcem ušla.* (Vodnik.) — *Dva brata in sestra mojega dedca so mene dostikrat pestovali in potlej hvalili, kadar sem pridno v šolo hodil.* (Vodn.) — *Dva hlapca, pastir in dekla spopolnjujejo Kačonovo družino.* (Kers.)

Opomba. Namesto ednine stoji dvojina ali množina, če imamo dva ali več osebkov v mislih, od katerih se eden izraža v orodniku s predlegem s (z), n. pr. *Vsako nedeljo greva z očetom v mesto* (t. j. jaz in oče ali: gremo (t. j. jaz in brat in sestra).

Pri samostalniki, ki se rabijo samo v množini, stoji povedek v množini, n. pr. *Smrt so vrata v nebesa* (kopulo vežem s povedkom); *vrata so del hiše* (vežem z osebkom).

Prilastek.

§ 334. Prilastek (atribut) natančneje določa samostalnike ali samostalniško rabljene besede.

Rabi se:

1. V obliki pridevnika, n. pr. *zlata duša*; 2. v obliki samostalnika v rodilniku, n. pr. *kos kruha*; 3. v obliki samostalnika s predlogom, n. pr. *dekle z biseri*; 4. v obliki samostalnika kot pristavek (apozicija), n. pr. *reka Sava*.

Prilastek je postal ali iz povedka, osebka ali predmeta (objekta).

1. Prilastek je iz povedka: *Cvetica je lepa*; odtod prilastek: *lepa cvetica*. *Dan je prost*: *prost dan*. *Hiša je očetova*: *očetova hiša*. *Lev je zver*: *zver lev*.

2. Prilastek je iz osebkā: *Drevo rodi sad; odtod: sad drevesa ali drevesni sad. Učenec ima bolezen: bolezen učenčeva. Ptice pojejo: ptičje petje. Srce moli: molitev srca ali srčna molitev.* Tak rodilnik se imenuje **subjektivni rodilnik**.

3. Prilastek je iz predmeta (objekta): *Udarec povzroča smrt: odtod: smrtni udarec. Ta dan je prinesel smrt: smrtni dan. List spričuje zrelost: zrelostni list. Pismo namestuje govor: namestnik govora.* Tak rodilnik se imenuje **objektivni rodilnik**.

§ 335. Prilastek more biti prireden ali podreden.

Priredni prilastek se ujema s samostalnikom v spolu, sklonu in številu, samostalniški pa le v sklonu. Za priredne prilastke nam rabijo:

1. Pridevniki, deležniki, zaimki in števnik, n. pr. *Dober glas seže v deveto vas. Zlat ključ vsaka vrata odpre.*

2. Samostalnik, ki stoji namesto pridevnikov, n. pr. *lev kosmatinec; čebela delavka (delavna čebela); mož poštenjak (pošten mož).* Te vrste prilastki so v slovenščini silno redki. Neslovensko je n. pr. *vzor-mož* (prav: *vzoren mož* ali *vzor moža*); *vzor-delo* (prav: *veledelo, veliko delo, vzorno delo*).

Samostalnik, ki je istoveten (identičen) z drugim samostalnikom, se imenuje pristavek (apozicija), n. pr. *kralj Aleksander, pesnik Prešeren, pisatelj Finžgar, mesto Ljubljana, reka Sava.*

Če ima pristavek kak pridevniški prilastek, stoji navadno za imenom, ki ga določa, n. pr. *Kralj Matjaž, slovenski narodni junak, spi pod Triglavom, najvišjo goro na Slovenskem. — Trubar, prvi slovenski pisatelj, je bil doma na Raščici.*

Prilastek se rabi:

1. Pridevno, če pomeni neko stalno lastnost, n. pr. *Pošten človek se ne laže. Dobro blāgo se samo hvali.*

2. Povedno, če izraža samo slučajno stanje.

Povedni prilastek je lahko pridevnik (deležnik), samostalnik itd., n. pr. *Vrnil se je zdrav in vesel. S srcem obupnim je prišel domu.* (Preš.) *V take misli zatopljen sem hodil danes po mestu. Našli so ga mrtvega. Ne bom ga pustil lačnega.*

Samostalnik se rabi z veznikom *ko(t)* ali brez njega, n. pr. *Kot značajan človek živim, kot značajan človek umrjem.* (Cankar.) *Tam služi kot učitelj. Umrli je junak (= kot junak).* (Čop je) *mladeničem v Reki, Lvovu in Ljubljani neutruđen učenik, um vedril.* (Prešeren, Grobni spomenik Matiji Čopu.) — *Ljubi otroci, jelite,*

koliko Jezus že dete trpi. (Ravn.) — Z deklico sva obiskala kraje, kamor sem še otrok rad zahajal. (Tavč.)

Opomba. *Kot* ali *ko* se rabi le v pismenem jeziku po roman. nem. vplivu, v ljudskem jeziku se ne rabi, n. pr. *V nebo je* (grešnik) *zletel bel golobec* (= kot bel golob, Mikl.). — *Še enkrat bi rada vse tiste kraje obiskala, kjer sem otrok hodila* (mi je rekla stara ženica iz ljubljanske okolice).

V slovenščini se rabi splošno le priredni prilastek, ki pomeni lastnost kakega samostalnika; podredni prilastek se rabi le v izjemnih primerih in to tedaj, če hočemo izraziti bistvo kakega samostalnika ali njegovo lastnost v obilni meri, n. pr. *Pravi Bog se kliče Bog ljubezni* (to je njegovo bistvo, Preš.). *Mož dela* (pomeni: izredno delaven mož); *mož dejanja*; *mož bolečin* (o Kristusu); *mož reda*; *zgled pridnosti*; *zaklade duha bil si* (Čop) *nabral* (Preš.); *jaz sem kruh življenja*; *umrl je na polju slave* (za domovino, t. j. na posebno slavnem torišču); *Marija, kraljica miru*.

§ 336. Podredni prilastek se rabi: 1. v rodilniku, n. pr. *kos kruha*; 2. v sklonu s predlogom, n. pr. *pomoč v sili*.

Glede rabe v rodilniku pomni:

1. Sam rodilnik se rabi redko in to le tedaj, če pomeni kako pripadnost k samostalniku, n. pr. začetek *povesti* konec *šole*, glas zvana, grmenje pušk, šum vode, ropotanje koles, dolgost življenja, oče ubogih; dalje pri abstraktnih (pojmovnih) imenih, n. pr. dar modrosti, pesem svobode, bukve modrosti, šola kreposti, pomen umetnosti, hram učenosti.

2. Dalje se rabi samostalnik kot delni (partitivni) rodilnik; tak prilastek ne obsega celote, temveč samo del kake reči. Rodilnik je odvisen:

a) Od samostalnika, n. pr. *kos kruha*, vrč vode, venec čebule, svaljek prediva, meter sukna, žlica soka, liter mleka.

b) Od glavnega števnik (od pet naprej), ločilnega števnik srednjega spola, prislova ali zaimka, n. pr. *pet ljudi*, *dvoje grabelj*, veliko blaga, obilica hrane, manj počitka, več dela, nič tega.

c) Od vprašalnega, oziralnega ali kazalnega zaimka, če se rabijo v srednjem spolu, n. pr. *Kaj je težjega, kakor resnico zamolčati. Kar je živega, vse mora umreti.*

Samostalniki, bodisi osebni ali stvarni, se rabijo v rodilniku le, če imajo kak prilastek pri sebi, n. pr. hiša našega očeta, srce dobre matere, vojska kralja Matjaža, svetega Jakoba cerkev; enako: kruh stare peke, zmaj divje podobe, mož bistrega uma.

Če osebno ime nima prilastka, se rabi le priredna oblika, n. pr. *očetova hiša, materino srce* (ne: hiša očeta, srce matere), *Matjaževa vojska, Jakobova palica*.

Sam rodilnik se rabi v tem primeru le, če mu sledi kak stavek ali pristavek (apozicija), ki je odvisen od njega, n. pr. *Modre so besede moža, ki je izkusil svet in življenje. — To je ju-naško delo Petra, prvega kralja jugoslovanskega. — Vendar se sme rabiti tudi svojilni pridevnik, n. pr. To so besede očetove, ki me je poslal. (Mikl.) — To je hči gospodarjeva, ki so ga včeraj pokopali. (Levstik.)*

Opomba. **Romanska** raba je n. pr. Čital sem Telemaha od Fenelona, tragedijo Atalijo od Racine-a, povest Atalo od Chateaubrianda (slov.: Fenelonovega Telemaha, Racine-ovo tragedijo itd.); dalje: minister prosvete (slov.: prosvetni minister), red vožnje (slov.: vozni red).

§ 337. Samostalniki s **predlogom** se rabijo tedaj, če se kaka stvar ne da izraziti s prirednim prilastkom ali če ji hočemo dati drugačen pomen, kakor bi ga imela v priredni obliki, n. pr. mlin na tri kolesa, okno na dva vetra, trgovina z mešanim blagom, zapora na žabico, ogenj iz pušk, davek od ognja, oje pri vozu, kruh za po poti, želja po bogastvu, kruh po peki (pomeni: svež kruh, *pečen kruh* ima drug pomen), srajca po perilu (pomeni: ravnokar oprana srajca).

§ 338. V dajalniku se rabi kot prilastek samostalnik, ki nadomešča svojilni prilastek ali prilastkov rodilnik, n. pr. *Bog je oče vsem ljudem. (Metelko.) — Njegovemu kraljestvu ne bo konca. (Mikl.) — Korenino grehom poruvati. (Ravn.) — Ne sanjaj o zvezdah, prijatelj moj, ti kondor, solncu brat. (Žup.) — Bila je prava mati in gospodinja vsej družini. (Strit.) — Stric sem mu. (Metelko.)*

§ 339. Samostalniške in pridevne prilastke nadomešča **prilastkov stavek**, ki se veže z glavnim stavkom:

1. Z oziralnimi zaimki *ki, kateri* itd., n. pr. Pokora, *ki se prisili* (pridevno: prisiljena pokora), le malo velja. — Lastovka obletuje streho, *pod katero je zidala gnezdo*. — Narod ljubi tistega moža, *ki je za narod delal*.

2. Z veznikom *da*, n. pr. Očitanje, *da smo proti prijatelju neodkritosrčni*, je bridko (kot samostalniški prilastek: očitanje neodkritosrčnosti). Misel, *da je zmaga gotova*, (= misel na gotovo zmago) vžiga vojakom pogum.

3. Z vprašalnimi zaimki, n. pr. Kdo bi hotel rešiti vprašanje, *ali je pero ali plug izomikal svet* (nadomešča samostalniški prilastek)? Že sama misel, *kaj nas čaka po smrti* (= samostalniški prilastek), dela človeka ponižnega.

4. Z nedoločnikom, n. pr. *Saj nimam prilike, prehiteti Vas* (namesto: *da bi Vas prehitel*; namešča namerni stavek).

Dopolnilo (objekt).

§ 340. Dopolnilo (predmet) je tisti stavčni člen, ki nujno dopolnjuje povedek (gl. § 311).

Neprehodni glagoli (gl. § 225, 2) ne potrebujejo dopolnila, ker so sami po sebi razumljivi, n. pr. *ležati, stati, umreti* itd. *Dete spi. Oče leži. Mati je prišla.*

Prehodni glagoli potrebujejo kakega dopolnila (predmeta), da postanejo razumljivi. Za predmet nam rabijo samostalniki in zaimki v tožilniku, dajalniku, rodilniku ali v kakem sklonu s predlogom ter glagoli v nedoločniku.

Neposredno prehodni glagoli (gl. § 225, 1) imajo dopolnilo v tožilniku. Glagolsko dejanje prehaja neposredno na predmet (neposredno ali bližnje dopolnilo), n. pr. *Ljubim prijatelja.*

Dejanje posredno prehodnih glagolov je namenjeno osebam ali stvarim, ki stoje v dajalniku. Dajalnik je sklon posrednega ali daljnega predmeta, n. pr. *Telovadba koristi telesu.*

Nekateri prehodni glagoli potrebujejo dopolnilo v rodilniku. Dopolnilo v rodilniku se rabi redkeje kot v tožilniku ali dajalniku. N. pr. *Veselim se petja.* Nekateri glagoli in pridevniki imajo predmet v kakem sklonu s predlogom, n. pr. *Bog gospoduje nad nami. Varen sem pred njim.*

§ 341. Predmet imajo v tožilniku:

a) Vsi neposredno prehodni glagoli, kadar se njih dejanje razteza čez ves predmet, n. pr. *ljubim prijatelja; pletemo vence; delam nalogo; pišem pismo; čevelj me žuli; zob ga boli; koliko te stane obleka?*

b) Nekateri neprehodni glagoli, pri katerih je predmet istega korena ali pomena z glagolom. Vsebina glagola se posebej izrazi ali z besedo istega korena ali sorodnega pomena (vsebinski objekt).

N. pr. *Junaci domačije mirno smrtno spanje spe.* (Jenko.) — *In šel je boj boj'vat brez upa zmage.* (Preš.) — *Srednjo pot hoditi.* — *O dragi moj, káko življenje živim!* (Stritar.)

V **nikalnih** stavkih stoji predmet v rodilniku; n. pr. *Len hlapec ne napaja živine. — Zakaj ne pišeš naloge?* (Gl. § 319.)

§ 342. Dva tožilnika imajo pri sebi in sicer **predmetni** in **povedni tožilnik** (zadnjega rajši s predlogom **za**):

a) Glagoli *imenovati, postaviti, izvoliti, izbrati* (pri teh stoji navadno povedni tožilnik s predlogom *za*), *storiti, narediti, delati se, spoznati, najti* itd.

N. pr. *Očeta* (predmet) *so našli zjutraj mrtvega* (povedni tožilnik). — *Storil se bom mrtvega! Imenovali smo ga* (predmet) *rešitelja* (povedni tožilnik). — *Koga ste mi dali rájjavca?* (Mikl.) — *Le hitro v Oglej, tja do patrijarha, da posveti te mašnika, duš var'ha.* (Preš.) — *Postavili (izvolili, izbrali) so si ga župana* (navadno: *za župana*, ali: *županom*). — *Imenovali so ga za učitelja* (ali tudi: *učiteljem*). (Tu stoji **povedni orodnik** namesto povednega tožilnika.)

b) Glagoli, ki pomenijo koga za kaj imeti, kakor *imeti, smatrati, čislati, ceniti, častiti* itd.; toda redko brez predloga **za** ali brez členka **kot**. N. pr. *Stvarnika, dobrotnika in očeta ga častite! Ne imej vsega za resnico, kar ljudje govoré. Vsi ga poznajo kot vestnega delavca.*

§ 343. Z dvojnimi predmetom, osebnim in stvarnim, se veže glagol *učiti* in sicer s tožilnikom osebe, katero kdo uči (na vprašanje *koga?*), in s tožilnikom stvari, katero koga učimo (na vprašanje *kaj?*). N. pr. *Tujce smo učili našo besedo, sebe pa ne.* (Vodn.) *Učitelj me je naučil novo pesem.*

Namesto stvarnega tožilnika stoji tudi rodilnik; n. pr. *Ravne učite nas hoje!* (Greg.) *Iz mladega nas pobožnosti in strahu božjega učé.* (Ravn.) *Učite me modrosti božje!*

Opomba. Z osebnim in stvarnim tožilnikom se vezeta včasih tudi glagola *vprašati* in *stati* (*stanem, veljati*); n. pr. *Kaj me vprašaš? Nekaj vas hočem vprašati. To te bo stalo glavo. To me stane življenje.*

Glagol *vprašati* stavi pa stvarni predmet rajši v rodilnik ali v kak drug sklon v zvezi s predlogom; n. pr. *Česa si ga vprašal? Vprašaj ga svéta! Koga za svet vprašati. Po očetu koga vprašati.*

Opomba. Nekateri glagoli, ki so sami na sebi neprehodni, imajo osebni predmet v tožilniku, n. pr. *usta me bole, hrbet ga srbi* itd.

§ 344. Predmet stoji v dajalniku in zaznamuje osebkovo udeležbo; rabi se:

a) Pri samostalnikih: *treba, potreba, mar, skrb, žal, mraz, znoj* itd., kadar jih rabimo z glagolom *sem, biti* v 3. edn. osebi

srednjega spola. V dajalniku stoji oseba, ki občuti potrebo skrb, mraz itd.

N. pr. Skomina *mu* je; znoj *mi* je; mraz *mi* je bilo; mar *mi* boče; ni *mu* bilo vrste; ni *mi* treba palice.

b) Pri izrazih: *ime je, pravijo, rekajo, nadedi so* itd. Oseba ali stvar, kateri se daje ime, stoji v dajalniku, ime samo pa v imenovalniku (povedni imenovalnik).

N. pr. Sova *sinici glavana* pravi.

c) Pri glagolih, ki pomenijo občutke, kakor *hoče se, noče se, gnusi (gabi, studi) se*. N. pr. Komu se ne toži po dobrem prijatelju? Zeha (zdeha) *se mi; dremlje se mu; dozdeva se jim; hoče se mi piti; hotelo se mu je glasno zaječati*.

č) Pri glagolu *biti (sem)*, kadar naznanja osebo ali stvar, ki ima kaj v svoji lasti ali moči. N. pr. *Ni ti do resnice; meni je do pravice*. Petdeset let *mi* je.

V dajalnik se deva oseba, kadar dajemo na znanje, da se godi ali ne godi kaj po naši ali po volji koga drugega (čustveni dajalnik; dativus ethicus); n. pr. Po Dunaju *mi* dirja v skok. To so *vam* bili pravi korenjaki! Zakaj *mi* ne ostaneš doma? Fant *vam (ti)* očeta ne uboga.

§ 345. V dajalniku stoji oseba ali stvar, kateri je glagolsko dejanje namenjeno.

a) Pri prehodnih glagolih, kadar se imenuje oseba, na katero prehaja dejanje kot na bolj oddaljeni predmet, medtem ko stoji stvarni predmet v tožilniku.

N. pr. Bogu posojuje, kdor ubožcu daruje. Vrana *vrani* oči ne izkljuje.

b) Pri mnogih prehodnih glagolih, kakor *koristiti, škoditi; pomagati, streči; veleti, zapovedovati; odgovoriti, braniti; zaupati, slediti, verovati; priseči, pretiti; vladati, gospodovati; služiti* (tudi s tožiln.), *zahvaliti se; (tudi: zahvaliti koga)*.

N. pr. Kdor molči, *desetim* odgovori. Lažniku ne verjamemo, četudi resnico govori.

c) Pri povratnih glagolih: *čuditi se komu, čemu* (ne: *nad kom, nad čim!*), *smejati se, posmehovati se, prilizovati se, rogati se, zahvaliti se, smiliti se, poznati se, videti se, spodobiti se* itd.

N. pr. Ne posmehuj se *sivi glavi!* — Lepi besedi se spodobi tudi lepa oblika.

Opomba. Dajalnik nam rabi tudi pri povratnikih, kakor *umakniti se, odtegniti se, skriti se, odpovedati se, ogniti se, braniti se komu, ponuditi se (komu za spremljeralca)*, n. pr. Se čebelam braniš, kajne? (Detela.) Obrani me, moj Bog, *mojim sovražnikom*. (Dalmatin.)

č) Pri pridevnikih, ki pomenijo škodo ali korist, bližino ali oddaljenost, enakost ali podobnost, sovražstvo ali prijateljstvo itd., kakor *koristen, škodljiv; primeren, prikladen, enak, pristojen, vdan, všeč, blag, mil, dober, drag, ugoden, potreben* itd.

N. pr. Vsa dežela ni našla moža, pripravnejšega temu poslu. (Levstik.)

V dajalniku stoji oseba ali stvar, kateri se godi ali je kaj na korist ali v škodo (dativus commodi et incommodi); n. pr. *Sebi seješ, sebi tudi žanješ. Prva šola je mladeniču jutrnja zarja. Novo koso bom si spravil in te rože bom pokosil.* (Nar. pes.)

Pri glagolih *priučiti se, privaditi se* stoji dopolnilo v dajalniku, n. pr. *priučiti se čemu*; poleg tega se rabi tudi roditeljnik.

Smer kakega dejanja se izraža lahko tudi v sklonu s predlogom, n. pr. *do staršev pisati, obrniti se do koga, prošnjo do koga imeti, trd do ubogih, proti komu delati* itd.

§ 346. V roditeljniku imajo predmet:

a) Samostalniki *groza, strah, sram, skrb, misel, volja*, kadar jih rabimo z glagolom *sem, biti* v 3. os. edn. srednj. sp.; osebni predmet je v tožilniku, stvarni pa v roditeljniku, n. pr. *Ne bo vas (predmet v tož.) groza smrti. Tega me je sram. Sestro je strah tolovajev. (Mikl.) Naše otroke je bilo strah volka. Groza me je bilo pošasti.*

Samostalniki *skrb, mar, žal, škoda* se rabijo tudi s predlogom **za** v tožilniku, n. pr. *Škoda za denar! Za staro vero naj ti bo vselej mar!*

b) Pridevniki *željen, lakomen, skrben, potreben, poln, vreden, kriv, deležen* itd. N. pr. Bog je *hvale vreden*, človek pa *pohvale*.

c) Povratniki in tudi tisti glagoli, ki imajo osebni predmet v tožilniku, stvarni predmet v roditeljniku. N. pr. *dela se lotiti; službe se naveličati; bati se česa; spomniti se, plašiti se, sramovati se, držati se, prijeti se* itd.

č) Glagoli, ki pomenijo kako željo, zahtevanje, potrebo in pomanjkanje, imajo večinoma svoj predmet v roditeljniku pri sebi, kakor *iskati, čakati, prositi, želeči, upati, hoteti, potrebovati, stradati, pogrešati*.

N. pr. *Kruha bo stradala. Varujte se lakomnosti. Rešite me te vôle. Ogibaj se slabe tovarišije. (Mikl.) — Kaj čaka drage naše domovine? (Levst.)*

Opomba. 1. Glagoli *varovati* (česa), *okusiti*, *izkusiti*, *uživati*, *čutiti*, *vprašati*, *poslušati*, *zaslišati*, *pomniti*, *pozabiti*, *omeniti* in še drugi enakega pomena se družijo po starem z roditeljskim, zdaj navadno s tožilnikom. *Svojega dvora varuje.* (Trub.) *Bog varuje naših otrok.* (Krelj.) *Poglejte mojih rok.* (Trub.) *Lune vpraša solnce rano. Poslušajte pametnih mož!* (Stritar.) *Mencev sem prosil, koscev sem prosil.* (Levst.)

2. Semkaj spadajo tudi glagoli s predlogom **do** zloženi, kadar se imenuje stvar ali reč, ki se doseže, *kakor dočakati*, *dorasti*, *doseči*, *doslужiti*, *dospeti*, *doživeti*. N. pr. *Če hočeš starosti doživeti, ogiblji se mehkuženja! Dorastli sta roži vrhá cerkve.*

§ 347. V roditeljskem stoji predmet, če se glagolsko dejanje razteza čez del predmeta (delni roditelj), n. pr. *daj vina* (t. j. nekaj, ne vsega). Takemu roditeljskem lahko vselej dodenemo v mislih *kaj*, *nekaj*, *nekoliko*, *malo* itd.

N. pr. Da ima človek *sape* v dihanje in *hrane* v življenje, mora biti zadovoljen. (Strit.) — Dekle je zajemalo v vedro *vode* — v vedro kovano, *vodice hladne*. (Levst.) — *Vodé* bo treba nanositi. (Finž.) — Nakosi detelje; nakupi si grozdja; naloži krme; nanosi prsti; naprosi delavcev; navozi kamenja; prilij vode; prinesi sadja; pripelji žita; privrzi soli (= nekaj, malo soli)!

Delni roditelj stoji kot predmet lahko tudi po predlogu **po**; n. pr. *Pojdi po vode; skoči po vina; teci po mleka!* (Mikl.)

§ 348. Mnogo glagolov in pridevnikov zahteva predmet v kakem sklonu s predlogom (predlogovni, prepozicionalni predmet).

N. pr. *Skrbeti za kaj; po zdravju vprašati; za dež prositi; premišljevati o čem; jeziti se nad kom; upati na kaj; zanesti se na koga; verovati v kaj; lakomen na denar; bogat s čim; mrtev biti na kaj* (= rad imeti) itd.; *hrepeneti po čem*.

Predmet v nedoločniku n. pr. *Učite jih izpolnjevati vse, kar koli sem vam zapovedal. Učite jih moliti.* (Mikl.)

§ 349. Predmetni stavek izraža in nadomešča predmet glavnega stavka.

Predmetove odvisnike vežejo z glavnim stavkom:

1. Oziralni zaimki: *kdor*, *kar*, *kateri*, *ki* itd.

N. pr. *Kdor ne spoštuje starih, se mu ne bo dobro godilo* (z glavnim stavkom vprašamo: *komu* [predmet v daj.] se ne bo dobro godilo?) *Kdor ne spoštuje starih* (predmetov stavek). *Kdor ni dalje prišel ko do korita, temu je vsaka mlaka morje. Varuj se tistih, ki se ti prilizujejo.*

2. Vprašalni zaimki: *kdo*, *kaj* itd. in vprašalni členki: *kako*, *koliko*, *ali*, *li*, *če* itd.

N. pr. *Prevzetnost in napuh ne vesta, kako se služi kruh. Kdo vé, koliko let mu je odločenih? Vprašal sem ga, če ga je to kaj bolelo, pa je rekel, da nič.*

3. Veznik da.

N. pr. *Pesnik Resman mi je nekoč tožil, da v mladih ljudeh ni več navdušenosti, ne več veselega, ponosnega razmaha, ne svetega ognja, ki gori s plamenom v duši. Rekel je še, da se mu zde obrazi otrok trudni in postarni; oči da so ugasle, život da je sključen, korak omahujoč, glas šibak.* (Cankar.)

Opomnja. Po glagolih *zahtevati, ukazati, vele, prositi, opominjati* itd. stoji lahko želelni naklon brez veznika **da**; n. pr. Rekel mi je, *naj pridem k njemu* (nam. *da naj pridem*). Pri odhodu so mi oče naročali, *naj se pridno nčim*.

Za 2. osebo stoji lahko **da** z *velelnikom*, n. pr. Rekel sem ti, *da pridi pozneje*; rekel sem vam, *da pridite pozneje*.

Veznik *kar* ima pomen predmetovega odvisnika tudi v nepodrednem stavku, n. pr. *Kar ustrelil ga je* (pomeni: Nič drugega ni storil kakor to, *da ga je ustrelil*). *Kar obmolknili so* (nič niso storili kakor to, *da so obmolknili*).

Prislovna določila.

§ 350. S prislovnim določilom (adverbiale) se natančneje določa povedek glede na kraj, čas, način in vzrok.

Prislovno določilo more biti:

1. Kaka posamezna beseda: a) Razni prislovi, n. pr. *Počivaj mirno, angel šibki, počivaj srečno, srečno v topli zibki.* (Greg.) b) Samostalni s predlogom, n. pr. *Na bregu stojim in v morje strmim: pod mano srdito valovje rohni ob kamnito bregovje.* (Greg.) c) Namenilnik kot vzročno določilo, n. pr. *Sv. Ciril in Metod sta prišla na Moravsko oznanjat sv. vero.*

2. Odvisni stavek (prislovni odvisnik); taki stavki naznanjajo kraj, čas, način, vzrok, nasledek, namen, pogoji in dopustitev, zato se zovejo *krájevni, časovni, načinovni, vzročni...* odvisniki.

1. Prislovno določilo kraja.

§ 351. Prislovno določilo kraja stoji na vprašanje *kje?, kod?, kam?* (glej § 268).

N. pr. *Solnce se od daleč skriva, vrana leta okrog hiše, tenek veter zuna j piše. Tam na klancu je vse živo, vkup so iz vasi otroci, vsak sanj v premrli roci vozi in drži se krivo.* (Jenko.)

Krájevne odvisnike vežejo z glavnimi stavki oziralni prislovi *kjer, koder, kamor, odkoder, kjerkoli* itd. V glavnem (nad-

rednem) stavku stoji navadno kazalni prislov *tu, tam, tod, tja* itd.

N. pr. *Kjer smo bili pred desetimi leti mi, tam ste zdaj vi. — Vsaka ptica rada leti tja, kjer se je izvalila. — Kamor se oko ozre, povsod se ti nov svet odpre.*

2. Prislovno določilo časa.

§ 352. Prislovno določilo časa stoji v tožilniku, roditeljskem ali kakem sklonu s predlogom na vprašanje *kdaj?, koliko časa?, odklej?, doklej?, kolikokrat?* (glej § 268).

N. pr. *O kresi se dan obesi. — Tri leta noč in dan ni nehal. — Celo noč smo lovili. — Leta 1895. je bil v Ljubljani hud potres. — V soboto 24. listopada l. 1906. ob 10. uri 10 minut dopoldne je izdihnil S. Gregorčič svojo dušo.*

Časovne odvisnike vežejo z glavnimi stavki časovni vezniki *kadar, ko, dokler, kar, odkar, preden, prej ko, medtem ko* itd. V glavnem stavku jim pogostoma odgovarjajo kazalni prislovi, *kakor tedaj, v tem, medtem* itd.

Časovni odvisniki so glede na glavno dejanje istočasni ali predčasni.

1. Veznik *kadar* kaže: a) Na večkratno dejanje; n. pr. *Kadar žalost do vrha prikipi, se zadaj že veselje glasi. (Ravn.) Pa kadar se zvezda utrne v temine brez mej — kaj manj se žarijo nebesa, kot so se poprej? (Zup.)* b) Na enkratno dejanje v bodočnosti, n. pr. *Kadar bom pred sodnim stolom stal, upam, da me Bog ne bo pogubil. (Jenko.)*

2. *Ko* zaznamuje navadno posamezno dejanje; n. pr. *Ko prvič vidiš človeka, ne sodi, kaj lice njegovo izreka. (Medved.) Zato, ko se poslavljam z vami, pri srcu, oh, mi je hudo. (Greg.)*

Ko je okršen ke[der], *kadar*; starejši pisatelji so pisali samo *kadar* in še ne poznajo *ko*; samo obliko *kadar* (na vzhodu gda [iz: kda-]) pozna še več narečij, n. pr. v Škofji Loki, na vzhodnem štajerskem itd. Nekdaj med *kadar* in *ko* ni bilo razločka, n. pr. *Kadar se je izpovedal, kmalu je v Gospodu vmrl, Bog z nebes je nanj pogledal, svoje mu uho odprl. (Levstik.)*

3. *Dokler* z nedovršnim glagolom zaznamuje:

a) Da se godi dejanje v odvisniku istočasno z dejanjem v glavnem stavku, n. pr. *Dokler je drevo mlado, ga lahko pripogneš, kamor hočeš. — „Priatelj“ (t. j. nepravi prijatelj) senci tvoji je enak, ki zvésto za teboj se vije, dokler ti sreče solnce sije. (Gregorčič.)*

b) **Dokler** ne z dovršnim glagolom zaznamuje: da traja dejanje glavnega stavka le dotlej, ko nastopi dejanje v odvisniku; n. pr. *Kako lepo se rosa bliska, dokler jutra hlad ne mine!* (Preš.) *Dokler ni človek v zemljo legel, po sreči hrepeni.* (Medved.)

Zgled: *Lakonski narod je bil hraber, dokler so Likurgovi zakoni imeli veljavo.* Toda: *Lakonski narod je bil hraber, dokler Likurgovi zakoni niso izgubili veljave.* -

Opomba. Namesto veznika *dokler* ne stoji včasih tudi **da**; n. pr. *Čukaj, da pride.* — *Mogla umreti ni stara Sibila, da so prinesli ji z doma prsti* (= dokler ji niso prinesli . . .). (Preš.)

4. **Kar, odkar, dokar**; n. pr. *Kako se vam je godilo, mati, kar se nisva videla?* (Strit.) *A marsikje na srcu živ jih trn skeli, odkar te ni.* (Sardenko.)

Opomba. Veznik *kar* (*ravnokar, pravkar*) more imeti časoven pomen tudi v nepodrednem stavku, n. pr. *Ravnokar je odšel* pomeni: *ravno* [zdaj] je to, *da je odšel* = *ravno zdaj je to, ko je odšel.* (Musič.)

5. **Preden, prej ko, da**; n. pr. *Priporoči se Bogu, prej ko greš na morje.* — *Preden se lotimo dela, preudarimo konec!* — „*Mudi se mi domov za peč, ali poprej vendar ne pojdem, da tebi glavo vzamem*“, pravi Krpan Brdavsu. (Levstik.)

6. **Kakor hitro, komaj, brž ko, precej ko, toliko da, da le**; n. pr. *Kakor hitro začne beseda materina umirati, peša že tudi narodna slava in moč.* (Slomšek.) *Toliko da sem mu reč pokazal, jo je že hotel imeti.*

7. Namesto odvisnika sme stati tudi tvorno sed. in pret. deležnik, n. pr. *Grede* (= ko gre) *v zaton še solnce svet pozdravi.* *In vas porazivši* (= ko so vas porazili) *so divjali Turki naprej.*

3. Prislovno določilo načina.

§ 353. Prislovno določilo načina naznanja a) (mero pri merjenju, b) način (sredstvo, družitev), c) nasledek in č) dopustitev v glavnih in odvisnih stavkih.

a) Prislovno določilo mere (primere).

§ 354. Prislovno določilo mere (primere) pri primerjanju stoji v glavnem stavku na vprašanje *koliko? koliko* (kaka stvar) *meri?* N. pr. *Bilo jih je na stotine; blaga na kupe; za prst debel, pet sežnjev širok; mnogo delati, veliko trpeti; on največ trpi; po postavi delati* (= kakor postava terja); po črki

razlagati (kakor črka terja); po pravici povedati (povedati tako, kakor pravica zahteva); po delu zaslužek (kakršno delo, tak zaslužek); po volji mi gre, pogodbi mi je (kakor mi je všeč); po očetu se je vrgel (metafora, pomeni: tak je kakor oče); po Bogu živeti (kakor Bog ukazuje); po močeh bom pomagal (kolikor morem, bom pomagal); po tem poročilu se je sovražnik umaknil (kakor poročilo, ki sem ga sprejel, pravi, se je sovražnik umaknil); razlaga pa se lahko tudi kot prislovno določilo pogoja: Če ježto poročilo resnično, se je sovražnik umaknil); enako: po moji vednosti je bilo to tako (= kolikor jaz vem, je bilo to tako; ali pogojni prislov: če prav vem, je bilo tako). Dalje: leti kot strela; težak kakor svinec.

Pri komparativu: za pedenj daljši, za pet let mlajši; ti si večji od mene; slajši od medu.

Primerjalni (komparativni) odvisnik pojasnjuje povedek glavnega stavka s kako primero.

a) Če primerjalni stavek kaže enakost dejanja z dejanjem glavnega stavka, se veže z veznikom *kakor*; veže se lahko tudi z dvojnimi vezniki: *kakor-tako*, *kolikor-toliko*, *kakršen-takšen*. N. pr. *Povem, kakor sem slišal. Tako povem, kakor sem slišal. Kakor pozdravljaš, tako ti bodo odzdravljali. Kolikor glav (je), toliko (je) misli. Kakršno življenje, takšna (taka) je smrt. Čim bolj grmi, tem manj je dežja. Čim dalje greš, tem dalje ti kažejo. Čim više kdo stoji, tem laže more pasti. Več postav, več zmešnjav. Več ko je lažnikov, laže zveš resnico.*

Primerjanje je lahko tudi tako, da izreka glavni stavek več kakor pa primerjalni odvisnik, n. pr. *Še videl ga nisem, nikar z njim govoril. Očeta ne spoštuje, druge še manj* (pomeni: kakor očeta ne spoštuje, tako tudi druge ne, druge še manj). *Tega kamena še ne dvigneš, nikar da bi ga nesel.*

Pri superlativu se rabi veznik *kar*, n. pr. *Teci, kar najhitreje moreš. Stori, kar najprej mogoče. Teci, kar se najbolj da.* Superlativ se lahko izpusti: *Teci, kar se da.*

b) Primerjalni stavek, ki kaže neenakost takega dejanja v komparativu, se veže z veznikom *kakor*. N. pr. *Nič ni lepšega, kakor je strah božji. Več je vredna domača gruda, kakor na tujem zlata ruda. Lepše piše, kakor govori.*

c) Če se dejanje ne kaže kot resnično, se rabi veznik *kakor bi*, *kakor (če) da bi*. Taki stavki so neresnični (irealni) primer-

jalni stavki. N. pr. *Kakor bi trenil, mine vse posvetno. Dela se, kakor da bi nič ne vedel o tem. Zdelo se mi je, kakor da so prišli nebeški angelci. Govori tako odkrito, kakor če bi sam s seboj govoril.*

b) Prislovno določilo načina.

§ 355. Prislovno določilo načina stoji na vprašanje *kako?* in naznanja način (v ožjem pomenu), sredstvo in družitev.

Način: Imej ga *trdó*, pel bo *lepó*. Ne misli *drugače*, kakor govoriš. — Na ves glas, na skakaj pridirjati, na smeh se držati, vrata na stežaj odpreti, na dolgo in široko pripovedovati; slep na eno oko, iz dobre volje kaj delati, iz srca rad, iznenada, scela (izcela), zlahka (izlahka), po domače kaj povedati, po krivici, po očetovsko za koga skrbeti, vsak po svoje; blago se po niti nabira, po vrvi zapravlja; v plenice povit, gredo v trumah, v podobu belega goloba, v strahu živeti, zoper mene dela, ne grem zoper njega (metafora, ki pomeni: proti njemu ne bom delal), proti moji volji, z vso dušo ljubiti, s strahom kaj delati, brez skrbi biti; jajce v trdo kuhano; od srca kaj želeti, to je od sile.

Sredstvo: S kolom udariti koga, igrati se s prstanom, zvoniti z vsemi zvonovi; drevo se po sadu spozna, po prstih hoditi, po naključju, po sreči, po hlapcu kaj poslati, ob palici hoditi, ob kruhu in vodi živeti; o preji ga je živila; na klavir igrati, na dlan meriti, na rokah živeti, ni imel s čim plačati, z rameni skomizgniti.

Družitev (družba): *Z materjo* sva bila na Brezjah, potovati s kom; kdor se z *volkovi* pajdaši, je primoran z *njimi* tuliti; na postelji spi z *majhnim otrokom* v roki. (Mikl.) Umorili so mater z *detetom vred*; ko bi bil jaz s *tabo*; veselil se je z *vso hišo*; prišel je s *tem pismom* k nam.

Načinovni (modalni) odvisnik izraža način, po katerem se glavno dejanje vrši; vezniki so s *tem*, *da*; *ne da*; *da ne*; *namesto da*. N. pr. *S tem, da moder mož molči, tudi odgovori* (pomeni: Kako odgovori? Odgovor: tako, da molči). *Nikoli ne gre mimo križa, da se ne bi odkril.* (Strit.) *Postil se je več dni, ne da bi bil zaužil telesno hrano* (glede tožilnika glej § 319). *Nehvaležnik uživa dobrote, ne da bi se spominjal svojega dobrotnika* (rodilnik je odvisen od glagola spominjati se [koga ali česa]). — *Ne da bi mu bil pomagal, še bežal je.* — *Namesto da bi priznal svojo zmoto, se še laže.*

Namesto odvisnika stoji lahko tudi deležnik sed. in tvorno-pret. časa in trpni del.; n. pr. *Skopuh skrbi le za to, da bi si veliko pridobil, ne meneč se* (= ne da bi se zmenil), *ali po pravici ali po krivici*. — *Tujec je odšel, ne izpregovorivši besedice*. — *Hiteli so za družbo z gorjačami, ne prikrivaje svojega hudo-delskega namena*.

c) Prislovno določilo posledice (nasledka).

§ 356. Prislovno določilo posledice (nasledka) stoji na vprašanje *kako?* in naznanja dejanski učinek, izid ali nasledek glagolskega dejanja. N. pr. Do smrti ranjen (pomeni: tako ranjen, da je smrt nastopila); do sitega se najesti; ko se dan stori do dobrega (= tolikšen dan je, da se dobro vidi); do pičice vse izpolniti (= tako izpolniti, da niti pičice ne izpustiš); nimajo do ostanka kruha; obračaj pevski dar sebi in nam na veselje (Stritar); na smrt obsoditi koga; na smrt bolan; na znanje dati (sporočiti tako, da je komu znano); ob glavo mu gre (gre mu tako trda, da lahko glavo izgubi); ob pamet mu gre, to nam je v zgled (to je tako, da se ob tem lahko učimo); bil je staršem v veselje na starost (bil je tak, da so ga bili veseli); biti kaj v korist, dobiček, v škodo, v čast, v posmeh; v nič-devati; v navado priti.

Posledični (konsekutivni) odvisnik naznanja nasledek ali učinek, ki izhaja iz povedka glavnega stavka; v glavnem stavku stojé ali se morejo v mislih dodati besede *tako, toliko, tako zelo* itd.; veznik je *da, tako da*.

N. pr. *V izbi se je strnila gosta noč, da ni bilo razločiti nobenega lica več*. (Cankar.) *Tako siromaštvo je pri nas, da se Bogu smili*. *Ne morem si kaj, da ne bi tudi jaz spregovoril*. *Preveč sem ga ljubil, da bi ga mogel pozabiti*.

č) Prislovno določilo dopustitve.

§ 357. Prislovno določilo dopustitve stoji na vprašanje *vkľjub (vzlic) čemu?* N. pr. *Navzlic velikim oviram* napreduje ljudska omika. *Vkľjub vsem storjenim obljubam* ni nič storil. *Pri vsem tem* je še zdrav. *Ob zgodnjem trpljenju, o preganjanju in obrekovanju, o tujščini in ječi* je bil Jožef tako blag mož. (Ravn.)

Dopustni (koncesivni) odvisnik naznanja misel, ki je glavnemu stavku nasprotna. V dopustnem stavku se lahko dopušča kako dejanje kot resnično ali pa kot mogoče, porek (apodoza) je vedno nasproten (adverzativen). N. pr. *Čeprav je mnogo storil,*

dolžnosti vendar ni izpolnil. Pomen: res je mnogo storil (to dopuščam kot resnično [prorek]), toda dolžnosti vendar ni izpolnil (porek). *Čeprav bi delal kakor črna živina* (dopuščam kot možno), *vendar nima sreče.*

Veže se s sledečimi vezniki:

1. **Dasí¹** (dasitudi, dasiravno), **čeprav** (četudi), **akoravno** (v starejšem jeziku); v glavnem stavku more stati: **vendar, toda.** N. pr. *Dete je veselo, dasi ni zdravo. Sv. Jakob žito zori, četudi se solnce kuja. Čeprav sem kmečkega rodu, sem le vrtnarskega stanu.*

2. **Da** (daravno), **kakor**, n. pr. s pogojnikom: *Ino da bi meni bilo s tabo umreti, tako jaz nečem tebe zatajiti.* (Dalm.) *Ne bo šole, da bi se* (četudi) *kresija* (politična oblast) *na glavo postavila.* (Linhart, Veseli dan.) *Ako bi jaz hišo postavljaj, bi jo pred ognjem varno naredil, da bi ravno imel na posodo iskati.* (Vodnik, Novice 1798, 39.) Z določnikom: *Sprejemamo vsako darilce, da* (čeprav) *je še tako majhno.* (Plet.) *Nisem se bal ne kočijaža ne vaših konj, daravno je tista kupčija prepovedana.* (Levst.) *Groza ga je obhajala, kakor je bil močan.* (Levst.) *Kakor so bili obrazi različni, družilo jih je vendar skupno upanje.* (Cank.)

V pregovorih ali ljudskem jeziku se rabi tudi veznik *ali*, n. pr. *Sekiri podoba da ime, ali že seka ali ne* (oblika ločnega dopustnega stavka); pomeni: sekira je že sama po sebi strašna, čeprav ne seka. *Ali sneg pada ali dež prši, naj se božja volja vrši* (čeprav sneg pada ali dež prši). *Ali je črstev ali je suh, pa le ima svoj duh.* (Nar. pes.)

Veznik se lahko izpusti, zlasti v pregovorih, n. pr. *Majhno kljuse, velika moč!* (Levst.; čeprav je majhno, vendar je močno.) *Veliko grmenja, toda malo dežja. Laž nima rok* (čeprav nima rok), *vendar človeku zaupanje vzame. V prste ga zebe, srce mu trepeče, ali vendar le mora prestati.* (Nar. pes.)

§ 358. Dopusten pomen imajo nekateri vezniki in prislovi v posebnih primerih tudi v nepodrednem stavku. Take besedice so: *tudi, še, res, vsaj, le* (*le eden, le kdo*). N. pr. *Tudi slepa kura zrno najde.* Pomeni: Dopuščam, da je katera kura slepa, pa vendar trdim, da včasih zrno najde. *Tudi preprosti* (čeprav je preprost) *jo zna zagosti. Še mravlja* (čeprav je mravlja, t. j. majhna) *se brani. Še pametni ljudje vodo kale. Dobrote res da je vajena* (cesarjeva hči),

¹ *Si* je dopustni veznik, prim. kdor si bodi, kar si bodi. Dalm.: Delaj si kdo, kakor hoče, ne more več opraviiti. (I, 329, neodvisno od Lutra.) Kaj se znašaj zoper božjo voljo ter si živiš deset, sto ali tisoč let. (II, 170.)

pa na Vrhu pri Sv. Trojici tudi nismo zgolj berači. (Levstik.) Le pridi; pomeni: nič drugega ne misli, samo pridi, t. j. čeprav se za drugo ne meniš, samo da prideš! Le kadite in škropite (čeprav kadite), Majdalenka je le (vendar) naša. (Nar. pes.) Moja ura bo prišla morebit še nocoj; da bi se le en (t. j. vsaj eden, čeprav samo eden) prijatelj znašel, da bi šel z menoj. (Nar. pes.) Oh da bi le eden (čeprav samo eden) prišel, da bi nam povedal. (A. Musič.)

Veznik se lahko izpusti in prorek prevzame obliko želelnega ali velelnega stavka, n. pr. *Kateri v me veruje ter naj si je mrtev, bode živ. (Trubar.¹) Peter in Janez naj sta si ujeta, srčno pričujeta, da Jezus je Izveličar vseh ljudi. (Trubar.) Delaj, govori, piši, kar hočeš in kakor hočeš, imej najblajše namene, tuja ti bodi dobičkarija in slavohlepnost, naj te vedno in povsod vodi sama ljubezen do naroda — vse ti nič ne pomaga, če te svet nima za poštenega. (Stritar.) Grenkobe nas ne pozabijo ter pridejo na nas še prerade, mislimo nanje ali ne mislimo! (Jurčič.)*

§ 359. V novejšem času se je jako razširila romanska raba prislovnega določila načina.

N. pr. *Obrnil se je in je stal svojemu zasledovalcu oko v oko (Žup.; slovenski: in je stal pred očmi svojega zasledovalca). Ko sem stopil iz veže na ulico, sem ugledal Bennatija skoro nos ob nos (Cank.; slovenski: tik pred nosom). — Niso še potekle tri ure, kar sem govoril z njim oko v oko kot zdajle z Vami (Finž.; slovenski: iz oči v oči). — Sijajno je narisal razvoj vse pravde in nato je pobijal točko za točko grofovo spomenico (Pregelj; slovenski: od točke do točke, ali pa: je pobijal točko za točko grofove spomenice). — Z očmi sem hotel odstreti mrak do kraja; ali kraja ni bilo — seženj za sežnjem (slov.: na vsak seženj) se je udiral mrak sam vāse brez konca. (Cank.) — Mlajši so se vodili roko v roki (Finž. l. 1904; v Zbranih spisih l. 1922 je sam popravil: za podpazduhe). — Stopali so zvrstoma, par za parom, lesen križ se je majal pred njimi (Cankar; slovenski: sparoma, ali: v parih, ali: par je stopal za parom, ali podobno). — Namesto korak za korakom je slovenski: korakoma, stopnjema, po stopnjah in podobno; namesto ramo ob rami, roko v roki itd. z ramo ob rami (ali bolje: skupno, složno, v zvezi), z roko v roki (ali bolje: za roke n. pr. se voditi).*

¹ Luter ima na tem mestu: ob er gleich stirbe.

§ 360. Namesto romanskih načinovnih odvisnikov rabimo v slovenščini:

a) Kak sklon s predlogom ali roditeljski s prilastkom. Napačno je n. pr. *Ob zglavju je sedela soseda, zavita v dolgo ruto, v roki molitvenik in molek* (Cank.; pravilno: *z molitvenikom in molkom v roki*; pravilno je v nekem drugem Cankarjevem stavku: *Prišel bo vesel in glasen, gosposki oblečen, v dolgi svetli suknji, s širokim klobukom na glavi*). — *In — obraz na tleh — sem čutil v srcu za nekrivdo kes* (Žup.; Samogovori, 43; v Mladih potih, 165, je popravil: *In — s čelom na tleh — sem čutil* itd.). Rodilnik s prilastkom, n. pr. *Roka je poskusila napraviti križ in mož se je zgrudil odprtih ust*. (Iz. Cankar.) — *Kneginja gleda prekrizanih rok*. (Mikl.)

b) Priredne ali podredne stavke, n. pr. *Klečal sem na kolenih, pesti uprte v tla, glavo sklonjeno* (Cankar; v nekem drugem stavku je Cankar izrazil isto predstavo lepo slovenski: *Sedel je na posteljo, roke je uprl ob kolena, glava mu je klonila globoko in mrzel pot mu je prilil na čelo*).

c) Deležnik, n. pr. *Pohabljenec je počasi pil in, motno strmeč predse* (v franc.: *les yeux vagues devant lui*), *morda sanjal o lovu, ki ga je ljubil svoj čas*. (Iz. Cankar.) — *S. Jenko je sedel kakor Ahilej pri šatorih molčeč, križem roké držeč in — tudi ne čisto brez grenkosti v junaškem srcu* (Stritar).¹

Včasih je treba kak romanski stavek porazdeliti v več samostojnih stavkov, n. pr. *Prišla je od okna, glavo sklonjeno, obe roki nalahko iztegnjeni, obraz smehljajoč, miren, brez strahu* (Cank.; slov. morda: *sklonila je glavo, roki je nalahko iztegnila; obraz je bil smehljajoč, miren, brez strahu*). *V zadnjem temnem kotu pa je ležala Domnova mati na visokem mrtvaškem odru, suhi koščeni, z molkom opleteni roki na prsih, ustna sklenjena, trhlo lice blede, telo brez duše* (Jurčič, Domen; slovenski: *suhi koščeni roki sta počivali na prsih, ustna so bila sklenjena, trhlo lice je bilo blede, telo brez duše*).

4. Prislovno določilo vzroka.

§ 361. Vzročni (kavzalni) prislovi in samostalniki s predlogi izražajo a) na vprašanje *zakaj?* vzrok, b) na vprašanje *čemu?* namen, c) na vprašanje *s kakšnim pogojem?* pogoj kakega dejanja.

¹ To so tako zvane neodvisne konstrukcije, ki so v navadi v francoščini in angleščini.

a) Prislovno določilo vzroka.

§ 362. Prislovno določilo vzroka (v ožjem pomenu besede) stoji na vprašanje *zakaj?* N. pr. *Zarad njegovega govorjenja* nisi tat (Kastelic; pomeni: njegovo govorjenje ni vzrok, da bi se ti reklo tat). — *Zarad tebe* bom izgubil glavo (ti si vzrok, da bom izgubil glavo). — Izdali so ga iz nevoščljivosti; iz hudobije; iz lakomnosti; iz jeze kaj storiti; od lakote konec jemati; drevo se šibi od sadja; od dolgega časa se mu zdeha; sam od sebe dela; obto (= zato, pri Trub., Dalmat.); obkaj (= zakaj, pri Trub.); zakaj ne daš miru; po hruškah (izvor, vzrok) dišati; po stricu podedovati; po rodu (izvor, vzrok) Grk; človek samo po imenu (= človek samo zaradi imena, t. j. po naravi ni).

Vzročni (kavzalni) odvisnik izraža vzrok ali razlog dejanja v glavnem stavku; vezniki so: *ker*, *kot* (ki, ko); *da*.

N. pr. *Vreden si sreče, ker si tako dober otrok.* — *Ko* (= *ker*) *niso meč, sekira in lopata jih mogle, lakota nepremagljiva preti odpreti grada trdna vrata.* (Preš.)

Večkrat se rabita tudi veznika *ki* in *ko*; *ki* je okršena oblika, nastala iz *ker*; po preprosti etimologiji se piše nam. *ki* tudi *ko* (med ljudstvom se govori *ke*, nastalo iz *ker* in to iz *ker*). N. pr. *Ali te ni sram, ki imaš pijanca za moža?* (Finž.) — „*Bog vam daj zdravje, ko ste mi dobro storili,*“ reče kmet in spravlja novce. (Jurč.)

Za glagoli čustvovanja se rabijo vezniki *da*, n. pr. *Hudo mi je, da* (= *ker*) *sem te razžalil. Vesel sem, da si ozdravel. Čestitam ti, da si izdelal. Boga zahvali, da se je to zgodilo.*

Namesto odvisnika stoji tudi samostalni s *kot* ali deležnik sed. ter tvornopret. in trpnopret. časa, n. pr. *Starka kot dobra duša* (*ker* je dobra duša) *je molila zanj. Videč* (*ker* je videl), *kako je Hanibal oslabil rimsko državo, ni hotel iti na ravnico.* — *Izgubivši pravo pot v življenju* (*ker* smo izgubili), *smo zašli v nesrečo.*

b) Prislovno določilo namena.

§ 363. Prislovno določilo namena (namere) stoji na vprašanje *čemu?* N. pr. *Na pomoč sem ti prišel* (= prišel sem zato, da bi ti pomagal, ali z namenilnikom: prišel sem ti pomagat). *Po opravkih je prišel v mesto* (zato je prišel, da bi to ali ono opravil). *Grem v boj* (*grem*, da bi se bojeval); *iti za zaslužkom* (= da bi kaj zaslužil); *imeti kaj za pribojšek*; *pripravi vodo za umivanje*; *za žejo piti*; *Bogu v čast* (= da bi Boga častil); *kaj storiti*; *vzel ga je za hlapca* (da mu bo hlapec); *cesar je poslal po Krpana* (poslal je može, da bi pripeljali Krpana).

Namen izraža tudi namenilnik (supin), n. pr. *Prišel sem ti pomagat* (= da bi ti pomagal).

Namerni (finalni) odvisnik izraža namen (namero) dejanja v glavnem stavku in se veže z njim po vezniku *da* v določnem in pogojnem naklonu. V glavnem stavku se nahaja včasih *zato*, *zatorej*, *torej* itd.

N. pr. *Človek ni zato na svetu, da bi lenobo pasel, temveč, da bi se trudil za časno in večno srečo. — Berete zanimivo knjigo; a pokliče vas oče, da bi naredili to ali ono, da bi pomagali pri tem ali onem: ubogajte brez odlašanja!* (Meško.)

c) Prislovno določilo pogoja.

§ 364. Prislovno določilo pogoja stoji na vprašanje *s kakšnim pogojem?* N. pr. *Samo s pridnostjo boš kaj dosegel* (če boš priden, boš kaj dosegel). *Z delom boš vse pridobil* (če boš delal). *S tem pogojem sprejemem to delo* (če mi ta pogoj izpolniš).

Večkrat more imeti stavčni člen pomen pogojnega ali primerjalnega prislova, n. pr. *Po moji vednosti je bilo to tako*, t. j. če prav vem, je bilo to tako; razložiti pa moremo to tudi primerjalno: kolikor jaz vem, je bilo to tako (glej § 354).

Pogojni (kondicionalni ali hipotetični) stavek sestoji iz dveh delov: iz odvisnega stavka (proreka, protaze), ki izreka pogoj, in iz glavnega stavka (poreka, apodoze), ki izraža nasledek, ki je odvisen od pogoja. Med glavnim in odvisnim stavkom je vzročna zveza. Primer: *Ce bo jutri dež* (pogoj), *ne pojdemo na sprehod* (nasledek; le-ta nastopi tedaj, če se pogoj izpolni; če bo jutri dež, bo to vzrok, da ne pojdemo na sprehod).

Pogoj se izraža:

1. Kot resničen (realen); vezniki so: *če* (ako), *li*, redkeje *da*. Ono, kar se izreka v glavnem stavku, se resnično izvrši, če se izvrši ono, kar je izrečeno v odvisnem stavku. V prereku stoji določni, v poreku določni ali velelni naklon. N. pr. *Hočeš li v življenje iti, drži zapovedi*. (Trub.) Pomen: Dopuščam kot resnično, da hočeš v življenje iti, zato ti rečem: drži zapovedi. — *Danes* (na sv. Martina dan) *pije vino, kar leze in gre, da ga le ima*. (Levst.) — *Kmet si najraje postavi poslopje bliže vinograda, da le more in sme*. (Levst.) — *Samo da prideš o pravem času, drugo bo naša skrb*. — *Če to veš, zakaj molčiš? Sem li pak kaj škodoval ali kaj smrti vrednega storil, se ne branim umreti*. (Trub.)

2. Kot mogoč (potencialen) s pogojnikom; veznika sta: če bi (ako bi). Pogoj in nasledek se izrekata kot mogoča. Od možnosti dejanja v proreku je odvisna možnost dejanja v poreku, t. j. izvršitev dejanja v poreku je mogoča šele po možnosti izvršitve dejanja v proreku, n. pr. *Če bi iskal, bi našel*; pomeni: Če je mogoče, da boš iskal, ali če si pripravljen iskati, je mogoče, da najdeš. Ali: če bi iskal (in to je mogoče), je mogoče, da najdeš. — *Če bi mu vsi pomagali, bi zmagal. Krivico bi storil, če bi mu kaj takega očital.*

3. Kot neresničen (irealen); veznika sta ko (ne: če!) s pogojnikom ali da z določnim ali pogojnim naklonom. Dejanje glavnega stavka se ne more izvršiti, ker se pogoj ni izpolnil. Ker pogoj ni resničen, tudi nasledek ni mogoč. Glagol v proreku stoji v sedanjem času za sedanjost in v preteklem času za preteklost.

Za sedanjost: *Ko bi imel denar, bi kupil kruha.* (S tem je rečeno, da nimam denarja.) — *Ko bi mi ne bila sila, bi te ne prosil* (nasprotno je res t. j. ker je sila, te prosim). — *Da sem jaz na tvojem mestu, bi vse drugače delal.* (Plet.) — *Da imam, bi ti dal; da grem na sejem, bi ti čevlje kupil.* (Belokranjsko, Kobe.) *Da bi moja mati vedeli, kako mi tu gre, ne bi jedli, ne bi pili, samo jokali bi se.* (Nar. pes.) — *Da bi vi mene znali* (= poznali), *bi tudi mojega Očeta znali.* (Trub.) — *Da bi ti vedela, kdo je ta, ti bi njega prosila ino on bi tebi dal živo vodo.* (Dalm.)

Za preteklost (če je dejanje v proreku preteklo); dejanje v poreku se vrši lahko v preteklosti ali v sedanjosti: *Ko bi bil imel denar, bi bil kruha kupil.* (S tem je rečeno, da nisem imel denarja.) — *Ko bi ne bil sam videl, bi ne verjel.* (Plet.) — *Da ni bilo tebe, bi se bil jaz utopil.* (Plet.) — *Da sem šel k maši, bi bil prav storil.* (Kobe.) — *Ino da bi Gospod teh dni ne bil okratil, bi noben človek ne bil ohranjen.* (Trub.)

Opomba. Pogojni stavki so tudi vprašalni (glej § 315) in želelni stavki (glej § 317).

Deloma k pogojnim, deloma k dopustnim stavkom (glej § 316 in 325) spadajo tudi ločni (disjunktivni) stavki.

Veznik v pogojnih stavkih se včasih izpušča, zlasti v pregovorih, n. pr. *Visoko letel, nizko padel* (namesto: Če visoko letaš, boš nizko padel). — *Voda teče* (= če voda teče), *mlini meljejo*. — *Imej ga trdo* (če ga boš trdo vzgajal), *pel bo lepo*. — *Ti gospod, jaz gospod; kdo bo pa krave pasel?*

Pregled sklonov.

§ 365. Skloni izražajo razmerje imen ali zaimkov do drugih imen (imenska raba sklonov) ali do glagolskega dejanja (glagolska raba sklonov).

Imenovalnik (nominativ) je sklon osebka (glej § 330), v tem sklonu stoji tudi povedkovo določilo (glej § 332, 1) in povedni imenovalnik (glej § 344, b).

Rodilnik (genitiv) izraža razmerje kakega imena *a)* do drugega imena ali zaimka, *b)* do glagolskega dejanja.

a) **Imenska raba rodilnika.** Rodilnik je sklon, ki slovniško veže imena (samostalnike, pridevnike) ali zaimke in pomeni pripadnost ali del celote. Rodilnik, ki zaznamuje kako pripadnost (posest, last), more biti: 1. svojilni rodilnik (genet. possessivus, glej § 332, 2); 2. subjektivni rodilnik (glej § 334, 2); 3. objektivni rodilnik (glej § 334, 3); 4. zaznamuje splošno razmerje med dvema predmetoma (glej § 336, 1). Rodilnik, ki pomeni del kake reči, se imenuje delni (partitivni) rodilnik (glej § 336, 2; *a, b, c*).

b) **Glagolska raba rodilnika.** Rodilnik je 1. sklon daljnega predmeta (glej § 346, *a, b, c, č*); 2. zaznamuje delno delovanje pri posredno prehodnih glagolih (glej § 347); 3. je sklon zanikanih glagolov pri predmetu (glej § 341 in § 319) in osebku (glej § 330, 1).

Rodilnik zaznamuje dalje kakovost (kakovostni rodilnik, glej § 332, 2), čas (n. pr. *Bog ne plačuje vsake sobote; meseca marca je umrl* (glej § 352), vzrok pri medmetih (n. pr. *oj beda! oh vode! da je sestre!* glej § 285); rabi se tudi v kletvicah (n. pr. *ej vraga!*) in v zvezi s predlogi (glej § 269, 270, 278, 280).

Dajalnik (dativ) je sklon posrednega ali daljnega predmeta. *a)* **Glagolska raba.** V dajalniku stoji 1. oseba, ki je pri kakem glagolskem dejanju udeležena (glej § 344); 2. oseba ali stvar, kateri je glagolsko dejanje namenjeno (glej § 345, *a, b, c, č*); 3. oseba pri nedoločniku (dativus cum infinitivo, glej § 263, 5). V dajalniku more stati tudi osebek (glej § 330, 2). *b)* **Imenska raba.** Pri imenih in zaimkih pomeni pripadnost (glej § 338). Rabi se tudi v zvezi s predlogi (glej § 271).

Tožilnik (akuzativ) je sklon neposrednega ali bližnjega predmeta; glagolsko dejanje se razteza čez ves predmet (glej § 341); nekateri glagoli imajo dva tožilnika, predmetnega in

povednega (glej § 342), osebnega in stvarnega (glej § 343). Nekateri neprehodni glagoli (glej § 343 opomba) in pomožni glagoli (glej § 346) imajo osebni predmet v tožilniku. V tožilniku more stati tudi osebek (glej § 330, 3). Tožilnik zaznamuje tudi okolnosti časa (na vprašanje kako dolgo? n. pr. *pet let je bil v tujini*; *vso noč smo lovili*; na vprašanje kedar? n. pr. *vsako jutro in vsak večer molimo* (glej § 352), mere in cene (n. pr. *dva sežnja dolg*; *stane en dinar* (glej § 354). Veže se tudi s predlogi: a) Biti more povedkovo določilo (tudi brez predloga, glej § 332, 3). b) Naznanja kraj, čas, način, vzrok (gl. § 272; 274—277; 279—280).

Zvalnik (vokativ) ni stavčni člen, ampak imenska oblika klicanja. V slov. se je zgubil (ohranjen je samo v prislovu *bore*, kar je nastalo iz zvalnika *bože*, od Bog, glej § 146); zdaj ga nadomešča imenovalnikova oblika z novim naglasom (§ 136).

Mestnik (lokativ) se je rabil v starem jeziku sam, brez predloga; ostanki starega mestnika so prislovi *jutri*, *davi*, *drevi*, *sredi*, *zadi*, *vrhu*, *gori*, *doli*, *laní*, *vne*. V zvezi s predlogi zaznamuje okolnosti kraja, časa, načina in vzroka (glej § 273—277).

Orodnik (instrumental) se je rabil nekdar brez predloga; ostanki starega orodnika so prislovi *križem*, *mahom*, *strahom* (glej § 268, 3) itd. Zdaj se rabi brez predloga kot povedkovo določilo po vplivu drugih slovan. jezikov (glej § 332, 3). Orodnik je sklon daljnega predmeta pri nekaterih glagolih in pridevniki (glej § 346). V zvezi s predlogom naznanja tudi okolnosti kraja, časa, načina in vzroka (glej § 278—280).

Najnavadnejše napake v skladnji.

§ 366. Največ napak v skladnji narede pisatelji zaradi tega, ker ne gledajo na obseg glagolskega dejanja. Obseg glagolskega dejanja ni poljuben, ampak je natančno določen in ga pisatelji ne smejo svojevoljno spreminjati. Nekateri glagoli (neprehodni) ne morejo imeti dopolnila v nobenem sklonu, drugi samo v določenih sklonih in morejo izražati le določene okolnosti t. j. nekateri izražajo samo kraj, drugi samo čas itd.

Neprehodni glagoli ne morejo imeti dopolnila; **napačno** je n. pr. *joče zadnje solze* (Tavčar), *jokala je grenke solze* (Kersnik); prav bi bilo: *toči solze*; neprehodni glagol *joče* že sam, brez dopolnila izraža: *toči solze*. *Kos je vzdihoval svojo večerno pesem*

(Tavč.); *vzdihovati* ne more imeti predmeta v tožilniku. Napačno je dalje: *Dobrikal se je okrog preuboge trpinke* (Tavč., Mrtva srca); glagol more imeti osebni predmet le v dajalniku (dobrikati se *komu*) in se ne more izraziti s krajevnim predlogom. *Pastir je pel v temnojasni zrak; je pel svojo pesem v nastopajoči večer* (Tavč.); glagolsko dejanje (*peti*) ne more določiti smeri. *Pesem je zakipela čez raván, čez plan* (Tavč.); pesem ne more kipeti po ravnini, to bi mogel izraziti kak drug glagol, n. pr. *razlega se po ravnini. Izpod neba(!) mrgoli vse polno snežnih zvezdic, ki padajo na strehe* (Tavč., Iv. Slavelj); reči moremo n. pr. *izpod skale vre voda, prav bi bilo pod nebom mrgoli*. *Vstopil je v sobo in takoj zdrknil s pogledom proti stropu* (Tavč., Izza kongresa); *zdrkniti* je neprehodni glagol, *zdrkniti* more pogled (ne: s pogledom !); smer premikanja pri *zdrkniti* je od zgoraj navzdol, torej: *na tla* je zdrknil pogled, ne pa *proti stropu*. *Njena bela obleka se je ostro črtala od temnega mraka* (Mrtva srca); prav bi bilo: *se je ločila od mraka*, ali pa: *se je črtala na mraku* ali *v mraku*. *Srce mu je poželelo po edinem otroku* (Tavč.); *poželeti* more imeti predmet v rodilniku; reči pa moremo: imeti poželenje *po čem*. *Strast je kipela po meni* (Tavč.); *kipeti* mora kaj le kvišku; vodoravna smer bi se mogla določiti s kakim drugim glagolom, n. pr. *valovi po meni*. *Zemlja je dišala v mladem poletnem jutru* (F. Kozak); glagol *dišati* ne more izraziti hkrati predmeta (zemlja daje *duh*) in časa (*v poletnem jutru*); prav bi bilo: iz zemlje je puhtel duh mladega poletnega jutra.

Govorni odstavek.

§ 367. Stavek, bodisi prosti ali zloženi, je le po obliki neka (samostojna) celota, po vsebini je zopet le del nove večje celote, od katere je odvisen (govorni odstavek).

Stavki našega govora so med seboj v določenem razmerju in se med seboj pojasnjujejo in dopolnjujejo. Vsak stavek se mora nanašati na prejšnjega; drugi je določen po prvem, tretji po drugem, četrti po tretjem itd.

N. pr. Cesar Justinijan je napravil Belizarju triumf. Sprevod je čakal Belizarja med Zlatimi vrati in Arkadijevim forom (v Bizanciju). V prvi vrsti so stali načelniki mestnih zadrug, za njimi so se sporedili senatorji in plemiči, oblečeni v bele valovite obleke, s svečami v rokah. Za temi je prišel zlat voz s kipom

sv. Trojice. Krog njega so tvorili častno stražo patriciji, konzulari in carjevi daljni sorodniki. Za temi so stali v bojni opravi, z zvezanimi rokami, ujeti Vandali. Zadnji med njimi je bil Gelimer. (Finžgar.)

Kako so stavki med seboj zvezani, se vidi iz tega, da bi bila zveza v govoru takoj pretrgana, če bi kak stavek drugače postavili, kakor ga zahteva celota. Obrnimo n. pr. stavke takole: *Belizarju je napravil cesar Justinijan triumf. Med Zlatimi vrati in Arkadijevim forom je čakal Belizarja sprevod. Načelniki mestnih zadrug so stali v prvi vrsti; senatorji in plemiči so se sporedili za njimi* itd. Ti stavki bi bili le tedaj pravilno postavljeni, če bi kdo vprašal, komu je napravil Justinijan triumf, kje je čakal sprevod, kdo je bil v prvi vrsti itd.

Drugačna sprememba bi dala še drugačen pomen.

Besedni red v govoru.

§ 368. Ker so tako posamezni členi v stavku kakor posamezni stavki v govoru med seboj zvezani, se more približno določiti tudi red, po katerem se besede vrste.

Pri besednem redu ločimo dvojno stavo: prosto in stalno.

Stalno stavo imenujemo ono, po kateri imajo besede stalno mesto v stavku. Sem štejemo stavo naslonic, prilastka (prilastkovega roditelja, delnega roditelja, pristavka) itd. Takih stavčnih členov ne moremo po svoji volji razvrščati.

Prosta pa je stava tedaj, kadar besede same po sebi nimajo določene stave, temveč jo določa pomen stavka.

1. Prosta stava.

§ 369. Besedni red določa stavčni poudarek, t. j. tista beseda v stavku, ki nosi misel stavka in ki je zaradi tega najkrepkeje poudarjena.

Stavčni poudarek je dvojen:

1. Ako stavčni poudarek ni obsežen v prejšnjem stavku, tako da ne vemo, kaj bo v tem stavku sledilo, stoji neodvisni stavčni poudarek. 2. Ako pa je le-ta v pripovedovanju prejšnjega stavka že obsežen, tako da je misel tega stavka že odvisna od prejšnjega stavka, stoji odvisni stavčni poudarek.

N. pr. *Bil je imeniten grof. Ta grof je šel v Gorjance na lov. Spremila ga je velika družba prijateljev in lovcev. Grof ugleda medveda in skoči za njim. Medved šine v goščavo, grof za njim. Medveda zmanjka in grof vidi, da se nahaja v neznanem kraju, po katerem še nikoli ni hodil.* (Trdina, Raj-

Takih napačnih zgledov imamo zlasti po časniških poročilih: *Včerajšnja Pravda priporoči* složen nastop zaveznikov (prav: *je priporočila* ali *priporoča*). Iz Pariza *izve* naš list, da se v Ameriki pripravljajo novi zakoni (prav le: *je izvedel*, ker ta glagol nima nedovršnika). To nam *pokažejo* osnovne črte marksistične teorije (bi bilo prav, če je to uvod v te črte; napačno je, če je to sklicevanje na znane osnovne črte; v tem primeru mora biti: *nam kažejo*). V knjigi *opiše* pisatelj polet okoli sveta (prav: *opisuje* ali *je opisal*). Kakor *priča izpové*, je bil obtoženec zraven (prav: *je izpovedala* ali *izpoveduje*).

Nedovršni prihodnjik. — 1. Če boste vi *molčali*, bodo kamni *govorili*. Narod tvoj bo *pil* iz čaše tvoje, s pitjem njenim bode se *napajal*: v delih svojih sam boš *živel* večno. — Iztrsi si dušo pred nami, belokranjsko dekle, *poslušali* te bomo, *verjeli* ti bomo, *zanimali* se bomo za usodo tvoje vasi, *občudovali* bomo gibko lepoto tvoje besede.

Ležeče tiskani nedovršni glagoli izražajo v teh stavkih v prihodnosti trajajoče ali ponavljajoče se dejanje. Nadomestiti jih ne moremo z nedovršnim sedanjikom.

Nedovršni prihodnjik (futur) izraža v prihodnosti trajajoče ali ponavljajoče se dejanje.

2. Takole bo *imel* okoli 60—65 let. To boš pa vendar *vedel*, saj sem ti sam *povedal*. Kaj boš to *govoril*, ko ni vse skupaj nič res! Nič mu ne boste glave *mešali*! Ali boš tiho!

Ležeče tiskani nedovršni prihodnjiki v teh stavkih ne izražajo prihodnosti, marveč domnevo ali omiljeno prepoved ali zapoved. Včasih izražajo tudi grožnjo.

Dovršni prihodnjik. — Kadar bodo Turki *pridirjali* in raz konje *poskakali*, jih za mizo *posadite*! — Če prideš jutri še ti, bomo lahko *opravili*. Ko se stemni, bomo *zapeljali* voz pod streho. *Obiskali* bomo severne kraje; čez goré, čez vodé *pojdemo* v južne kraje. *Pogreznili* se bomo v globočino morja, lahke peruti nas *ponesó* v zračne višave.

Ležeče tiskani glagoli v gornjih stavkih izražajo dovršno dejanje za prihodnost. V prvem stavku izraža prihodnjik dejanji, ki naj se zgodita prej kakor dejanje, izraženo z velelnikom (posadite). V drugem in tretjem stavku pa izraža dovršni sedanjik dejanje, ki se mora zgoditi prej kakor dejanje, izraženo z dovršnim prihodnjikom. V primernih zvezah tak dovršni prihodnjik lahko nadomeščamo z dovršnim sedanjikom.

Pomni: Prilastek se pri branju ne poudarja, razen če nosi stavčni poudar, n. pr. *Videl povesod si, kak se le uklanjajo zlat'mu bogu; s srcem obupnim si prišel domu.* (Preš.)

b) Prislovna določila stoje včasih pred besedo, katero določujejo, včasih za njo. Le določilo načina stoji v trdilnem stavku pred glagolom, n. pr. *Bratje in sestre se daleč narazen najbolj ljubijo. Lahko je prislužil, lahko razrušil.*

c) O naslonicah (enklitikah) velja tole pravilo:

Naslonice so:

1. Pomožni glagol sedanjika *sem, si, je, sva, sta, smo, ste, so* in navadno tudi *bi*; krajša oblika prihodnjika: *bom, boš, bo* itd.

2. Krajša oblika osebnih zaimkov: *me, te, se, ga, je, mi, ti, si* itd.

1. Glede stave naslonic pomni:

Naslonice stoje za prvim pojmom v stavku, naj bo ta pojem izražen z eno besedo ali z več besedami, ki se skup jemljejo, ali s celim stavkom, n. pr. *Oče je imel tri sinove. — Potem sm'o se razšli. — Oče slovenskega slovstva je Primož Trubar. — Prvi prihod Francozov v Slovenijo je lepo popisal Valentin Vodnik. — Deček z objokanimi očmi se mi je v srce smilil. — Kjer se je ptica izvalila, se je tudi peti naučila. — Ko je Lavdon oblegal Beograd, se je Vega prvič odlikoval v vojski. — Strast, ki ga je imela v oblasti, se mu je poznala pri vsaki besedi.*

Romanska stava je: *Menelaj, razkačen, je drl v šotor* (slov.: *Menelaj je razkačen drl v šotor*). — *Gospa, s svojima malima kraj pašnika, je zmedena iskala* itd. (slov.: *Gospa je s svojima malima zmedena iskala* itd.). — *Antipa, iz strahu, da ne bi mu jih Vitelij preotel, jih je bil zaprl v ta prostor* (slov.: *Antipa jih je bil iz strahu, da ne bi mu jih Vitelij preotel, zaprl* itd.).

2. Glede rabe naslonic pomni še:

Če se dva glagola istega osebkata tesno vezeta, se pomožnik za veznikom in izpušča, n. pr. *Poletel je preko visokih vrhov in zginil v gozdu* (ne: in je zginil). — *Ozrla sta se na jokajočo mater in obstala sredi sobe* (ne: in sta obstala!). Napačno je rabiti pomožnike, če ni veznika, n. pr. *Svetle poti so se križale po dolini, so se vile* (prav: se vile) *v hrib, toda bile so prazne.* (Cank.) — *Gole stene so gledale name, so govorile z menoj* (isti; prav: in ali ter govorile z menoj, ker sta pojma tesno zvezana!). Enako se izpušča pomožnik, če se več stavkov tesno veže, n. pr. *Spomladi je vodila ženico pred hišo na klop; prinesla ji je stoliček pod noge,*

ji popravila (ne: ji je popravila!) belo ruto na glavi, ji pogladila s čela bele lase, ji sedla k nogam ter ji kaj brala iz starih bukev. (Strit.) — Prišel sem, videl in zmagal. Napačno: Tedaj je sijala pomlad okoli tebe, ti pa si raztegnil ude, položil si glavo na mehko rušo in gledal si kvišku v modro nebo. (Tavč.)

Naslonice stoje v tem redu: *sem ga, si ga, ga je, sva ga, sta ga, smo ga, ste ga, so ga; sem si ga, si si ga, si ga je, sva si ga, sta si ga, smo si ga, ste si ga, so si ga; se mi je, se ti je, se mu je, se ji je, se nama je, se vama je, se jima je, se nam ga je...*
ga bom, ga boš, ga bo, se ga bom, se ga boš, se ga bo...

3. Naslonice smejo začenjati stavek le, kadar se opirajo na kako misel prejšnjega stavka, n. pr.: a) *(Ali si moj prijatelj?) Sem tvoj prijatelj. — (Je li to resnica?) Je resnica. — Ga ne pozna* (t. j. odgovor na vprašanje, če ga pozna).

b) Kadar je v vprašalnih stavkih izpuščena vprašalnica ali, n. pr.: *Te zebe? — Si ga videl? — Si se ga že naveličal?*

V. Stilistika.

§ 1. Stilistika je nauk o stilu¹ (slogu), t. j. o načinu izrekanja misli. V slovnici govorimo o pravilni rabi jezika, t. j. ne glede na to, kaj je v jeziku lepo in primerno; v stilistiki pa govorimo o jeziku z lepotne (estetske) plati. Če piše n. pr. Tavčar: *Hiša na Visokem bo prišla v najslabši sloves* (v Visoški kroniki), je to slovniška napaka (pisatelj ni pazil na slovniški pomen besede *sloves*, ki pomeni le dobro ime, dober glas; prav bi bilo: najslabši *glas*; slovniške napake glej § 366). Če pa piše n. pr. *Bil je Janez Solnce tiste dni v cvetu svoje mladosti, poln moške krasote*, je to stilistična napaka, ker dvakrat izraža pojem mladosti, t. j. z besedo *mladost* in s primerom *cvet* (*cvet* v nasprotju s sadom pomeni mladost v nasprotju s starostjo); reči bi bil moral: *bil je v cvetu življenja*.

Slog je dvojen: 1. jezikovni slog, ki zadeva jezik na splošno; 2. književni slog, ki govori o jeziku književnih vrst, t. j. umetnosti, znanstva, poučnega slovstva itd. V slovnici govorimo samo o jezikovnem slogu.

Stilistika uči, kako se rabijo oblike, posamezne besede in besedne zveze v stavku ter posamezni stavki v govornem odstavku.

§ 2. Lastnosti dobrega sloga so: 1. jasnost, 2. jedrnatost, 3. narâvnost.

1. Jasnost. Misli je treba pregledno in razumljivo izražati. Pisatelj mora imeti pred seboj jasno podobo in mora vsako predstavo določno izraziti. Posamezne besede v stavku si ne smejo nasprotovati, ampak se morajo med seboj dopolnjevati, tako da je misel iz stavka jasno razvidna. Če piše n. pr. Tavčar: *Mesec (luna) je objel vso naravo v svoje čarobno naročje* (Povest v kleti), ne vemo, kaj hoče povedati: ali objema naravo ali jo hoče v naročje vzeti. Glagolsko dejanje *objeti* more imeti samo predmet

¹ Stil je grška beseda (stylos) in pomeni najprvo pisalo, potem pa tudi pisanje, način pisanja.

v tožilniku, ne more pa izraziti prislova smeri (kraja): *v svoje naročje*; če je hotel to izraziti, bi bil moral izbrati kak drug glagol, n. pr. *vzeti* v naročje. — V stavku: *Vzorna želja mi je bila, iti na kako slovansko univerzo* (Tavčar, Mrtva srca) ne vemo, ali je mislil dati s prilastkom *vzorna* poudarek besedi želja (= vzorna želja, t. j. vroča želja) ali je mislil: bilo mi je *vzor* in *želja*, iti na kako slovansko univerzo. — *Ni moj namen, vsiljevati vam vzornejše prepričanje o ljubezni* (Tavčar, Soror Pija). Tu ne vemo, katera beseda nosi stavčni poudarek: *vzornejše* ali *prepričanje*; če je poudarek na besedi *vzornejše*, potem ne moremo govoriti o prepričanju, ampak o mnenju (= komparativ *vzornejše* bi pomenilo: jaz imam boljše mnenje o ljubezni kot vi); če pa je poudarek na besedi *prepričanje*, potem pa ta samostalničnik ne sme imeti prilastka *vzornejše*, ker ne moremo govoriti o vzornem, ampak o trdnem prepričanju ali podobno.

Ne smejo se rabiti dvoumne besede (amfibolija¹). Opravičene so tedaj, kadar hočemo pravi pomen besed prikrivati, n. pr. Julij Cezar, 3. dejanje, 2. prizor v Antonijevem govoru: In Brutus res je *častivreden* mož.

Dovoljena tudi ni izrazna pomanjkljivost, ki je znana pod imenom zeugma². Le-ta nastane, če se en sam povedek nanaša na več osebikov, n. pr. *Število zlogov* (v italijanskem verzu) *se kaže očem drugačno kakor ušesom* (kaže se očem, ušesom se ne kaže; prav: kakor ga *slišijo* ušesa).

2. **Jedrnatost.** Skušnja nas uči, da je zanimanje za kako stvar največje tedaj, ko jo prvič slišimo; če isto stvar dvakrat ali večkrat slišimo, je zanimanje vedno manjše. Na to psihologično resnico se opira zahteva po jedrnatosti sloga. Vsaka beseda mora zbuditi posebno predstavo v duši, zato ne sme biti v stavku nobena beseda odveč. Pisatelj ne sme iste predstave v stavku ali iste misli v prihodnjem stavku dvakrat ali večkrat izraziti. Napake proti jedrnatosti so pleonazem, tautologija ali kako drugačno ponavljanje in nepotrebno pristavljanje.

a) Pleonazem³ nastane, če rabimo v stavku besedo, ki ki se sama po sebi razume, n. pr. *bel* sneg, *črna* noč, *neutajljiva* resnica, *neovrgljiv* dokaz, *matematična* natančnost, *spodaj* podpisani;

¹ Grško amphibolia dvoumnost.

² Grško zeugma vezava.

³ Grška beseda, ki pomeni preobilje.

naznanjati žalostno *vest* (*vest* je nepotrebno, ker je izraženo v besedi *naznanjati*) itd.; iz tujih časnikov so vzeti izrazi kakor *ad oculos* dokazati, *a limine* odkloniti. Napačno je: *Ležal je* (pijanec), *da ga je Kurent obrnil kakor mrtvo klado*. (Cankar.) *Ostrmim kot nem kamen* (Tavčar; dovolj bi bilo samo *nem* ali pa samo *kamen*). *Neronu je obraz prešinilo hudobno sovraštvo*. (Tavč.) Enako razblinjen postane slog, če se manjšalnim izrazom pristavlja pridevnik *majhen*, n. pr. *majhen* ptiček, *majhna* hišica, *majhen* gradič.

b) Tautologija (istorečje) nastane, če se ista reč v stavku na dva ali več načinov pove, bodisi z istimi ali z drugimi izrazi, n. pr. *V tem besednjaku je mnogo nepotrebne navlake, ki bi se morala izpustiti* (tu sta dva prilastka, ki isto povesta: prvi prilastek: *nepotrebne*, drugi prilastek [prilastkov stavek] *ki bi se morala izpustiti*). — *Temna noč je v črno svoje krilo zavila jesensko pokrajino* (Tavčar, Janez Solnce; črno je nepotreben prilastek, ker je izražen že dvakrat prej: *temna* in *noč*). *Obkroževale so ga okrog in okrog puste megle* (Tavčar; *okrog in okrog* je izraženo že v glagolu *obkroževali*). *Metali so jih v jame* (ječe), *da niso nikoli več videli zatega dneva luči* (Tavčar, Jan. Solnce; *luči* je nepotrebno, ker je izraženo že z metaforo *dan*).

Tautologija se razteza lahko čez več stavkov, n. pr. *Amaliya je umrla, meni pa je danes še vedno živeti in gledati v zorno raván leto za letom* (Tavčar, Mrtva srca; stavek *gledati v zorno raván leto za letom* izraža isto kar prejšnji stavek *meni pa je danes še vedno živeti*).

§ 3. Slog razblinijo tudi sinonimi (istoznačni izrazi), ker se z naslednjo besedo zabriše vtis prejšnje besede, n. pr. *Pri meni imaš še vedno pribežališče in zavetje* (Jurčič, Grad Rojinje; zavetje pomeni isto kar pribežališče). *Tudi dobre lastnosti, čednosti in kreposti, prehajajo od enega človeka na drugega* (Jurč., Deseti brat; čednost je v rabi v zahodnem, krepost pa v vzhodnem delu slov. ozemlja; pomenita pa obe besedi isto). *Želé si včasi perotnice in krila, da bi kakor Dedal leteli po zraku* (Jurčič, Deseti brat; perotnica = krilo pri ptiču). *Marsikaj leži v srcu človekovem, o čemer smo mislili, da je na veke pokopano; in vendar vstane naenkrat iz svojega groba, nepoklicano, nepozvano* (Kers., Na Žerinjah; poklicati je zahodni, pozvati je vzhodni izraz za isti pojem).

Največ takih napak naredijo pisatelji pri slovanskih izposojenkah in pri tujkah, ker premalo pazijo na njih pomen in jih rabijo skupaj z domačimi besedami istega pomena, n. pr.

Edino, kar je delalo njeno vnanjost interesantno in zanimivo, so bile velike črne oči; to jo je naredilo nenavadno mikavno (Kers., Na Žerinjah; *interessanten* je romanski, *zanimiv* pa je ruski izraz in oba pomenita prav to, kar slov. *mikaven*). *Bog se razodeva v vekovitih zakonih, ki vladajo svet; vse to je večno, časne so le prikazni, ti pojavi stvarstva, kakor jih gledamo* (Kersnik, Rošlin in Vrjanko; *pojav* je srbskohrvatski, *prikazen* slov. izraz za isti pojem). *Zdravnik je vedno kaj zanimivega in mikavnega uganil* (Mencinger, v povesti Jerica). *Kodrova „Marjetica“* (= povest) *nam daje povod in priliko, da izpregovorimo o stvari, ki se nam imenitna zdi* (Stritar; *povod* je ruski izraz, ki pomeni isto kar slov. *prilika*). *Podal je natančno in precizno izjavo* (Sl. Narod 1884; *precizen* [lat.-franc.] = *natančen*). *Kdor se bori za omiko in prosveto, ne more in ne sme poginiti* (Sl. Narod 1897; starocerkvenoslovan. *prosveta* = slov. *omika*). *Opazil je, da je neizčrpljivost njegovega besedovanja tudi v pijači zajemala vedno novih predmetov* (Jurčič, Doktor Zober; shrv. *crpati* = slov. *zajemati*). *List se ob volitvah zopet laska in dobrika obrtnikom* (Sl. Narod 1890; shr. *laskati se* = sl. *dobrikati se*).

§ 4. Rabiti pa se smejo oni ljudski sinonimi, v katerih sta se oba izraza tako sprijela, da se ne čutita več kot dva, ampak kot en izraz; v takih primerih se rabi tautologija zaradi krepkejšega glasovnega učinka, n. pr. *Kakor veš in znaš, brez konca in kraja, ni več ne sledú ne tirú, ni ne glasú ne sledú, ni duha ne sluha* itd.

§ 5. Kakor ni dobro, če se ponavljajo iste misli, tako ni lepo, če se rabijo iste besede blizu skupaj. „Kar je enkrat lepo, tega se človek, ako se prepogosto rabi, lahko naveliča, zlasti kjer ni na pravem mestu“, pravi Stritar (Zvon 1876). Jenko je n. pr. v pesmi Pobratimija (Glasnik 1860) prvotno ponavljal: *Naj čuje zemlja in nebó, * Kar dan's pobrátimi pojó; * Naj se od ust do ust razlega, * Kar vsak med nami dan's prisega*. V Pesmih 1865 je opustil ponavljanje: *Kar tu med nami vsak prisega*. — Enako: *Le semkaj, semkaj mlad vrtnar! * Do dan's vrtnar si bil ti moj; * Dan's pojdeš pa na lov z menoj* (Glasnik 1860; V Pesmih 1865: *Vrtnár si bil doslej ti moj, * Denès pa greš na lov z menój*. Podobnih zgledov je pri Jenku več). — Stritar je zapisal v Glasniku 1868, 54: *Saj vino in pa voda sta si od nekdaj velika sovrážnika. Saj je pa tudi zares vinska trta* itd. V Zbr. sp. l. 1888 je opustil drugi *saj* in spremenil: *Tudi je vinska trta* itd. *Bratje,*

veste, kaj je manjkalo našemu očetu? Slovstva jim je manjkalo, če tudi niso znali imenovati svoje potrebe (Zvon 1870, 278; l. 1888 je opustil ponavljanje: *Bratje, veste, česa so pogrešali naš oča? Slovstva, če tudi niso znali* itd.).

§ 6. Smejo pa se ponavljati besede ali misli, kadar so vsebinsko značilne. S ponavljanjem iste besede ali besedne skupine označuje včasih pesnik občutje ali misel pesmi. Župančič n. pr. izraža s ponavljanjem večkrat osnovni ritmični doživljanja, ki ga spremlja skozi vso pesem in veže ritem snovnega doživljanja z vsebinskim. Tako izraža v pesmi „Slap“ občutje padanja vode ob slapu Savice z besedami *Slap pada, pada, pada* in to besedno skupino ponavlja ob koncu vsake kitice. Enako ponavlja: *Grobovi tulijo . . .* (Manom Josipa Murna), *Pošastno sopihajoč — kot demon vlak gre v noč* (Z vlakom). V pesmi „Žebljarska“ (gl. § 306, str. 193) s ponavljanjem besednih skupin *Od štirih do ene* in *Pol treh, pol treh* in *Do osmih od treh* označuje enakomerno gibanje koles in puhanje mehov ter enakomerno (duhomorno) delo žebjarjev, ki jih utruja do otopelosti.

§ 7. Slog razblinijo tudi nepotrebne ali prazne besede v stavku.

Besede, ki imajo stavčni poudarek, ne smejo imeti dodatkov (prilastkov in prislovov) pri sebi, ker se z njimi vtis poudarjene besede zmanjša n. pr. *Nemci povsod kriče, da je nemštvo v nevarnosti, ali vse to kričanje izvira iz gole in bose domišljije* (Tavčar, Sl. Narod 1881; pisatelj hoče poudariti, da je to domišljija (ne pa resnica), toda s prilastkom se vtis stavčnega poudarka zmanjša). *To so gola dejstva* (pomeni: to so dejstva, ne pa izmišljaji). *Gregorčičeva pesem „Soči“ je neskončno lepa* (pisatelj bi rad poudaril, da je pesem lepa, toda s prislovom neskončno se premakne poudarek na manj važno besedo).

Ogibati se je izrazov nečimrne skromnosti, n. pr. *po mojem mnenju, po mojem nemerodajnem mnenju; ne morem si kaj, da ne bi pripomnil* (namesto: *pripominjam*); *odkrito rečeno* itd.

Jezik razblinijo prazni, po tujih časnikih posneti izrazi kakor *oziroma (odnosno), z ene strani — z druge strani* itd. namesto preprostih domačih *ali, in* itd.; predlogi *v svrho* nam. za, *potom* nam. po, *tekom*, n. pr. *Tekom(!) njegove odsotnosti je mislil nanj* (Gospa z morja, namesto v odsotnosti); *tako rekoč; kakor znano* itd.

3. **Narâvnost.** Narâven je jezik, če rabimo besede v pomenu, kakršnega imajo v navadnem govorjenju. Če je kaka stvar *velika*, ji ne smemo reči *izredno* ali *neskončno velika*, *največja* ali, kakor pravijo časnikarji, *kolosalna*. Kar ni zanič, temu ni treba reči *čisto* zanič ali po časnikarsko *absolutno* zanič. Jezik mora biti v primernem odnosu do stvari, ki jo izraža. S pretiravanjem in neutemeljenim poudarjanjem postane jezik *afektiran* (nenaraven, prisiljen, izumetničen).

§ 8. Ogibati se je superlativov (kjer niso upravičeni) in besed, ki izražajo blizu isto kar superlativi, n. pr. *predragocena* stvar (dosti je: dragocena), *mi je neizmerno žal* (dovolj: žal mi je); *povzpел se je strašno visoko*. *Trudili so se težaki še vedno v polni marljivosti* (Tavčar; dosti: marljivo). *Ovijał mu je dežel-nih stanov medicus* (= zdravnik) *neizmerno (!) platna okrog ranjene roke* (Tavčar, Janez Solnce; dosti bi bilo: *veliko* platna).

Resničnosti nasprotujejo tudi deminutivi, kjer niso na pravem mestu. Pri odraslih ne govorimo o *glavici*, *ročicah* itd., to velja o otrokih; v meščanski družbi se večkrat rabi za odrasle oblika *hčerka* nam. *hči*, kar nasprotuje splošni rabi.

§ 9. Če je jezik preobložen z izrazi, tropi in govornimi ukrasi, ali če se navadne stvari čez mero povišujejo, je slog bombastičen (nabuhel). N. pr.: *Čez obrazek se ji je razlila divna rdečica, da vam je bila nebeško krasna v svoji nedolžni lepoti* (Tavčar, Otok in Struga; lepota se na pet načinov izraža: 1. *obrazek* izraža ljubkost, lepoto, ker je govor o odrasli osebi, 2. *divna*, kar pomeni čudovito lepa, 3. *nebeška*, 4. *krasna*, 5. *lepota*; izraza *divna* in *nebeška* krasota nista v skladu s stvarjo). *Za resnico in pravico se podaja pisatelj Z. sam v boj z ogromno, velikansko, gorostasno množico* (Sl. Nar. 1898).

§ 10. Naraven slog terja pristnost in značilnost izraza.

a) **Pristnost izraza.** Rabiti moramo besede in sintaktične zveze, ki so splošno v rabi, in ne smemo delati novih izrazov, če jih v jeziku že imamo. **Napačno** je n. pr. „*Da ga* (= Slavlja) *izredite duhovsko, kakor se pridiguje na prižnici, da ga na koncu sveta naš blagonosnik* (samovoljna tvorba za zveličar) *ne obsodi*“, pravi stara Meta (Tavčar, Iv. Slavelj). *Mavrica se ji je razkrožila* (samovoljna tvorba) *po obrazu* (Tavč., Izza kongresa).

b) **Značilnost izraza.** Poiskati moramo vedno izraz, ki je za stvar, o kateri govorimo, značilen. **Napačno** je n. pr. *In*

tedaj je sijala (za pomlad je značilno, da zeleni, cvete itd., ne pa da sije) *pomlad okoli tebe in iz vasi so zapeli* (slab izraz; glagol *zapeti* ne more izraziti smeri, od katere glas prihaja) *zvonovi in sladka harmonija se je razprostirala* (slab izraz; razprošira se kaj stvarnega, telesnega) *po dolu in hribih* (Tavč. Iv. Slavelj).

Jezik mora biti primeren ljudem, o katerih govorimo. Vsak stan (vsaka stroka) ima kake posebnosti v besednem zakladu, večkrat celó v skladnji ali v oblikah. Posebno se loči jezik preprostih ljudi od jezika izobražencev. Preprosti ljudje se drže starejšega, bolj narodnega jezika, na izobražence pa vplivajo tuji časniki in strokovne knjige, ki imajo obilo izposojenih in tujih izrazov, ki so preprostim ljudem večkrat neumljivi. To razmerje je dobro označil Župančič v Hamletu (V. dej., 1. prizor): *Kako pa je* (Hamlet) *zblaznel?* „*Strela, tako da je pamet izgubil.*“ *In kakšni so bili povodi* (ruski izraz, ki pomeni vzrok)? *Po vodi mu je šla* (pamet). Za mnogo stvari rabi preprosti človek drugačne izraze kot izobraženec; preprosti človek pravi n. pr. škodo *prizadejati*, izobraženec: *povzročiti* (po tujih jezikih); preprosti človek: *besede so premisleka vredne*, izobraženec: *so uvaževanja vredne* (po ruski.); prepr. *kaj izpričati*, izobr. *dokazati* (po češ.) itd. Dvoizraznost dobro poznajo pisatelji. Jurčič n. pr. v romanu *Cvet in sad* (1877) piše: *Knjigo, v kateri je prej mladi profesor čital, je položil na stran*; toda žagar Šepec rabi za isto stvar ljudske izraze: *Oče župan je ravno v egiptovske sanjske bukve gledal*. „*Vi berete, Strementček?*“ vpraša žagar. „*Gledam tukaj v bukve*“ (94, 118). Dalje: *Oče Strementček je pri peči sedel, premišljujoč vse novice, ki mu jih je stara Hojka povedala*; toda ko govori o izobražencih, rabi za isti pojem izraz, ki je v navadi med njimi: *Matilda pride nazaj z vestjo, kateri se je sama najbolj čudila* (210, 245; shr. vest = sl. novica).

Loči se tudi sedANJI jezik od jezika prejšnjih dob. Tavčar je v Visoški kroniki (doba po 30 letni vojski) s pridom rabil starejše izraze n. pr. *vojščak* (*vojak* je prišlo v navado šele v 19. stol.), *rabelj* (*krvnik* je šele iz 19. stol.), *tridesetletna vojska* (*vojna* je šele iz druge polovice 19. stol.) itd.

Loči se jezik tudi po pokrajinah (glej poglavje Slovenska narečja, str. 1—4); dolenski pisatelji opisujejo svoje ljudi z nekoliko drugačnim jezikom kot n. pr. gorenjski ali primorski.

Meroslovje (metrika).

§ 1. V slovenščini merimo zloge po naglasu, ne kakor v latinščini in grščini po dolžini in kratčini. Naglasno merilo se opira na naglašene in nenaglašene zloge. Ako se naglašeni in nenaglašeni zlogi enakomerno menjavajo, nastane ritem (gr. *rhythmós* = ubranost).

Naglašene zloge zaznamujemo v tej knjigi s črto $\bar{}$, nenaglašene s polkrožcem $\smile$, n. pr. *mēstō*, *gōspōd*.

§ 2. Naglašeni in nenaglašeni zlogi se vežejo v stopice. Najmanjša ritmična enota je stopica. Le-ta je sestavljena iz naglašene krepkega dela in iz nenaglašene šibkega dela. Krepki del je enozložen, šibki del je lahko enozložen ali pa dvozložen. Stopice so tedaj dvozložne in trozložne.

Dvozložne so: 1. trohej $\bar{} \smile$: *góra, sláva*;

2. jamb $\smile \bar{}$: *gospód, zlató*.

Trozložne so: 1. daktil $\bar{} \smile \smile$: *rózica, ljúbljena*;

2. anapest $\smile \smile \bar{}$: *siromák, oratár*;

3. amfibrah $\smile \bar{} \smile$: *blagínja, naróčje*.

Stopice pa morejo biti tudi sestavljene; navadno sestojijo iz dveh dvozložnih stopic, s premolkom ali brez njega. Take stopice so n. pr.:

1. kretik $\bar{} \smile \bar{}$: *dókaj dní — nàj živí*;¹

2. korjamb $\bar{} \smile \smile \bar{}$: *déte ljubó — déte lepó*.²

Opomba. Pri daktilu nadomešča obe kratčini lahko dolžina (= spondej). Spondeje rabijo pesniki, kadar posnemajo staroklasično mero (šestomer in petomer). Staroklasični spondej sestoji iz dveh dolgih zlogov s poudarkom na prvem zlogu. V našem jeziku moreta biti ali oba zloga naglašena n. pr. *kđó zná?* *kđó vé?* (Prešeren v pesmi Pevcu) ali pa mora obsegati drugi zlog enozložno besedo ali prvi zlog prihodnje besede, n. pr.:

In nad || *njim pri-* || játelj bo || *tvój, škr-* || jánec žvr- || gólel. (Stritar.)

Jedro stopice je njen krepki del. Kolikor naglašanih zlogov je v vrstici, toliko stopic šteje. Od krepkega dela je odvisna

¹ Rabil Prešeren v pesmi Zdravljica.

² Rabil Prešeren v pesmi Nezakonska mati.

tehtnost stopice, od šibkega dela hitrost govora. Šibki del more odpasti in nastane premolk ($\wedge$) n. pr.:

— $\cup \cup$ || — $\wedge \cup$ || — $\cup \cup$ || —
 — $\cup \cup$ || — $\cup \cup$ || — $\wedge \cup$ || —

Mêni *nebó* || odprto se zdi,
 Kadar se v tvoje *ozrêm* || oči. *Prešeren.*

§ 3. Dve, tri ali več stopic tvorijo vrstico (verz, stih). Vrstica je z ritmom in miselno vsebino zvezana vrsta stopic. Vrstica je:

a) Polnoštevilna (akatalektična¹), če se končnje s popolno stopico n. pr.:

— $\cup$ || — $\cup$ || — $\cup$ || — $\cup$

Kómur pevski duh sem vdíhnil,
 z njim sem dal mu pesmi svoje. *Prešeren.*

b) Nepopolna (katalektična), če se konča z nepopolno stopico, n. pr.:

— $\cup \cup$ || — $\cup \cup$ || — $\cup \cup$ || — $\cup \wedge$
 — $\cup \cup$ || — $\cup \cup$ || — $\cup \cup$ || — $\wedge \wedge$

Težka človeku ni zêmlje odeja,
 vzámejo v sêbe ga njene moči. *Prešeren.*

c) Nadštevilna (hiperkatalektična), če se pritakne k zadnji stopici še en zlog n. pr.:

$\cup$ — || $\cup$ — || $\cup$ — || $\cup$ — || $\cup$ —
 $\cup$ — || $\cup$ — || $\cup$ — || $\cup$ — || $\cup$ — || $\cup$

Trd bódi, neizprosen, mož jeklén,
 kaðar braníti je části in právde (nadštevilna vrstica)
 naródu in jezíku svojemu. *Jurčič, Tugomer.*

Če so vrstice zložene iz istovrstnih stopic (n. pr. iz samih trohejev ali jambov), so istostopne. Ako pa so sestavljene iz raznovrstnih stopic, so raznostopne. V poslednjih se združujejo le stopice istega ritma, padajočega ali rastočega: troheji z daktili, jambi z anapesti.

Vrstica in stavčna misel se navadno ujemata, t. j. obenem začenjata in končata. Včasih pa stavek sega v nastopno vrstico (miselni prestop, enjambement), n. pr.:

Življenja jek povsod odmeva glasni
 po górah in dolinah. || Vse stvari
 začútile trenutek so velíki:
 pomlad je prišla zlata k nam. *Aškerc.*

¹ Izraz a-katalektičen je od gršk. *katáléksis*, nehāj.

Včasih pa se stavčna misel (ali samo 'stavčni del) konča še pred koncem ali na sredi vrstice; tedaj nastopi odmor.

Odmor je dvojen: 1. **odmor** (diereza), če z glasom premolknemo med dvema stopicama, n. pr. pri desetercu:

— ∪ — ∪ || — ∪ — ∪ — ∪

Róg odméva || bojni po Moravi. *Aškerc.*

2. **zareza** (cezura), če premolknemo sredi stopice, n. pr. pri šestomeru:

— ∪ ∪ || — ∪ ∪ || — || ∪ ∪ || — ∪ ∪ || — ∪ ∪ || — ∪

Zákon naráve je ták, || da iz málega raste veliko. *Koseski.*

Kadar stoji zareza za naglašenim zlogom, je krepka; če stoji za nenaglašenim zlogom, je šibka. V meroslovju upoštevamo le take odmore, ki se nahajajo na stalnih mestih.

Vrstice se često začenjajo pred dolžino trohejske ali daktilske stopice z nenaglašenim zlogom, ki ga imenujemo **uvajalni zlog** (**anakruza**), n. pr.:

∪ || — ∪ — ∪ — ∪ — ∪

∪ || — ∪ — ∪ — ∪ —

Ta ni možák, ta ni za rabo,
kdor videl tujih ni ljudi. *Levstik.*

§ 4. Najbolj navadne vrstice v slovenščini so: 1. trohejske, 2. jamske, 3. daktilske, 4. anapestske, 5. vrstice z amfibrihi in 6. proste vrstice.

1. Trohejske vrstice obsegajo lahko po eno do osem stopic.

Večkrat imajo trohejske vrstice stalno obliko; take vrstice so:

a) Španski četverostopni trohej z asonanco na koncu vsake druge vrstice; rabi se zlasti v romanci, n. pr.:

Hrást stoji v Turjáškem dvoru,
vfh vzdigúje svoj v obláke, (asonanca)
v senci pri kamnítni mízi
zbòr sedí gospóde zláhtne, (asonanca)
kèr Turjáčan spét gostúje
Ròzamúndinè snubáče. *Prešeren.*

b) Srbski peterostopni trohej (deseterec), n. pr.:

Rog odméva bojni po Moravi,
po državi kralja Svetopolka. *Aškerc.*

Deseterec ima za drugo stopico **odmor**, kjer z glasom premolknemo. N. pr.:

enozložna, četrta in peta pa vedno daktilska. Zvezo šestomera s petomerom imenujemo elegijski stih ali distihon. N. pr.:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪

Grób se za gróbow vrstí z visóko trávo zarástel;
éden med njími še ní bílke zeléne rodíl. *Stritar.*

4. Anapestske vrstice so v zvezi z jambi na začetku, n. pr.:

Za góre vtonílo je solnce zlató
in noč se že déla iz mráka;
po ozki stezici še stopa nekdó,
počasi k vasíci koraka.
Neznáno ženico, sam Bog ve, odkód
prinésle stopinje so trudne do tod,
in ženi otrok po otročje
privíja se v mehko naročje.

Gregorčič, Rabeljako jezero.

Podobne vrstice ima Prešernov „Povodnji mož“.

5. Vrstice z amfibrahi imajo kakor anapestske značaj rastočega ritma. Vrstice z amfibrahi so n. pr.:

∪ — ∪ || ∪ — ∪ || ∪ — ∪

Za máno ostani, o mesto,
z vesélo te dúšo pustim. *Levstik.*

∪ — ∪ || ∪ — ∪ || ∪ — ∪ || ∪ — ∪

Z višave zelene je cérkvica béla
prijázno v dolinski odsevala svet. *Gregorčič.*

6. Poleg stalnih stihov, kjer imamo enako število stopic iste vrste, se uporabljajo tudi prosti stihi, kjer število in vrsta stopic nista določeni.

Stik ali rima.

§ 5. Stik ali rima je soglasje eno-, dvo- ali trozložnih besed ob koncu vrstic. Včasih nahajamo rime tudi sredi stiha.

Stik daje vezavi ritma še vez zvočnega soglasja.

Stik se rabi večkrat že v navadnem govoru za okras jezika, n. pr. v rečenicah in pregovorih: *čez drn in strn; čez rob in glob; hrušč in trušč; mladost je norost* itd. V pesmi pride do veljave, ako je nameščen na stalnih mestih, da veže manjše ritmične člene v večje skupine. Stari Grki in Rimljani stika niso rabili, njihove pesmi so bile tako umetno zgrajene, da so ga lahko pogrešali. Novejšim narodom, ki rabijo svobodnejše ritmične oblike,

je stik potreben; čim rahlejša je vez ritma, tem bolj je potrebna vez stika.

Stik je trojen: 1. polni stik ali rima; 2. soglasniški stik (aliteracija); 3. samoglasniški stik (asonanca).

1. Polni stik. V rimi se ujemajo samoglasniki in soglasniki. Rima je po obsegu a) enozložna (krepka ali moška), n. pr. *čast — slast; sad — mlad*; b) dvožložna (šibka ali ženska), n. pr. *sláva — zdráva; seje — veje; počasne — ugasne*; c) trožložna (tekoča), n. pr. *plánemo — zmánemo; stiskajo — bliskajo*.

Včasih se rima raztegne čez dve ali več besed in sicer tako, da se rima le prva beseda, druge ji sledijo nespremenjene; to je razširjena rima, n. pr.:

Goré še tri, doline tri
mi prehoditi je,
deroče globočine tri
mi prebroditi je. *Gregorčič.*

Zastava že razvita je,
morilna cev nabita je,
nabrušen bridki meč. *Gregorčič.*

Poleg končnega stika se more nahajati stik tudi sredi vrstice, n. pr.:

Ti migni — blisku žar se vpihne,
le prst zavzdigni — grom potihne,
le veli — bič se razdrobi,
le želi — led se raztopi. *Gregorčič.*

Trojna vez ritma, stika in miselne vsebine je v nekaterih pesmih ojačena še z refrenom,¹ kjer se v vsaki kitici ponavljajo isti zvoki, besede ali stavki kot odmev pesnikovega čustva. •

V večernem žaru se gora blešči,
mrak tihi v dolini logove zagrinja;
ni čuti glasú — le meni doní
po gozdu samotnem samotna stopinja.
Po svetu popótujem, sam ne vem kam,
tako sam, tako sam!

Besede *tako sam, tako sam!* se ponavljajo potem na koncu vsake kitice.
Stritar.

Rime so čiste, kadar se samoglasniki in soglasniki, začeniši od naglašene samoglasnika, popolnoma ujemajo; n. pr. *sad*

¹ Od franc. besede refrain, izvedeno od lat. refringere, odbijati, odmevati.

— mlad; rast — past; séje — véje; počásne — ugásne; doba — zloba; vriskajo — bliskajo; plánemo — zmánemo.

Pri čistih stikih se morajo ujemati široki samoglasniki s širokimi (ó, é) in ozki z ozkimi (ó, ó, é, é) ter polglasniki s polglasniki.

Pravi stiki so tudi: mlat — klad; mraz — nas; okrog — jok; plot — vod; kratka — sladka; zdrav — znal.

§ 6. Po vrsti, v kateri vrstice druga drugi sledé, so rime:

1. zaporedne: aa bb cc ...

Kdo zná	a
noč temno razjasnit', ki tare duha?	a
Kdo vé	b
kragulja odgnati, ki kljuje srcé?	b

Prešeren.

2. prestopne: ab ab cd cd ...

Sami so razmajali se zvonovi	a
v ta lepi dan,	b
kot golobice v solncu jim glasovi	a
hité čez plan.	b

Župančič.

3. oklepajoče: abba ...

Komur pevski duh sem vdihnil,	a
z njim sem dal mu pesmi svoje;	b
drugih ne, le te naj poje,	b
dokler da bo v grobu vtihnil.	a

Prešeren.

4. zapletene: abccbaa ...

Pač dolgo, težko smo čakali,	a
o vigred, da prisiješ spet ;	b
razpada zdaj snežena halja,	c
pred nami zemlja se razgalja	c
iz njé za cvetom sili ovet	b
in kal odpira se ob kali,	a
kar dolgo težko smo čakali.	a

Medved, Pomladanska.

5. pretrgane (med rimami je vrsta brez rime):

Kuj me, življenje, kuj!	x
Če sem kremen, se raziskrim,	a
če jeklo, bom pel,	y
če steklo — naj se zdrobim.	a

Župančič.

§ 7. Včasih nahajamo namesto prave ali čiste rime asonanco ali aliteracijo.

Asonanca nastane, kadar se na določenem mestu ponavljajo isti samoglasniki, aliteracija pa, če se ponavljajo isti soglasniki (o aliteraciji glej § 309, 1).

Asonance uporabljajo tudi novejši pesniki. N. pr.:

Čul sem vdovice jok :	Hamburk, Hamburk! kliče ji zvon ...
„Moj Máte, jó, moj Mate!“	Tam ji v smrt omahnil je sín,
Pel je véliki zvon —	solze nobene biló ni za njim,
„Moj Máte, jó, moj Mate!“	znamenja ni za grob njegov.

Župančič, Duma.

Ako ima cela pesem iste asonance in sicer redno v vsaki drugi vrstici, so to španske asonance. N. pr.:

K svetemu Tomažu	Svetega Tomaža
pride dekla božja,	krčma ti je dobra,
Z'lo užéjala jo	vina ga poprosi,
je človeška košnja.	ne diši ji voda.

Valjavec, Zaprta smrt.

Kitice.

§ 8. Vrstice se vežejo po vsebini v kitice (strofe). Vsaka kitica obsega neko miselno celoto. Kitice so razdeljene v periode (odstavke). Najmanjša metrična perioda sestoji iz dveh členov: iz proreka in poreka (dvočlenska perioda); pa tudi prorek in porek moreta biti vsak iz več členov (tročlenska, četveročlenska perioda itd.). Periode sestojе le redko iz enakih členov, navadno je prorek daljši od poreka.

Periode iz enakih členov:

Sem dolgo upal in se bal,	prorek	} 1. perioda.
slovo sem upu, strahu dal;	porek	
srce je prazno, srečno ni;	prorek	} 2. perioda.
nazaj sl up in strah želi.	porek	

Prešeren.

Perioda iz neenakih členov:

Kádar se rodimo	} prorek	} 1. perioda.
dôkler ne sprahnimo		
meriš ti nam čas:	porek	} 2. perioda.
léto gre za letom	prorek	
vene cvet za cvetom	} porek	
vene nam obraz.		

Levstik, Ura.

Po števila period, iz katerih sestojе, se ločijo kitice v nedeljive in deljive.

Nedeljiva kitica obsega le eno periodo in je zato enomiseln celota. N. pr.:

Zlatih ôtev je krdelo	}	prorek
zaprhtalo čez selo,		
plava v solnčnato deželo,		
ali vidiš, duša moja?		porek

Medved.

Deljive kitice obsegajo najmanj po dve periodi; sestavljene morejo biti iz dveh ali več delov. V dvodelni iz neenakih delov sestavljeni kitici sledi večkrat daljšemu uvodnemu spevu krajši odpev. Če je spev dvodelen, se imenuje prvi del *strofa*, drugi pa *antistrofa*. Odpev ima često obliko refrena.

Glej, jezero temno sred gorskih vrhóv,	}	spev
glej burne jezêrske valove.		
in čuj med hrumenjem, šumenjem valov		
te votlo zvoneče glasove!		
Odkod se to votlo zvonjenje glasi,	}	odpev
ko sapa vihar na valove vali?		
In kodi ta hiša na prodi		
z valovi obdana povsodi?		

Gregorčič.

Kupa življenja.

Pod tabo pekël in nebo nad teboj	}	strofa	}	spev
a zemlja visi med obema				
in gori in doli zajema				
ti v kupo življenja kipeči napoj:	}	antistrofa		
Zdaj bóli pekla, zdaj veselje nebá,				
pogosto vse vmés!				
Glej, to ti je res				
usoda sveta!				

Kedór je možak,	}	odpev
strupene se kupe ne brani,		
sladké se nikdar ne vpijáni,		
no vedno ostane enak,		
in vedno ohrani		
si pokoj sladák!		

Gregorčič.

Pesmi, v katerih je tok pripovedovanja nepretrgan, ni kitle, n. pr. *Gregorčič*: Soči, Oljki, Lastovkam, Jeftejeva prisega itd. Pesem se razdeli le v posamezne miselne odstavke (podobe, prizore).

§ 9. Kitice se ločijo v domače, kakor se nahajajo v slovenskih pesmih, in v tuje, ki so povzete iz staroklasičnih in iz novejših tujih slovstev.

Iz novejših tujih slovstev je vzeta tercina, stanca (osmérica), decima (desetérica) in nibelunška kitica.

1. Tercina ima po troje enajstercev z zapleteno rimo: *aba, bcb, cdc* itd.; le poslednja tercina ima štiri vrstice z rimo: *x y x y*; n. pr. Prešernova „Nova pisarija“.

2. Stanca (osmérica) je sestavljena iz osmih enajstercev z rimo: *ab ab ab cc*; n. pr. Prešernovo „Slovo od mladosti“.

3. Decima (desetérica) je sestavljena iz desetih četverostopnih trohejskih vrstic z rimo *a bb aa cc dd c*. V decimah so zložene vse glose, n. pr. Prešernova, Župančičeva itd.; glosa je sestavljena iz štirih decim.

4. Nibelunška kitica ima štiri šesterostopne jamske stihe z nadštevilnim zlogom za tretjo stopico. Odmor sredi vrste deli vrstico v dve polovici. Rima je *aa bb*. N. pr.:

~ ~ ~ ~ ~ || ~ ~ ~ ~ ~
 Pozdravljam te, oj temni, stoletni samostan!
 Pozdravljam te, zelena jezerska tiha plan!

Aškerc, Muteč Osojski.

Razen teh nam rabijo še razne kitice stalnih lirskih oblik, kakor sonet (italijanska kitica), decima, glosa (španska kitica), gazela (perzijska kitica).

Proste ritmične oblike.

§ 10. Prosti stihi. Prehod od enakomernih ritmičnih oblik k prostim tvorijo naglasni stihi, v katerih sta ritem in število naglašenih zlogov stalna, medtem ko se število nenaglašenih zlogov menja. Prosti stihi se ločijo od naglasnih v tem, da se v njih tudi število naglašenih zlogov menja. Iz prostih stihov zložene pesmi sestojijo iz poljubnega števila stihov različne dolgosti, ki so vsi rastočega ali padajočega ritma. Stih, ki prevladuje nad ostalimi, je vodilni stih (n. pr. Gregorčič, Pozabljenim).

Prosti ritmi. V prostih ritmičnih niti stalno niti število naglašenih ali nenaglašenih zlogov, niti dolžina stiha. Značilno za to vrsto je, da uporabi pesnik pospešeni ali zadržani tok ritma in zvočnost rime za izraz čustvene vsebine, ki preveva vso pesem. Namesto enakomernih stopic se nahaja večja ritmična enota, ki prepleta kot vodilni akord vso pesem.

Stvarno kazalo.*

(Snov, ki je obsežena v naslovnem kazalu, se tu ne omenja posebej.)

Accusativus cum infinitivo § 263
 admirativna (začudna) vprašanja § 314, 2
 afirmativni stavek gl. trdilni stavek 318
 afrikata 4, 3
 aktiv (tvornik) 258
 alegorija 306
 aliteracija § 309, 1 b
 anafora 309, 3
 analogija gl. nalika 80
 antiteza 309, 2
 aposiopeza 309, 3
 apozicija gl. pristavek 334
 asonanca 309, 1 a
 asyndeton gl. brezvezje 325, 1
 Besedni red v govoru 368 sl.
 besedni zaklad str. 11 in § 300
 brezvezje 325, 1
Če, ako 364, 1
 čustveni dajalnik 344
 Dajalnik (raba) 365
dan (sklanja) 178, 1
dati (z namenilnikom) 264
 dativus cum infinitivo 263
 dativus ethicus 344
 deklarativni (izjavni) stavki 327, 1
 deležnik: 265; obrazila 221, 3 c—f; pos.
 oblike 230, op.; 231, op.; 232, op.;
 238, op.; 244, op.
 delni roditelj 336, 2, a, b, c; 347
 deliberativno (dvomno) vprašanje 314, 1
 diktivni (dopovedni) stavki 313, 1
 disjunktivna (ločna) vprašanja 316, 2
 določilna beseda (v sestavljenki) 185, b
 in 293
 dopovedni (diktivni) stavki 313, 1
 dovršniki: pomen 226; tvoritev 228;
 raba 255, 2, 4, 6, 7; 264

drva (sklanja) 165
 dvojina (raba) 333, 2
 dvomno vprašanje 314, 1
Eden (napačna raba!) 213
 ednina (raba) 132, 333, 2
 eksplikativni (pojasnilni) stavki 327, 1
 enklitike gl. naslonice 371, c
enkrat (napačna raba!) 213
 Glagol: 220 sl.; prehodni 225, 1; 341;
 345 a; neprehodni 225, 2; trpnopret.
 deležn. 265, 4; povratni 225, 3; na-
 pačna raba v trp. nač. 259; premi-
 kanja 264
 glagolnik 221, 3 g; 266
 glavni stavek 312, 322, 324
gnan od... (neslov.!) 260
gospa (sklanja) 140
Hči (sklanja) 142
 hiat gl. zev 77
 hiperbola (pretiravanje) 309, 2 c
 hipotetični (pogojni) stavek 364; hipo-
 tetični oziralni stavek 328, 2
Ime (nomen) 126
 imenska sklanja 190
 informativna (poizvedna) vprašanja 314, 1
 ironija 309, 2 b
 istoznačni izrazi str. 247
 iterativni (ponavljalni) glagoli 227
iz (ločljiv predlog; pravopis v sestav-
 ljenkah in raba) 295, 3
 izjavni (deklarativni) stavek 327, 1
 izpad 74
 izposojenke 302
Jetra (sklanja) 165
 jezičniki 4, 4
Kateri in ki (raba) 210
 kakovostni roditelj 332, 2

* Številka pomeni paragraf (člen) v slovnici.

kavzativni glagol 224
 klimaks 309, 2 d
ko, kot, kakor 196; *ko, kot* pri povednem
 prilastku 335
 konjunkcionalna (vezniška) vpraš. 316, 1
 komparativ (primernik) 194
 krativec 45, 3, 4
kruh, dva kosa kruha 132
 krajevna imena 82
 Lastna imena 81 in 131
 litota (skromna trditev) 203 in 309, 2 č
ljudje (sklanja) 176, 2
 ločna (disjunkt.) vprašanja 316, 2 a, 325
Mati (sklanja) 142; 178
 mehkonebni (velarni) samoglasnik 3
 medij (srednjik) 258
 mestnik na -i 156
 metateza gl. premena 78
 -mi (končnica v orod. množ.) 177
 mnogovezje 325, 1
 množina (raba) 133, 333
Na 274; (neslov. raba!) 278
 način (genus) 220, 3
naj, izvor in raba 257, 358
 naklon (modus) 220, 2 in 256
 nalika 80
 namenilnik 220, 264
 naslonice 202, 371
 nebni (palatalni) samoglasnik 3
 nedoločeni glag. 220; 221, 3
 nedoločnik 263, 264, 1
 nedovršnik 226; raba: 255, 1, 3, 5, 7;
 257, 264
 negativni stavki gl. nikalni 318, 319, 341
 nezveneči soglasnik 4
 nikalni stavki 318, 319, 341
 nosnik 4
 Občna imena 91 in 131
 objektivni genitiv 334, 3
 obrazilo 128, 221, 286
od pri trpniku 259; (napačna raba!) 269
 odvisno vprašalni stavek 315
oko (raba) 167
 oksimoron 309, 2 d
 osebni zaimek (napačna raba!) 203
 osnova 128,
 osnovnik 193

ostrivec (naglasno znamenje) 45, 1, 2
 oziralni stavek 328
 ozki samoglasnik 3
 Palatalni (nebni) samoglasnik 3
 paradokson 309, 2
 paratetični oziralni stavek 328, 1
 parenteza 324, 1
parnik (ne: parobrod) 294
 partikula gl. členki 267
 pasiv (trpnik) 258
 personifikacija gl. poosebljenje 306
pljuča (sklanja) 165
po (raba v trpniku) 259; 276; 295
 podredni prilastek 336
 podstava (besedotvorje) 286
 pogojnik 256, 364
 poizvedna (informativna) vprašanja 314, 1
 pojasnilni stavek 327, 1
 pojmovni (abstraktni) samost. 131
 polglasnik 3, 4, 12
 polysyndeton 325, 1
 poosebljenje 306
 ponavljalni glagoli 227
 porek 315, 364
pot (spol in sklanja) 176, 2
 povedek 310, 331; povedkovo določilo 332;
 neslov. raba 325
 poveden (predikativen) 183, 334, 335
 povratni glagol 225, 3 in 259
 pozitiv gl. osnovnik 193
pravi 185
 predmet 311; 340 sl.
 prehodni glagol 225, 1
 premena (metateza) 78
 premi govor 320
 preprosta etimologija 303
 presežnik 193; 197 sl.
 pretekli čas 255, 5, 6, 7
pri (nemška raba) 273
 pridevki, stalni (pravopis) 83, 86
 pridevniki: svojilni (pravopis) 88 sl.; spo-
 jeni in sestavljeni 102, 104; razdelitev
 183; sklanja 184, 187, 190; raba 185,
 186; svojilni zaim. 205; deležn. 265, 2
 prihodnjik (napačna raba!) 255, 3, 4
 prilastek 311, 334 sl., 1 b; prilastkov
 stavek 326, 339
 primernik (komparativ) 194

pripornik (spirant) 4
 pripona 223; 286; 288
 priredni prilastek 335
 prislovi: pravopis 108; primerniški (n. pr. *huje, više, bliže* itd.) 195; razdelitev 268
 prislovno določilo 311, 350
 pristavek (apozicija) 334
 pristavljanje (proteza) 78
 pronominalna (zaimenska) vpraš. 316, 3
 prorek 315, 323, 364
 protivno priredje 325, 3
 Razzlagovanje 97
 rodilnik: (raba) 336, 365
 relativna zveza 328, 331
 romanizmi 260—262, 359, 370
rudnik (ne: rudokop) 292
S (v pasivu) 259; raba 278, 281
 samoglasnik 3
 samostalniki 130 sl.; sklanjatev 134 sl.;
 pridevniški 160; kot prilastek (ne-slov.!) 335
 sedanjik 255
 sestavljene besede: pravopis 98 sl.; tvo-ritev 293 sl.
 sičniki 4, 73
 sklepalno priredje 325, 5
 sklonilo 134
 sklopi 91, 293
 skupno ime 131
 snovno ime 131
 soglasniki 4; izreka in pisava 24 sl.; izpremembe pod vpl. samogl. 64 sl.
 spojenke (pravopis) 98 sl.
 spregatev 220
 srednjik (medij) 258
 stavčni poudarek 369
 strešica 10 c
 stvarni (konkretni) samostalniki 131
 superlativ (presežnik) 193, 197
 svojilni zaimki (napačna raba!) 205

Šumevci 4 sl.; 73

Tožilnik 365

trdilni stavki 318

tropus 304; glede rabe tropa 307 (konec)

trpnik (pasiv) 258, 259

tujke 302

tvornik (aktiv) 258

Ukrasi 309

ukrasni pridevki (epitheta ornantia) 306

ustnični soglasniki 4

Velarni (mehkonebni) samoglasnik 4

velelnik 257 sl.; 264

velelni stavki 257

vezalno priredje 325, 1

veznik 284, 316 sl.

vezniška (konjunkcionalna) vpraš. 316, 1

vezniški stavki 327

vmesni stavek 114 f

vprašaj 119

vprašalni stavki, odvisni 314—316, 327

vrinek 76

vrinjeni stavek 114 f

vsebinski objekt 341

vtikanje 77

vzročno priredje 325

Za (napačna raba!) 263, 4; raba 280

začudna (admirativna) vprašanja 314, 2

zaimki 199 sl.

zaimenska sklanja 190

zaimenska (pronominalna) vpraš. 316, 3

zaporniki 4, 2

zev 77

ziliti soglasniki (afrikata) 4

zloženi stavek 312

zvalnik 146, 365

zveneči soglasnik 4

zvočniki (sonorni) soglasniki 4

Želelni stavek 257, 317

Kazalo.

	Stran
Slovenska narečja	1
Slovenski pismeni jezik	4

I. Glasoslovje.

	Stran		
Govorilni organi	13	O medsebojnem vplivu samoglas-	
Samoglasniki	15	nikov in soglasnikov	47
Soglasniki	18	O medsebojnem vplivu soglasnikov	
Glasovi v besedi in v stavku	20	(prilikovanje)	49
Črkopis	21	Posebej o prilikovanju glede na	
Raba samoglas. v pisavi in izreki	22	pravorečje in pravopisje	51
Polglasnik	24	O izpadu, krčenju, vrinku, pristav-	
Dvoglasniki	29	ljanju, premeni in drugih spre-	
O izreki in pisavi nekaterih so-		membah soglasnikov in samo-	
glasnikov	30	glasnikov	53
Poudarek	37		
O posameznih naglasnih vrstah ter		Pravopisna pravila.	
o razmerju med slovenskim in		1. O rabi velikih in malih črk . .	56
srbskohrvatskim naglašanjem . .	38	2. O razzlogovanju	60
O preglašanju samoglasnikov . .	44	3. O pisavi sestavljenih besed . .	61
Skupina la, ra; le, re med so-		4. Ločila	63
glasnikoma	46	Kratice	68

II. Oblikoslovje.

Besedne vrste	69	Števniki	108
Samostalnik	70	1. Glavni števniki	103
Sklanjatev samostalnikov . . .	71	2. Vrstilni števniki	105
Tuja lastna imena	85	3. Ločilni števniki	106
Pridevnik	87	4. Množilni števniki	106
Stopnjevanje pridevnikov . . .	92	5. Delilni števniki	106
Primernik	92	6. Ponavljalni števniki	106
Presežnik	94	7. Nedoločni števniki	106
Zaimek	94	Glagol	106
1. Osebni zaimki	95	Tvoritev glagolskih oblik . . .	107
2. Svojilni zaimki	98	Spregatev po glagolskih vrstah .	111
3. Kazalni zaimki	99	Glagoli z brezpriponskim sedanj.	128
4. Vprašalni zaimki	100	Časi	129
5. Oziralni zaimki	101	Nakloni	134
6. Nedoločni zaimki	102	Pogojnik	134
		Velelnik	135

	Stran		Stran
Tvornik, trpnik in srednjik	136	Členki . .	145
Nedoločnik .	139	Prislov .	146
Namenilnik .	141	Predlog .	148
Deležniki .	142	Veznik	155
Glagolnik .	145	Medmet	156

III. Besedoslovje.

Izpeljava	158	Pomenoslovje in izvor jezika	180
1. Pripone pri samostalnikih . .	158	Besedni zaklad	185
2. Pripone pri pridevniki .	169	Besede tujega izvora .	188
3. Pripone pri glagolih . . .	172	Preprosta etimologija	191
Podvojitve	173	O rabi besed: pravi pomen ter	
Sestava	174	tropi in figure	191
S predlogi zložene besede .	176	1. Metafora	192
Ločljivi predlogi .	177	2. Metonimija	194
Neločljivi predlogi	179	3. Figure (ukrasi) .	195

IV. Skladnja.

0 stavku	197	1. Prislovno določilo kraja	226
Zloženi stavek	198	2. " " časa .	227
Delitev stavkov po vsebini .	199	3. " " načina	228
Premi in odvisni govor .	206	a) " " mere .	228
Nepopolni stavek	206	b) " " načina .	230
Priredje, podredje in perioda .	207	c) " " posledice .	231
Priredje	209	č) " " dopustitve .	231
Podredje	211	4. " " vzroka .	234
Osebek	213	a) " " vzroka	235
Povedek	215	b) " " namena .	235
Vezanje osebkov in povedka . .	216	c) " " pogoja	236
Prilastek	217	Pregled sklonov	238
Dopolnilo (objekt) .	221	Najnavadnejše napake v skladnji	239
Prislovna določila .	226	Govorni odstavek .	240

V. Stilistika . 245

VI. Meroslovje (metrika).

Ritem, stopice, vrstice .	252	Kitice .	259
Stik ali rima	256		

Popravki.

Str. 64 4. vrstica od spodaj beri: se ne piše vejica, ne: vejice.
 Str. 186 beri: M. Ravnika (1815—1817), ne: 1815—1917.